KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2003
1

A TARTALOMBÓL:

A NEMZETI KÖNYVTÁR SZÁMÍTÓGÉPESÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE 1969-TŐL AZ EZREDFORDULÓIG

A NEMZETI AUDIOVIZUÁLIS ARCHÍVUM (NAVA) PROJEKT

A SZABVÁNYOSÍTÁSSAL KAPCSOLATOS ELŐZETES MUNKÁLATOK A NAVA-PROJEKTBEN

KÖZKÖNYVTÁR, INFORMÁCIÓS JÁRTASSÁG ÉS A HELYI KÖZÉLET (ESETTANULMÁNY NORVÉG - MAGYAR ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN)

AZ INFORMÁCIÓ ÉRTÉKELÉSE MINT ÖKOLÓGIAI JELLEGŰ FOLYAMAT 2.

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

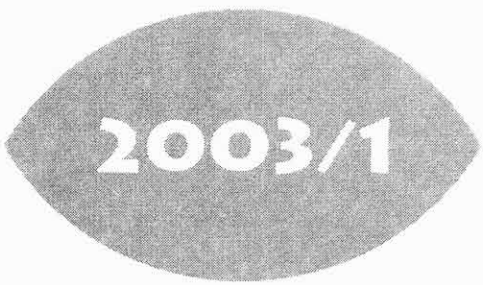
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- COMPUTERISATION OF THE NATIONAL LIBRARY BETWEEN 1969 AND 2000
- THE NATIONAL AUDIOVISUAL ARCHIVE (NAVA) PROJEKT
- PREPARATION RELATED TO STANDARDIZATION IN THE NAVA PROJEKT
- PUBLIC LIBRARY, INFORMATION LITERACY AND LOCAL PUBLIC LIFE. (A CASE STUDY IN NORWEGIAN - HUNGARIAN COMPARISON)
- THE ASSESSMENT OF INFORMATION AS AN ECOLOGICAL PROCESS. 2.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM 13. (49.) ÉVFOLYAM 2003. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 750,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 3000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen adatbázis
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
ISA (Information Science Abstracts)
Library Literature Index
Library Literature and Information Science
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2003/1

TARTALOM

Abstracts 6

TANULMÁNYOK

UNGVÁRY Rudolf: A Nemzeti Könyvtár gépesítésének története 1969-től az ezredfordulóig 11

TÓSZEGI Zsuzsanna: A Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) projekt 67

BERKE Barnabásné: A szabványosítással kapcsolatos előzetes munkálatok a NAVA projektben 75

BENEDIKTSSON Dániel: Az információ értékelése mint ökológiai jellegű folyamat. 2. rész 89

NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar: Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet *Esettanulmány norvég–magyar összehasonlításban* 103

KURUC Imréné: Új ISO szabvány a nyelvek nevének azonosításra 123

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

DUDÁS Anikó: Az ókortól a digitális korig.
A Vatikáni Könyvtár és adatbázisa 125

WORMELL, Irene: Az informetria és a bibliográfiai adatok használata
a stratégiai tervezésben (Ford.: Mohor Jenő) 139

KÖNYVISMERTETÉS

A könyvtárosok kézikönyvének legújabb kötetéről: a könyvtártudomány határterületei.
Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek
(Szerk. Horváth Tibor, Papp István) (Ism.: Pálvölgyi Mihály) 151

Debrecen helytörténeti irodalma – Válogatott bibliográfia
Debrecen története 7. Debrecen helytörténeti irodalma. Válogatott bibliográfia.
(Összeáll. szerk.: Bényei Miklós) (Ism.: Vajda Kornél) 161

Jubileumi kiadvány két megyei könyvtárból
Takács Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002.
A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötvenéve 1952–2002. (Szerk. Bényei Miklós)
(Ism.: Futala Tibor) 165

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ KÜLFÖLDI BESZERZÉSEIBŐL (Annotált gyarapodási jegyzék)..... 169

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (referátumok)

Könyvtár- és információtudomány 185

Könyvtár- és tájékoztatásügy 185

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 199

Munkafolyamatok és szolgáltatások 204

Tájékoztatási rendszerek 226

Vezetés, irányítás 229

Felhasználók és használat 236

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 241

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 244

Kapcsolódó területek 248

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

AUDUNSON, Ragnar (Oslo University College, Norvégia), BENEDIKTSSON Dániel (Debreceni Egyetem, TTK Matematikai Intézet, Komputergrafikai Tanszék, Debrecen), BERKE Barnabásné (OSZK), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kari Könyvtár, Piliscsaba), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FUTALA Tibor (az Országos Műszaki Könyvtár ny. igazgatója), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), GERŐ Gyula (ny. szerkesztő), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KURUC Imréné (Magyar Szabványügyi Testület, Bp.) MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtára ny. igazgatója), MURÁNYI Lajos (MTA Könyvtár, Bp.), NAGY Attila (Könyvtári Intézet, Bp.), PAJOR Enikő (Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Könyvtári Tanszék, Szeged), PÁLVÖLGYI Mihály (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és információtudományi Tanszék, Szombathely), TÓSZEGI Zsuzsanna (Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár, Bp.), UNGVÁRY Rudolf (az OSZK Informatikai Igazgatóság ny. munkatársa), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.), VAJDA Kornél (Könyvtári Intézet, Bp.), WORMELL, Irene (Swedish School of Library and Information Science, Borås, Svédország).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

Computerisation of the National Library between 1969 and 2000

UNGVÁRY Rudolf

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol.49.) 2003. No. 1. pp. 11–66.

The computerisation of the National Széchényi Library had been motivated by the revolution that took place in bibliographic control and computer technology in the 1970s, however, the direction, pace, and subsidisation of the transition were determined by the social, political and professional context existing under the communist regime.

The professional elite and the leaders of the national library, making decisions regarding it, did not have an ideal relationship, and those struggling for development could not express their interests effectively. The lack of capital, characteristic of the age, also made development more difficult (when at last the purchase of hardware and software could be considered at all). The fact that the specific needs of the national library could not be satisfied by commercially available integrated systems also hindered the computerisation of the national library. It meant that the softwares used had to be enhanced considerably (at the cost and efforts of the national library) in order to make them suitable for the special duties of the NSZL. This slowed the pace of the computerisation down, and in the long run made it more expensive than buying a more costly system that would have suited the tasks better, or if the library had decided to develop a software of its own.

In international comparison, the computerisation of the NSZL followed the developments of more privileged national libraries not only in time, but also in quality. According to the original ideas, processing (cataloguing and bibliographic activities) ought to have been computerised in the NSZL, but due to causes described in the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

article in detail, the decisions shifted towards making publications maintaining parallel processing in the catalogue of the national library and for the national bibliography.

Due to the lack of financial resources, the library did not have a computer lab (a computer) of its own, and had to use leased computers outside the library for the preparation of the bibliography and for data storage. Finally in 1989, the library managed to purchase an IBM mainframe computer and an integrated library system DOBIS/LIBIS from funds raised by applications, within the limitations of the COCOM embargo. This system was followed by AMICUS in 1998/99. The adaptation of DOBIS/LIBIS for the purposes of the national library was achieved for the most important duties, however, some subtasks were solved outside the integrated system by a MicroCDS/ISIS system. (The successful operation of individual developments suggest that computerisation could proceed in the direction of developing an integrated system from the libraries own resources.) AMICUS that followed DOBIS/LIBIS, incapable of managing relational databases, and having no web interface, is more suited for the establishment of a unified computerised system in the national library, for the integration of databases stored separately, for the computerisation of special collections, though it is still not able to solve all the computerised duties of the national library.

The study presents the phases of computerisation in a chronological order, using literary sources, archival materials, and interviews to reveal the background of decisions. It enumerates the persons and institutions involved in the project. The dedicated computerised system of some national libraries are summarised in a table, including the date of beginning automation, and the system used at present.

The National Audiovisual Archive project

TÓSZEGI Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series 13. (Vol. 49.) No. 1. 2003 .pp. 67–74.

Professionals have to face a new challenge: the processing of audiovisual documents in public collections. Sooner or later the archiving of television and radio programmes and services based on these will have to be taken care of. In September 2001 the European Union has issued the so-called European Convention in order to state what signing nations have to do in order to protect and use the audiovisual heritage.

In Hungary the law CXL of 1997 stated that the national registry of image and sound recordings has to be established of the documents stored in the archives of broadcasting organisations. Previously various collections (the Archive of the Hungarian Radio, the Film Archive, the National Széchényi Library) have catalogued these documents differently, and their services were also limited. The Ministry of the National Cultural Heritage (MNCH) and the Government Supervisor of Informatics gave subsidy to the Centre of Informatics, Budapest Technical University in 1999 for laying the foundations of the National Audiovisual Archive. Experts have surveyed the international practice of audiovisual archiving, and prepared a feasibility study. In Spring, 2001 the Government decided that the NAVA project be continued at the Neumann János Digital Library and Multimedia Centre (Neumann House). The government (MNCH, the Government Supervisor of Informatics, and the National Radio and Television Commission) provided 35 million forints for the first phase of collection development. Keeping in harmony with the intentions of the European Union, the statutory document of the NAVA project was prepared, and the aims of phase one were specified as follows: 1) preparation of legal regulations necessary for the operation of the project, 2) elaboration of standards and technologies for the digitisation, processing, etc. of audiovisual documents, 3) elaboration of the frameworks and documents underlying the operation of NAVA. Subtasks were dealt with by three working groups (legal experts, database management and standardisation group, and technological group). Committees have prepared the necessary documents creating thus the circumstances necessary for the operation of the project. Beside documents provided for the archive as legal deposits, there are also documents submitted voluntarily. By 2003 the legal background, upon which the services of NAVA can be based, will be created. A terminological dictionary has been prepared, and the adaptation of the Dublin Core standard is planned for audiovisual documents. The elaboration of the system is finished.

Preparations related to standardization in the NAVA project

BERKE Barnabásné

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. pp. 75–88.

In December 2001 an analysis was prepared for the NAVA project (National Audiovisual Archive) with respect to international standards, rules, and normative documents regarding the registration, and processing audiovisual documents. Among others the following can be found among the proposals made in connection with Hungarian regulations: Hungarian translation of the Dub-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lin Core, the adaptation of the ISAN standard, the compilation of authority files, and the application of a subject heading list.

By the Summer of 2002 a working group has prepared the draft entitled „Rules of assigning metadata to documents archived in NAVA" that serves as the bases of the detailed regulations of bibliographic descriptions, and making entries. Some characteristic, and significant notions used in the field are presented by the author in Hungarian and English, and their definitions are given. The table of metadata is included in which data elements equivalent with the Dublin Core can be found in Hungarian and English with definitions and scope notes, and the indication of the mandatory/optional and repetition possibilities of data elements.

The study summaries the draft regulations briefly that deal with the subject of the object data refer to, describes the relationship between documents, defines the sources of descriptive data, the language and script of data. In the regulatory part rules regarding the sources, and selection of data belonging to the group of metadata are given, and illustrated by examples. A proposed search window and the display of hits in the NAVA database are also shown.

The assessment of information as an ecological process 2.

BENEDIKTSSON Dániel

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. pp. 89–101.

Part 1. of the study (see Könyvtári Figyelő 2002. 4.) dealt with the nature of the bibliographic entry and bibliographical information from the point of view of the evaluation of information. This part explains the role of authority. The primary aim of information retrieval is to provide the searcher with representations of textual means which can assist him to achieve his objective, i.e. to acquire information relevant as well as pertinent. Finding texts that represent authority in an area of interest expresses the main goal of the search. The study analyses elements of information which have the power to express cognitive authority, i.e. bibliographical information fields which consist of four groups: author, title, publication data, and other elements. The future usefulness of a document or a text discovered in the retrieval process may be evaluated according to how much authority certain components of a bibliographic entry can express. (The actual exploitation in turn depends on how much interpretative power or heuristic information the user brings to the search.) In the following, the author describes authority as it occurs inthe natural and applied sciences, in the social sciences and in the arts and humanities. In the field of the natural sciences, the statement of responsibility, due to the communicational and research patterns of the area, has an almost exclusive importance from the point of view of cognitive authority. In the social sciences none of the four groups assumes substantial role, considered again from the point of view of authority. Instead, there has to be a coordination between various data fields selected according to the social context the particular entry stands for. In the arts and humanities content is influenced by form, and authority cannot be evaluated solely on the basis of bibliographical data groups singled out for this purpose alone.

Public library, information literacy and local public life

A case study in Norwegian-Hungarian comparison

NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. 2003. pp.103–122.

In 2001 the plans of a Hungarian-Swedish-Hungarian comparative study were elaborated by the participating researchers: Ragnar Audunson (University College, Oslo), Joachim Hansson (Boras University College, Göteborg) and Attila Nagy (Library Institute, Budapest).

The main issue of the comparative study was: Can libraries help the creation of viable local communities in metropolitan cities, and through this will these communities participate more actively in public matters?

In phase one of the research (2002) the role of public libraries in the formation of local communities was surveyed by means of questionnaires and interviews. In the coming stages of the survey comparative analysis and proposals will follow. Industrial areas (Sandakar Turshow in Norway, Gamlestaden in Sweden, and Angyalföld in Hungary) of the three cities (Göteborg, Oslo, Budapest) similar in character and population were selected as the spot of the study. In the present paper the comparison and analysis of Norwegian and Hungarian data can be read. (Swedish data are not available yet.)

In the preparatory phase of the research first unstructured interviews were made with the representatives of the local government, teachers, and the local gipsy minority, then a randomly selected 400-member sample was surveyed in connection with their library use. Since expectations related to public libraries have changed considerably during the recent years, librarians had to reconsider how to serve their users in the future. They

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

can rely on the results of such surveys. Should they be passive information providers, or should they assume a more active role in education, management, and mediating the cultural heritage? Data suggest that as compared to Norwegian people, Hungarians have a greater democracy deficiency. Acquiring information about local events still poses problems to Hungarian library users, and so does forming their opinion. Their majority expect and find the help offered by the library for getting information necessary. Hungarians, filling out the questionnaire, have also formulated their negative feelings, criticism, and ideas in connection with the community creating role of libraries. Beside a need for becoming more open, they are afraid of libraries' loosing their traditional role in teaching people to love reading. The study contains quotations from the opinions.

New ISO-standard for the identification of the names of languages

KURUC Imréné

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.)2003. No. 1. pp. 123–124.

ABROAD

DUDÁS Anikó: From ancient times to the digital age. The Vatican Library and its database

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. pp. 125–138.

The Vatican Library had been developed by popes for centuries. Today it plays the role of a sort of „national" library as well. It takes part in the work of international professional organisations, provides data for integrated databases. Much time had passed until the modern processing of the collection started. The work of scholars is aided by book catalogues, various scientific series, facsimile editions. The institution, dedicated mainly to the storage and study of manuscripts in previous centuries, is now making efforts to ensure widespread availability besides the more and more complex tasks of preservation. The information system of the library performs complex functions as a result of wide scale international projects. The computerised catalogue ensures the formal and subject cataloguing of documents and makes the display of many digital reproductions possible. By means of information technology the invaluable pieces of art, manuscripts and printed materials can serve as the bases of new knowledge or the subject of research without geographical limitations.

WORMEL, Irene: Infometrics and the use of bibliographic data in strategic planning
(Transl.: Mohor Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. pp. 139–149.

The study calls attention to the us of the methods of cognitive analysis and synthesis while searching large bibliographic databases. Infometrics is presented as an emerging field of information science. She illustrates how bibliometric methods combined with statistics, advanced information retrieval, data and text mining can be applied in the analysis of e.g. subject fields, research trends, the assessment of portals and electronic libraries. Through some research examples she shows the achievements reached by these approaches, e.g. the analysis of the impact of international scientific journals, or the subject analysis of national/international well-being research. She emphasizes the necessity that library and information professionals be the consolidators of information, i.e. persons who transform the gathered information bits to knowledge that can be used by the management of their organisation/institution/workplace in making strategic decisions.

BOOK REVIEW

On the most recent volume of the handbook of librarians: related disciplines

Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek.
(Ed. Horváth Tibor, Papp István)

(Rev.: Pálvölgyi Mihály)

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.)2003. No. 1. pp. 151–161

The local history of Debrecen – Selected bibliography
Debrecen helytörténetének irodalma – Válogatott bibliográfia

(Compl. ed. Bényei Miklós) (Rev.: Vajda Kornél)

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.)2003. No. 1. pp. 161–165.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jubilee publications from two county libraries

Takács Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve 1952-2002. (Fifty years of the József Attila County Library 1952-2002.)

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952-2002. (Ed Bényei Miklós) (Fifty years of the Hajdú-Bihar County Library 1952-2002.)

(Rev.: Futala Tibor)

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.)2003. No. 1. pp.165–168.

SELECTED ACCESSION LIST OF THE LIBRARY SCIENCE LIBRARY

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.)2003. No. 1. pp. 169–184.

FROM FOREIGN JOURNALS

(Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) 13. (Vol. 49.) 2003. No. 1. pp. 185–250.

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line Szolgáltatások kínálatában. Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Nemzeti Könyvtár számítógépesítésének története 1969-től az ezredfordulóig

Ungváry Rudolf

Régóta várt összefoglalást olvashatunk az OSZK gépesítésének történetéről, a gépesítés szellemi kiváltó okairól, a számítástechnika hetvenes évekbeli helyzetéről, a szakmánk változásokra való fogékonyságáról, a fejlesztési döntések okairól. Részletekbe menően megismerhetjük a nemzeti könyvtárban folyó gépesítési munkák hátterét, kulisszatitkait. A gépesítést hosszú időre meghatározó döntések megértésében a Kádár-korszak politikai atmoszférájának, döntéshozó mechanizmusának karakteres, szakmai publikációban talán szokatlan érzékeltetésével segíti az olvasót a szerző, mert úgy tarja, egy könyvtár történetének nem önmagában, hanem tágabb összefüggésekbe helyezve van értelme. A tanulmány alapvetően a szakirodalomban publikált közleményekre épít, – akár szakirodalmi szemlének is nevezhetnénk – érdekességként pedig irattári forrásokat és interjúrészleteket is felhasznált, melyekkel hézagpótló információkat tudott forrásokhoz kötni. Az események tanúi, résztvevői valószínűleg különbözőképpen látták, élték meg és tudatosították magukban a történteket, ezért elképzelhető, hogy a tanulmány egyes megállapításai, következtetései vitára adhatnak okot. Szeretnénk leszögezni, nem vita gerjesztése volt a szerző (és a közléssel a szerkesztőség) célja. A tanulmány szembenézés a múlttal és tisztelgés a fejlesztést végző csapat előtt. (A szerk.)

Bevezető

A gépesítés fogalma

A könyvtári gépesítésen kezdetben még csak az elsődleges dokumentumok (hagyományos hordozókon rögzített kéziratok, nyomtatott kiadványok) mechanikai tárolásával és mozgatásával összefüggő feladatokat értettek: a raktár- és kölcsönzésgépesítést, később pedig az elsődleges dokumentumokról készült másolatok készítését, a 20. század második felében már elsősorban a mikrofilmtechnika segítségével. Ezzel párhuzamosan alakult ki a dokumentumokra vonatkozó másodlagos információk mechanikai előállítása, tárolása és szolgáltatása: írógéppel készült katalóguscédulák és ezek másolása, fiókos szekrényekben őrzött cédulakatalógusok, a különféle peremes és fénylyukkártyákkal megvalósított keresőrendszerek.

A 20. század ötvenes éveitől a gépesítés súlypontja a számítástechnikára tevődött át. Ettől kezdve gépesítésen a másodlagos (újabb nevén meta-)információk elektronikus előállítását, tárolását, kezelését és szolgáltatását *is* értették. Technikai forradalom kezdődött el a könyvtárakban, amely alapvetően átalakította a dokumentumok formai és tartalmi feldolgozásának, a másodlagos információkat tartalmazó katalógus- és bibliográfiai tételek tárolásának, keresésének és szolgáltatásának világát. A szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zad vége felé pedig elkezdődött a hagyományos dokumentumok digitalizálása, s e digitalizált vagy eleve digitálisan készült elsődleges információk elektronikus kezelése is.

A nemzeti bibliográfia gépesítése

A másodlagos információk egyik fajtáját alkotják a dokumentumok leírására használt bibliográfiai adatok, melyek alapján a dokumentumok azonosíthatók és visszakereshetően tárolhatók. Egy dokumentum leírását alkotó bibliográfiai adatok összessége a bibliográfiai tétel (számítástechnikai nézőpontból a bibliográfiai rekord). Könyvtárak katalógusaiban ezeket az adatokat használják föl a hagyományos katalóguscédulákhoz, illetve a számítógépekkel kezelt katalógustételekhez, kiegészítve különféle egyéb katalogizálási adatokkal. Mivel nemzeti könyvtárakban a dokumentumokat a teljességre törekvően írják le, az ott készülő bibliográfiai és katalógustételek a másodlagos információk legbonyolultabb szerkezetű egységei.

A legtöbb államban a dokumentumok megjelentetőit kötelezik arra, hogy a nemzeti könyvtár vagy más, erre kijelölt intézmény számára ún. köteles példányokat szolgáltassanak. Ezekre alapozva adják ki rendszeres időközönként a nemzeti könyvtárak a nemzeti bibliográfiák kiadványait, melyekben a nemzeti kultúra adott időszakban megjelenő új dokumentumainak (bel- és külföldön megjelenő könyveinek, időszaki kiadványainak, térképeinek, kottáinak stb.) a részletes leírásai találhatók. A nemzeti könyvtárak katalógusai mintegy magukba olvasztják mindezeket a dokumentumleírásokat, s ezáltal a nemzeti kultúrákon belül (együtt a kumulált nemzeti bibliográfiákkal) a dokumentumokra vonatkozó másodlagos információk legnagyobb és legteljesebb gyűjteményei. A nemzeti bibliográfia és a nemzeti könyvtár katalógusa egymástól elvileg elválaszthatatlan rendszert alkot.

A szóban forgó állományok rendkívüli mérete, továbbá a nemzeti kultúrát reprezentáló jelentősége különleges nyomatékot adott gépesítésüknek. Ezt a fejlesztést a 20. század második felében mintegy menet közben kellett megoldani, folyamatosan biztosítva a nemzeti könyvtárakba feldolgozásra beözönlő teljes dokumentumtermés naprakész feldolgozását is.

A környezet

Az Országos Széchényi Könyvtárban (a továbbiakban OSZK) a gépesítés a 70-es évektől a 80-as évek elejéig tartó (majd ott megtorpanó) korai szakaszának *szellemi kiváltó okai* az 1970-es években lezajlott „bibliográfiai forradalomra" vezethetők vissza. [18] A „forradalmat" a számítástechnika fejlődése váltotta ki, és 1973-ban az IFLA által kezdeményezett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control, UBC) program meghirdetése kanonizálta (a rövidítések jegyzéke a tanulmány végén található). A „forradalom" hatása már az 1970-ben megrendezett III. Országos Könyvtárügyi Konferencián is érvényesült, és arra utalt, hogy a magyar könyvtári szakma egy része lélekben készen állt a változásokra.

Az OSZK gépesítésének története mögött a nyugati világban lezajló számítástechnikai térhódítás közép- és kelet-európai, azon belül magyarországi, s ezen belül speciális – nemzeti könyvtári – recepciótörténete válik láthatóvá. Ez a történet nem független attól, milyen politikai-gazdasági környezetben játszódott le, és nem független attól sem, amire a magyar civilizáció, s vele a műszaki és a könyvtári kultúra képes: egykor, és jórészt ma is még. Nem kevesebb, és nem is több annál. Egy könyvtár történetének nem önmagában, hanem e tágabb összefüggésekben van értelme.

A könyvtári fejlesztés és automatizálás teljesen új, *műszaki kihívást* jelentett a humán és társadalomtudományi beállítottságú könyvtári világ számára. Ez önmagában is számos probléma forrása volt, melynek szakmai és lelki feldolgozása, a kialakuló könyvtári-műszaki környezethez való alkalmazkodás évtizedeket vett igénybe – és még a 21. század fordulójáig sem fejeződött be teljesen (a közép- és kelet-európai térségben még kevésbé, mint Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban).

Még nagyobb problémát okoztak azok a nehézségek, melyek a szovjet befolyás alatt álló pártállami *társadalmi és politikai környezet*ből következtek. E térség könyvtárai, köztük a magyar könyvtárak az 1989–90 körül bekövetkező rendszerváltásig ebben a környezetben működtek.

Andrew Lass és *Richard E. Quandt* véleménye szerint *„Először is a kommunista rendszerekben a könyvtárak főleg az ismeretek hatalmas, passzív tárolói voltak, és azok a szolgáltatási formák, melyek megvalósítására képesek voltak, csupán imitációi lehettek az alapul vett nyugati*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mintáknak. Másodszor pedig, ha volt is egyáltalán valamilyen, a könyvtári szabványok egységesítésére vonatkozó központi tervezés a szovjet blokkon belül, az a katalogizálási irányelvek jelentéktelen módosításában merült ki annak érdekében, hogy jobban hasonlítsanak ahhoz, amit a Szovjetunióban használtak. De ezeket a terveket sem hajtották végre következetesen, és nem voltak tekintettel a nemzetközi fejlődésre. Sőt: egyes országok könyvtári szabványai lényeges elemekben különböztek egymástól. Harmadszor, az anyagi ellátottság szegénységének következtében a könyvtárak nyugati partnereikhez képest összehasonlíthatatlan hátrányba kerültek a gyarapítás, a számítástechnikai berendezések és szoftverek dolgában. Negyedszer, ahogy ez közismert, a kelet-európai társadalmak szerkezetét a klasszikus hierarchia, a fölülről lefelé irányuló utasítások jellemezték; ez megnehezítette az egymásra utalt intézmények együttműködését és a kezdeményezést. Tény az is, hogy a nyugatról származó társadalom- és szellemtudományi információkkal szemben a rendszer eleve ellenséges volt, ami könyvtári gyűjtésüket és terjesztésüket jelentősen befolyásolta." [1]

Adam Manikowski, 1993–97 között a lengyel nemzeti könyvtár igazgatója, a fejlődés egyik legfontosabb korlátjaként az állami végrehajtó szervek által fenntartott, kínkeserves szabályozást nevezte meg. *„Tipikus például a nemzeti könyvtárak teljes függősége a kulturális minisztériumoktól, az egyetemi könyvtárak teljes függősége az oktatási minisztériumoktól... Egyetlen könyvtár sem rendelkezett gazdálkodási önállósággal, ezért a könyvtári együttműködés, a konzorciumok alapítása többnyire még ma sem magától értetődő folyamat. A könyvtáraknak az állami intézmények felügyeletétől és költségvetési előírásaiktól való függősége még a rendszerváltás utáni időszakban is tovább él és fékezi a könyvtárakat abban, hogy új technológiák bevezetésével változásokat kezdeményezzenek."* [2]

A fejlődés másik korlátja, hogy kommunista nézőpontból az információ elsősorban az irányító kevesek előjoga; szükségképpen a könyvtárak kissé veszélyes intézményeknek festettek és nem érdemeltek annyi jóakaratot, mint mondjuk a tudományos műhelyek. Fontos korlát volt – ismét Manikowskit idézve –, hogy *„a könyvtári személyzet a modern könyvtári szabványokra nem volt fölkészítve és inkább befelé fordult, mint kifelé; beállítottságuk konzervatív volt és ellenálltak az innovációnak. A könyvtárosok fölkészítése nem felelt meg a kornak, és még ma is nehéz megfelelő számú jól képzett könyvtárost találni, ha valamilyen speciális feladatot kell megoldani."* [78, p. 23–27.]

„A szabályozó mechanizmusok közötti réseket kihasználva elképesztő erőfeszítéseket kellett tenni annak érdekében, hogy a szegényes költségvetési lehetőségek közepette mégis beszerezzék az elméleti és technológiai felzárkózáshoz szükséges nyugati folyóiratokat és könyveket... A felzárkózást végül nem a technológiai fejlődés, hanem a politikai rendszerben bekövetkezett változás hozta magával," összegezte némi derűlátó túlzással tapasztalatait külföldi előadásában a szegedi egyetemi könyvtár igazgatója, *Mader Béla.* [76, p. 95–96.]

Ilyen környezeti feltételek és a jórészt konzervatív, óvatosságra és „túlélésre" játszó szakmai magatartás közepette a gépesítés kezdeményezésében hangsúlyosabb szerepet kaptak azok a könyvtárosok, akik alkati, személyes okokból vállalkoztak arra, hogy a kihívással szembenézzenek. Mindez azonban azzal járt, hogy az első évtizedekben nem szerencsés távolság alakult ki a fejlesztésben résztvevő, ill. abból kimaradó szakemberek között. Kezdetben mintegy kettévált a könyvtáros társadalom egy nagyon szűk, a gépesítés dolgában egyre tájékozottabb elitre és a hagyományos munkát végző szakemberek tömegére. Ez a szakadék mára már jelentősen csökkent, de még nem szűnt meg teljesen. *„Kétségtelen, hogy a gépesítés előrehaladtával a könyvtárosi beállítottságnak radikálisan meg kell változna,"* – fogalmazta meg a célt Manikowski. [78, p. 26.]

---

[1] A 90-es években egész sor konferenciát rendeztek a közép- és kelet-európai, rendszerváltás utáni „átmeneti" társadalmak könyvtári gépesítéséről. [59][74][73]. Az idézett értékelést Andrew Lass, a Mount Holyoke College és Richard E Quandt, a Princeton University professzora fogalmazták meg az utóbbi konferencia kiadványában. [72] Mindketten vezetői voltak annak a könyvtári fejlesztési programnak, melyet a The Andrew W. Mellon Foundation támogatott a 90-es években Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban.
Lass nem méltányos: a szabványosítás terén például magyar részről komoly munka folyt, tanúsítják ezt az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság keretében Vajda Erik szerkesztésében megjelent „Az NTMIR normatív-műszaki dokumentumai" című sorozat egyes kiadványai. Szakmai tragédia, hogy ezek a munkák nem integrálódtak a tényleges nemzetközi munkamegosztásba (még a magyar könyvtári kultúrába se nagyon), hanem elszigetelt teljesítmények maradtak.

[2] Nem árt hozzátenni, hogy a könyvtárak függősége a rendszerváltozás után – legalábbis Magyarországon – alig változott.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gépesítés kezdetei Magyarországon

Magyarországon az egyik első, kifejezetten bibliográfiai célú számítógépes kísérletet az Országos Széchényi Könyvtár kezdeményezésére végezték el 1971-ben Szegeden.[3] Ez egyben a dokumentumleírások gépi kezelésének első hazai megvalósulása is volt. Dokumentációs szakirodalmi adatbázist saját erőből – külső gépen – elsőként az OMKDK-ban és az Országgyűlési Könyvtárban hoztak létre (az utóbbié 1974-re datálható). Nagyobb volumenű, üzemszerű számítógépes szakirodalmi dokumentumfeldolgozásra az iparhoz közelebb álló, jobb anyagi ellátottságú intézményekben (KG-Informatik, SZÁMOK) és az OMKDK-ban került először sor a 70-es évek közepétől. [43] Az első üzemszerű bibliográfiai gépesítés kezdeményezése (1974) és bibliográfiai adatbázis-építés (1976) ugyancsak az OSZK nevéhez fűződik.

A magyarországi államszocialista fejlődés – később még növekvő – elmaradását jellemzik az alábbi táblázatban szereplő, a hazai szolgáltatásban is használt külföldi adatbázisok megszületésének dátumai: DERWENT (1963), CACon (1968), METADEX (1968), INSPEC (1969), INIS (1970). A DERWENT adatbázisát használó szovjet ASZBA szabadalmi adatszolgáltatás 1973-ban kezdett működni.[4]

Ebben a kezdeti időszakban még nem on-line szolgáltatásokról, hanem elsősorban a mágnesszalag bérléséről volt szó. Az első távolsági on-line kapcsolat 1980-ban jött létre, az OMIKK (az OMKDK utóda) 1982-ben kapott jogot a távolsági on-line kapcsolaton alapuló információkereskedelemre.

Intézmény	*Dokumentációs-szakirodalmi adatbázis*		*Könyvtári-bibliográfiai adatbázis*	*Szolgáltatás kezdete / adatbázis létrejötte*
	Belföldi	*Külföldi*	*Belföldi*	
Magyar Gyógyszeripari Egyesülés		DERWENT (1963)		1970
Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára		CACon (1968)		1971
Országgyűlési Könyvtár	VILÁG-POLITIKAI			1974
Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára		METADEX (1968)		1975–1984
OSZK			MNB Könyvek	1976
KG-Informatik	Kohó- és gépipari			1976–79
Országos Vezetőképző Központ	BIBDOSZ			1976
OMKDK		INSPEC (1969)		1977
SZÁMOK	SZÁMOK–ISIS			1977
KG-Informatik		ASZBA (1973)		1977
OMKDK		INIS (1970)		1978

1. táblázat

Az első nagyobb adatbázis megszületése Magyarországon

[3] Ezekben az években az OMKDK-ban is folytak már kísérletek a dokumentációs munka gépesítésére, melynek egyik korai eredménye a 1971-ben elkészült számítástechnikai tezaurusz volt (Számítástechnikai fogalmak tezaurusza. Szerk. Schiff Ervin. – Budapest : OMKDK, 1973. 396 p.) A szorosan vett bibliográfiai gépesítés terén azonban valószínűleg az OSZK munkatársai voltak az első fecskék.

[4] A táblázat adatait az OMFB kiadványa alapján vettük föl. [43]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A továbbiakban a számítógépesítés OSZK-n belüli történetével foglalkozunk a kezdetektől az ezredfordulóig.[5]

Amikor a fejlesztés iránya eldőlt

A kezdetek kezdete, avagy az alaphelyzet

Az OSZK gépesítésének első pillanatai nagyon személyes jellegűek. A fejlesztés tárgyát ugyan az ország szükségletei határozták meg, de a „hogyan" nagy mértékben függött egyes személyektől, sajnálatos módon sokszor éppen a megfelelő személyiségek hiányától.

A magyar könyvtártörténet egyik legjelentősebb szakembere, *Sebestyén Géza*, az OSZK igazgató-helyetteseként 1968-ban Belgiumban járt és az ottani királyi könyvtárban találkozott a számítógéppel támogatott (mai szemmel hallatlanul kezdetlegesnek tűnő) könyvtári gépesítéssel és adatcsere-formátummal. Hazatérve kezdeményezte az OSZK gépesítésének előkészítését. 1968 novemberében reggelenként, munkaidő előtt néhány fejlődőképes fiatal munkatársnak tartott előkészítőt. Együtt tanulmányozták és értelmezték a Kongresszusi Könyvtárban a hatvanas évek közepén kidolgozott első MARC formátumot.

> A résztvevők ennek során értették meg, hogy a könyvtári feldolgozó munka gépesítése a könyvtáros számára elsősorban nem gépet, még csak nem is programrendszert, hanem az adatcseréhez szükséges szabványosított adatszerkezeteket, a bibliográfiai és információs adatelemeket, és az ezek közötti összefüggéseket jelenti, amely minden könyvtári szoftver alapja.

Az OSZK néhány, a számítógépesítés iránt érdeklődő munkatársa ezt követően, a 70-es évek elején kezdett foglalkozni azzal, hogyan adaptálható a MARC-formátum a hazai viszonyokra. Amikor közel két évtizeddel később, a 80-as évek második felében a külföldi programrendszerek beszerzésével más hazai könyvtárakban is szembesültek az adatcsere-formátumok kérdésével, az OSZK fejlesztéssel foglalkozó néhány munkatársa már közel két évtizedes gyakorlattal rendelkezett a használatuk terén. Ezzel magyarázható, hogy az első magyar nemzeti adatcsere-formátum ősét, a MAMARC-ot („magyar" MARC-ot) 1975-ben, a HUNMARC-ot pedig 1993-ban az OSZK munkatársai dolgozták ki.[6]

Mit jelent valójában a gépesítés a könyvtáros szemszögéből, avagy a formátumok

A könyvtári számítógépesítés története a könyvtárosok részéről valójában nem gépek, hanem különféle szabályzatok készítésének és átvételének, továbbá e szabályzatok alapján programok kidolgozásának története. A gépesítés sikere nem gépeken, hanem azon múlott, hogy mennyire voltak képesek a könyvtáros fejlesztők e szabályzatok előírásainak teljesítését a programozókon számon kérni.

A szabályzatok élén a nemzetközi és hazai könyvtári szabványok állnak. A könyvek dolgában az ISBD/M, az időszaki kiadványokéban az ISBD/S. E nemzetközi szabványokra támaszkodva jelentek meg a hatvanas évek közepén először az Egyesült Államokban, majd más országokban is azok az adatcsere-formátumok (MARC-formátumok), melyek a korai adatbázis-kezelő rendszerek hierarchikus szerkezetét vették át, és rendkívül adatgazdag, bonyolult struktúrát alkottak.[7]

Annak ellenére, hogy a magyar könyvtári feldolgozás munkafolyamataira már korán jellemző volt a nagyfokú szabályozottság, és ezért a feldolgozás a különböző könyvtárakban lényegében azonos módon zajlott, az ötvenes években kidolgozott magyar bibliográfiai szabvá-

---

[5] A magyarországi könyvtárak gépesítésének történetéről tudomásunk szerint eddig kevés tanulmány készült. Átfogó összegzés pl. a Miskolci Egyetem Könyvtárának gépesítéséről megjelent egyetemi szakdolgozat. [28]

[6] A fejlesztésben résztvevőkre háruló terhelés minden jel szerint nem tette lehetővé, hogy eredményeiket a nemzetközi szaksajtóban is közreadják. Ezért írhatta Lass és Quandt, hogy Közép- és Kelet-Európában „csak a 80-as évek elején került arra sor, hogy néhány nemzeti könyvtárban kezdeményezzék adatcsere-formátum kialakítását." [72] Magyarországon ez de facto már 1975-re megtörtént.

[7] A gépesítés beköszönte számos más nemzeti könyvtárban is arra kényszerítette a fejlesztéssel foglalkozókat, hogy újragondolják a szabványokat. A cseh nemzeti könyvtár feldolgozó osztályának vezetője, Bohdana Stoklasová az OSZK-nál jóval később szembesült a kérdéssel és elismerésre méltó őszinteséggel vallotta be akkori tájékozatlanságát: „egyáltalán nem volt világos, hogy a UNIMARC adatcsere-formátumnak vajon van-e valami gyakorlati szerepe is vagy csak afféle látványos elmélet" [72, p. 11.][144, p.219–220].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyok a hatvanas évek végére korszerűsítésre szorultak, mivel nem feleltek már meg az időközben megjelent nemzetközi szabványoknak. A formátumok adaptációja a hagyományos, a „nemzet csinosítására" (a kultúra terjesztésére) szakosodott könyvtárosokra teljesen új szellemi feladatokat rótt.

Ezeknek a formátumoknak ismerete, és a programozók számára való közvetítése nélkül elképzelhetetlen bármiféle modern könyvtári automatizálás. A könyvtári szabványokat és adatcsere-formátumokat nem lehetett közvetlenül a programozóknak adni azzal, hogy itt minden le van írva, csak algoritmizálni kell; szükség volt hozzá könyvtáros közvetítőre. Noha a szabályzatok készítésének meg kellett volna előznie a gépesítést, sokszor csak az OSZK-ban folyó gépesítéssel párhuzamosan végezhették el a fejlesztők ezt az akkori viszonyok között úttörő munkát. Emiatt a gépesítés kezdettől fogva – a sanyarú anyagi lehetőségektől függetlenül is – elhúzódott, illetve az elkészült programokon később módosítani kellett (ami újabb költségeket és velük további késlekedést okozott).

Az egyetlen ésszerű fejlesztési irány és ami belőle lett

Miért alakult így?

Sebestyén eredeti – bibliográfiai elveiből következő – intenciói szerint magát a feldolgozást (a teljes katalogizálást és MNB kiadvány-előállítását) kellett volna gépesíteni oly módon, hogy a katalógus gépi gondozásával párhuzamosan a *Magyar Nemzeti Bibliográfiá*hoz (a továbbiakban MNB) szükséges bibliográfiai leírások is – melyek csak nagyon kis mértékben tértek el a katalógustételekhez szükséges leírástól – létrejöjjenek. Ez utóbbiakat lehetett volna fölhasználni a kurrens MNB kiadványokhoz és a kumulációkhoz.

Hogy ez az ésszerű terv már végrehajtásának legelején kisiklott, annak az OSZK-n belül véletlenszerű, de a korszakban inkább tipikusnak mondható viszonyok voltak az okai. A gépesítés elsősorban a feldolgozó-katalogizáló részlegeket érintette. Tagjai, beleértve vezetőiket, szakmailag – önhibájukon kívül – nem voltak eléggé felkészültek a gépesítésre, a modernizációhoz fűződő viszonyukat tehát nem gépesítési ismereteik, hanem elsősorban alkati tulajdonságaik, érvényesülési vágyaik, továbbá társadalmi-politikai helyzetük és szemléletük határozta meg. A vezetők jelentős része alapvetően konzervatív szakmai kultúrával rendelkezett, elborzadt a várható problémáktól, nem minden alap nélkül.

Hangsúlyozzuk, hogy mindezek a tényezők egyike se kizárólagosan, hanem együttesen befolyásolta a történteket.

Az MNB-t a feldolgozó-katalogizáló részlegtől elkülönült szervezeti egységben, a Bibliográfiai osztályon készítették. A modernizációban a Bibliográfiai osztály vezetőjének és számos munkatársának több lehetősége kínálkozott az érvényesülésre, mint a könyvtáron belüli hagyományos pozícióharcokban, ahol más szempontok olykor nagyobb szerepet játszottak bármiféle szakmai felkészültségnél.

Amikor az MNB-t irányító főosztályvezetőhöz került a fejlesztésben a kezdeményezés, szükségképpen szembe került az ezt a kezdeményezést elmulasztó, a feldolgozást, katalogizálást irányító vezetőkkel. A felek mindegyike korának kiváló könyvtári szakemberei közé tartozott. Politikailag semleges körülmények között a kezdeményezők szakmailag általában ki tudták volna használni a lépéselőnyt, és adott esetben a teljes fejlesztést (a katalogizálását és a kiadvány-előállítását is) az irányításuk alá tudták volna vonni. Mindez ugyan nem valami szép, de a fejlesztés szempontjából eredményes hatalmi harc keretében szokott lejátszódni.

Pártállami viszonyok között azonban könnyen patthelyzet alakulhat ki. A kezdeményező nem meri teljesen kihasználni a helyzeti előnyét, mert rejtett politikai szembenállása miatt tanácsosabb számára a nagyobb óvatosság. Szakmai ellenfelei lehettek bármilyen tisztességesek, a politikai rendszer maga megmérgezte a levegőt. Az alkati adottságok, a politikai felfogások és a szakmai nehézkesség bonyolult egyveleget alkottak; mindegyiknek volt szerepe abban, ahogy a gépesítés megvalósult. Ebben a helyzetben determinálva volt, hogy ésszerű tervek zátonyra futhatnak.

Noha a források szerint senkinél sem található nyoma bármiféle nyílt ellenállásnak a gépesítéssel szemben, tény, hogy Sebestyén Géza az induláskor nem tudta megvalósítani azt a teljesen ésszerű tervét, hogy a gépesítés eredményeként *egységes dokumentumleírást* tervezzenek, melyet mindegyik OSZK-részleg (tehát nemcsak az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MNB kiadványainak készítői, hanem a katalógus gondozói is) fel tudott volna használni.

Tény az is, hogy éppen a katalogizáló részleg maradt ki teljesen a gépesítésből. A gépesítésben már az első évtől kezdve kizárólag az MNB szerkesztői vettek részt.

A rejtett ellenállás nyomai

A felső vezetők egymással folytatott harcának, a burkolt szembenállás megfogalmazásának példája egy feljegyzés és a rá adott válasz 1975-ből, amikor már elkezdődött az MNB gépesítése. Az év elején a gépesítéssel kapcsolatban tartott megbeszélésről Sebestyén Géza utólag készített feljegyzést. Ebben a fejlesztők szemszögéből foglalta össze az elhangzottakat, virágnyelven megpróbálta megfogalmazni a könyvtár egészére vonatkozó fejlesztési teendőket. Azt például, hogy a katalogizálást mégis be kellene végre vonni a gépesítésbe, így fejezte ki: „*A* [gépesítési] *rendszertervnek biztosítania kell a könyvtár katalógusainak érdekeit is, ennek érdekében szükség esetén tovább kell fejleszteni... A magyar nemzeti bibliográfia gépesítéséhez csatlakozva fontos feladat... a dokumentumokról készülő legkülönfélébb nyilvántartások gépesítésének... megoldása. Mindezen feladatok az I. főosztály hatáskörében* [melyben a katalogizálást is végezték] *merültek fel.*" Igyekezett kifejezni, hogy a másik főosztály súlyát nem kívánja csökkenteni: „*A munkafolyamat megoszlik a Katalogizáló osztály és az MNB szerkesztősége között, vagyis a címleírás* [tehát a leglényegesebb szakmai rész] *marad a Katalogizáló osztályon..*" [128]

A Sebestyénnel azonos színtű pozíciót betöltő másik felsővezető, *Havasi Zoltán* (később néhány évig az OSZK mb. főigazgatója) válaszában közölte, nem tartja szükségesnek rögzíteni, hogy a feladatok az I. főosztály hatáskörében merülnek fel.

A gépesítés koncepciójának kérdését 1975 nyarán egy bizottság hatáskörébe utalták, melynek vezetőjévé az OSZK Állományvédelmi és reprográfiai főosztály vezetőjét (egyben az intézmény párttitkárát) nevezték ki. [128.] Ettől kezdve évekig nincsen már nyoma annak, hogy az MNB fejlesztői megpróbálták volna erőltetni az integráltan megvalósítandó gépesítést.

A gépesítés egyik előfeltétele volt a bibliográfiai szabványok korszerűsítése. A 70-es években – többek között az Egyesült Államokban kialakuló gyakorlat és a Kongresszusi Könyvtár kezdeményezései nyomán – alapvető átalakuláson mentek keresztül ezek a szabványok. Voltak, akik felléptek e változtatásokkal szemben, ami adott esetben erősíthette az OSZK-n belül a katalogizálás gépesítésével szembeni ellenállást.

Az egyik egyetemi könyvtár igazgatója például a következőképpen bírálta egy levelében a szabványkorszerűsítés és a gépesítés híveit: „*S ha ők* [Fügedi Péternére és Vajda Erikre utal] *minden eszközt felhasználtak az én adataim és ellenvetéseim hatástalanítására, beleértve a 'legyen a tied az utolsó szó, s a világ neked fog igazat adni' módszerét is, teljesen érthető, hisz mindketten olyan céget képviselnek, amelyeknek hasonló nyugati cégekkel kell kommunikálniok, akár tetszik ez nekik, akár nem. A nyugati »cégek« pedig, amint az a Carter-Brzezinski-Thacher név kommentár nélküli említésével bizonyítható, nem ismernek se istent, se embert, ha vélt vagy valódi közvetlen érdekeikről van szó, vagy egyszerűen csak előveszi őket a szorongás, amely normális kísérője a tőkés válsághangulatnak. Amit az LC emberek* [a Kongresszusi Könyvtár szakemberei] *a bibliográfiai leírás és szabványcsaládja kikényszerítésével a könyvtárügy nemzetközi porondján műveltek, az a módszert s a motivációt tekintve semmiben sem különbözik az eurorakéták és olimpia-bojkottok ügyében kifejtett pressziótól. Ám ha én megértem a monopoltőkés könyvtári-információs felépítmény észjárását, nemkülönben a szocialista építés szükségleteinek megfelelően a velük való kommunikálást is kiaknázó szocialista szervek lépéskényszerét, én is számot tarthatok valami megértés-félére, ...miközben kútjainkat szeretném megvédeni a bele szüremlő trágyalétől.*" E korabeli politikai szempontokkal kevert érvelés végén még leszögezi, hogy „*...nem vagyok szakember, még kevésbé expert. (Amely szóval az amerikai munkastílus iránti averziómat szoktam jelezni.)*" Következtetése „*...ha a könyvtári katalógusainkban... eluralkodik a káosz, egyötödével megnő a kurrens feldolgozás idő-, anyag- és fiókigényessége... ez már mind azok fejére hull vissza, akik komoly figyelmeztetés ellenére zöld utat adtak a szabványmódosításnak..*" [30]

Ahogy a résztvevők megélték

A dolgok politikumát a résztvevők nem egyformán fogták föl, volt, akiben egyáltalában nem is tudatosodott.

A katalogizálásban résztvevők a fejlesztési kezdeményezésekre követelményekkel válaszoltak. Ahhoz, hogy a katalóguscédulához is és az MNB számára is egységes dokumentumleírás készülhessen – ami a közös fejlesztés alapja lett volna – a szabványokat kellett volna megújítani. Ez csak több éves folyamat lehetett. A fejlesztők úgy fogták föl, hogy majd menet közben oldják meg, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

katalogizálók pedig csak akkor mentek volna bele a fejlesztésbe, ha a szabványok már elkészültek.

„Mindenkit nagyon befolyásolt, hogy azt láttuk, nem teremtődnek meg a fejlesztéshez a feltételek. Mindent a munka mellett kellett volna elvégezni, miközben a feldolgozási futószalag önmagában is állandó erőfeszítést igényelt. Nem láttuk, hogyan és mikor lett volna ebből a hagyományos sokszorosítást fölváltó, számítógéppel készült katalóguscédula," – mondta az akkori Katalogizálási osztály egyik visszaemlékező munkatársa.[Kovács Ilona interjú]

Ez a probléma azonban az MNB előállítóit ugyanúgy érintette, mert a feltételek számukra sem teremtődtek meg, és az MNB kiadványainak előállítása is napi munkájuk volt, melyet a fejlesztéssel foglalkozva nem hagyhattak félbe. A katalogizálók arra hivatkoztak, hogy az MNB kiadványai esetén a menet közben eszközölt változások nem okoznak olyan mérvű konzisztencia problémákat, mint a statikus és óriási katalógus esetében. Valójában azonban az MNB rendszerében a későbbi években előállított bibliográfiai tételek állománya maradéktalanul konzisztensnek bizonyult, következésképp a katalógus tételei is azok lettek volna, ha a gépi rendszer integrációja már az elején megvalósul.

A fejlesztők azáltal, hogy a hálátlan feltételek között ezt a munkatöbbletet vállalták, több éves műhelymunkában kiérlelték saját körükben azt a tudásbázist, mely később a korszerűsített szabványokba beépült. Mivel ebből a munkából a katalogizáló részleg munkatársai kimaradtak, kezdettől fogva azt érezték, hogy kirekesztették őket, némi joggal, hiszen tényleg kimaradtak belőle, noha eredetileg ki is akartak belőle maradni.

A gépi rendszer fokozatosan kialakuló koncepciója ennek következtében elsősorban a kiadvány-előállító rendszer irányába tolódott el, megpecsételve idővel az OSZK szakmai megítélését. A könyvtár hírnevére ugyanis végzetesen hatott, hogy a gépesítés megvalósulásától, azaz 1977-től kezdve évtizedeken keresztül párhuzamos feldolgozás zajlott: ugyanarról a dokumentumról külön készült kézi leírás az OSZK katalógusa, és külön gépi leírás az MNB kiadványa számára.

Hiába tudta Sebestyén Géza, aki korának legkiemelkedőbb magyar könyvtári szakembere volt, hogy mit kell tenni. A könyvtár főigazgatója, *Jóború Magda* művelt ember, s egyben a politikai nomenklatúra értelmiségi szárnyának tagja volt. Pontosan tudta, mekkora szüksége van a jó szakemberekre, de nem engedett nekik túlzott döntési befolyást. Ezért aztán folyton ellensúlyozta valamivel Sebestyén törekvéseit. Sebestyén tehát nem kapott a főigazgatójától támogatást a gépesítés egységes koncepciójára. Jóborúnál meghallgatásra találtak azok az érvek, melyek a nehézségeket sorolták föl arra az esetre, ha a gépesítés az OSZK könyveinek leírását veszi célba, tehát lényegében a katalogizálást is, nemcsak az MNB szerkesztését.

Amikor a nyolcvanas évek közepére kialakultak a korszerű bibliográfiai szabványok, a katalóguscédula is elkészülhetett, és megvalósult az egységes feldolgozás.

„Ha Sebestyén és Fügediné jobb helyzetben találkoznak, akkor talán másképp alakulhattak volna a dolgok. De ők ketten nem tudták elérni, hogy a teljes könyvfeldolgozási sort és annak származékait gépesítsék. Számukra csak az MNB fejlesztése maradt," [Szűcs Jenőné interjú]. A sors, pontosabban a korabeli viszonyok fintora, hogy az MNB gépesítésével Sebestyénnek éppen azoknak az általa vallott elveknek a romba döntését kellett megélnie, melyek képessé tették őt arra, hogy a gépesítés jelentőségét a könyvtári munkamegosztásban felismerje.[8]

Hogyan alakult így?

Nehézségek persze lettek volna a katalogizálás gépesítésével is. Az MNB gépesítéséhez a UBC elveinek megfelelően új szerkezetű, bővített gyűjtőkörű kiadványt terveztek, emiatt a katalógus célú feldolgozáshoz kevesebb kiadványt dolgoztak föl, mint az MNB számára. Az MNB kezdettől fogva az MSZ 3424 és kapcsolódó szabványai (MSZ 3440, MSZ 3493) alapján készült, az OSZK katalógusát viszont csak 1987-től kezdve szerkesztették ennek megfelelően. Ettől persze lehetett volna minden egységes, ha az akarat meg lett volna rá.

[8] Az OSZK e téren nem volt egyedül a bajban. A többi közép- és kelet-európai könyvtárban, ha egyáltalán eljutottak addig, hogy a 70-es és 80-as években nagyobb arányban gépesítsenek, különféle okokból de hasonlóan alakult a helyzet. „A nemzeti könyvtárak leginkább a nemzeti bibliográfia fenntartására törekedtek, meg arra, hogy el tudják helyezni a belföldi könyvtermés köteles példányait." [72, p. 3.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kétségtelen, hogy a hetvenes években on-line katalógusról még hosszú ideig nem lehetett szó Magyarországon. De 1969-ben már működött az első európai on-line szolgáltatás (az Európai Űrkutatási Ügynökségnél), és 1970-ben a Lockhead-DIALOG keretében megvalósult az első tengerentúli távoli on-line hozzáférés is. Tudni lehetett, hogy ez a jövő, és ha elkezdődik valamilyen feldolgozás, akkor ennek dokumentumleírásait (dokumentumrekordjait) egyszer majd biztosan felhasználhatják az on-line katalógusokban.

Szerencsétlen módon 1970-ben a III. Országos Könyvtárügyi Konferencián olyan ajánlást fogadtak el, melyet többféleképpen is lehetett értelmezni. [106] Az ajánlás szerint a számítógépes technikát *„elsősorban a központi szolgáltatások területén"* kell alkalmazni. Arra hivatkozva, hogy a katalógus fenntartása belső feladat, központi költségvetésből viszont olyan munkát kell támogatni, amely a többi könyvtár számára is használható, a konferencia ösztönzésére kidolgozott fejlesztési irányelvekben elsőbbséget kapott a nemzeti bibliográfia számítógépes előállítása.

Ezzel a gyakorlatias döntéssel, mely szakmailag szentesítette Sebestyén Géza kezdeményezését, elvileg még mindig nem lett volna különösebb baj, ha az OSZK-n belüli hatalmi viszonyok közepette nem arra használták volna fel azok, akik ki akarták magukat vonni a gépesítéssel járó nehézségekből, hogy megakadályozzák az egységes – tehát a katalógushoz is használható – dokumentumleíráson alapuló fejlesztést. Ezt ugyanis gyakorlatilag ugyanúgy meg lehetett volna valósítani abból a pénzből, melyet 1970 és 1977 között a fejlesztésre költöttek, mint azt a dokumentumleírást, melyet az MNB-hez alakítottak ki és amely csak néhány, a katalógustételhez még szükséges ún. „helyi" adatot nem tartalmazott. Noha ahhoz, hogy az MNB gépi rendszere a katalógustétel előállítására is alkalmas legyen, alig néhány adatelemnél többre lett volna szükség – és ez szinte semmiféle többletköltséggel nem járt volna –, utólag ezek beiktatásáért már akkora összeget kért az üzemeltető cég, amekkora csak 1987-re adódott (amikor megvalósulhatott a katalóguscédula-előállítás, addigra már az on-line korszak állt a küszöbön, és a cédulaszolgáltatás jelentősége lassan csökkenni kezdett). Az üzemeltető rendre alulkalkulált (erre rá is kényszerült, mert a valós költségek láttán előfordulhatott volna, hogy a minisztériumi irányítók nem is engedélyeznek fejlesztést). Ami pénzt aztán ki lehetett csikarni az irányító szervektől, azt elnyelte a rendszer puszta fenntartása.

A gépesítési tervből mindenki, akinek erre lehetősége volt, igyekezett minden, nem kizárólag az MNB-re vonatkozó elemet kiiktatni. Az MNB szerkesztőségének vezetője, aki a fejlesztési munkákat szakmailag közvetlenül irányította, megszervezett például egy olyan gépi kísérleti feldolgozást is, melyben az 1977-ben elkészült, hivatalosan könyvekre kialakított számítógépes rendszerrel időszaki kiadványokról készítettek bibliográfiát. Bebizonyította, hogy az MNB programrendszerével az *Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* is előállítható. Az akkori feldolgozó részlegek vezetői az eredmény minősítésére és mérlegelésére sem voltak hajlandók, s a könyvtár éves jelentésében sem szerepelhetett.

Az MNB fejlesztői végül azonosultak a korlátozott fejlesztéssel, olyannyira, hogy a nem kizárólag MNB-t és a kumulációját szolgáló, de azért semmiféle zavart nem okozó adatelemeket – mint például a Cutter-számot – a szerkesztőség akkori vezetője már maga hagyta ki a tervből.

Miután ez az azonosulás végbement, hiába tudták az MNB fejlesztői, hogy a számítógépes rendszerük kiterjeszthető ugyanolyan dokumentumtípus más főosztályon folyó feldolgozására vagy más dokumentumtípus feldolgozására, és hogy lehet velük katalóguscédulát is előállítani, nemcsak MNB kiadványt. Akkor már nem volt pénz a bővítésre, és a kitűzött alapfeladatok megvalósítása is rendkívül költségigényesnek bizonyult.

A gépesítés helyzete

A számítógépesítéstől ebben az időszakban a dolgok egyszerűsödését várták. Ezért némi meglepetést keltett, mikor idővel kiderült, hogy a gépesítés a végfelhasználó számára ugyan kényelmessé teszi a szolgáltatást, de a gépesített szolgáltatás sokkal drágább, mint a manuális. *„Az MNB-nek az 1977 utáni években kb. 3 millió volt az éves fenntartási költségvetése, s alig tudtunk kijönni belőle. Ha csak a legkisebb változtatást akartuk, azért az SZKI azonnal nagy összeget kért."*[Szűcs Jenőné interjú]

Végső soron az MNB automatizálásának a kész ténye adott a fejlesztők számára létjogosultságot, nem pedig valamilyen közösen helyeselt, átgondolt fejlesztési szemlélet. A „ténybeli" támaszra nagy szükségük volt, mert a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– nemcsak gépesítési – döntéseket alapvetően nem a szakmai szempontok, hanem az egyes főosztályok ereje határozta meg. Abban az időben már se Sebestyén, se Jóború nem éltek, 1984-ben *Zircz Péter*nek, igazgatóhelyettesként a fejlesztés irányítójának is (betegsége miatt) idő előtti nyugdíjaztatását kellett kérnie. A Jóború öngyilkossága után 1982-ben kinevezett új főigazgató, *Molnár Ferenc*, a pártnomenklatúra tagja volt, műveltsége nem ért föl Jóborúéhoz. Zircz Péter visszavonulása után egészen *Juhász Gyula* főigazgatóságáig az egységes fejlesztési koncepció mellett egyetlen erős, a könyvtáron belül hatalommal vagy tekintéllyel rendelkező egyéniség sem állt ki már. A fejlesztési koncepciót csak a felsővezető nélkül maradt fejlesztők képviselték, a többi főosztály meg a maga vélt érdekeit tartotta szem előtt, nem pedig a nemzeti könyvtár egészének érdekét. Az arány egy a többhöz volt, és ez meghatározta a történteket.

Az már kezdetben eldőlt, hogy a formátumok dolgában a fejlesztés nem annyira az 1968-ban megjelent LCMARC-on (az USMARC elődjén), mint inkább az angol BNBMARC-on (az UKMARC elődjén) fog alapulni. Ennek fő oka az volt, hogy az utóbbiban az európai igényeknek – de főleg a magyar bibliográfia szerkesztési igényeinek – inkább megfelelő szerkezet állt rendelkezésre.

Mialatt a fejlesztési célkitűzések 1970 és 1971 között eldőltek és egyértelmű lett, hogy csak az MNB szerkesztésének gépesítéséről lehet szó, az OSZK-nak nemhogy számítógépe meg programozója nem volt, de kilátása sem arra, hogy belátható időn belül ilyenhez jusson. (Miközben – az OMKDK mellett – például egy, az OSZK jelentőségével össze nem hasonlítható ágazati információs intézmény, a csupán a rendszerváltásig létező Kohó és Gépipari Tudományos-műszaki Tájékoztató Intézet (KGTMTI) már 1973-ban rendelkezett gépteremmel, nagyszámítógéppel és dokumentációs célra használt adatbázis-kezelő rendszerrel).

Az akkori idők nagyszámítógépe ugyan nem lett volna eléggé kihasználva az OSZK feladataival, és az önálló gépterem kialakítása is hatalmas feladat elé állította volna a gépesítésben teljesen járatlan könyvtári vezetést; megfelelő szervezéssel és főleg központi akarattal azonban más irányt is szabhattak volna az eseményeknek. Ennek hiányában a gépi munkákat még nagyon sokáig csak külső céggel lehetett elvégeztetni, és ez sokba került, többe, mint amennyibe került volna, ha az OSZK-nak saját gépe lett volna.[9]

Az előkészületek

Az első kísérlet

1971-ben, amikor megfelelő könyvtárgépesítési tapasztalatokkal rendelkező hazai számítástechnikai cégre még nem volt kilátás, *Kalmár László* révén, aki Sebestyénhez hasonlóan egykor pápai diák volt, gépidő adódott a Szegedi Egyetem Kibernetikai Laboratóriumában. A résztvevők valójában lelkesedésből vállalták egy MNB próbaszám elkészítését. Mai szemmel nézve őskori kövületen, a szovjet gyártmányú MINSZK 22-es nagyszámítógépen készítették el az MNB első kísérleti változatát, melyből mindenki azt szűrte le, hogy ezen az úton nem lehet tovább haladni. Az állandó hosszúságú mezők és a kezdetleges programozási lehetőségek következtében a kísérlet a könyvtáros résztvevők számára valóságos rémregénynek bizonyult és meggyőzte őket arról, hogy professzionálisabb számítógépes szolgáltató után kell nézni. Az éves beszámolóban viszont először jelenik meg nyoma az eredménynek.[10]

---

[9] E korszak gazdasági rendszerében valójában nem a gazdaságosság, hanem politikai szempontok alapján dőltek el fontos fejlesztési kérdések. Elsősorban nem azért nem jutott az OSZK ebben az időszakban önálló géphez, mert ez gazdaságtalan lett volna, hanem mert – részben személyi, részben politikai okokból – nem az OSZK (hanem például a Kohó- és Gépipari Tudományos-műszaki Tájékoztató Intézet) gépesítését tartották fontosnak. A rendszerváltás után kialakult gazdasági környezetben természetesen módosult a helyzet, a gépesítési feladatok ún. kihelyezését vagy saját fejlesztését gazdaságossági szempontok döntik már el (a kérdésre az „AMICUS a mérlegen" című fejezetben még egyszer visszatérünk).

[10] „Az MNB 1. számú MARC II. kísérletének eredményeképp megjelentetett két füzet és e kettő kumulációjának végső technikai munkálatai után kezdődött meg az újabb kísérlet előkészítése. Ez elsősorban a megfelelő ismeretek (bibliográfiai és számítógépes) elsajátítását jelentette. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a magyar MARC-szabályzat kidolgozása." [110, p. 45.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kísérlet után megszületett a végső döntés az MNB számítógépes előállításáról és a fejlesztők megpróbáltak megfelelő számítástechnikai partnert találni. Sokan közülük megkísérelték megszerezni az általuk feltételezett busás haszonnal járó zsíros falatot. Az MNB ezzel foglalkozó munkatársainak csak három év múlva, 1974-ben sikerült megfelelő partnerre akadni.

A nekilendülés

1972-től az OSZK néhány munkatársa, zömmel az MNB szerkesztőségéből (más intézmények, elsősorban az OMKDK munkatársaival együtt) hozzákezdett a könyvtári és bibliográfiai szabványok felülvizsgálatához, a szükséges karakterkészlet számbavételéhez, szabályzatok kidolgozásához. Mindez önmagában is komoly és a magyar könyvtárügyben kiemelkedő jelentőségű munka volt. A hagyományos címleírási munkákra érvényes szabályokat át kellett alakítani a gépesítésnek megfelelő változatokra. Különösen nagy nehézségeket okozott a magyar karakterkészlet alkalmazásának és a betűrendezésnek a kérdése. Ki kellett alakítani az akkoriban egyedül lehetséges off-line bevitelhez alkalmas adatlapokat és az adatok kódolásának rendszerét is, ami akkoriban teljesen újszerű feladatnak bizonyult, és rengeteg fontos tapasztalattal járt. Ez utóbbiakból nemcsak a fejlesztőknek kellett volna tanulniuk, hanem nagy számú szakcikkben meg is kellett volna osztani tapasztalataikat a szakmai közvéleménnyel, ami lényegében elmaradt.

A maguk munkaterületén azonban az OSZK munkatársai jelentős és eredményes munkát végeztek. Húsz év múlva, már teljesen más politikai és számítástechnikai viszonyok között, egy angol szakember, *Richard Heseltine*, akit az OSZK gépesítésének értékelésével bíztak meg, így írt erről: *„1992 előtt az OSZK kötegelt üzemmódú feldolgozási rendszert használt, amelyet egy külső szolgáltató biztosított. Ez figyelemre méltóan jól működött. Több mint 100 ezer kurrens és retrospektív rekord készült el, és a könyvtár egy átfogó és ésszerűen egybeszerkesztett nemzeti bibliográfiát tudott rendszeresen megjelentetni. A kéthetenként megjelenő füzetek nemcsak a könyvek leírásait közölték, hanem az új folyóiratokról és azok címváltozásairól is számot adtak, továbbá a gyűjteményes műveket analitikusan is feltárták. A fő részt ETO-tárgykörök szerint rendezték, s betűrendes, valamint ISBN/ISSN szerinti on-line mutatók is készültek... A rendszer rekordjai a MARC formátumot követték."* [47, 26. pont]

A fejlesztők szerencsétlenségére idővel eltűntek a fejük fölül a fejlesztésben érdekelt felsővezetők (Említettem már: Sebestyén Géza 1976-ban meghalt, Zircz pedig 1984-ben agyvérzése miatt nyugdíjba vonult.) A néhány fejlesztőt, akik közben az MNB előállításának munkájáért is felelősek voltak, elborította a rengeteg munka, magukra maradva nem voltak képesek folyamatosan és kellő részletességgel a szakmai közvélemény számára publikálni az eredményeiket. Az eleve elhibázott, kizárólag az MNB-re korlátozott fejlesztési koncepció mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy az eltelt évtizedekben az OSZK a hazai szakmai közvélemény szemében nem a munkatársainak tényleges szakmai felkészültségével arányos elismerésben részesült. Ezt az OSZK, és vele a magyar könyvtárügy ugyan megérdemelte, de nem érdemelték meg a fejlesztésben részt vevő munkatársai.

Ami a fejlesztési munkák eredményességét rendkívül befolyásoló személyes kapcsolatokat, tapasztalatszerzést illeti, a fejlesztők a nyugat-európai és amerikai könyvtári fejlődéstől teljesen elszigetelten dolgoztak. Csak 1972-ben tehetett először látogatást nyugat-európai könyvtárban az MNB szerkesztőségének egyik szakembere, aminek hozadékáról később még lesz szó.

1971 és 1973 között a fejlesztés korántsem haladt azzal a sebességgel, melyet a tervekben előírtak. Különösen az off-line bevitelhez szükséges adatbeviteli formátum elkészítése okozott a vártnál nagyobb nehézségeket.

Jellemző a kor politikailag determinált viszonyaira, hogy miközben az adatcsere-formátumok értékelése szempontjából fontos helyen, *„az IFLA washingtoni konferenciáján nem volt jelen OSZK küldött"*, ezzel szemben *„a szocialista országokkal való közvetlen intézményközi kapcsolatok és az NTMIR-ben való közreműködésünk... erőteljesen kibontakozott."* [114, p. 13.]

A megtalált partner

A Számítástechnikai Koordinációs Intézetet (SZKI) mint végleges fejlesztőpartnert csak 1973-ra találták meg. Akkoriban ez az állami vállalat rendelkezett Magyarországon a célnak viszonylag a legjobban megfelelő számítógéppel. Az intézmény vezetője, *Náray Zsolt* felis-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

merte a munka kulturális jelentőségét, és felsőmenedzserként a maga módján támogatta. De különösen annak volt perdöntő jelentősége, hogy *Nyáryné Grófcsik Erika* személyében az MNB számítógépes rendszere olyan rendszertervezőt kapott, aki szívvel-lélekkel átadta magát ennek a munkának. Megoldás lehetett volna, hogy később az OSZK első on-line rendszerét vele és munkatársaival készítsék el, ahelyett, hogy kész rendszert vásároljanak, melynek adaptálásával legalább annyi gond lett, mintha szervesen továbbfejlesztették volna az MNB rendszerét. Az MNB meglévő programrendszerére (s idővel a kereskedelmi forgalomban beszerezhető adatbázis-kezelő rendszerekre) támaszkodva olcsóbban és jobban elkészíthették volna azt a nemcsak a katalogizálásra és gyarapításra, hanem a munkafolyamatok egészére kiterjedő, valóban integrált rendszert, melyre az OSZK-nak nemzeti könyvtárként szüksége lenne

Ahhoz, hogy ez az utóbbi megoldás megvalósuljon, hivatásos számítástechnikusokat (rendszerszervezőket és programozókat) kellett volna fölvenni és önálló számítástechnikai részleget is ki kellett volna alakítani, beleértve a saját számítógép beszerzést. A 80-as évek végéig ebben az OSZK semmiféle támogatást nem tudhatott maga mögött (és annak sincs nyoma, hogy felsővezetői ilyesmit különösebben erőltettek volna).

„Dörnyei[11] [József] *egyszer megkérdezte tőlem, a gépesítés költségei a könyvtár költségvetésének hány százalékát teszik ki? Mikor mondtam, hogy legfeljebb 4-5 százalékát, azt mondta: hogyan beszélhetnek akkor maguk egyáltalán gépesítésről?* " [Szűcs Jenőné interjú]

1974-re véglegessé vált, hogy az MNB gépesítése ellenére fennmarad a párhuzamos feldolgozás. Emellé a védhetetlen tény mellé elvileg senki sem állhatott ki, az OSZK vezetősége sem, mely a későbbi határozatok szintjén mindig azt fogalmazta meg, hogy a gépesítésnek integráltnak kell lennie.[12] Se anyagi lehetősége, se belső ereje nem volt azonban arra, hogy ezt keresztül vigye, ami meghatározta a további évekre az OSZK szakmai tekintélyét a könyvtárgépesítés terén.

A kiadványgépesítés időszaka

A rendszerterv és a mágnesszalagos szolgáltatás sorsa

1974 nyarán, közel öt éves előkészítő munka után elkészült mind az automatizált MNB tartalmára és szerkezetére, mind a munkaszervezeti feltételeire vonatkozó előterjesztés [151] [39], melyet a Vezetői Tanács elfogadott. [31] Az SZKI-val 1974 nyarán készítették el és az év végére kötötték meg a rendszer kialakítására vonatkozó szerződést.[13] [130] Ezt követően az OSZK fejlesztőivel együttműködve kidolgozták a gépesített MNB rendszertervét.[14] [40]

Az eredeti – már eleve korlátozott, mert csak az MNB-re irányuló – célkitűzések tovább szűkültek: elmaradt a mágnesszalagos szolgáltatás és a cédulaellátás, egyedül az MNB füzetszolgáltatása és kumulációja valósult meg. Noha a pártállami viszonyok eleve sanyarúak voltak, de adott esetben az átlagot meghaladó mértékéért a fenntartót képviselő minisztérium illetékeseinek is volt szakmai felelőssége.[15]

Az OSZK fejlesztői ugyanakkor mindent megtettek, ami saját hatáskörükből tellett. 1979-ben elkészíttették a mágnesszalagos szolgáltatás új rendszertervét. [99] Kérdőíveket küldtek szét a hazai könyvtárakba, hogy felmérjék az igényeket az MNB különféle hordozókon (mágnesszalag, cédula) való szolgáltatására (ma, az internet korában ezek a szolgáltatások már őskövületeknek tűnnek).

---

[11] Dörnyei József a KSH számítástechnikai részlegének az igazgatója volt.

[12] „...a könyvtár vezetősége azt az álláspontot foglalta el, hogy az MNB gépesítésével párhuzamosan rá kell térni a könyvtári üzem komplex gépesítésének útjára. Nem tartható fenn tartósan az az állapot, amely a könyvtári munka egy részének korszerű szintre való emelését nem terjeszti ki fokozatosan a vele szervesen összefüggő területekre is." [119, p. 35-36].A jól hangzó célkitűzést tartalmazó dokumentumból (ahogy a hasonló későbbiekből is) hiányzik, hogy mit is értsünk a „könyvtári üzem komplex gépesítésén"? Ha megfogalmazták volna, akkor talán a felső vezetés is határozottabban tudta volna képviselni a racionálisabb, valóban komplex fejlesztés igényét az irányító szervek előtt.

[13] Abban, hogy a szerződést végre tető alá hozták, szerepe volt a minisztérium könyvtári osztályvezető-helyettesének, Zircz Péternek az OSZK későbbi főigazgató-helyettesének). Az SZKI késlekedése láttán a sarkára állt: „Minthogy a magam részéről ennek sem következményeit, sem szakmai felelősségét nem vállalom, kérem az OSZK-SZKI közötti szerződés mielőbbi megkötését." [128].

[14] Az eredeti tervek szerint a kiadvány-előállító rendszernek már 1976-ban működnie kellett volna [62].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiderült, hogy hiába lett volna képes az OSZK mágnesszalagon adatokat szolgáltatni, a hetvenes években ennek fogadására jóformán alig akadt volna hazai könyvtár. A MARC-formátumokhoz „felnőni" más könyvtárakban sem volt könnyű, s ez a folyamat Magyarországon – többek között az OSZK-tapasztalatokra vonatkozó publikációk hiánya miatt is – csak jelentős késéssel, lényegében a 90-es évekre tolódott.

Nem az OSZK feladata volt, hogy egy teljesen új technikát igénylő szolgáltatáshoz a fogadókészséget megteremtse.[16] Mire a mágnesszalagos szolgáltatásra pénz jutott volna, ez a szolgáltatási forma már régen elavult, elsősorban a hálózati hozzáférés kialakulása következtében.

A gépi feldolgozás rendszere a 70-es és 80-as években

1975 és 76 között az MNB szerkesztőségének erejét nagyrészt a számítógépes rendszer előkészítése, a specifikációk egyeztetése kötötte le. [114, p. 11] Már javában folyt a programozás, amikor Sebestyén Géza 1975 végén a fejlesztők kezébe nyomta az IFLA frissen megjelent adatcsere-formátumát. „... *az általunk ismert LCMARC-nál sokkal kifinomultabb rekordszerkezetet használtak benne. Itt vezették be először a 700-as mezők formájában a kapcsolatokat, és tudtuk, hogy ebben a fázisban már nem tudjuk alapjaiban módosíttatni a programunkat, hiszen elvileg már készen is kellett volna lennünk,...*" [Szűcs Jenőné interjú]. (A finomabb rekordszerkezetet az MNB-ben hamarosan mégis érvényesíteni tudták a fejlesztők.)

1976-ra, amikor az OSZK-n belül már hozzákezdtek az MNB-rekordok rögzítéséhez (de a kiadványszerkesztő rendszer még nem működött), elkészült a részletes adatbeviteli („kódolási") utasítás annak a formátumnak alapján, melyet a fejlesztők végül az IFLA/MARC-ot [60] [80] figyelembe véve alakítottak ki. Ez volt a MAMARC, a mai HUNMARC őse.

A kísérleti feldolgozások 1977-ben kezdődtek el; üzemszerűen 1978-tól működött az MNB Könyvek kiadványelőállító rendszer.

A gépi feldolgozás ma már elképzelhetetlenül nehézkes formában valósult meg. Az OSZK-ban végzett adatrögzítéshez on-line terminálok és mágneses rögzítők a korabeli árak miatt eleve nem jöhettek szóba (a 70-es évek közepén még nem léteztek PC-k). A nyomdaiparban szedőgépként alkalmazott lyukszalagos írógépet kellett választani, melynek 113 gombos billentyűzetével a bibliográfiai jelkészlet 252 karakterét rögzíteni lehetett. Ezzel azonban nem jeleníthették meg a bevitelt, tehát ellenőrizni sem tudták az eredményt. A lyukszalagot ezért először a Kereskedelmi Szervezési Intézet (KERSZI) RC 3600-as átalakítóján mágnesszalagra kellett átmásolni. Az adatok ezt követően kerültek az SZKI Siemens 7755-ös nagyszámítógépére. Mivel erről a gépről a kívánt jelkészlettel nyomtatni nem lehetett, a feldolgozott állomány immár egy negyedik céghez Építésügyi és Gépipari Szervezési Intézetbe (ÉGSZI) került, ahol külön erre a célra beszerzett sornyomtatóval IBM 370/125-ös gépen ellenőrzés céljából kinyomtatták. A kapott jegyzékeket visszakapta az MNB szerkesztősége, elvégezték a javításokat, majd újabb adatrögzítés következett a fenti módon. A javított állomány ezúttal a Siemens számítógépről az ÉGSZI RC 360-as átalakítójára került, melyen visszamásolták lyukszalagra, hogy a Nyomdaipari Fényszedő Üzem MONOPHOTO 600-as fényszedője fogadni tudja a végleges kiadványnyomtatás érdekében. A feldolgozásban 4 vállalat vett részt, az adatok 6 gépet jártak meg a javítással együtt kétszer. Szinte felfoghatatlan, hogy az MNB Könyvek kiadvány füzetei ennek ellenére kifogástalan tartalmi minőségben határidőre mindig elkészültek.

A folyamat legkülönlegesebb egysége az OSZK által megvásárolt, az IBM nagyszámítógépen használt IBM/ALA 1416 típusú, 163 karakteres sornyomtatólánc volt. Talán a nemzeti bibliográfiák használják a legnagyobb karak-

[15] Az áldatlan viszonyoknak még az évkönyvben is hangot adtak. „A megvalósult fejlesztések korlátozott és szűk köre elsősorban arra [vezethető vissza], hogy a pénzügyi és eszközellátottság elégtelensége erősen behatárolta szándékainkat. Az OSZK számítógépes költségvetési kerete már az MNB adatbázis fenntartási és kiadvány-előállítási üzemének ellátására is csak beosztással elegendő. Másik alrendszer kifejlesztésére, üzemeltetésére költségvetési keret a két év során nem állt rendelkezésre," olvasható az évkönyvben [120, p. 70.].

[16] A mágnesszalagos szolgáltatás tervét a fejlesztők javaslata alapján 1984 elején törölték a programból [97].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

terkészletet a világon, csak különleges eszközökkel lehetett megoldani a megjelenítést az ellenőrzéshez. [100]

Ebben a „kőkorszakinak" festő, bonyolult rendszerben a lyukszalag volt a leggyengébb pont. Igen sok hiba keletkezett, különösen, ha figyelembe vesszük a volument (füzetenként kb. 500 ezer, kumulációnként kb. 7 millió jel). Az OSZK 1980-ig nem térhetett át a félhavi füzetek sornyomtatón történő kiírásáról a fényszedésre, jóllehet ez utóbbi vitathatatlanul jobb írásképet ad. Ehhez konvertálni kellett volna a karakterkészletet a fényszedő jelkészletére, de hosszú ideig nem sikerült pénzt kapni a konvertáló programok megírásához. (A lyukszalagra való átmásolásra azonban még évekig szükség volt: a Nyomdaipari Fényszedő Üzem gépparkjának korszerűsítése csak 1984-től, az MNB 39. évfolyamának 18. füzetétől kezdve tette lehetővé, hogy a kazettás adatátvitelre lehessen áttérni. [120])

Mindezt, s vele a programokat végső soron olyan fejlesztő könyvtárosoknak kellett kézben tartaniuk, akik teljesen kezdőként, egyben elsőként nyitották meg az utat Magyarországon a számítástechnikai feldolgozások eredményeinek nyomdai megjelenítéséhez. Munkájukhoz közel évtizedes tanulási folyamaton keresztül nőttek föl. Vesztesége a szakmának, hogy erről a magyar könyvtárügyben úttörő vállalkozásról, elsősorban annak az adatcsere-formátumokkal összefüggő oldaláról, viszonylag kevés szakmai publikáció jelent meg.

A folyamatot a fejlesztők leegyszerűsíthették volna, ha elsősorban a karakterkészlet (de akár a bibliográfiai leírás adatelemeinek) dolgában lejjebb adják az igényeiket. Ebben az esetben mára gyakorlatilag használhatatlan, gyenge minőségű retrospektív bibliográfiai állomány állna rendelkezésre. Az idő tehát – mint mindig – az igényesebb megoldást igazolta.

A hardver beszerzési nehézségei a népi demokráciában

A gépbeszerzés bürokratikus nehézségeiről az éves beszámolók csak lakonikusan emlékeztek meg, a mai olvasó nem tudja már elképzelni a mögötte meghúzódó „államszocialista" rémregényt (ehhez társult még a szovjet tömbhöz tartozó államokat sújtó embargó).

Az OSZK-nak „csak" a lyukszalagos rögzítőt és a 163 karakteres sornyomtatóláncot kellett beszereznie, de ezek szállítása is éveket késett. A számítástechnikai fejlesztéseknek nagyon sok ága-boga van, a könyvtári karakterkészletnek ezen belül talán a legtöbb. Például a megrendelt IBM sornyomtatólánc 255 karaktert „tudott", amelyre az OSZK-nak szüksége volt (ami a korabeli IBM-et dicséri), csak a jobbra nyilat nem tartalmazta. Mire ez kiderült, módosítást kellett kérni a rendelésre. Igen ám, de közben megemelték a svéd szállítók az árat, mire újra kellett devizát igényelni, kezdődhetett az engedélyezési eljárás elölről. Mindez olyan körülmények között, hogy a fejlesztő könyvtárosoknak emellett évente 24 MNB-füzetet kellett szerkeszteniük és lezárniuk még teljesen hagyományos módon.

Az 1976-ban üzembe helyezett 256 karakter rögzítésére alkalmas angol gyártmányú Monotype Multicode 913-as lyukszalagos írógép volt az OSZK automatizálásnak első berendezése. Ugyanebben az évben érkezett meg az IBM és az ALA (American Library Association) közös fejlesztésében készült 1416 típusú 163 karakteres nyomtatólánc is, melyet ettől kezdve az SZKI-ban, majd az NPA (Nemzeti Periodika Adatbázis) céljaira az ÉGSZI nagyszámítógépén használtak. Mára már kivonták a forgalomból, de korának kiemelkedő terméke volt, és megérdemelné, hogy az OSZK-ban megőrizzék (akár úgy is, mint a Műszaki Múzeum tulajdonát).[17] Évekig csak e két eszközből állt az OSZK hardverje, de közülük is csak az egyiket használták a könyvtáron belül.[18]

Jellemző az OSZK alárendelt helyzetére, hogy amikor az SZKI viszonylag olcsó, s ezért az OSZK számára is szóba jöhető áron értékesítette nagyszámítógépét, ezt nem az

[17] A sornyomtatóláncnak a maga idejében akkora jelentőséget tulajdonítottak, hogy a beszerzését követően az érintett cégek szükségesnek látták, hogy külön köszönetet mondjanak érte az OSZK-nak [148].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

OSZK, hanem az ÉGSZI vehette meg, s ezáltal folytatódott az idegen gépen a sokkal költségesebb bérmunka.

Még 1975-ben, az egyik fejlesztő három évvel korábbi látogatása nyomán, az angol nemzeti könyvtár jóformán ingyen rendelkezésre bocsátotta saját programcsomagját.[19] [114, p. 66.] Addigra azonban már eldőlt az OSZK fejlesztése, az ajánlattal nem is próbáltak élni.

A továbbfejlődés korlátja: olcsó címleírás – drága tárolás

1978-ban a 8. számtól kezdődően számítógéppel készültek az MNB füzetei. Erre az időre esik a kísérleti katalóguscédulák előállítása, 1979-ben kerültek rá az ETO-jelzetek a cédulákra, és jelentek meg az ISBN, ill. ISSN online mutatók a kurrens MNB kiadványokban. 1980-ban jelent meg automatikusan az első kumuláció, a Magyar Könyvészet 1976. évi kötete.

Miközben a számítógépes rendszer az OSZK legfontosabb szolgáltatásává nőtte ki magát, és kezdettől fogva tudni lehetett, hogy az elkerülhetetlen jövőt képviseli, az OSZK évkönyveiben csak 1979-ben kerítettek sort arra, hogy egy félig önálló fejezetet szenteljenek a gépesítésnek (még évekig együtt tárgyalva a nemzetközi kapcsolatokkal). Mivel az éves jelentések alapvetően a szervezeti egységek szerint tagolódtak, talán nem találtak helyet egy olyan fejleménynek, mely elvileg minden szervezeti egységet érinthetett volna. [118. p. 32.] A gépesítés csak 1984-től kapott önálló fejezetet az évkönyvekben.

Mielőtt még igazán kibontakozhatott volna az a küzdelmes folyamat, mely a nehézkes feldolgozás és az állandó pénzhiány kettőssége közé szorított minden jobb sorsra érdemes fejlesztési elképzelést, Sebestyén halála után egy időre képviselet nélkül maradt a gépesítés a könyvtár felső vezetésében. Az akkori hangulatot jellemzi az egyik MNB-szerkesztő visszaemlékezése: *„Abban a hitben dolgoztunk 1977-ig az MNB gépesítésén, hogy végül mégse lesz belőle címleírás."* [Szűcs Jenőné interjú] A jövőbe vetett bizalom a mostoha körülmények között a továbbiakban még azokban sem lehetett valami erős, akik egyébként szívvel-lélekkel a gépesítés mellé álltak. *„Mikor 1980-ban teljesen váratlanul 3 millió forintot kaptunk az MNB további gépesítésére, Vajda Gábor teljesen ‚kétségbeesett', mert már azt hitte, hogy pénzhiányra hivatkozva sikerül megszabadulni a projekttől."* [Szűcs Jenőné interjú]

Ennek a pénznek köszönhetően lehetett beszerezni a TS-51/S négy munkahellyel rendelkező intelligens terminált. Mai szemmel nézve ez a berendezés is elképesztően nehézkes volt, de legalább közvetlenül ellenőrizni lehetett a bevitel eredményét. 1984-re sikerült kiváltani vele a lyukszalagos perforátort. Az IBM sornyomtatóláncot ettől kezdve már csak az NPA szolgáltatásaihoz használták. A TS-51/S terminál lehetőségeinek kihasználásáról *Vajda Gábor* 1984-ben külön tanulmányt jelentetett meg. [173]

Noha a TS-51/S terminál könnyebbséget hozott az adatrögzítésben, az alapvető gondon, mely az MNB működésének pillanatától kezdve fennállt, nem változtatott semmit. A könyvtári munkaerő olcsó, a gépesítésre fordítható dologi költség viszont a pártállami gazdasági rendszerben (melyet saját torz szerkezetén kívül az embargó is sújtott) rendkívül drága volt. Ez utóbbihoz tartozott a külső számítógép bérlése, a programrendszer karbantartása. A könyvtári rendszerek programozási munkái teljesen eltértek a kor megszokott szoftverkészítési feladataitól: az akkoriban Magyarországon használt fájlkezelő rendszerek számára sokkal nehezebben megvalósítható feladatot jelentettek, mint a hagyományos könyvelési, pénzügyi rendszerek. Különösen abban volt a mai viszonyokhoz képest a legnagyobb eltérés, hogy rendkívül drága volt a háttértárak bérleti díja, melyeken az egyre nagyobb MNB adatbázist tárolni kellett. Ez az adatbázis képezte a potenciális alapját a majdani, mára retrospektív, on-line elérhető adatbázisnak, nélküle nem lehetne ma, a 21. század elején visszamenőlegesen megbízható adatokat keresni. Az Egyesült Államokban a 80-as évekre már ingyen volt a tárterület, mivel a könyvtárak többsége már rendelkezett saját számítógéppel. Drága volt vi-

[18] „Valamennyi részterület közül a legrosszabb a könyvtár informatikai (számítástechnikai és távközlési) felszereltsége," foglalta össze lakonikusan a Művelődésügyi Minisztérium által megbízott felülvizsgáló szakemberek jelentése az ekkor már hosszú ideje fennálló helyzetet. [32]

[19] A Library Software Packagw, OS variant, module 1,2 és 4. mágnesszalagon 1975 augusztusában meg is érkezett a könyvtárba, és tanulmányozásra átadták Nyáryné Grófcsik Erikának, az MNB rendszertervezőjének.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szont az élő munka (a címleírás) és ezért megérte az OCLC szolgáltatásait igénybe venni.

Ilyen körülmények között is történtek előrelépések az MNB kiadvány-előállító rendszerének kihasználásában. Kétéves munka eredményeként sikerült végre megszüntetni a tíz éve tartó párhuzamos feldolgozást, és 1987-től kezdve az MNB Könyvek bibliográfiája rekordjain alapuló katalóguscédula előállító célrendszer működni kezdett. [9][115, p. 25]

Az OSZK, s ezen belül az MNB gépesítés problémáival az akkori könyvtári élet legjobb szakértői foglalkoztak [36][70][171], és megállapításaik a központi bibliográfia és egyéb szolgáltatások rendszerré szervezéséről egybecsengtek az 1981-ben megrendezett IV. Országos Könyvtárügyi Konferencián elfogadott határozatokkal, melyben teljes mellszélességgel kiálltak a gépesítés továbbfejlesztése mellett. [107] Az OSZK 1982-ben közreadta Zircz Péter megfogalmazásában az 1990-ig szóló fejlesztési tervét a központi szolgáltatások egymásra épülő és egymást feltételező elemeinek egyetlen számítógépes rendszerré való integrálására. [179] A megvalósításhoz azonban egyetlen lépéssel sem lehetett közelebb jutni. Az okokat a korabeli pártállami világ nyelvén így fogalmazta meg Zircz Péter: *„...amire a nemzeti könyvtárban megértek a szemléleti, képzettségbeli stb. feltételek..., addigra éppen véget ért népgazdaságunk felfelé ívelő korszaka, és a könyvtár anyagi-műszaki... fejlődése... lényegében azóta is stagnál."* [178]

Az OSZK-nak az adatrögzítőn kívül semmiféle számítógépes eszköze nem volt, minden gépi feldolgozást külső vállalatok végeztek. A velük való kapcsolattartás, egyeztetés, specifikáció rendkívüli megterhelést rótt az MNB szerkesztőség munkatársaira, akiknek emellett még a kiadvány-előállítás napi munkáival is birkózniuk kellett. A problémát szinte minden évben jelezték az érintett fejlesztők. Az átmeneti megoldást végül az jelentette, hogy 1982-ben létrehozták a Fejlesztési csoportot, ahová a könyvtáros rendszerszervezők kerültek. Ezáltal a napi munkával foglalkozó munkatársakat tehermentesítették a számítógépes problémák megoldásától. Ez a csoport (és utóda, az 1986-ban alakult Fejlesztési osztály) – melyet valójában sokkal korábban létre kellett volna hozni – volt az előőrse a későbbi számítástechnikai részlegnek, melyre minden könyvtárnak, ahol gépesítéssel foglalkoznak, a technika mai szintjén elkerülhetetlenül szüksége van.[20] (A programozást hosszú ideig csak külső megbízottakkal végeztették, magának a könyvtárnak 1987-ig nem volt számítástechnikus munkatársa.)

A Nemzeti Periodika Adatbázis és az ISDS-szalagok

A Fejlesztési csoport minden erejét arra fordította, hogy az OSZK a gépesítésben továbbléphessen, és hozzákezdjen a *Nemzeti Periodika Adatbázis* kialakításához. Az adatbázis a Magyarországon hozzáférhető külföldi időszaki kiadványok bibliográfiai és lelőhelyadatait volt hivatott tartalmazni. Az eredeti, rendkívül részletes rendszerterv szerint a fejlesztés további lépcsőiben az NPA-ba majd bekerülnek az OSZK állományában lévő magyar folyóiratok leírásai is, ezért készült a rendszer a nemzeti bibliográfia igényességével. [145] Gyorsan kiderült, hogy az OSZK viszonyai között még ebben az időben is csak az MNB gépesítésének a sorsa ismétlődhetett meg: az NPA a magyar időszaki kiadványok feldolgozásától elszigetelten fejlődött tovább. [165]

Az előkészületek már 1980-ban megindultak. [145] A munkákat a rendszerváltáshoz közeledő új idők szellemében a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) keretében megalakult INFOLOGIC Vállalati Gazdasági Munkaközösség végezte. 1982 végére született meg a szerződés [58] és a részletes rendszerterv [96][97]. 1984-ben kezdődött el az adatbázis feltöltése. [155] 1985-ben már az üzemszerű működésről számolt be az OSZK évkönyve [120, p. 71-72]. A gördülékeny fejlesztésben jelentős szerepe volt a fejlesztők MNB-ben szerzett tapasztalatainak. Ehhez a rendszerhez készült először – ha a Könyvtártudományi és Módszertani Központban 1976-ban közreadott, és 1985-ben még csak manuálisan használt könyvtártudományi tezaurusztól eltekintünk [71] – az OSZK-n belül gépi rendszerhez információkereső tezaurusz (1985)[132] [120, p. 72][21]

[20] A Fejlesztési csoport és Vajda Gábor javaslatára a minisztérium illetékesei már 1984 elején egyetértettek az önálló számítógépterem létrehozásával és a bérmunkában végeztetett adatbázis-fenntartás megszűntetésével [97].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az NPA kezelőrendszere is kiadvány-előállítóként indult, azaz outputok előállítására tervezték, akárcsak az MNB kiadvány-előállító rendszerét. [27] *„...közvetlenül (tehát on-line módon) egyetlen... adathoz sem lehet hozzáférni. Az évente egyszeri teljes aktualizálás 6–8 hetes időtartama alatt gyakorlatilag új adatbázis jön létre, amelynek eredményét, a nyomtatott adatbázislistát... csak a feldolgozás befejezése után látjuk készen...”* [161]

Ehhez hozzá kell tenni, hogy 1982-ben, amikor hozzákezdtek az NPA tervezéséhez, a magyar könyvtárakban még híre-hamva sem volt on-line hozzáférésnek, miközben 1980-tól már a Lockhead-DIALOG rendszeren keresztül távoli hozzáférés alapján ismertek voltak az Egyesült Államok on-line dokumentációs adatállományai és adatbázisai.

Az NPA 1983–1994 között a KSH számítóközpontjában épült off-line üzemmódban, 1988-ban jött létre az IIF számítógépén keresztül a „kvázi on-line” lekérdezhető változata, melyet kezdetben a CDS/ISIS, 1992-től pedig a BRS/Search kezelt. [147]

Mivel a felhasználók sokáig nem férhettek hozzá on-line az NPA adatbázisához, a keresés 1988-ig telefonos érdeklődés alapján, az OSZK munkatársainak közreműködésével történhetett, illetve azoknak a lelőhelyjegyzékeknek alapján, melyeket kinyomtattak. Ezért aztán változatlanul fenn kellett tartani a kézi nyilvántartást is, mert az éves feldolgozási cikluson belül nem lehetett másként az új adatokról tájékoztatni. Az OSZK-hoz közvetlenül jelentő könyvtárak 1987-ben kaptak első ízben állomány-visszaigazoló jegyzéket az adatbázisba eddig betöltött adatok alapján. [94] [98]

Az NPA „lelke” az Időszaki Kiadványok Nemzetközi Nyilvántartó Rendszeréhez (az ISDS-hez) való kapcsolódás, s ebből következően a bibliográfiai állomány nemzetközi kompatibilitása volt. Ez a tervezés idejében előremutató koncepció máig megőrizte aktualitását.

A nyolcvanas évek első felére esett az OSZK és az SZKI között a közvetlen adatátviteli vonal létrehozása (1982), mely jelentősen leegyszerűsítette az adatforgalmat. A bibliográfiai kompatibilitásra és erre a technikai fejlődésre alapozva lehetett megkötni az ISDS Nemzetközi Központjával a szerződést a mágnesszalagos szolgáltatásról, és 1985-ben váltak betölthetővé az ISDS-szalagok adatai az NPA-ba. Ez azonban nem hozta meg a várt eredményt, és 1987-től az ISDS bejelentés már nem volt az NPA része. Még sok évvel később is az ISDS-ből származó adatokat kellett javítgatni.

Vajda Gábor 1984 végén meghalt. [120, p. 27.] Távozása meghatározó veszteség volt, mert az emberi tényezőt gyengítette. Ennek a tényezőnek, s vele a koncepcionális gondolkodásnak valójában nagyobb szerepe van a gépesítés célszerű irányainak kialakításában, mint az anyagi lehetőségeknek. Az OSZK a másodikban mindig, az elsőben időnként komoly hiányt szenvedett.

A cédulaszolgáltatás

Az MNB adatbázisából készítendő gépi katalóguscédula-szolgáltatás már csak a nyolcvanas években oldódott meg: az *Új Könyvek* számára 1982-re, az OSZK törzsállományának könyvkatalógusa számára pedig csak 1987-re készült el a cédula. Ez utóbbi időponttól kezdve lehet csak mondani, hogy a párhuzamos feldolgozás megszűnt, és minden könyvről készült dokumentumleírást egyetlen rendszer, az MNB keretében dolgoznak fel gépileg, és a kész dokumentumrekordokat mind az MNB kiadványokhoz, mind pedig az OSZK katalógusához felhasználják. Ahhoz, hogy ez az 1969-ben még magától értetődő, de közben ellehetetlenített koncepció megvalósuljon, közel két évtizeden át tartó vargabetűkre kényszerült a nemzeti könyvtár.

Az OSZK egyéb cédulakatalógusaihoz (például a folyóirat-katalógushoz és a különgyűjtemények katalógusaihoz) az MNB adatbázisából eleve nem lehetett cédulákat nyomtatni. Ez az adatbázis ugyanis csak az 1976 után köteles példányként beérkező könyvek bibliográfiai tételeit tartalmazta. Az egyéb cédulakatalógusokhoz továbbra is kézzel készítették el és sokszorosították a cédulákat, és ugyanígy kellett eljárni, ha 1976-nál korábbi könyvekhez kellett katalóguscédula.

1989-ben tértek át arra, hogy szövegszerkesztővel készítsék az ilyen célú cédulákat. 1991-től pedig a Micro

[21] Magyarországon az első tezaurusz – afféle példaként – 1970-ben készült el. Gépi rendszerhez először a Kohó- és Gépipari Tudományos-Műszaki Tájékoztató központban készült információkereső tezaurusz [169, 1. köt. p. 34.].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CDS/ISIS segítségével építették tovább az adatbázist. Ebben a *CLEAN (Cédula Leíró és Analizátor)* nevű rendszerben a katalógustételeket a szabványos dokumentumleírás szöveges formájában tárolták még 2000-ben is (hiszen az említett katalógusok építését eddig az időpontig még nem gépesítették). A különgyűjtemények gépesítésekor a zeneművek, plakátok, térképek, továbbá az 1976 előtti könyvek szöveges leírásainak retrospektív állománya automatikus konvertálással és intellektuális ellenőrzéssel kiegészítve betölthető az integrált rendszer adatbázisába[22].

A KATAL

Mivel az MNB gépesítéséből végül kizártak minden mást, az OSZK-ba érkező külföldi könyvek leírásait se integrálták az MNB rendszerébe, noha ez nem jelentett volna semmiféle programozói problémát. De mert abszurd lett volna, hogy miután 1987-re megoldódott a könyvkatalógus gépi cédulaellátása, a külföldi könyvek céduláit továbbra is kézzel készítsék, 1988-90 között a külföldi könyvek feldolgozására, bibliográfiai tételeik tárolására és keresésére önálló személyi számítógépen alapuló rendszert – a KATAL-t – alakítottak ki, mely egyben ezeknek a könyveknek a katalóguscédula ellátását biztosította. [9] Könyvek vonatkozásában 1991-től kezdődően csak az OSZK törzsállományát képező, 1987 után megjelent és beszerzett külföldi könyvek feldolgozását végezték ebben a célrendszerben. A KATAL-lal on-line módon lehetett a cédulákat kinyomtatni.

A KATAL induláskor a Micro CDS/ISIS 2.3 változatára épült, és bibliográfiai szempontból az MNB hagyományainak megfelelő gonddal készítették el. Vonatkozott ez a KATAL segítségével végzett feldolgozási munkára is. A külföldi, különösen pedig a külföldön élő magyar személy- és testületi nevek egységesített besorolási adatainak megállapítása egy fokkal nehezebb feladat volt, mint belföldi személyek és testületek esetén. *„A Nemzeti Könyvtár és a Magyar Nemzeti Bibliográfia feldolgozási gyakorlata megköveteli, hogy a magyar szerzők neveit életrajzi adatokkal (születési és – ha van – halálozási év) egészítsük ki."* Ennek a lelkiismeretesen vállalt, és a nemzeti könyvtárhoz nemcsak méltó, de egyben elengedhetetlen feladatnak a terheire világít rá a résztvevők beszámolója: *„Miután a... hasonlítási feladatokat maradéktalanul elvégeztük, és végigloholtuk a tudnivalók begyűjtése érdekében az OSZK III, IV. és VII. szintjét, megkönnyebbülve rogyhatunk le számítógépünk elé, és sor kerülhet a katalógustétel, régi nevén: címleírás megalkotására."* [10]

A KATAL egy kisebb tételszámú adatbázis, az MNB pedig egy nagyobb tételszámú adatbázis esetében azt bizonyították, hogy amit saját erőből valósítottak meg, az adott célra megfelelő volt. Mindkét rendszerben megvalósult a besorolási adatok on-line mutatóinak előállítása, a leírások szabványosságának szintaktikai ellenőrzése, a többkötetes és sorozati művek leírása. Meg lett volna a képesség arra, hogy az egyre korszerűbb adatbáziskezelő-rendszerekre támaszkodva az integrált nagy rendszert saját erőből alakítsák ki.

Hiába voltak azonban rossz tapasztalataik a fejlesztőknek az anyagi támogatásokat illetően, e tapasztalataikkal nem számoltak kellőképpen. Abban a meggyőződésben, hogy a bevezetésre kerülő DOBIS/LIBIS rendszerben amúgy is megoldódik majd a külföldi könyvek feldolgozása, a döntéshozók a KATAL kialakítását eleve nem terjesztették ki a külföldi dokumentumok – a sorozatok és a részdokumentumok – teljes körű feldolgozására. Hiába állt azonban rendelkezésre később a DOBIS/LIBIS forráskódja, számos feladat megoldására nem futotta a számítástechnikai fejlesztők erejéből. A külföldi könyvek feldolgozásának integrálására nem került sor; a külföldi sorozatok és részdokumentumok azóta is várják, hogy majd 2000 után az AMICUS-ban visszamenőlegesen feldolgozzák őket.

[22] 2003-ban az on-line katalógus HEKTOR adattárában egyszerűsített adatokkal már elérhetők a ponyvák és zeneművek is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nyilvános on-line katalógus megszületése

Változó körülmények

A külső vállalatokkal végzett munka okozta anyagi megterhelést elsősorban a Művelődési Minisztérium illetékesei érzékelték, mivel az MNB automatizált előállításának állandóan emelkedő költségét nekik kellett állniuk. Közben változott a számítógép-piac is, és a nyolcvanas évekre megjelentek az első személyi számítógépek. Noha az embargó még fennállt, a nagyobb számítógépek behozatala is lehetségesnek tűnt. A miniszteriális szervek és a könyvtárüggyel érintkező többi központi intézmény – Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB), Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF) – lassan lépéskényszerbe kerültek, egyre nagyobb morális feszültséget okozott, hogy a nemzeti könyvtár nemzetközi mércével mérve teljesen lemaradt a gépesítés területén, miközben volt egyetlen, nem saját üzemben működő bibliográfiai rendszere, mely nemzetközi színvonalú bibliográfiai kiadványokat állított elő.

1985-ben az OSZK a belvárosi zsúfolt helyiségeiből évtizedes készülődés és várakozás után felköltözhetett a Várba, az egykori királyi palota nyugati szárnyába. Ez a költözés (valójában azonban a pártállami rendszer vészes technológiai lemaradása) ráadásul visszalépéssel járt: az MNB és az SZKI közötti adatátviteli vonal áthelyezése nem történt meg és ez az állapot még 1986-ban is fennállt (1987 tavaszán helyezte végre üzembe a Magyar Posta). A heti MNB-inputok futtatási költségeit ez jelentősen megnövelte. [115, p. 26.]

Ahogy már korábban szó volt róla, a Fejlesztési csoport és Vajda Gábor javaslatára a minisztérium illetékesei már 1984 elején egyetértettek az önálló számítógépterem létrehozásával és a bérmunkában végeztetett adatbázis-fenntartás megszűntetésével. [97][157] Még ugyanebben az évben az OSZK bevonásával az Országos Könyvtárügyi Tanács két elemzést is készíttetett az automatizálás távlati koncepciójáról [147], és ez némi hatással volt az 1985-ös országos könyvtárügyi tervekre.

A személyi számítógépek könyvtári jelentőségét felismerve a Fejlesztési csoport munkatársai döntés-előkészítő javaslatot készítettek, mely az OSZK szoftverbeszerzésének egységes koncepcióját fogalmazta meg. 1985-ben szerezte be az OSZK az első személyi – mai szemmel elképesztően kis teljesítményű, 20 MB merevlemezes tárral rendelkező számítógépét (Commodore 64). A Fejlesztési csoport munkatársai a személyi számítógépekre való felkészülés jegyében az OMFB támogatásával katalogizálási típusszoftvert készítettek [167], amelynek kereskedelmi forgalmazására is sor került.

Az OSZK 1985 végén kidolgozott automatizálási feladatterve [146][120, p. 74] is abban a reményben készült, hogy a Várban az OSZK önálló gépteremmel fog rendelkezni. A Művelődési Minisztérium megbízásából 1985-ben a Videoton cég Létesítmények Irodája végzett felülvizsgálatot, és az OSZK munkatársaival közösen alakított ki egy fejlesztési koncepciót. [127, p. 74] A fejlesztési támogatás elnyerését célzó erőfeszítések minduntalan ugyanazokba az akadályokba ütköztek.

A vári beköltözés után az új főigazgató, *Juhász Gyula* (1986 májusától) annak az elfelejtett hagyománynak a fonalát vette föl, melyet Sebestyén Géza képviselt annak idején. Igyekezett megteremteni a koncepciózus fejlesztés alapjait, 1987-ben létrehozta a Szervezési főosztályt, s ennek keretében a Fejlesztési és a Számítástechnika-alkalmazási osztályt. Az előbbinek *Szűcs Jenőné*, az utóbbinak *Jeszenszky Edit* lett a vezetője. Ezáltal az intézet számítógépes fejlesztése valamivel professzionálisabb szervezeti keretek közé került.

Ezzel egy időben az OSZK szempontjából kedvező változás állt be a hazai törekvésekben. Az IIF Program könyvtári és dokumentációs ügyekben teljesen tájékozatlan munkatársai számára létfontosságú volt, hogy megfelelő adatbázisokhoz jussanak, hiszen ezek nélkül semmit sem tudtak volna szolgáltatni nagyra törő terveken kívül. Valóban nagy, közhasznú adatbázissal viszont ekkor még csak az OSZK rendelkezett az MNB adatbázis és az NPA formájában.[23] Itt mutatkozott meg a nyomasztó körülmények és szűkös koncepciók dacára végzett minőségi munka jótékony hatása.[24] Az IIF induló szolgáltatásának gerincét végül az NPA alkotta, melyről hamar kiderült, hogy az IIF szolgáltatásainak legtöbbször keresett adatbázisa.

Az NPA létrehozása pillanatától nélkülözte a feladat súlyának megfelelő pénzügyi támogatást. Az adatbázis feltöltéséhez csak 1987-ben sikerült a rögzítéshez szükséges személyi számítógépeket beszerezni, és ettől az évtől

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezdve igénybe lehetett venni a franciaországi, az NPA-val analóg CNN on-line adatbázisát közvetlen lekérdezéssel adatkiegészítés céljából. Az IIF 1988-as pályázatán elért siker, majd az NPA népszerűsége némileg lendített az NPA könyvtáron belüli fejlesztésén és teljes feltöltésén is. Az NPA fejlesztését és karbantartását végző INFOLOGIC Vgmk-val sikerült elkészíttetni egy hatékonyabb beviteli programot is.

A megváltozott körülmények között koncepciózusabb fejlesztési elképzelések megfogalmazására is sor került. Elkészült egy javaslat olyan számítógépes könyvtári információs rendszer [26] létrehozására, melynek központi számítógépe az OSZK-ban lenne, és vele hálózaton keresztül több nagyobb könyvtár igényeit is elláthatnák. Részletesen leírták a kezelendő adatállományokat és a szükséges adatáramlást, nem utolsósorban annak érdekében is, hogy az átfogó országos tervezéshez, és egyben az IIF számára alapul vehessék a benne foglaltakat. Amit akkor leírtak, valójában a mai napig érvényes. A javasolt megoldás a legolcsóbb útja lehetett volna annak, hogy az OSZK-ban belső fejlődés alapján integrált rendszer alakuljon ki. A javaslat lényege az a felismerés volt, hogy – az MNB jóvoltából – akkoriban az OSZK rendelkezett országban a legnagyobb automatizált bibliográfiai adatbázissal. Az OSZK viszonylag gyenge országos alkupozíciója nem tette lehetővé ennek a tervnek a realizálását, de ebben a javaslatban merült föl először konkrétan a DOBIS/LIBIS könyvtári rendszer beszerzésének gondolata.

A felkészülés

1986-87-ben a Fejlesztési osztály átfogó könyvtártechnológiai felmérést végzett. Ennek során minden részleg vonatkozásában – a kötelespéldány-szolgálattól a gyarapításon, formai és tartalmi feltáráson át a könyvtárközi kölcsönzésig és raktári őrnyilvántartásig bezárólag – feltárták a szükséges adatelemeket és rekordtípusokat. Az így kialakított integrált adatbázissémát és szótárát a saját erőből elkészítendő integrált rendszer kialakításához lehetett volna használni, mivel részletes volt és a könyvtár sajátos igényeit vette alapul. [168]

A fejlesztési elképzelések összehangolására 1986-ban megalakult a Szervezési és Koordinációs Munkabizottság (SZKM). [36] A bizottság 1988. január 15-i ülésén megtárgyalták a Fejlesztési osztály által készített fejlesztési koncepciót. Ebben rögzítették azokat az alapelveket, melyeket az OSZK-n belül minden egyes önálló célrendszer kialakításakor be kell tartani annak érdekében, hogy később, amikor integrált rendszer kialakítására kerülhet sor, a célrendszerek egyesítésekor minimalizálhatók legyenek a konvertálási nehézségek. [175] Az SZKM és 1990-től utóda, a NEKTÁR szakbizottság, az 1991-től megalakított ad hoc szabványosítási munkabizottságok, 1992-től kezdve pedig a NEKTÁR Alkalmazói Tanács folyamatos működése tette lehetővé, hogy a 90-es években megvalósult fejlesztés nemcsak számítástechnikai, hanem könyvtári szempontból is professzionális keretek között zajlott. Ennek a szakmai irányítási önszerveződésnek a megvalósulása azért is figyelmet érdemel, mert a vezetők a folyamatos létszámleépítések következtében egyre inkább arra kényszerültek, hogy a napi feldolgozó munkában személyesen is részt vegyenek.

Mivel egy-egy könyvtár érdekérvényesítő képessége lényegesen kisebb volt bármilyen nagyobb termelő vállalat érdekérvényesítő képességénél, a könyvtárak a rendszerváltás előtti évek pályázati rendszerében többnyire sikertelenül szerepeltek.[25] 1987-ben végre az OTKA ún. eszközpályázatán 21,8 MFt-os támogatást kapott az OSZK. [115, p. 24] Annak érdekében, hogy nagyobb

[23] Kisebb adatállományok, ill. adatbázisok már ebben az időben is eljutottak az elektronizáció küszöbére. 1990 végén jelent meg az első magyar CD-ROM, rajta az Országos Találmányi Hivatal (ma Magyar Szabadalmi Hivatal) által gondozott nemzetközi szabadalmi osztályozási rendszer (NSZO) és a Szegedi Egyetemi Könyvtár katalógusállománya.

[24] Az OSZK fejlesztéssel foglalkozó munkatársai javaslataikkal igyekeztek hozzájárulni ahhoz, hogy az IIF némileg a könyvtári igényeknek megfelelően volt képes fejlődni. „Volt idő, amikor hetente jártunk a Donáti utcába, hogy újra meg újra megmagyarázzuk, mit is jelent valójában a könyvtári információk gépesítése és automatizált szolgáltatása." [Szűcs Jenőné interjú]

[25] Az OSZK fejlesztői két irányban tájékozódtak. Árajánlatot kértek a CLSI (USA) cégtől hardver és szoftver beszerzésére, másrészt IBM gép beszerzését fontolgatták. Az utóbbi esetben a szoftvert más cégtől kellett beszerezni. Kezdetben fontolóra vették az UNESCO-tól ingyenesen beszerezhető CDS/ISIS programrendszer alkalmazását is. [115, p. 25]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

súllyal léphessenek föl, néhány nagyobb könyvtár (köztük az OSZK és az MTA Könyvtára) 1988-ban megalakította a K+F Infrastruktúra Kft-t, hogy pályázat útján végre nagyszámítógéphez juthasson. Nyitva hagyták más könyvtárak számára is a csatlakozás lehetőségét. Mindez hatott, jelentős hitelt nyújtott a Világbank, és 1987-től rendelkezésre állt az OTKA által megnyert összeg is. Ennek alapján írták ki 1988-ban középszámítógépre, rendszer- és alkalmazói szoftverre a tendert, melyet az IBM cég nyert meg. [121, p. 54.]

Talán nem merő véletlen, hogy az 1990 nyarán lezajlott második, debreceni országos bibliográfiai értekezlet egyik központi témája éppen a kurrens nemzeti bibliográfia helyzete és jövője volt, és sürgették a nemzeti bibliográfia korszerűsítését. Az OSZK kétségtelenül a változó körülmények révén került megint jobb helyzetbe a gépesítés terén, nem pedig saját belső fejlődésének logikájából: az utóbbiból ugyanis lényegesen korábbi (még a 70-es évek végén, és a 80-as években elvégezhető), és önálló fejlesztés következett volna. Az eddigi fejlemények burkoltan az OSZK esetében is a saját erőből végzett fejlesztés üzenetét tartalmazták; nem a teljes könyvtári rendszerét, hanem a meglévő bibliográfiai rendszer mellett a katalogizálási munka többi területének, a folyóirat-érkeztetésnek és a gyarapításnak a fokozatos kialakítását (az NPA későbbi kialakítása bizonyította, hogy ez egyáltalán nem lett volna lehetetlen). A külvilág zaja azonban eleve elnyomta az ösztönös szakmai késztetéseket, az anyagiak hiányáról nem beszélve.

Az integrált könyvtári szoftver kérdése

A kereskedelmi forgalomban kapható, „integráltnak" nevezett hagyományos könyvtári szoftverek integráltsága a 20. század végén valójában nem terjed túl a legfontosabb könyvtári munkafolyamatokon: a gyarapításon, katalogizáláson, periodikum-kezelésen, on-line keresésen, olvasói és könyvtárközi kölcsönzésen. (Nemzeti könyvtárakban ehhez még számos speciális feladat is tartozik, melyekkel a következő fejezetben foglalkozunk.) Ráadásul még a katalogizálási és keresési feladatokat sem voltak képesek maradéktalanul megoldani, mert az egységesített besorolási adatok rekordjainak, az ETO-jelzetek rekordjainak és tárgyszórekordoknak (topical terms, az ún. authority-fájloknak) önálló kezelése ezekben a rendszerekben még megoldatlan volt.

A valódi integráltság még a nemzeti és egyetemi könyvtáraknál kisebb intézményekben is jóval tágabb kört érint, a szövegszerkesztéstől kezdve a digitalizáláson, CD-ROM és egyéb elektronikus dokumentumok könyvtári kezelésén, elektronikus postázáson át a kiválogatott állományok, találatok, üzenetek, szövegek letöltéséig és megfelelő minőségű nyomtatásáig. Ezeknek az igényeknek jelentős részét csak az utóbbi években lehetett felhasználóbarát módon kielégíteni, de még az ezredfordulón sincs olyan kereskedelmi forgalomban kapható, akárcsak félig kész könyvtári szoftver, mely az előbbi értelemben teljesen integrált lenne.

A legfontosabb könyvtári műveletek gépesítése a könyvtáros fejlesztőket eleve annyira igénybe veszi, hogy az ezen túlmenő munkafolyamatokra kevesebb figyelmet tudnak fordítani. Holott ezek a munkák (a szövegszerkesztés, levelezés, nyomtatás) a napi feladatok jelentős részét teszik ki. A könyvtáros fejlesztők e téren csak úsznak az árral: azzal élnek, ami a számítástechnikai piacon éppen adódik, amit a könyvtárak által alkalmazott programozók és üzemeltetők éppen ismernek. Mennél nagyobb azonban egy könyvtár, annál kiterjedtebbek az elektronikus könyvtári feladatok (a CD-ROM kezelés, digitalizálás, postázás, webhasználat), és a nyomtatási igények ergonómiailag kielégítő kezelésének sem kicsi a jelentősége (mind a munkahelyi életminőség, mind az intézmény külső megítélése szempontjából).

Az ezredfordulóra a felsorolt feladatokhoz már fejlettebb eszközök álltak rendelkezésre, mint a 90-es, főleg pedig a 80-as években, amikor az OSZK és a legtöbb hazai könyvtár gépesítése elkezdődött. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy integrálásuk önálló számítástechnikai erőfeszítést igényel (mert teljes körűen integrált kész szoftver nincsen). Amiből az is következik, hogy nagyobb könyvtárakban, különösen pedig nemzeti könyvtárban a szervezeti rendszert is eme elektronikus könyvtári, szövegszerkesztési, nyomtatási stb. feladatoknak megfelelően kellene kialakítani. Enélkül elhanyagolt állapotban marad e munkák gépesítése, és akadozni fog a napi munka.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti könyvtári igények

A nyolcvanas években Magyarországon még mindenütt csak gyermekcipőben járt a könyvtárgépesítés. Nyugaton ez a folyamat már régóta tartott, és – nem véletlenül – először nem a nemzeti könyvtárakban indult el, hanem az egyetemiekben, ahol elsősorban a kölcsönzés, a hallgatók és oktatók kiszolgálása volt a cél. Mindez a nemzeti könyvtári gépesítésnél egyszerűbb és könnyebben megvalósítható feladat volt.

A nemzeti könyvtáraknak sokkal átfogóbb feladatai vannak, ezért a valóban integrált rendszereiknek nagyon sok és eltérő típusú követelménynek kell eleget tenniük, mely követelmények országról-országra változnak. Kezdődik azzal, hogy mind a monografikus, mind az időszaki kiadványok és részdokumentumaik leírásában a szabványoknak teljesen megfelelő igényeket kell kielégíteniük, nemcsak az adatcsere-formátumok, hanem a megjelenítés dolgában is. Biztosítani kell ugyanakkor a legkülönfélébb dokumentumtípusok (aprónyomtatványok, plakátok, kéziratok, színházi dokumentumok, hangdokumentumok, mozgóképek stb.) feldolgozását. Nem beszélve az olyan speciális igényekről, mint a raktári őrnyilvántartás, az időszaki kiadványok lelőhely-nyilvántartása, az ISBN adatok, a köteles példányok elosztása, a nemzetközi csere és a fölöspéldányok kezelése.

Számos speciális nemzeti könyvtári feladatra külön-külön máig sem akad készen kapható szoftver.

A DOBIS/LIBIS egyetemi könyvtárak számára készült. Tudni lehetett róla, hogy az OSZK feladatai közül csak az on-line keresés, a katalogizálás meg a kölcsönzés támogatására alkalmas. A gyarapításra már kevésbé, és az időszaki kiadványokat érkeztető rendszere pedig még kevésbé volt alkalmas a nemzeti könyvtári feladatok teljesítésére (számos különgyűjteményi feladatról nem is beszélve). Mellette szólt, hogy viszonylag sok, közel 200 egyetemi könyvtárban használták, ráadásul – de nagyon jelentős átalakítások árán – a Kanadai és a Dél-Afrikai Nemzeti Könyvtár is használta. Bár a Magyar Tudományos Akadémia is beszerezte a DOBIS/LIBIS-t, később nem ezt a rendszert alkalmazta.

Ekkor még nagyon újak és kevésbé ismertek voltak a relációs alapú adatbázis-kezelővel működő könyvtári rendszerek. A kereskedelmi forgalomban könnyen beszerezhető DOBIS/LIBIS, akárcsak korának többi, már jól ismert alkalmazói szoftvere (ALEPH, BIS, CDS/ISIS, CLSI, GEAC, Pica, VTLS stb.) akkoriban még részben hierarchikus szervezésű volt, de inkább a meglehetősen vegyes, ötletszerű adatszerkezet jellemezte.[26]

A nemzeti könyvtári feladatok ellátásához, a hazai szokásokhoz, szabványokhoz, valamint a magyar nyelvhez való hozzáigazítást az OSZK szakembereinek kellett elvégezniük, és ez később rendkívül nagy munkának bizonyult.[27] Érzékelték ezt az MTA szakemberei is, mert idővel kihátráltak a DOBIS/LIBIS bevezetése alól, és az OSZK, a kezdeti reményekkel ellentétben, máig egyedül maradt ennek a rendszernek és utódrendszerének, az AMICUS-nak az adaptációjával.

Minden jel szerint akármelyik korabeli rendszert vásárolta volna meg az OSZK a nyolcvanas évek végén, a nehézségei nem lettek volna kisebbek. Erről tanúskodnak azok a több évig tartó munkálatok, melyek más könyvtárakban, például az OMIKK-ban (később az MTA Könyvtárában és a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában stb.) az ALEPH adaptációjához voltak szükségesek, holott az ALEPH esetében lényegesen kisebb kihívást jelentett az alkalmazói könyvtári környezet. Még inkább erről tanúskodik a környező országok nemzeti könyvtáraiban a gépesítés története (melyre az „Összehasonlítás" című fejezetben később még kitérünk).

Úgy tűnik, hogy az OSZK-nak vagy korábban kellett volna lehetőséget kapnia a fokozatos integráltsághoz vezető gépesítésre, mégpedig önálló fejlesztésre alapozva (ahogy ez a nagyobb külföldi nemzeti könyvtárak esetében történt), vagy néhány évvel később kellett volna rendszervásárlóként fellépnie (ha már saját rendszert nem fejleszthetett ki az MNB rendszeréből kiindulva), amikor már megjelentek a piacon a relációs adatbá-

[26] Az ezredfordulóra ez a helyzet természetesen megváltozott, az integrált könyvtári rendszerek (beleértve az említetteket is) kivétel nélkül relációs adatbáziskezelő-rendszereken alapulnak, webes keresőfelülettel rendelkeznek és egyre több elektronikus könyvtári feladat megoldására is alkalmasak (ha nem is teljes körűen).

[27] Hasonló problémával néztek szembe a többi, különleges karaktereket használó kelet-európai nemzeti kultúra könyvtári és számítástechnikai szakemberei is (lásd még „Az AMICUS beszerzése és üzembe helyezése" című fejezetet és [54]).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zis-kezelővel működő könyvtári rendszerek. A DOBIS/LIBIS beszerzésével az OSZK gépesítésének sorsa megint nagyon meghatározott pályára került, holott szerteágazó feladatai inkább a nagyobb játékteret nyújtó önálló fejlesztés irányába késztették volna.[28]

A DOBIS/LIBIS beszerzése

A fejlesztési környezet

A COCOM-embargó nem tette lehetővé, hogy a szovjet tömbhöz tartozó államok valóban nagy teljesítményű gépet vásárolhassanak. A memória felső határa 8 MB, feldolgozási sebesség 1,2 MIPS, a teljes lemezkapacitás pedig 1,5 GB lehetett. Mindez ma ugyan nevetségesen kis teljesítménynek tűnik, de 1988-ban a szoftverbeszerzést is befolyásolta. [79]

„A döntést nagyban előmozdította az... IBM nagygép, amely viszont szinte kikényszerítette a DOBIS/LIBIS szoftver beszerzését, mert akkoriban egyéb, IBM nagygépen futtatható rendszer szinte nem létezett. ... A következmények katasztrofálisaknak bizonyultak az OSZK számára," – írta erről nem sok gyöngédséggel az OSZK gépesítésének értékelésével megbízott egyik külföldi szakember, *Richard Heseltine* 1996-ban. [47, 27–28. pont]

A számítógépterem és a hálózat kiépítése 1989-ben kezdődött meg; az IBM 9377/80-as gép, a VSE/SP operációs rendszer és a DOBIS/LIBIS integrált könyvtári rendszer installálására 1990-ben került sor. [116, p. 24.] Hogy nemcsak a szoftver, hanem a hardver installálása is problémákat okozott, arról az éves beszámoló tanúskodik: *„A hardver installálása – amit az IBM-nek kellett elvégeznie – lényegesen tovább tartott az ígértnél. Így a rendszer installálásához a tervezettnél sokkal később foghattunk hozzá. Az IBM által szállított és az operációs rendszert tartalmazó mágnesszalag is hibákat tartalmazott, amelyeknek kijavítása meglehetősen hosszú időt vett igénybe... Ezek után foghattunk hozzá a DOBIS/LIBIS rendszer installálásához. Ehhez kezdetben az IBM-től semmiféle segítséget sem kaptunk, hosszas huzavona után csak augusztusban érkezett egy szakember Leuvenből a problémák tisztázása céljából."* [116, p. 24.]

Az OSZK könyvtári rendszerét a Főigazgatói Kollégium előterjesztése alapján 1990 júniusában fogadták el [33][50]. A *NEmzeti KönyvTár Átfogó Információs Rendszerének (NEKTÁR)* része a DOBIS/LIBIS könyvtári rendszer és a NEKTÁR különböző, integráltan kezelendő adatbázisai, többek között az MNB-nek az SZKI-ból áttelepítendő adatbázisa. A NEKTÁR irányítását és felügyeletét a NEKTÁR-bizottságok látták el. [19] (A NEKTÁR-nak azonban nemcsak a DOBIS/LIBIS a része, hanem idővel számos más, a mindenkori integrált könyvtári rendszerektől függetlenül működő célrendszer is. Ezek egy része később az integrált könyvtári rendszerbe tagolódott, de még 2003-ban is működtek az OSZK-ban speciális célrendszerek, mint például az ISBN/ISSN nyilvántartásé, a könyvtárközi kölcsönzés rendszere stb. Az OSZK gépesítése tehát ma még nincs teljesen integrálva, sőt – ami például a folyóirat-érkeztetést, a kölcsönzést és a különgyűjteményeket illeti – számos területen csak mostanában kezdődött a gépesítés.)

Az 1976 óta felgyülemlett MNB-rekordok átvételéhez (mely a retrospektív kereshetőség alapja volt) beszerezték az Emory University Library által kifejlesztett MARC-DOBIS, ill. DOBIS-MARC konvertáló programot is. [A program] *„sötét ló volt, a megfejtése nehezebb volt, mint hogy ha önálló konvertáló programot írtak volna. Két, a feladattal megbízott programozó el is menekült az OSZK-ból,"* – emlékezett vissza az egyik programozó. Mivel az első hazai alkalmazásról volt szó, még el kellett végezni a képernyőszövegek magyarra fordítását is. [116, p. 25.]

A DOBIS/LIBIS előnyének látszott, hogy vele együtt szállították a forráskódját is. [79] Ez arra a reményre jogosított, hogy az OSZK programozói testre szabottabb rendszert tudnak majd belőle faragni. Idővel kiderült, hogy ez majdnem akkora munka lett volna, mintha a meglévő MNB-tapasztalatok alapján saját erőből kezdtek volna hozzá az átfogóbb könyvtári rendszer kidolgozásához, és ezért csak a múlhatatlanul szükséges beavatkozá-

[28] A rendszer bevezetését irányító szakemberek ugyan tisztában voltak a DOBIS/LIBIS elégtelenségeivel, de a realitásokhoz alkalmazkodva végül is igyekeztek a rendszerrel azonosulni. Ennek érdekében a DOBIS/LIBIS-t bemutató kezdeti publikációikban se nagyon részletezték, hogy mi mindenre (például a besorolási adatok önálló kezelésére) nem képes a rendszer [45].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sokra került sor. *„...megszerezve a DOBIS forráskódját, az OSZK rátért a rendszer újrafejlesztésének hosszú és fájdalmas útjára... Két évbe került, amíg az első modult üzembe helyezték, s a rendszer nagy része még ma is használaton kívül van,"* – írta Heseltine a már korábban is említett 1996-ban készült jelentésében [47, 32. pont]. A forráskódhoz való hozzáférésnek és ezáltal az alapprogram megváltoztatásának az is következménye volt, hogy a DOBIS/LIBIS frissítéseihez szükséges IBM-szoftverek megvásárlására a könyvtár nem kaphatott anyagi támogatást. Öt évvel a DOBIS/LIBIS 1992-es üzembe helyezése után (és tegyük hozzá: nem sokkal azután, hogy az OSZK gépesítését átvilágító külföldi szakemberek megsemmisítő bírálatot mondtak a DOBIS/LIBIS-ről) erről a számítástechnikai munkák irányítója, Jeszenszky Edit így nyilatkozott egy interjúban: *„Igazából a DOBIS LIBIS-t nem is lehet modernizálni, mert alapvetően nem a kilencvenes évek rendszere; ez a program a nagygépesterminálos szemléletet képviseli, szemben a jelenlegi osztott, kliens-szerver feldolgozási módszerrel. Másik hátrány, hogy nincs webfelülete..."* [79]

Ami megvalósult

Az egyik legnagyobb munkát a könyvtári karakterkészlet okozta. Meg kellett oldani a megjelenítést és a rendezést mind a képernyőn, mind pedig a nyomtatókon. *„A HUNMARC és a speciális karakterkészlet iránt támasztott igények rendkívül hátráltatták a munkát. Később az AMICUS szállítója, az ELIAS se volt képes igazán megbirkózni ezzel a karakterkészlettel."* [Bencze Júlia interjú]

El kellett készíteni a DOBIS/LIBIS-be betöltendő MNB Könyvek adatbázis konverziójához szükséges specifikációt, hogy 1991 végén, 1992 elején megtörténjék az SZKI-ban tárolt adatbázis tételeinek átvitele a NEKTÁR adatbázisába (15 év alatt létrehozott 104.803 bibliográfiai rekord és közel 220.000 analitikus rekord.) [21] Megszűnt ugyan az OSZK legnagyobb adatbázisának külső tárolása, elkészült a konverzió specifikációja és maga a konverzió is megvalósulhatott, de az áttöltésre még évekig nem került sor, mert a betöltés rendkívüli problémákat okozott. A NPA is külső gépen maradt és csak 1994-ben került a KSH-ból az OSZK-ba.

Jeszenszky egyik publikációjában kendőzetlenül beszél a kialakult helyzet nehézségeiről: *„Mentségünk erre nincs, legfeljebb mentegetődzhetünk. Egyszerűen az a helyzet, hogy több programozónak beletört ebbe a bicskája. Ezen nincs mit szépíteni. Próbáljuk, a programozók csinálják és nem sikerül nekik, azután inkább elmennek a könyvtártól. Mire egy új programozó beletanul a DOBIS/LIBIS-be, és megérti, hogy mi a könyvtár, egy év telik el, és csak ezután derül ki, hogy nem képes megcsinálni az MNB konvertálását."* [61]

Ezért az olvasók hosszú ideig csak az 1991 utáni tételeket találhatták meg az on-line katalógusban, retrospektív keresésre csak 1994 után, és akkor is csak az MNB Könyvek CD-ROM adatbázisában volt lehetőség. [21] Amikor kiderült, hogy nincs még betöltés, és üres adatbázissal kell indulni, a feldolgozók betanítását is újra kellett kezdeni, mert az eredeti betanítás a már feltöltött adatbázisra vonatkozott. *„A szoftver helyi fejlesztése hatalmas* vezetési és *rendszertervezési munkát kíván. Hogy ez mennyire nem állt rendelkezésre, jól illusztrálja, hogy meglepetést keltett az MNB állományának lassú betöltése. Ennek a többször módosult ... állománynak a jó minőségű betöltése automatikusan, minden közbeavatkozás nélkül teljesen lehetetlen. Megvalósításának idejét viszont reálisabban lehetett volna felbecsülni."* [Bencze Júlia interjú]

Jól megvilágítja a részletekben megbúvó nehézségeket a katalóguscédulák készítésének problémája. 1991-ig az MNB adatbázisából – tehát egy a nemzeti könyvtári igényekhez készült rendszer segítségével – az SZKI-n keresztül folyamatosan készültek a cédulák az OSZK katalógusa számára. A DOBIS/LIBIS-hez ugyan tartozott cédulakiíró program, de azzal nem lehetett elfogadható, ISBD alapú katalóguscédulát produkálni. Miután a DOBIS/LIBIS üzembe helyezésével megszűnt az MNB kezelőrendszere, az SZKI-ben évekig szünetelt a cédulanyomtatás.

A forráskódok ismeretére támaszkodva nyomtatási program írása ugyanolyan nehézségeket okozott, mint más területen a konverzió. A DOBIS/LIBIS katalogizáló moduljának bevezetésekor tehát nem volt más választás, mint hogy végleg lezárják a cédulakatalógusokat. Minden 1991 után készült tételhez csak az on-line katalóguson keresztül lehetett hozzáférni 1995-ig. A Főigazgatói Kollégiumi határozat ugyanakkor kimondta, hogy *„a leírásokhoz készüljön alapcédula min. két példányban, melyek egyik példányát a Mikrofilmtár mikrofilmlapra veszi évenként. Az alapcédulákat számsorrendbe kell sorolni."* [34] A biztonsági számrendes cédulaállomány fenntartása főigazgatói utasításra 1999-ben szűnt meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Annak ellenére alakult ez így, hogy a NEKTÁR 1990-ben elfogadott alkalmazási tervében leszögezték: *„Az on-line katalógus bevezetése nem jelenti a hagyományos katalógus-építés azonnali megszüntetését. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy még a megfelelő mennyiségű terminálokkal és hozzájuk kapcsolódó nyomtatókkal ellátott on-line katalógusok mellett is évekig párhuzamosan – és feleslegesen – épültek a hagyományos cédulakatalógusok."* [33]

Az OSZK-nak azonban továbbra is szolgáltatnia kellett a feldolgozott, Magyarországon kiadott könyvekről az ún. központi katalóguscédulát.[29] Ezt éveken keresztül csak olyan módon lehetett megoldani, hogy a DOBIS/LIBIS-ből kapott MNB-leírásokat kézzel egészítették ki. [21]

Ugyanakkor arról se lehetett végleg lemondani, hogy ne készüljenek megfelelő katalóguscédulák a feldolgozott könyvekről az OSZK számára is. *„Egyrészt azért, hogy naprakésszé tehessük a számrendes alapnyilvántartásunkat, ami bármilyen számítógépes katasztrófa esetére biztonságos forrás a beszerzett és feldolgozott könyvekről. [...] Másrészt szükség van a cédulákra azokban a különgyűjteményekben, ahol nincs még a DOBIS/LIBIS-hez csatlakozási lehetőség"* [21]. 1995 végéig tartott, míg a nyomtatást megfelelő program kialakításával sikerül megoldani.[30]

A gyarapítási modul még távolabb esett az OSZK igényeitől. Átalakítása akkora feladat lett volna, hogy szóba se kerülhetett. Szükségből alkalmazni kellett, noha csak körülményesen lehetett használni. Az ingyenesen, tehát rendelés nélkül beérkező köteles példányok az OSZK gyarapodásának döntő részét képviselik. Ezekhez a DOBIS/LIBIS-ben (akárcsak utódrendszerében, az AMICUS-ban) mégis rendelési tételeket kellett létrehozni, hogy az érkeztetés a rendszerben egyáltalán lehetséges legyen.[31]

A tankönyvek és jegyzetek on-line feldolgozását még csak tervezték, de 1992-ben elkészült már hozzájuk az OSZK második tezaurusza. [105][122, p. 98.] (A térképek feldolgozása 2001-re valósult meg az AMICUS-ban.)

Az MNB gyűjtőkörébe nem tartozó, de az OSZK állományába sorolt, többnyire külföldről vásárolt, lényegesen kevesebb könyvet, melyekhez elvileg szükséges lehetett volna a rendelési tétel (noha a magyar viszonyoknak megfelelőbb formában), eleve külön rendszerben, a KATAL-ban dolgozták föl. [9][10] Ez annak jele volt, hogy az OSZK szervezeti rendszere részben még az MNB gépesítési időszakára emlékeztető módon reagált a változásokra. *„...nincs ésszerű magyarázat arra, hogy a könyvtár által 1992 óta szerzeményezett külföldi könyveket miért nem lehetett volna feldolgozni a DOBIS rendszerben, és miért katalogizálják őket az inkompatibilis Micro CDS/ISIS rendszerben. ... Semmi sem magyarázza azt, csupán a szokás és a hagyomány, hogy az MNB-be bekerülő magyar könyvek feldolgozását miért kell elválasztani az azon kívül maradó könyvek feldolgozásától,"* írta jelentésében Heseltine. *„A gyarapítási és feldolgozási munkafolyamatok legfőbb jellemzője a széttöredezettség... Semmi sem mutat arra, hogy ez a munkaszervezési forma a számítógépes rendszerek hiányosságainak lenne a következménye. Valójában ez a szervezeti forma megelőzte a gépesítés területén tett első lépéseket."* [47, 5. és 13. pont][32] 1993 végére elkészült ugyan a KATAL hálózati változata, és az addig három gépen külön-külön épített adatbázist a hálózat egyik kiszolgáló egységére telepítet-

[29] Ezeket a cédulákat a közművelődési könyvtárak zöme megkapja, illetve megveszi a Könyvtárellátó Vállalattól [21].

[30] A sanyarú körülményeket jellemzi a korabeli beszámoló: „Kostyán Ákos megszánt minket és [három év után!] elkészült ... a végleges sokszorosításra alkalmas alapcédula" [134].

[31] Az integráltként megvásárolt DOBIS/LIBIS használatából következő ésszerűtlenség az OSZK munkájának értékelésével négy évvel később megbízott külföldi szakembereknek is feltűnt: „A könyvek ezután a gyarapítási osztályhoz kerülnek vissza, ahol a bibliográfiai rekordokhoz »ál-rendelési« információkat kapcsolnak" [47, 15. pont]. Mindennek semmi köze sem volt az OSZK szervezeti rendszeréhez. Ez a körülményesség kizárólag a DOBIS/LIBIS számlájára írandó; a világ könyvtári fejlesztői ebben a időszakban gyakorlatilag csak olyan könyvtárak számára készítették az integrált könyvtári rendszereket, melyek vásárlás útján szerezték be a könyveiket. Ezért aztán nemcsak az OSZK-ban, hanem például az OMIKK-ban is rákényszerültek „ál-rekordok" létrehozására. (Persze lehetett és lehet a DOBIS/LIBIS-ben és utódrendszerében ingyenesen érkezett („ajándék") tételeket fogadni, de ezekhez a rendszer nem tartja nyilván az értékgyarapodást, melyet viszont az OSZK-nak nyilván kell tartania, tehát ezzel a megoldással eleve nem lehetett élni.)

[32] Az értékelést vele párhuzamosan végző másik szakember így fogalmazott: „A szervezeti felépítés túlságosan bonyolult, és ez erősíti a különálló részekben való gondolkozást. Mindegyik főosztály vagy osztály hajlamos magában eléldegélni és nem megfelelő mértékben kapcsolódik a könyvtár többi részéhez." [75, 10.2 pont]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ték, ami mind a feldolgozás, mind az olvasói hozzáférés szempontjából jelentős előrelépés volt – de nem változtatott azon a tényen, hogy a KATAL adatbázisának áttöltésére nem került sor, még közel egy évtizedig elkülönülő célrendszer maradt és csak 2001-ben integrálták az AMICUS-ba.

A többi OSZK-feladathoz (a kötelespéldány-szolgálattól az ISBN/ISSN nyilvántartáson át a mikrofilm-nyilvántartásig, a speciális dokumentumtípusokkal foglalkozó térkép-, zeneműr-, színháztörténeti, aprónyomtatvány és kézirattári igényektől nem is beszélve) a DOBIS/LIBIS adaptálásának nem volt realitása többek között a fejlesztők túlterheltsége miatt.

Külső értetlenség és belső önfegyelem

Az OSZK-n kívüli környezetből elhangzottak olyan, érdemben persze nem publikált vélemények, hogy a nehézségek oka a túlzott bibliográfiai igényesség. E felfogásokat egyrészt a nemzeti könyvtári feladatokat illető tájékozatlanság, másrészt az egyszerűbb ügyvitelű könyvtárakban a gyors gépesítéssel együtt járó presztízsnyereség motiválta. Létezett és létezik a formátumokkal és a karakterkészlet iránt támasztott nagy igényekkel szemben a számítástechnikai fejlesztők részéről is ellenvetés. Mivel a szoftverfejlesztés és karbantartás még az erre szakosodott cégek számára is egyre nagyobb problémákat okoz, a megoldást mindenütt a szabványos struktúrák, az egységesített rendszerek kialakításával próbálják elérni. Ez kétségtelenül a speciális formátumok és a rendkívüli karakterválaszték ellen látszik szólni. Tegyük azonban hozzá: mindaddig, míg ki nem derül, hogy a speciális könyvtári formátumok elengedhetetlenül szükségesek, az Európai Uniós együttműködés pedig szinte kikényszeríti a nemzeti karakterkészletek általános használatát.

A nemzeti könyvtárnak nem pusztán praktikus könyvtári igényeknek kell eleget tennie. *„Mindezek az igények abból következnek, hogy a könyvtár őrzi és hozzáférhetővé teszi a teljes magyar kéziratos és nyomtatott történelem és kultúra múltjának és jelenének emlékeit, dokumentumait. Bár ez a szerep egyetlen nemzet számára sem jelentéktelen, Magyarország esetében különösen fontos, egyrészt az ország sajátos nyelve és kultúrája, másrészt a világban szétszóródott magyarság miatt. Egyetlen más intézmény sem képviseli Magyarországot olyan mértékben, mint az OSZK"*– fogalmazott M. B. Line, a könyvtárban folyó munkát egyébként kritikusan szemlélő külföldi szakember 1996-ban. [75, 2.3 pont]

Mára az Európai Unión belüli fejlemények arról tanúskodnak, hogy szemben a leegyszerűsítő szemlélettel, a nemzeti kultúrák jellemvonásait a fejlődés minden területén, így a számítástechnikában, ezen belül a nemzeti karakterkészletek érvényesítésében is maradéktalanul figyelembe veszik. A bibliográfiai igényesség követelményéről nem beszélve: az európai integráció nemzeti könyvtári szinten azt bizonyítja, hogy e téren nem lehet engedményeket tenni „olcsóbb" megoldások javára. *„A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások az Európai Unión belül is megtartják döntő fontosságukat ... és eszközei lesznek a kulturális örökség őrzésének, hozzáférésének, dokumentálásának"* – összegezte Berke Barnabásné az 1998-as koppenhágai ajánlásokat.[33]

A „túlzott igényesség" kritikája 1995-ben jelent csak meg a publikációs felszínen (lásd a „HUNMARC-vita" című fejezetet).

Az OSZK feldolgozó szakembereinek nem kis nehézséget okozott, mikor szembesültek az új könyvtári rendszer problémáival, de a korabeli publikációkból kirajzolódó reakcióik [10][20][21][49][50] arról tanúskodtak, hogy fegyelmezetten alkalmazkodtak a nehézségekhez és igyekeztek megfelelő partnerek lenni a DOBIS/LIBIS forráskódjaival küszködő programozóknak.

A NEKTÁR katalogizálási moduljának nyilvános használatára 1992. április 6-án került sor [50][21] az OSZK gépesítésével évtizedek óta foglalkozó munkatársainak nem látványos, de mélyen átérzett meghatottságától kísérve. Az első alkalom volt, hogy a közel negyedszázados, méltatlan körülmények között folytatott fejlesztési erőfeszítések eredményeként végre a laikus felhasználó

[33] Az egyik ajánlás szerint „a nemzeti könyvtáraknak és a nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek teljes mértékben felelősséget kell vállalniuk a szabványok összehangolásáért és foganatosításáért...". A másik szerint „a nemzeti bibliográfia... a publikált nemzeti örökség teljes lejegyzésének és hatékony bibliográfiai számbavételének legfontosabb eszköze." Továbbá „... sürgősen figyelmet kell fordítani a bibliográfiai adatcsere-formátumok egymás közötti kompatibilitására, konvertálhatóságára." [25]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára is használható on-line kezelőfelület valósulhatott meg.

Kétségtelen, hogy a korszerűsítés nagyobb kényelemmel jár, ennek azonban nemcsak eszközökben mérhető ára van. A szellemi munkát is igényesebben kell végezni interaktív körülmények között (nincs például lehetőség az off-line üzemmódra jellemző, kézzel kitöltött adatlapok utólagos ellenőrzésére). A korszerűsítéssel szembeni konzervatív ellenállás megjelenik az OSZK évkönyv egyik óvatlanul fogalmazott mondatában is. *„Az azóta szerzett tapasztalatokból az derült ki, hogy még a címleírás szempontjából egyszerű dokumentum feldolgozása is több időt igényel a NEKTÁR-ban, mint az SZKI korszakban az adatlap kitöltése."* [122, 191-93, p. 101] Tény, hogy a DOBIS/LIBIS (és tegyük hozzá: minden más, korabeli könyvtári) rendszerből is következő nagyobb szellemi ráfordítás csak az on-line keresés nyújtotta kényelmen keresztül térül meg.

A dolog történeti lényegét 1999-ben egy recenzens így foglalta össze: *„A rendszer első hazai könyvtári alkalmazására a Széchényi Könyvtárban került sor; lehet, hogy az egyetlenre is, hiszen viszonylag rövid idő után már 1998-ban felváltotta az AMICUS. A DOBIS/LIBIS-hez kapcsolódó fejlesztő munka legjelentősebb eredménye 1992-ben a hagyományos formájú katalógusok lezárása és az olvasói térben elhelyezett on-line katalógus használatba helyezése volt."* [135] Ennyi maradt a jövőnek. Hogy mennyi mindennek volt híján az alkalmazás, azt a jövő szakembere sem olvashatja ki a szövegből.

A DOBIS/LIBIS korszaka

A DOBIS/LIBIS adaptálása

Számos megoldhatónak ítélt feladat adaptálására a katalogizálási modul 1992. áprilisi üzembe helyezése után került sor.

A fejlesztőknek a konvertálás, a karakterek és a katalóguscédula mellett még azt is meg kellett oldaniuk, hogy a DOBIS/LIBIS gyarapodási jegyzék készítő programját a nemzeti bibliográfiai kiadványok előállításának arra a színvonalára emeljék, melyet korábban a saját erőből kialakított MNB kiadvány-előállító rendszer biztosított.

A nemzeti könyvtári igények és a legfeljebb az egyetemi könyvtári színvonalat kielégítő integrált könyvtári rendszerek közötti szakadékra világított rá később összegező tanulmányában a szolgáltatásokért felelős egyik vezető: *„Az on-line rendszerek esetében ritkán van szükség igényes kiadványok előállítását szolgáló output programokra, általában elegendő néhány listázó program. A DOBIS/LIBIS fejlesztői is így vélekedtek, s használóik többsége be is éri ennyivel. Az OSZK-nak rengeteg munkát jelent a DOBIS/LIBIS gyarapodási jegyzék programjának nemzeti bibliográfiai színvonalra fejlesztése. A kézirat előállítása kezdetben nem volt automatikus, tetemes emberi, szövegszerkesztői beavatkozást kívánt."*

„Azóta [1994-re] *az output programok úgy fejlődtek, hogy ami a füzetekben ma szerepel... az majdnem automatikusan állítható elő. Csak a többkötetes könyvek leírásainak megjelenítése... igényel némi emberi beavatkozást."* [21] Az idézetek rávilágítanak arra, hogy az alapjában véve rutinszerűnek vélt kiegészítés is mennyi nehézséggel jár egy erre a feladatra nem kialakított, készként forgalmazott rendszer esetében, melyet ugyan integráltnak neveztek, valójában azonban csak a legfontosabb könyvtári munkafolyamatok integrálására volt képes.[34]

A számítógépes rendszer az Egyetemes Tizedes Osztályozás alapján végezhető keresést sokkal rugalmasabbá teheti, és a feldolgozók igyekeztek kihasználni a DOBIS/LIBIS-ben rejlő lehetőségeket. 1993-tól néhány szellemes fogással lehetővé tették, ami cédulakatalógusok esetében még kilátástalannak tűnt, hogy keresni lehessen az összetett ETO-jelzetek egyes elemeivel (az általánosan közös alosztások túlnyomó, és a korlátozottan közös alosztások számottevő részével). Az önállóan kereshető – például földrajzi és történelmi – jelzetelemeket ettől kezdve szabadon lehetett kombinálni mind a főtáblázati számokkal, mind egymással. Ugyancsak megoldották, hogy a felhasznált ETO-jelzetekhez a jelzethez írt kulcs-

[34] Az MNB nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő minőségét lényegében sikerült megőrizni. A kurrens nemzeti bibliográfiákat összefoglaló angol kézikönyvben a magyar nemzeti bibliográfiáról és kiadványairól szóló rész az egyik leggazdagabb, legrészletesebb fejezetet alkotja [16, p. 148-154.].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szavas meghatározás permutációjával természetes nyelvű on-line mutatót kapcsoljanak. [180] Ez az eredmény a DOBIS/LIBIS továbbfejlesztett változatának, az AMICUS-nak az ezredfordulón lezajlott üzembe helyezésével – talán időlegesen, de – veszendőbe ment: a korszerűsített rendszerben nem volt megoldható, amit a korszerűtlenben meg tudtak oldani. [159]

1995 januárjára sikerült üzembe helyezni a gyarapítási modult. Külső szemlélő szemében abszurd helyzet alakult ki, melyet egy évvel később külföldi felmérők is szóvá tettek. Mivel a DOBIS/LIBIS segítségével nem lehetett az emelkedő sorszámú, speciális raktári jelzeteket automatikusan generálni, a gépi gyarapítással párhuzamosan ezeket az ún. numerus kurrenseket továbbra is kézzel vezetett naplókban jegyezték föl (a helyzet az AMICUS bevezetésével sem változott meg). Nem maradhat említés nélkül, hogy egyrészt még 1986–87-ben, a könyvtártechnológiai rendszer felmérésekor elkészült a hagyományosan alkalmazott raktári jelzetek automatikus generálásának algoritmusa [168], de a kész rendszer vételével szertefoszlott minden remény, hogy ennek programja beépüljön az integrált rendszerbe. Másrészt elvileg meg lehetett volna oldani (amiről már évtizedek óta szó esett), hogy új, egyszerűbb raktári jelzetrendszerre térjenek át, de ennek intellektuális feltételei az illetékes részlegekben nem alakultak ki. Ezért aztán éppen azok nem akarták a változást, akiken végrehajtási szinten múlott volna. Magasabb szinten meg nem volt elég energia arra, hogy a változtatást kikényszerítsék.

1995-ben megvalósult és azóta folyamatos az MNB Könyvek bibliográfiai rekordjainak szolgáltatása hajlékony mágneslemezen. A füzetenként kb. 300 hiteles magyar bibliográfiai rekordot ötféle, választható karakterkészlettel, HUNMARC formátumban ettől kezdve rendszeresen vették át a szolgáltatásra előfizető könyvtárak. Egy évre rá a hazai, túlnyomórészt kis közművelődési és iskolai könyvtárak által használt SZIRÉN könyvtári rendszer számára elkezdődött a rekordok továbbszolgáltatása.

Két éves előkészület után 1996-ben kezdték el a mozgókép-dokumentumok katalogizálását; a tartalmi feltárásukhoz készült el az OSZK harmadik tezaurusza, a *Videotezaurusz* [14][123 p. 140.][176].

Közben – a CD-ROM fejlesztéssel párhuzamosan, melyre később még kitérünk – dolgoztak az MNB nyomtatott füzeteinek tökéletesítésén is. 1997 januárjában már a szakrendes változatot és a név-, cím- és ISBN/ISSN on-line mutatókat is tartalmazta az MNB Könyvek 23. füzete. Ugyanebben az évben pedig megjelent az interneten az elektronikus MNB. A webhez szükséges programozást az egykori kiadvány-előállító rendszer 20 évvel ezelőtti készítője, Nyáryné Grófcsik Erika irányította. [65] Az AMICUS bevezetése után, 2001-ben a webes és a nyomtatott változat egyetlen rendszeren belül készül el.

1997 második negyedében megjelent a weben az OSZK honlapja. Ettől kezdve innen is elérhetők az egyes nemzeti könyvtárak katalógusai. [44][8][103]

Hardverberuházás

A DOBIS/LIBIS működése alatt alakult ki alapvonalaiban az OSZK számítógépes rendszere és hálózata.

1993-ban telepítették a személyi számítógépek Novell hálózatát 486-os szerverrel, kétszer 1,2 GB-os háttértárral, mely átjáróval kapcsolódott az IBM géphez. [61]

1993-ban csatlakoztatták a Könyvtártudományi Szakkönyvtár személyi számítógépeit az OSZK helyi hálózatához. Ugyanebben az évben került sor bérelt vonalon külső hálózati csatlakozásra, és a Fejlesztési csoport munkatársa révén a TCP/IP protokollon keresztül az internethez való csatlakozásra. [61]

1995-ben állították föl a PRIMULA nevű SUN gyártmányú szervert, így vált elérhetővé a külső hálózat az X.25-ös kapun keresztül, és működni kezdett a többfelhasználós, többfunkciós UNIX operációs rendszer. [51]

A könyvtár méretei különleges feladatot róttak a hálózati kommunikációt biztosító kábelrendszerre, mely első kiépítésében meglehetősen szegmentált volt. Külön tender alapján 1997–98-ban a Művelődésügyi és Közoktatási Minisztérium támogatásával strukturált kábelrendszer lefektetésére került sor. Ezen már hozzáférhetők lettek a multimédia-adatbázisok, jobban használható volt az internet, és számottevően javult a könyvtár belső adatkommunikációja is. [79]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az önálló (DOBIS/LIBIS-től független) célrendszerek kialakulása

A célrendszerek kialakulásának oka

Mivel a nyolcvanas években a nagygépes, integrált rendszer bevezetése késett, az egyes részlegekben viszont szakmailag is megérett a helyzet a gépesítésre, a vállalkozóbb kedvű osztályvezetők közül azok, akiknek erre az erejéből futotta, kiharcolták, hogy személyi számítógépet kapjanak, és önálló fejlesztésekbe kezdtek. Ezeknek a helyi adatbázisoknak a számítógépes kezelését (akárcsak később a KATAL-ét) a gyakorlatilag ingyen hozzáférhető, az UNESCO égisze alatt forgalmazott Micro CDS/ ISIS adatbázis-kezelő rendszerrel oldották meg. [21]

Az így kialakuló rendszerek számítástechnikai értelemben nem részrendszerek voltak, mivel nem létezett (legfeljebb a képzeletben) az OSZK teljes könyvtártechnológiai munkafolyamataira kiterjedő „egész" rendszer. Ezért a továbbiakban célrendszereknek nevezzük őket.

Ilyen célrendszer volt az 1984-ben létrehozott NPA és 1991-től a KATAL is, de kezdettől fogva természetes volt, hogy a bennük felhalmozódó adatoknak integrált rendszerben a helyük. Integrálásukra valójában csak az ezredforduló után került sor. Számos más célrendszer esetében a felsővezetők eleve arra számítottak, hogy csak a távoli jövőben kerülhet sor integrált kezelésükre. A személyi számítógépek megjelenése megteremtette a lehetőséget, hogy ezeket a célrendszereket olcsón és gyorsan megvalósítsák.

A célrendszereket nem összehangoltan alakították ki, holott erre lehetőség adódott volna, hiszen ugyanazt az adatbázis-kezelő rendszert (a Micro CDS/ISIS-t) használták a készítésükhöz. Ráadásul az OSZK vezetése 1988-ban elfogadta a fejlesztési koncepció alapelveit [175], melyek pontosan előírták az összehangoltság mértékét az ilyen fejlesztésekben, de ezekkel az előírásokkal a célrendszerek megrendelői nem sokat törődtek, mert semmiféle felsővezetői akarat nem szerzett nekik érvényt.

Másrészt az egymással nem eléggé harmonizáló célrendszerek kifejlődése alig több mint egy évtized alatt, önmagában mégis afféle sikertörténet volt. Az ezredfordulóra mindegyik célrendszer elérhető lett a weben keresztül, és közöttük olyan is akadt, mely több célrendszert összekapcsolva integráltan működik. Ezek a célrendszerek a két nagy, egymást követő integrált rendszer (a DOBIS/LIBIS és utódja, az AMICUS) ráfordításai fényében – véleményem szerint – összehasonlíthatatlanul olcsóbban, főleg pedig szervesebben alakultak ki, bizonyítva, hogy a természetes fejlődés iránya vezethetett volna olyan nagy rendszer kialakulásához, mely egy integrált alaprendszerből és hozzá harmonikusan illeszkedő célrendszerekből áll.

IKB – Magyar Periodika Adatbázis

Először 1988–89-ben a Micro CDS/ISIS-szel kezelt ISSN Adatbázis, majd az SB (Sajtóbibliográfia) Adatbázis született meg, majd ezek összevonásával keletkezett az IKB – Magyar Periodika Adatbázis (IKB = Időszaki Kiadványok Bibliográfiája), amely (fokozatosan visszamenőleg is) a Magyarországon kiadott időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok, évkönyvek stb.) bibliográfiai és besorolási adatait, valamint számos dokumentációs és közhasznú adatot tartalmazza. Ezek az adatok többek között a Magyar ISSN Iroda munkájához is szükségesek. A beköszönő politikai rendszerváltozás hatására hirtelen megnőtt az új indulású időszaki kiadványok száma. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a helyi nyilvántartások közül elsőnek ennek gépesítésére került sor.

„...első lépésként két adatbázist alakítottunk ki: az ISSN adatbázist és az ún. SB adatbázist. Az ISSN adatbázis az új vagy megváltozott címen megjelenő kurrens periodikumok nyilvántartására szolgált, az SB adatbázis pedig a sajtóbibliográfia éves köteteinek automatikus előállítása céljából épült. Már az első félév gyakorlata ráébresztett bennünket arra, hogy még az ilyen kisgépes rendszerek is megadják a lehetőséget az egyszeri feldolgozás, többszöri és többféle felhasználás elvének megvalósítására, így 1989-ben... a két adatbázis tartalmának egyesítésével megterveztük az... IKB adatbázist,"- írja az első lépésekről *Nagy Zsoltné* az adatbázisépítés irányítója. [88]

A gépesítésnek ez a személyi számítógépre alapozott változata se járt kisebb nehézségekkel: *„...négy keserves év következett* [1989 után], *mely visszatekintve, időnként negyvennek tűnik..."* [89].

Az adatbázisra támaszkodva megoldódott mind az ISSN nyilvántartás, mind a periodikumok on-line keresése, mind pedig a nemzeti bibliográfiai kiadványok automatizált előállítása (a *„Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája"* éves kötetek 1986–1989/1990; *„Új periodikumok"* negyedéves füzetek 1989–1998,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új periodikumok" havi füzetek). Cédulaszolgáltatásra is lehetőség nyílott. [87] [89]

1994-től az akkor 10.300 dokumentumrekordot tartalmazó, az IIF számítógépén tárolt IKB adatbázis X25-ös kapun át külső felhasználók számára is hozzáférhető lett. [90][91] Az adatbázis egyik jellegzetessége volt, hogy változatos formában lehetett megjeleníteni a rögzített adatokat. [92]

1995 óta jelenik meg CD-ROM-on a Magyar Nemzeti Bibliográfia – Könyvek (MNBK) adatbázis, 1996-tól pedig közös lemezen, de külön adatbázisként a Magyar Nemzeti Bibliográfia – Periodikumok (MNBP). Tartalmazza az 1986-tól köteles példányként beérkezett periodikum bibliográfiai adatait az induló és az évenkénti első számok alapján. [84, 85] A kiadvány lényegesen gazdagabb felhasználói lehetőségeket nyújtott, mint az addig csak nyomtatott formában megjelent sajtóbibliográfiai kiadványok. [102].

Az időközben több mint 20 ezer periodikum gyors kereshetőségét biztosító adatbázis a Micro CDS/ISIS webes változatának, a WWWISIS-nek a felhasználásával 1999 elején felkerült az internetre. Valamivel később pedig – mintegy a részadatbázisok fokozatos integrálódásának jeleként – a társadalom- és természettudományi folyóiratok repertóriuma által feldolgozott, tárgyszavazott cikkek adatbázisának (IKER rephtm/rpsearch.htm) egy keresett folyóirathoz kapcsolódó tételei közvetlenül elérhetőek lettek. Az adatbázis 2001-ben 20.073 periodikum, 12.276 testületi és 206 szakcsoport tételt tartalmazott.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár adatbázisai (katalógus, MANCI, Könyvtári Minerva)

1989-ben hozták létre a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a teljes körű magyar és a válogatott külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratcikkek 1986-ig visszanyúló adatbázisát, a *MANCI*-t (MAgyar és Nemzetközi CIkkek) [93][42]. Korábban a *MAKSZAB* (Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája) és *KDSZ* (Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom) nyomtatott kiadványok léteztek és ezek léteznek még ma is (ez utóbbi 1990 óta a Könyvtári Figyelő rovataként). A MANCI különlegessége, hogy a tartalmi feltáráshoz és kereséshez 1991-től az országban elsőként (és azóta is egyetlenként) on-line tezauruszt is tartalmaz [158]. A könyvtártudományi tezaurusz, melyet eredetileg a könyvtártudományi dokumentációban (cikkek feldolgozásához) használtak, (a 60-as évekbeli tárgyszavas előzményekre támaszkodva) 1976-ban készült el, 1987-ben jelent meg a 2., 1992-ben a 3. kiadása. A MANCI 1993-tól az OSZK helyi hálózatán, 2000-től pedig az UNESCO által ingyenesen közreadott WWWISIS alkalmazásával az interneten is elérhetővé vált, 2001 végétől pedig a külföldi cikkekhez készített magyar nyelvű referátumok is olvashatók a rekordokhoz kapcsolva. A tételek száma 2000-re elérte a 36 ezret [77], a gyarapodás mintegy 2000 tétel évenként.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár könyveinek katalógusát 1996-ban csatlakoztatták a DOBIS/LIBIS-hez. A MANCI és a könyvkatalógus révén ez a különgyűjtemény az egyetlen, melyben számítógépes feldolgozás folyt 2000 előtt. *„Az egyik legjobb gyűjtemény a világon, melyet valaha láttam,"* írta M. B. Line. [75, 8 pont].

A fontosabb magyarországi könyvtárak faktográfiai adatbázisa, a *„Könyvtári Minerva"* 1991-ben dBASE III Plus alapon készült el a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. 1995–96-ban pályázati támogatással Micro CDS/ISIS alapra helyezték át, s nyomtatásban is megjelent. Erre épülve készült a *„Nyilvános könyvtárak jegyzéke"* c. adattár, mely 2001-ben a Könyvtári Intézet egy másik osztályára került, ahol új adatbázis-kezelő rendszerbe konvertálták. Nyomtatott formában a Kulturális Közlönyben jelenik meg.[35]

Hungarika adatbázisok

1984-től készült a Micro CDS/ISIS segítségével a *Hungarika Információs Rendszer* és a *Hungarika Névkataszter*. A Hungarika Információs Rendszer a külföldi magyar vonatkozású közlemények bibliográfiai adatbázisa, melyre támaszkodva 1984-1990 között tájékoztató indexek készültek. A biográfiai adatbázis (Hungarika névkataszter) az 1880 óta született, külföldön élt vagy élő magyar személyiségek életrajzi adatait tartalmazza. 1990-

[35] Az adatbázis elérhető a NKÖM, valamint a Könyvtári Intézet honlapjáról (www.ki.oszk.hu/nyilvanos).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

től az IIF támogatásával X25-ös kapun keresztül vált hozzáférhetővé mindkét szolgáltatás. [48] A harmadik – intézményi – adatbázisa a magyar vonatkozású dokumentumokat őrző külföldi magyar könyvtárak adatait tartalmazza.

1997-ben elkészült a hungarika dokumentumokat őrző külföldi könyvtárakról tájékoztató rendszer webes változata – új nevén a *Hungarika-WWW*. A weben való megjelenés lehetősége az UNESCO/IFLA patriotika kutatást támogató programjának volt köszönhető (mint Patriotica WWW modellt tartják nyilván). A retrospektív konverzió alapja az OSZK házinyomdájában megőrzött, DOS alatt készült, a legkülönfélébb módon kódolt szövegállományok voltak. Ahol a programkonverzió nem volt lehetséges, Recognita szövegolvasót használtak. A megoldásban az volt az eredeti, hogy az SGML formátumra konvertált állomány afféle virtuális relációs adatbázismodellen alapult, s noha a web számára jelenleg nem adatbázis-kezelő program szolgáltatja, később bármikor a modell mögé helyezhető egy tényleges kezelőrendszer [101][85].

Az *„MNB Külföldön megjelent hungarikumok. Könyvek, Új periodikumok"*, ill. *„... Cikkek"* című bibliográfiai kiadványok gépi előállítása 1998-ban kezdődött meg 1990-as tárgyévvel, a Hungarika Információs Rendszer alapján. A bibliográfiai adatok feldolgozása kezdettől fogva olyan részletes volt, hogy a későbbi HUNMARC formátum kialakítása nem okozott nehézséget. [69][150].

„Távlatilag az... adatbázisok... egy európai hungarológiai információs hálózat... reményét vetítik előre,"- írta a tervekről Kovács Ilona, a szolgáltatás vezetője [68].

A KATAL továbbfejlődése

1992-ben a fejlesztők nemcsak a KATAL, hanem az összes többi, addig Micro CDS/ISIS 2.3 változatát használó célrendszere esetén a Micro CDS/ISIS 3.0 változatára tértek át, mely már lehetővé tette a konkurens hozzáférést, azaz a hálózati használatot. Amikor a kilencvenes évek második felében az UNESCO és a PAHO (Pan American Health Organisation) ingyenesen közzétette a Micro CDS/ISIS webes változatát, a WWWISIS-t, hozzákezdtek ahhoz, hogy a KATAL adatbázisa a weben is hozzáférhetővé váljék. Új webes bibliográfiai, katalogizálási és keresőrendszer készült, mely HEKTOR néven került ki 1999 végén került a hálózatra. A HEKTOR adattár elérhetővé teszi a hazai könyveket (1976-, MNB gyűjtőkör), a külföldi könyveket (1987-), valamint ponyvákat és zeneműveket. [46] (A HEKTOR fejlesztése és karbantartása 2003-tól megszűnt.)

Időszaki kiadványok repertóriumának adatbázisa

Az *MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumát (IKR)*, első szóhasználattal a „sajtórepertóriumot" az MNB Sajtórepertórium szerkesztősége készítette évtizedek óta. A Magyarországon kiadott és az Országos Széchényi Könyvtárba beérkezett társadalom- és természettudományi időszaki kiadványok válogatott cikkanyagát tartalmazta. Gépesítésére 1989-ben került sor. Az IKR 1989–92 között afféle index adatbázisként működött, 1987-től tartalmazta a kereshető dokumentumrekordok azonosítóit, melyeket különféle on-line mutatók (szerző, cím, tárgyszó) alapján lehetett megjeleníteni. A leírásokat a kiadvány-megjelentetéshez használt azonosítók szerint rendezett szövegállományban tárolták. [21]. 1992-től új alapokra helyezték a rendszert [138], 1993-tól a részdokumentumok rekordjai is elérhetők lettek, a gazdadokumentumok és a részdokumentumok rekordjait egyesítve tartalmazó adatbázist a törzsanyag és az indexek integrálása után, 1996-tól IKER néven működtették [123, p. 111], idővel rákerült az MNB CD-ROM kiadványára, és 2001 elejétől a WWWISIS segítségével *„IKER – Magyar Időszaki Kiadványok Repertóriuma Adatbázis"* néven az interneten is elérhető lett.[36]

Könyvtárközi kölcsönzés

A gépesítés első lépése az volt, hogy 1994-től az OCLC-vel lebonyolított könyvtárközi kölcsönzésekhez alkalmazni kezdték PASSPORT rendszert, mellyel igénybe lehetett venni az OCLC PRISM szolgáltatását. [123, p. 136.] Az OSZK helyi könyvtárközi kölcsönzésének gépesítésére csak 1995-ben került sor. A külső cégtől megrendelt, a Magic II rendszerszoftveren alapuló DREAM ké-

[36] A repertóriumot ebben a formájában és ilyen gyűjtőkörrel 2003-ban szüntették meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

résnyilvántartó rendszert az OMIKK-ban is használják. 1999-ben szerezték be az ARIEL dokumentumküldő- és -fogadó szoftver 2.1 verzióját, mellyel az interneten keresztül forgalmazhatják a másolatokat.

Kiadói adatbázis

A kiadói adatbázis Micro CDS/ISIS alapú kezelőrendszere 1988–90 között készült el. Különösen a rendszerváltás óta rendkívül változatos kiadói információkat tartalmazó adatbázis legfontosabb felhasználója a Magyar ISBN Iroda és az OSZK integrált rendszerét használó MNB Könyvek szerkesztősége. [21] Ez a rendszer valójában minden könyvtárnak fontos gyarapítási és katalogizálási segédeszköz lehetne, ha on-line hozzáférhető lenne, – aminek megoldása még várat magára.

Az NPA fejlődése

Egy öt évre szóló OMFB-pályázatnak köszönhetően 1993-ra az NPA már három (mágnesszalagos, COM, és CD-ROM) változatban létezett, mivel kiadták az első CD-ROM-on forgalmazott változatát [162]. Azóta is sorra jelentek meg az újabb kiadások. *„Igazi sikertörténetté vált az NPA CD-ROM kiadása. Az első lemez megjelenésekor még mi magunk sem hittük, hogy évente adhatjuk majd ki az újabb és újabb adatbázisokat. ... A bevétel bőven fedezte az adatbázis előállítási költségét"* [163] [164] [66].

1994-ben a rendszert „hazahozták" az OSZK-ba, személyi számítógépre telepítették és Micro CDS/ISIS segítségével kezelték.[37] Az említett pályázat keretében az OSZK vezetősége a pályázat utolsó évében engedélyezte, hogy az NPA számára külön szerveren 8 munkaállomásos helyi hálózatot építsenek ki abban a reményben, hogy az NPA-t integrálni tudják a DOBIS/LIBIS-be. A kezelőrendszerrel exportálták az aktuális állományt mind a CD-ROM kiadásokhoz, mind az IIF számítógépén kezelt adatbázis, mind pedig később a webes változat számára. A kisebb kapacitású kezelőrendszerre való telepítés némi áldozatokkal járt; a bibliográfiai adatok továbbra is magas színvonalúak, de az állományadatok nyilvántartását le kellett egyszerűsíteni.

1995-ben készült el az NPA tartalmi feltárásához használt Osztaurusz új kiadása [163].

1996 végére az NPA-t a Swetscan folyóirat-ügynökség szolgáltatásával egybekötve már interneten szolgáltatták, az NIIF gépén keresztül.

1997-ben elkészült az NPA bibliográfiai rekordjainak és állományadatainak HUNMARC specifikációja, ettől kezdve az NPA rekordjait bármely könyvtár át tudja venni. Egyre több könyvtár lesz képes a HUNMARC alapján elérhetővé tenni az állományadatait a hálózaton. Manuális bejelentőként maradnak egyelőre a kisebb könyvtárak, de belátható időn belül közülük is mind többen lépnek majd be a rendszerbe [165]. Visszamenőleg feldolgozták és bevitték az NPA-ba a külföldi folyóiratok központi katalógusának (KFKK) állományát, melyben ettől fogva már nem 1981-ig, hanem a 17. századig visszamenően lehetett keresni.

1998. január óta a weben érhető el az NIIF központi gépen keresztül az NPA BRS/Search által kezelt, évente felújított változata, melyet az MTA SZTAKI ASZI szolgáltat. Az adatbázisból évente készül CD-ROM kiadás, a 9. kiadás 2001-ben jelent meg.

2000-től az OSZK honlapján keresztül is elérhető az adatbázis, melyet csak 2001-ben integráltak az AMICUS-ba. Az adatbázis a világ minden tájáról érkező több mint 46.000 cím bibliográfiai adatait és a hozzájuk tartozó kb.1;000.000 lelőhely-információt tartalmazza. A szerkesztés mintegy 600 magyarországi könyvtár bejelentéseit dolgozza föl [95].

CD-ROM használat és CD-ROM kiadások, digitalizálás

1988-ban próbálják ki az első CD-ROM-ot az OSZK-ban. 1993-ban 4 lemezes CD-ROM olvasót szereznek be. [133] Az év folyamán a korábbi 4 meghajtós CD-ROM szervert 21 meghajtósra cserélték. [122, p. 123.]

Az OSZK adatbázisok közül 1993-ban az NPA jelent meg először CD-ROM-on, melyet minden évben követett új kiadás. [67]

[37] Hogy milyen jelentősége volt, és mekkora könnyítést okozott az ilyen, addig bérmunkában fenntartott adatbázis „hazahozatala", arról beszédesen szól az évi beszámoló: „...a két évvel korábbi, még a KSH-ban folyó feldolgozás mellett 436 órát igénylő hibalista javítás mindössze 70 órára csökkent, és az azonnali javítási lehetőség eredményeképpen jelentősen javult az adatbázis tartalmi színvonala is." [116, p. 32.].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1993-ban a szervezett elektronikus dokumentumszolgáltatás érdekében megalakult a Számítógépes információs csoport, mely a CD-ROM eszközpark beszerzését és a hálózat kialakítását követően az egész könyvtár számára elérhetővé tette az elektronikus dokumentumokat. [123, p. 125–126.]

1994-ben alakítják ki az OSZK-ban a CD-ROM hálózatot, 486-os szerverrel, 21 CD egyidejű használatával. [133]

Ahogy korábban más összefüggésben már szó volt róla, ugyanebben évben sikerült az OMFB támogatásával az 1976-tól 1991-ig külső számítógépen feldolgozott teljes nemzeti bibliográfiai anyagot CD-ROM-on megjelentetni, az adatcserére alkalmas HUNMARC formátumban letölthetők a dokumentumrekordok [MNB/CD] [41]. A kézikönyvvel együtt kapták meg a felhasználók első alkalommal kiadványként a HUNMARC formátum teljes leírását is. A konverziós munkák nehézségei miatt az olvasói on-line adatbázison keresztül továbbra sem volt megoldható a hozzáférés a nemzeti bibliográfia retrospektív állományához. [102]

1996-tól jelenik meg az MNB Könyvekkel közös CD-ROM-on az *„MNB Periodikumok"* adatbázis, mely gazdagabb felhasználói lehetőségeket nyújt, mint az alapul használt MNB Sajtóbibliográfia (SB). [102][84] Az 1997. évi 2. számtól választható, hogy DOS vagy WINDOWS operációs rendszer alatt kívánják-e futtatni. A DOS alatt mindkét adatbázist az Arcanum Adatbázis Kft. által kifejlesztett ARCTIS, Windows alatt pedig a friss WARCTIS szöveges információkereső rendszer kezeli. [102]

A magyar sajtó rendszerváltás utáni változásairól 1999-ben megjelent elemzés [86] tanúsítja, hogy könyvtári adatbázisok tartalma társadalomtörténeti kutatások alapja lehet.

Az MNB CD-ROM kiadványai a legnagyobb magyarországi tételes CD-ROM adatbázisokhoz tartoznak, amiről az MNB CD-ROM 2000. évi 2. száma tanúskodik:

- a „Könyvek" adatbázis 181.004 tételt tartalmaz, kiegészítve a gyűjteményes kiadványok részdokumentumainak adataival;
- a „Periodikumok" adatbázis az 1986-tól 2000 októberéig feldolgozott, köteles példányként beszolgáltatott periodikumok bibliográfiai tételeit (19.144 rekord), 11.745 testületi tételt, valamint 203 szakcsoporttételt tartalmazza. Ez utóbbiak és a kiadványtételek közötti kapcsolatot a rendszer biztosítja;
- a „Sajtórepertórium" adatbázis az 1993-tól 2000 októberéig feldolgozott 1093 időszaki kiadványcím válogatott cikkeinek leírásait tartalmazza (102.509 rekord) a természettudományok és a társadalomtudományok területéről, tárgyszavakkal kiegészítve, számos keresési lehetőséggel, a rekordok közötti kapcsolat biztosításával.

1997-től az OSZK-ban épül a CD-ROM lelőhely-adatbázis, melyben a magyarországi könyvtárakban található CD-ROM kiadványokról lehet tájékozódni. A lelőhely-adatbázist a Neumann-ház tölti le és szolgáltatja, de a hivatkozás (ugrópont) megtalálható az OSZK honlapján a szolgáltatások között is. Évente 147 könyvtár jelenti CD-ROM gyarapodását az OSZK-n keresztül ebbe az adatbázisba.[38] [29]

1998-tól kezdve az OSZK digitalizált formában is szolgáltatott dokumentumokat. Nagy léptékű vállalkozás volt a Xerox cég segítségével végzett Corvina-digititalizálás. (Bibliotheca Corviniana Digitalis). A nemzeti könyvtár digitalizálási stratégiai programja 2003-ban készült el, megtalálható az OSZK honlapján (www.oszk.hu/hun/szakmai/tervek/digitstrat/ digitstrat_ter).

A HUNMARC-vita

1994-ben megjelent a bibliográfiai rekordok magyar adatcsere formátuma, az egykori MAMARC-ból szervesen, évtizedes tapasztalatok alapján készült, a nemzetközi formátumokkal kompatibilis HUNMARC. A formátumot megjelenése előtt országos vitára bocsátották. A viszonylag csekély visszhang arra utalt, hogy ebben a kérdésben a könyvtári szakma érintettsége még nem azonos az OSZK érintettségével. Ennek azonban voltak az OSZK-ra nézve negatív következményei, mellyel a könyvtár szakemberei túlterheltségük miatt nem foglalkozhat-

[38] A Neumann-házban szerkesztik a Magyarországon megjelent CD-ROM kiadványok diszkográfiáját, amely teljességre törekvő bibliográfia, független a CD-ROM lelőhely-adatbázistól.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak, más – vezetői – szinten pedig nem került sor arra, hogy eléggé törődjenek vele. A formátumokat más könyvtárakban nem értették, s ennek következtében az OSZK szakmai teljesítményét sem értékelték megfelelően, inkább csak afféle túlzásnak tekintették a HUNMARC-ban összefoglalt eredményeket.[39] Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a gépesítés kérdésében nemcsak az OSZK mint intézmény, hanem a munkatársai sem kerültek érdemüknek megfelelő megvilágításba.

1995-ben a hazai szakmai nyilvánosság előtt lezajlott vitában megjelentek az OSZK megkésett és kényszerpályán zajló gépesítésének kihatásai, melyek az OSZK egészére vetültek. *„...a nemzeti könyvtár szerepe sem a számítógépes hálózatok kialakulása, sem a modern információtechnológia telepítése idején nem volt és még most sincs igazán tisztázva.* [Az OSZK] *erősen lemaradt a számítógépes hálózatokhoz való kapcsolatok kiépítésében..."* – fogalmazott egyik kritikusa, *Bakonyi Géza.* Tényszerű megállapításaihoz egyéb észrevételeket is hozzáfűzött: Eszerint az OSZK *„...így a problémák egy részét nem is igazán érti..."*, és bizonyos, a szerző által azonban nem megnevezett *„csoportok kialakulásában jelentős szerep jut például az OSZK-nak"* [12][13].

Válaszcikkükben a könyvtár munkatársai igyekeztek szakmai síkra terelni a vitát és különösen azt kifogásolták, hogy a cikkíró a minden gépesítés alapját képező adatcsere-formátumok leegyszerűsített változata mellett állt ki, és ennek alapján elutasította az OSZK által kidolgozott, általa túl bonyolultnak tekintett HUNMARC formátumot [125]. Kapcsolódó tanulmányukban kimutatták, hogy a HUNMARC nem bonyolultabb, mint bármelyik nemzeti vagy nemzetközi adatcsere-formátum (például a USMARC), és minden további nélkül konvertálható adott esetben egyszerűbb formátumra [126][142]. Ezt követő tanulmányukban pedig részletesen foglalkoztak a USMARC-HUNMARC kompatibilitásával és a konverzió kérdéseivel [141].

E vita is arra utalt, hogy az OSZK egészének rossz helyzete végül munkatársainak szakmai elfogadottságát is negatívan befolyásolta.[40]

A vitának, jobban mondva a HUNMARC elkészültének későbbi következménye volt az a tanácskozás, amelyre a Magyar Könyvtárosok Egyesülete rendezésében került sor 1997 augusztusában az OSZK-ban. Ennek tárgya a magyar bibliográfiai adatcsere formátuma volt. Megvitatták a USMARC, a HUNMARC és a UNIMARC formátumokat, mert nyilvánvaló volt, hogy a magyar adatcsere-formátum alapjául a felsoroltak jöhetnek számításba.

> Megállapították, hogy *„néhány évvel ezelőtt a szakma még nem volt fölkészülve a HUNMARC rekordok fogadására, de mára a környezet alaposan megváltozott, és* [a HUNMARC kezelése] *csak konverzió kérdése. ... sokan használják már a HUNMARC-ot és egyre többen lesznek... Igénylik tehát, hogy minél több dokumentumtípusra tegyék azt alkalmassá, mégpedig magyar nyelven! Sem a UNIMARC, sem a USMARC nem férhető hozzá magyar nyelven. HUNMARC dokumentáció viszont létezik...."*

A megfogalmazott egyik ajánlás szerint *„a HUNMARC továbbfejlesztésének irányában kell folytatni a munkát, mégpedig a nemzetközileg használt USMARC és UNIMARC legjobb megoldásainak figyelembe vételével."* [23] Az azóta eltelt idő a HUNMARC használhatóságát igazolta. A nemzeti adatcsere-formátum jövőjét azonban a hozzá nem értés továbbra is fenyegeti, ha nem marad főfoglalkozásban munkatárs, aki gondozásával törődhet.

Az AMICUS megjelenése az OSZK-ban

A DOBIS/LIBIS válságának megfogalmazása

Hat évvel a beszerzés, négy évvel a katalogizáló és gyarapítási modul üzembe helyezése után sem került sor a DOBIS/LIBIS többi moduljának használatára. A könyvtár a megvásárolt rendszernek csak egy kisebb, bár a legfontosabb részét tudta adaptálni, s ez is minden fejlesz-

[39] A jelenség nem csak magyar, amint arról a „Mit jelent valójában a gépesítés a könyvtáros szemszögéből, avagy a formátumok" című fejezetben Stoklasová vallomása tanúskodik [144].

[40] Jellemzi ezt a helyzetet, hogy az egyik jelentős egyetemi könyvtár igazgatója tanulmányának „Hungary's response to the challenges of the information world" című fejezetében (másutt se) említést sem tesz a nemzeti könyvtári gépesítésről [76].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tési szakember erőfeszítését igénybe vette. A legsúlyosabb problémát az okozta, hogy csak 1994-re sikerült megoldani az MNB adatbázisának konverzióját, de nem az éles adatbázisba. Az 1976–1991 között az MNB rendszerében földolgozott bibliográfiai rekordok az on-line katalóguson keresztül nem voltak elérhetőek.

Nem oldódott meg az olvasóknak nyújtott szolgáltatás színvonalának javítása sem, mivel a helyben olvasók kölcsönzési rendszerét (az OSZK-ban elvitelre nem lehet kölcsönözni) ugyancsak nem adaptálták. Ezt csak részben indokolta, hogy az 1992 előtti könyvek eleve nem voltak on-line elérhetők, az olvasóknak ezeket cédulakatalógusban kellett keresniük. Az 1992 utáni könyvek adatait még az AMICUS bevezetése után is egy ideig a képernyőről kellett kimásolni a kölcsönzési űrlapokra.

Mind az MNB, mind a DOBIS/LIBIS installálásának közös jegye, hogy nem készült a megvalósított rendszerről olyan számítástechnikai dokumentáció, mely alapja lehetett volna a követőrendszerre való áttérésnek. Ugyancsak nem került sor arra, hogy a menet közben jelentkező, az adott rendszerrel nem megvalósítható igények alapján egy új rendszer tervezéséhez, vagy legalábbis a tervezés előkészítéséhez kezdjenek hozzá. A tervezést az egész könyvtári rendszerre kellett volna elvégezni. Ebből azonban csak a könyvtáros fejlesztők 1985–86-ban elvégzett technológiai felmérése készült el. [168]

Az OSZK irányítói azonban nem alakíthattak ki olyan számítástechnikai szervezetet, mely ezekkel a feladatokkal megbirkózhatott volna. Mindig csak a szoftver beszerzéséről lehetett szó, akárcsak a hőskorban, a gépesítés kezdetén. A megvásárolt szoftver aztán kikényszerítette az üzemeltetésének az anyagi támogatását. Arra, hogy a további fejlesztéshez tervszerű, szervezett és anyagilag megalapozott keretet alakíthassanak ki, nem jutott fedezet.

A DOBIS/LIBIS alkalmazása kétségtelenül válságba jutott.

Ennél nagyobb, költségvetési válság is fenyegette a 90-es évek közepétől a könyvtárat, mivel folyton csökkentették a könyvtár pénzügyi erőforrásait. Elsősorban emiatt kezdeményezte 1996-ban *Poprády Géza*, az OSZK akkori főigazgatója, hogy két, nemzetközileg is ismert angol szakembert, Maurice B. Line-t és Richard Heseltine-t megbízzanak az OSZK-ban folyó munka értékelésével.[41] A két szakember kifogásolta ugyan a nemzeti könyvtár kiszolgáltatott pénzügyi helyzetét[42], pozitívan értékelt egyes részlegeket és korábbi eredményeket[43], de lényegében azonosult a takarékossági folyamattal. Bírálták a könyvtár szervezeti rendszerét, egyetértettek az irányító szervek által szorgalmazott radikális létszámcsökkentéssel, szükségesnek tartották a munkafolyamatok beható elemzését, a további pénzügyi korlátozások elkerülésére pedig „megnyerhető ügyek produkálását" javasoltak. [75, 2.3 pont]

Jelentésükben behatóan foglalkoztak a könyvtár gépi rendszerével is. A DOBIS/LIBIS beszerzésének következményei véleményük szerint *„...katasztrofálisnak bizonyultak az OSZK számára. ... Az új rendszerre való áttérés egyetlen előnye az 1992 utáni magyar kiadványok on-line katalógusa. Ez nem nagy eredmény a befektetett erőfeszítésekhez képest, sőt ma már maga az OPAC is tehertétel, mert a szoftver annyira ősi... a DOBIS sohasem volt egy jó rendszer. Minden képzelőerő nélkül és gyengén tervezték meg."* [47, 28. pont] A szükséges lépéseket is megfogalmazták: *„Nem kétséges, hogy az OSZK-nak... minél előbb le kell cserélnie az alaprendszereit... Ezért javaslom a DOBIS/LIBIS-re irányuló mindenfajta fejlesztő munka leállítását. Nincs értelme még több időt és energiát befektetni csődöt mondott rendszerekbe."* [47, 37. pont] Ugyanakkor arra is figyelmeztettek, hogy *„az OSZK akármennyi megtakarítást ér el és bármennyire fejleszti is ha-*

[41] A két brit könyvtárigazgató egy-egy hetet töltött Magyarországon. Jelentésüket alapvetően az OSZK felsővezetőivel és az MKM illetékes osztályvezetőivel folytatott beszélgetésekre támaszkodva készítették el. Egyikük már első nap lábát törte, ettől kezdve szállodai szobájában fogadta 24 beszélgető partnerét [136][75].

[42] „...a költségvetés rendelkezésre bocsátásának módja enyhén szólva nem kielégítő." A könyvtárnak „..... nincs módja a szükségletei alapján felbecsült költségigény benyújtására, mindössze alkalomszerű leveleket írhat a Minisztériumnak, s nincs módja arra sem, hogy a kapott költségvetést megbeszélje a Minisztériummal" [75, 3.1 pont].

[43] Az MNB 1992 előtt – tehát a DOBIS/LIBIS bevezetését megelőző –, saját erőből megvalósított bibliográfiai és kiadvány-előállító rendszeréről azt írták: „Ez figyelemre méltóan jól működött" [47, 26. pont].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tékonyságát és eredményességét, nem kétséges az, hogy nagy pénzösszegekre van szüksége a számítógépesítés és az információs technológia (IT) megvalósítására." [75, 9. pont] *„Addig nincs értelme egy új gépi rendszer bevezetésének, amíg a folyamatok újraelemzése nem történt meg.... Rendkívül fontos, hogy a Könyvtár ne hibázzon az új rendszer kiválasztásában."* [47, 18. pont]

A kritika nem váltott ki osztatlan elismerést az OSZK fejlesztéssel foglalkozó szakemberei, különösen pedig a fejlesztésben érintett vezetői között.

Ennek csak egyik oka, hogy a röpke egy hét alatt szerzett tapasztalatok alapján megfogalmazott bírálatot nem érezték méltányosnak. A brit szakemberek ennyi idő alatt, a gépesítésben ténylegesen részt vett vezető szakemberekkel érdemben nem beszélve el se juthattak odáig, hogy a problémák okait is megértsék. Jellemző, hogy alapos munkafolyamat-felmérést javasoltak, és nem jutott a tudomásukra, hogy 1986–87-ben kétéves munkával elkészült az OSZK könyvtártechnológiai tevékenységének elemzése – melynek azonban érdemben nem volt foganatja. Az OSZK felső vezetése ugyanis nem fordította le e felmérés eredményeit a maga nyelvére: vagy azért, mert nem értette, vagy azért, mert ki akart térni az elől a számos területen csak saját erőből megvalósítható gépesítés nehézségei elől, mely e felmérés alapján következett volna. Ezért aztán nem is került sor arra, hogy a felmérésből fakadó következtetéseket az irányító szervek felé közvetítsék.

A DOBIS/LIBIS kiforrott, megbízható rendszer volt, gyors válaszidőkkel, olcsó helyi munkaállomásokkal, a rendszer adatsérülés nélkül, hibamentesen működött. Számítástechnikai szempontból legfeljebb arról lehetett szó, hogy erkölcsileg elkopott, mivel egyeduralkodóvá váltak a 386-os személyi számítógépek, megjelent az interneten a web, és az IBM többkiszolgálós nagygép (mainframe) fenntartási költsége aránytalanul megnőtt a kliens-szerver rendszerekhez képest.

Könyvtári, főleg pedig nemzeti könyvtári szempontból azonban valóban rugalmatlan rendszer volt, és a szakértők bírálatát ez váltotta ki, függetlenül attól, hogy a rendelkezésükre álló rövid idő alatt számítástechnikai szempontból aligha tanulmányozhatták alaposan a szoftvert.

Az OSZK-szakemberek reakciójának másik oka a két külföldi könyvtáros használta kemény hang volt. Amikor az OSZK gépesítéssel foglalkozó szakemberei problémáikat korábban a könyvtár felső vezetése, főleg pedig a minisztériumi irányítók és a nyilvánosság előtt fölvetették, nem fogalmaztak ilyen radikálisan. Legalábbis nincs írásos nyoma. Minden jel szerint kényszerűségből alkalmazkodtak a helyzethez és amennyire lehetett, azonosultak azzal a programrendszerrel, melyet annak idején egyáltalán megvehettek. De eleve nem is tették számukra lehetővé, hogy olyan helyzetbe kerülhessenek, amelyben megfelelő súlya lehetett volna a szavuknak. Ezt a szerepet minden jel szerint inkább külföldi szakember tölthette be mérvadóan azok számára, akik az OSZK pénzügyi erőforrásai felett rendelkeztek.

Az AMICUS beszerzése és üzembehelyezése

Tény, hogy a két angol szakember jelentése után változásokra került sor. Először, 1998-ban maga az OSZK kezdett hozzá ahhoz, hogy bizonyos munkafolyamatokat felülvizsgáljanak. A felülvizsgálat szűkebb területen mintegy megismételte és felújította az 1985–86-ban az OSZK egészére kiterjedő könyvtártechnológiai elemzést, mely annak idején még a saját erőből remélt számítógépes fejlesztés jegyében született. A mostani elemzés eredményeként szerkezetátalakítási javaslatok születtek egy eszményi állapotot feltételező számítógépes rendszerről. [63][103] [109]

1997 nyarán a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízta az OSZK-t, hogy írjon ki pályázatot új integrált könyvtári rendszer beszerzésére. [1] Elkészül az OSZK számítógépes rendszerének megújítását tartalmazó dokumentum. [2] 1997 őszén a Fejlesztési osztály és az Inteltrade Kft. munkatársainak közös munkájaként megszületett a tenderkiírás. [3][4]

A tenderkiírást rendkívül rövid idő, egy hónap alatt kellett elkészíteni, mert a feltétel az volt, hogy magát a tendert még 1997-ben le kell bonyolítani. Ez a munka komoly szakmai kihívás minden nagy könyvtár számára, mert a tenderdokumentumban a gépesítendő könyvtári tevékenységet a legapróbb részletekig, pontokba szedve le kell írni, és az e pontokra adott pályázói válaszokat számszerűen értékelni kell tudni. Egy ilyen dokumentum egyben a könyvtárgépesítési ismeretek valóságos kincsesbányája, és sajnálatos, hogy a szakmai nyilvános-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ság számára nem hozzáférhető (noha semmi sem tiltaná ezt a nyilvános hozzáférhetőséget).[44]

A pályázat lebonyolítására és a szerződés elkészítésére egy professzionális pályáztató céget, az Inteltrade Kft-t kérték föl. Ez meghatározta a tenderkiírás módszerét is. A kiírás több mint 600 igénypontot tartalmazott. *„Az igények általában igen-nem válaszokat igénylő eldöntendő kérdések voltak. Ott, ahol úgy éreztük, hogy az ilyen válaszokból nem lehet egyértelműen kideríteni a pályázó szoftver képességeit, megkértük a pályázókat arra, hogy írják le a szoftvernek a kérdéses tulajdonságait. Az értékelést a módszer szerint értékelési tábla alapján kellett végezni. A táblát a pályázatok benyújtása előtt kellett véglegesíteni és letétbe helyezni a pályázatot bonyolító cégnél. Az értékelés kétlépcsős volt. Az első lépcsőben ki lehetett zárni azokat a pályázókat, amelyek nem felelnek meg a kötelezőnek minősített igényeknek. (Mi nem éltünk ezzel a lehetőséggel.) A módszer lényeges eleme az is, hogy mind az értékelés, mind a szerződéskötés, hála az alaposan elkészített pályázatnak, viszonylag egyszerű folyamat."* [52]

A rendkívül szoros pályázati határidőre három cég nyújtott be pályázatot (a DATAWARE a Voyagerrel, az IQSOFT az OLIB-bel, az INTERSOFT-ELIAS-IBM cég pedig az AMICUS-szal pályázott). 1997 végén az OSZK szakembereiből és független szakértőkből álló bizottság értékelte a beadott munkákat mind szakmai, mind kereskedelmi szempontból, és az AMICUS kapta a legtöbb pontot. A minisztériumot hivatalosan tájékoztató levelében az OSZK főigazgatója, Poprády Géza – a mintegy évtizedes keserű tapasztalatokat összegezve – megjegyzi: *„Ezt az alkalmat szeretném ismételten megragadni arra, hogy hangsúlyozzam: a nemzeti könyvtár életében az első alkalom, hogy költségvetési pénzt kapott fontos számítógépes fejlesztésre."* [5] A szerződéskötés még 1997-ben megtörtént [6].[45]

Az AMICUS melletti döntés egyik nagyon fontos szempontja volt a meglévő hatalmas adatbázis, a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1976 és 1991 közötti állományának, illetve az 1992 óta épített on-line katalógus rekordjainak átvétele, hiszen az OSZK szolgáltatásainak zökkenőmentes folytatása ezeken az országosan is egyedülálló méretű adatállományokon múlott.

Az AMICUS-t ebben az időszakban vezették be a piacra. Eredetileg a CGI fejlesztette ki a kanadai nemzeti könyvtár számára. Később eladta a belga ELIAS cégnek, ahol elsősorban az egyetemi könyvtárak igényeihez igazodva alakították ki a végleges változatát. Alkalmazása az OSZK-ban jó ajánlás volt a közép- és kelet-európai piac számára, ezért szokatlan módon azt is elvállalták, hogy megoldják a DOBIS/LIBIS által kezelt adatbázis állományának a konverzióját.

A tenderkiírásban foglalt követelmények nem mindig és nem feltétlenül azonosak a szerződésben vállalt kötelezettséggel. Az OSZK esetében legalábbis ez következett be. A nyertes pályázó számos követelménynek nem tudott eleget tenni, és ezért a szerződés szerint szállítandó integrált könyvtári rendszer számos pontban nem felelt meg a tenderkiírás követelményeinek. Ez elkerülhetetlen volt, mivel az OSZK egyrészt eleve kész rendszer vásárlására kényszerült, másrészt eleve nem állt rendelkezésére akkora összeg, hogy testére szabott rendszert vehessen, amihez a kereskedelmi forgalomban szállított rendszeren jelentős módosításokat kellett volna végrehajtani.

---

[44] A tenderkiírás egyik készítője, Horváth Ádám így számolt be a feszített tempójú munkáról: „Már másnap munkához láttunk, hiszen az idő sürgetett. Egy közbeszerzési eljárás lebonyolítása nem egyszerű feladat, ráadásul az ütemezést illetően túl sok a kiszámíthatatlan elem. Senki sem tudta megmondani például, hogy a Közbeszerzési Értesítő hány nap alatt jelenteti meg a pályázati felhívást. Csak azt lehetett tudni, hogy ez a beadott pályázatok számától függ, és hogy két héttől egészen egy hónapig is eltarthat. Senki sem garantálhatta, hogy nem jön közbe olyan esemény, mely a közbeszerzési törvény értelmében a pályázat újra kiírását vonja maga után. És nem egyszerű feladat egy nagy értékű projekt szerződésének a megkötése sem. Az egész valójában képtelen vállalkozásnak tűnt a pályázat megírására, lebonyolítására, értékelésére és a szerződéskötésre engedélyezett idő rövidsége és a kiszámíthatatlan elemek sokasága miatt. De dolgoztunk rajta – szabadság alatt, meg hétvégeken, meg estékbe nyúlóan, sokszor nagyon fáradtan, sokszor nagyon ingerülten, de kitartóan – mert éreztük, hogy nagy lehetőség előtt állunk" [52].

[45] Az OSZK évkönyvében – elnyelve minden információt az okokról – lakonikusan tudósították a jövőt: „A könyvtári integrált rendszerek és szolgáltatásaikkal kapcsolatos követelmények folyamatosan változnak a technikai fejlődés lehetőségei szerint. Ezért szükségessé vált a DOBIS/LIBIS rendszer kiváltása egy hálózati szolgáltatáscentrikus modernebb rendszerrel" [123]. A fejleményeket részletesebben összefoglalja [52] [15].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az AMICUS alkalmas közös katalogizálásra; számos egyetemi könyvtár mellett használja még a British Library és az Ausztrál Nemzeti könyvtár. Ami a programjait illeti, nem DOBIS/LIBIS továbbfejlesztésről van szó, hanem új integrált rendszerről, mely az ORACLE adatbázis-kezelőre és a FULCRUM indexelő szoftverre épül. Operációs rendszere az IBM gépekre kifejlesztett AIX UNIX, hálózati kliense Windows 95 vagy Windows NT alatti kliens. 1998 elején megérkezett egy IBM RS/6000 F50-es AMICUS szerver és egy IBM RS/600 43P web OPAC szerver. A szerződés szerint minden fejlesztéshez 2 évig ingyen jut hozzá az OSZK, a kulcsrakész rendszeren a vevő maga nem módosíthat. [52][15] [7]

Az AMICUS az UNICODE szabványt is használja, az UNICODE Support 32 ezer karakter kezelését teszi lehetővé. Ennek a korszerű lehetőségnek ellenére a legnagyobb munkát megint a magyar karakterkészlet kialakítása jelentette, de ezzel most nem az OSZK programozóinak kellett foglalkozniuk. Az AMICUS megvétele után még két évnek kellett eltelnie, mire a cég szállítani tudta a szerződés szerinti rendszert. A távlati tervekben felmerült, hogy be lehetne vezetni az Unicode-os HUNMARC szolgáltatást (mivel ebben a formátumban csak ANSEL kódban tölthető le az állomány). Ezáltal a felhasználó mindig a szolgáltató teljes karakterkészletét kaphatná meg és maga dönthet arról, ebből mit vesz át [54].[46]

1998-ban az OSZK munkatársai elvégezték az AMICUS kódtábláinak, képernyőinek és súgójának fordítását [137], 2000-ben több hetes tanfolyamokon lezajlott a munkatársak betanítása. [166] Megtörtént a különféle adatállományok átvétele (migrációja) az AMICUS által kezelt adatbázisba. Fontos lépés volt, hogy az MNB kiadvány-előállító rendszerével előállított adatbázis 1976-1991 közötti rekordjait sikerült az OSZK integrált adatbázisába konvertálni, hogy az on-line olvasói katalógusban is elérhetők legyenek. Az OSZK programozói és a Softing Kft (Nyáryné Grófcsik Erika) elkészítették azokat a programokat, melyek segítségével az AMICUS offline működő termékelőállító modulja által kiadott állományokból az MNB és az OSZK egyéb kiadványai előállíthatók.

2000. december 18-án az AMICUS működni kezdett. *„Nagy élmény volt találkozni a két, eddig együttesen csak az MNB CD-ROM-on látott adatbázissal, a mintegy 437 ezer rekorddal. A két adatbázis: Old Dobis az MNB anyaga 1976-1991, New Dobis 1992-2000. Az igazság az, hogy a nagy élmény sok kis élményből állt össze és ezek egy része nem volt pozitív, de az észlelt hiányosságokat jelentettük, és ezek a problémák reményeink szerint hamarosan meg is fognak oldódni. ...a rendes kerékvágásra való beletalálás mostanra [2001 tavasza] datálódik,"* számolt be az egyik közvetlenül érintett. [166]

A katalogizáló modult és a gyarapítási modult, valamint a Libri Vision nevű nyilvános on-line keresőfelületét vették – egyelőre – használatba (ez utóbbi jóvoltából „látszik" az olvasók számára a NEKTÁR integrált adatbázisa). A folyóirat-érkeztetés, a dezideráta-nyilvántartás, a belső- és a könyvtárközi kölcsönzés moduljainak alkalmazása, nem utolsósorban a külföldi könyvek és a folyóiratok katalogizálásának, Magyarországra érkező külföldi folyóiratok lelőhely-nyilvántartásának (NPA) integrált megvalósítása a megoldandó feladatok közé tartozott.

Az OSZK szakemberei a gépesítés kezdetétől tudatában voltak annak, hogy a nemzeti bibliográfia visszamenőleges konverzióját előbb-utóbb szintén meg kell oldani. Az MNB nyomtatott kiadványaiban 1976 előtti időkből felhalmozott tételeket is konvertálni kellene például optikai karakterfelismerő rendszer segítségével (kiegészítve némi manuális támogatással vagy más módszerrel). Az AMICUS bevezetése felcsillantotta a lehetőséget, hogy ez az eddig reménytelenek látszó feladat megvalósulhat, az új integrált rendszerben végre megoldódik majd az egységesített besorolási adatok elkülönített kezelésének a DOBIS/LIBIS-ben sokkal nehezebben megoldható problémája. Ezáltal megvalósulhat az eddig géppel feldolgozott névállomány egységesítése – tegyük hozzá: több éves szellemi és manuális munkával.

[46] A többnyelvű szövegek karaktereinek egységes kezelésére, egyben a 256-os, oktetten alapuló korlát feloldására született meg az UNICODE szabvány, mely 16 biten ábrázolva a karaktereket, már 65000 karakter befogadására alkalmas. Alkalmazásával az OSZK megint csak lépéselőnybe került, de ennek országos elfogadása – ugyanúgy, mint korábban az adatcsere-formátum esetén – a könyvtárgépesítés hazai fejlettségének függvénye.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Látszólag megint fölvetődik ugyanaz a hamis alternatíva, mely 1969 után végzetesen rosszul dőlt el: nemzeti bibliográfiai vagy OSZK on-line katalógus legyen a retrokonverzió tárgya. Közel harminc év tapasztalatai fogalmazódtak meg a javaslat ma magától értetődőnek látszó soraiban: *„...az OSZK on-line retrospektív katalógusának bővítését tűzzük ki célul, mert ebből eredeztethető az on-line bibliográfia is. Nem lenne ésszerű megismételni azt a korábbi OSZK gyakorlatot, hogy külön szerkesztőség gondoskodjék a bibliográfiai feldolgozásról és egy más szervezeti egység az OSZK állományának feldolgozásáról." [24]*

Mialatt az AMICUS adaptálása folyt, az OSZK-hoz került a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) [82]. A MEK a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású, oktatási, tudományos, vagy kulturális célokra használható, szabadon terjeszthető elektronikus dokumentumok központi gyűjtőhelye kíván lenni és jelenleg kb. 3000 dokumentációs egységet tartalmaz [177].

Mire az AMICUS üzembe helyezése megtörtént, közel évtizedes munkával elkészült az OSZK – egyben a közművelődési könyvtárak – átfogó tezaurusza (KÖZTAURUSZ) [131][170]. AMICUS-ba való letöltése annak függvénye, hogy a leuveni fejlesztők mikor egészítik ki az AMICUS-t azokkal a MARC-formátumokat kezelő részekkel, melyek a tárgyi besorolási adatok migrációjához szükségesek (ennek még 2003-ban sincsenek meg a feltételei).

Az AMICUS a mérlegen

Az AMICUS mint programrendszer az on-line és a hálózati kommunikáció 1990-es években elvárható igényeinek felelt meg. Képes több könyvtár teljes körű, ugyanakkor együttműködő gépesítésére, melyben a közreműködők önálló nézetekben megőrizhetik saját arculatukat, leírási hagyományaikat is. Az AMICUS a központi katalógus, és az osztott katalogizálás lehetőségét is biztosítja. Kétféle (webes és Z39.50-es) rekordszolgáltatást tesz lehetővé. Az egyes dokumentumtípusok adatelem-szerkezete ún. sablonok segítségével tipizálható, adatbázisa több logikai adatbázisra osztható, megoldja az egységesített besorolási adatok önálló kezelését, használja a HUNMARC adatcsere-formátumot. Termékelőállító moduljára támaszkodva katalóguscédulák és kiadványok készíthetők [53].

Ezek fényében az OSZK a 90-es évek végére a katalogizálás és a kölcsönzés tekintetében viszonylag korszerű integrált könyvtári rendszerrel rendelkezik.

Számos lényegi vonatkozásban azonban az AMICUS *könyvtári* filozófiája azonos a DOBIS/LIBIS filozófiájával. Ez néhány részletkérdésben a katalogizálási moduljára is érvényes: a keresésbe nem minden szabványos HUNMARC adatelem vonható be (vagy ha bevonható is, nem valami felhasználóbarát módon), a többkötetes művek kezelése a korábbi, DOBIS/LIBIS-re is jellemző gyarapítási, kiíratási és rendezési problémákkal jár, és ilyen esetekben a képernyős megjelenítés sincs tökéletesen megoldva. Teljesen hiányzott és még 2003-ban is hiányzik belőle az a képesség, hogy az ETO-jelzetek és a tárgyi kifejezések besorolási állományait önállóan kezelje.

A gyarapítási modulja egészében is megőrizte a korábbi filozófiát: továbbra is szükség van az egyébként rendelések nélkül érkező köteles példányok esetében az „ál-rendelési tételek" létrehozására, az OSZK raktári jelzetei és leltári azonosítói automatikusan továbbra sem generálhatók, és ezért a numerus kurrensek számára most is kézzel vezetett naplók szükségesek.[47]

A Kötelespéldány-szolgálat számára az AMICUS még körülményesebben adaptálható (kétszer kell „rendelni" és érkeztetni, hogy az ingyen beküldött kiadványok beérkezését és szétosztását adminisztrálni lehessen).

Az ISBN és ISSN nyilvántartás nem minden részlete oldható meg. Az olyan részlegek teljesebb körű integrálása,

[47] Ez a bonyolult raktári és állomány-nyilvántartási jelzetrendszer ugyan algoritmizálható (az 1986-87-es felmérésben megtalálható az algoritmus), csak éppen az a kérdés, érdemes-e beépíteni a szoftverbe az automatikus előállítását. Valójában évtizedek óta időszerű könyvtári és nem programozói feladat lenne ezt a jelzetrendszert alapjaiban egyszerűsíteni. A raktári jelzetnek nem dokumentumtípust, többletpéldány-számot, beszerzési időszakot és feldolgozási módot kell reprezentálnia (ahogy ma az OSZK raktári jelzeteire jellemző). A raktári jelzet ugyanis nem művet (erre való az egységesített cím), nem dokumentumleírást (erre való a dokumentumrekord azonosító), nem kiadványt (erre valók a különféle kiadványazonosítók, mint például az ISBN), hanem kizárólag raktári helyet (adott műét persze) azonosít. Több mint száz év modern könyvtári fejlődése sem volt elég, hogy ezeknek a tényeknek hatása legyen az OSZK raktári jelzeteire.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mint például a Színháztörténeti tár (ahol kapcsolatok szükségesek például a színlap, a plakát, a díszlet, a színészek, a rendező, az előadások, az előadások helye és a mű között) vagy a Zeneműtár (ahol például ugyancsak kapcsolatok szükségesek a programnyomtatvány, az előadók, a karmester, a hangfelvétel, az előadás helye között) bonyolultabban valósítható meg.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy az AMICUS bizonyos tulajdonságait az OSZK aligha fogja tudni kihasználni (ilyen az együttműködő könyvtári rendszerre való képesség), miközben az OSZK említett speciális feladatainak (kötelespéldány-szolgálat, ISBN/ISSN nyilvántartás, nemzetközi csere, fölöspéldány-kezelés, mikrofilm-nyilvántartás, egyéb speciális tári feladatok) megoldására az AMICUS nincs felkészítve.

Az AMICUS alkalmazásával megismétlődött, ami a DOBIS/LIBIS esetében is lejátszódott, még ha lényegesen korszerűbb színvonalon. A szerteágazó és önálló fejlesztés után kiáltó nemzeti könyvtári feladatokhoz megint speciálisabb, valójában egyetemi könyvtári szintű kész integrált könyvtári rendszer beszerzésére került sor, mely a nemzeti könyvtár számos részfeladatához csak körülményesen alkalmazható.

Az is igaz, hogy a rendszert három külföldi nemzeti könyvtárban is alkalmazzák [53], mégpedig úgy, hogy a speciális funkciók teljesítése érdekében speciális megoldásokkal látták el. Ezt elvileg az OSZK esetében is meg lehetett volna rendelni. Nem rendelhették meg. A rendelkezésre álló összeg még csak megközelítően sem volt elég arra, hogy az OSZK speciális igényeinek költségét fedezhették volna belőle.

Érthető az a magatartás, amely tudomásul veszi, hogy jelenleg nincs kilátás olyan anyagi támogatásra, melyből a magyar nemzeti könyvtári igények teljes körűen kielégíthetők. Alkalmazkodva ehhez a helyzethez, e magatartás képviselői az AMICUS előnyeit emelik ki, azt a tényt, hogy vele az OSZK *központi* szolgáltatásai kétségtelenül színvonalasan biztosíthatók, és ezért szívvel-lélekkel a rendszer mellett állnak ki.

Ennek a magatartásnak a hátránya a tájékoztatási deficit: se a magatartás hordozóiban, főleg pedig (ami a nagyobb baj) abban a gazdasági környezetben, mely a Nemzeti Könyvtár fenntartója, nem tudatosul eléggé, hogy az OSZK gépesítésének gondjai azzal nem tudhatók le, ha csak egy készen vásárolható rendszerhez biztosítják a fejlesztési támogatást. Azt az illúziót kelti, hogy a kész rendszer megvásárlásával az OSZK gondjai lényegében megoldódnak. Amikor aztán kiderül, hogy a teljes körű gépesítés egyes területeken csak akadozva valósul meg, illetve további ráfordításokat igényel, azaz továbbra is létezni fognak az integrált rendszertől elkülönülő célrendszerek, az OSZK szakemberei kerülhetnek emiatt méltánytalan megvilágításba (pedig nem nekik kellene).[48]

Hála az AMICUS alapját képező, közismert ORACLE relációs adatbázis-kezelőnek, és nem utolsósorban a mára már fejlettebb alkalmazói szoftverlehetőségeknek, az említett részfeladatok az AMICUS-tól külön működő alkalmazások segítségével megoldhatók úgy, hogy kapcsolat legyen például az AMICUS dokumentumrekordjai és az egyes alkalmazások egyéb típusú rekordjai között. A speciális nemzeti könyvtári igények megoldására azonban ebben az esetben is az önálló fejlesztésre van szükség – meg a hozzá szükséges anyagi forrásokra. Azaz a kész könyvtári rendszer beszerzésével még nincs megoldva a teljes gépesítés. Ami a jövőt illeti, úgy tűnik, mintha a kereskedelmi forgalomban kapható és a szállító által rendszeresen korszerűsített alaprendszer, és a saját erőből végzett kiegészítő fejlesztések alkalmazása jelentenék a járható utat az OSZK számára. Valójában a nemzeti könyvtárak többsége – az egész nagyok kivételével –

[48] A saját erőből való fejlesztés és a fejlesztési-karbantartási munkák ún. kihelyezésének kérdését természetesen gazdaságossági megfontolások alapján kell eldönteni. Közművelődési, egyetemi és szakkönyvtárak esetén a rutinszerű könyvtári tevékenység gépesítését biztosító, kereskedelmi forgalomban készen kapható integrált könyvtári rendszerek karbantartása és fejlesztése könnyebben kihelyezhető, mert a fejlesztő cégek egyszerre több könyvtárat is elláthatnak, melyeknek ugyanaz a rendszere. A nemzeti könyvtár rendszeréhez hasonló nincs még egy az országban. Fejlesztésének és karbantartásának kihelyezése tehát lényegesen drágább, és ezért a saját fejlesztés és karbantartás adott esetben gazdaságos lehet. Már csak azért is, mert a kihelyezéshez szükséges összeg nagysága – legalábbis a jelenlegi viszonyok között – meglehetősen elriasztja a nemzeti könyvtárat fenntartó irányító szerveket. Az is igaz ugyan, hogy a könyvtárak (egyáltalán, a közművelődési szféra intézményei) nem tudják úgy megfizetni a programozóikat, mint a profitorientált szervezetek, és ezért a saját erőből végzett munkák elhúzódnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mára hasonló helyzetbe került (amiről a következő, „Összehasonlítás" című fejezet táblázata tanúskodik).
A saját erőből kialakítandó nemzeti könyvtári szoftverről a 90-es években nemcsak azért nem lehetett már szó, mert a DOBIS/LIBIS elődrendszer érzelmileg kötötte az OSZK fejlesztőit. Nemcsak azért, mert a szakemberek alkalmazkodtak a realitásokhoz (aminél nincs megtévesztőbb), és ezért azt vallották végül a magukénak, amivel ténylegesen dolgozniuk kellett. Hanem azért is, mert a saját erőből elkészítendő rendszer mögé sem korábban (a 70-es években, és a 80-as évek első felében, amikor még nem is lett volna más választás), sem később nem állt tartósan senki, akinek érdekérvényesítő ereje a siker reményében fölvehette volna a küzdelmet az ilyen célkitűzés költségvetési támogatása érdekében. 2000 után pedig a kereskedelmi forgalomban kapható integrált könyvtári rendszerek és a web fejlődésével a saját erőből végzett fejlesztés lassan teljesen más értelmet kap.

Összehasonlítás

Néhány más nemzeti könyvtár gépesítésének kronológiáját és legfontosabb jellemzőit az alábbi táblázat tartalmazza.
A gépesítés kezdetébe az első számítógépes kísérleteket is beleértjük.

	Gépesítés kezdete	Első on-line katalógus üzembehelyezése		A 2000-ben működő on-line katalógus üzembehelyezése	
		Speciális rendszer	Kész rendszer adaptálása	Speciális rendszer	Kész rendszer adaptálása
British Library	1966	1969	-	-	1996 AMICUS[49]
Biblioteka Narodowa Polska	1985[50]	1995 [51]	1996 INNOPAC[52]	-	1996 INNOPAC
Biblioteca Nationala a României			1994 TINLIB[53]		1994 TINLIB
Die Deutsche Bibliothek	1966[54]	1993[55]	1994 ILTIS (Pica OPC3)	2001	2001 ILTIS (Pica OPC4)
Library of Congress	1958[56]	1962	-	kb. 1980	-

[49] A rendszert nagy mértékben átalakították

[50] Az adatfeldolgozó központot 1973-ban létesítették <http://www.bn.org.pl/Chronicl.htm>. A 80-as évek közepétől saját katalogizálási rendszert (SABINA) alakítottak ki, melynek fejlesztését 1993-ban leállították [139].

[51] Bibliográfiai adatbázis, a könyvtár által 1987-91 között kifejlesztett MAK kezelőrendszerrel. CD-ROM kiadvány [139].

[52] Az INNOPAC rendszer adaptálását 1996-ban kezdték el, üzemszerűen 1998 elejétől működik [139].

[53] <http://www.bl.uk/gabriel/en/countries/romania.html>.

[54] Ebben az évben kezdték el számítógépes támogatással készíteni a Deutsche Bibliothekben (NSZK) a bibliográfiákat. A Deutsche Büchereiben (NDK) 1971-től állították elő a nemzeti bibliográfiát számítógéppel. CD-ROM-on először 1988-ban adták ki a nemzeti bibliográfiát.

[55] ILTIS (Integriertes Litearatur-, Tontraeger- und Musikalien-Informations-System der Deutschen Bibliothek [Szép- és szakirodalmi, hang- és zenedokumentációs integrált könyvtári rendszer]) <http://bermudix.ddb.de/professionell/iltis.htm>. A Deutsche Bibliothek céljára kialakított speciális rendszer különféle összetevőit a holland PICA-Stiftung (PICA Alapítvány, Leiden) szoftvertermékeivel működtetik.

[56] Gépesítési bizottság alakul a „számítógépes módszerek alkalmazásának tanulmányozására a könyvtár főállományának feldolgozására" http://www.loc.gov/loc/legacy/loc.html.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Gépesítés kezdete	Első on-line katalógus üzembehelyezése		A 2000-ben működő on-line katalógus üzembehelyezése	
		Speciális rendszer	Kész rendszer adaptálása	Speciális rendszer	Kész rendszer adaptálása
Matica slovenská	1976[57]	-	1997[58] ALEPH	-	1997 ALEPH
Narodna Biblioteka „Sv. Kiril i Metodii"	1992[59]			1996[60]	
Národní Knihovna České Republiky	1982[61]	-	1993[62] ALEPH	-	1993 ALEPH
Országos Széchényi Könyvtár	1976[63]	-	1992 DOBIS/LIBIS	-	2000 AMICUS
Österreichische Nationalbibliothek	1979	-	1992 BIBOS[64]	-	1998 ALEPH 500[65]
Schweizerische Landesbibliothek	1993[66]	-	1993 VTLS	-	1993 VTLS[67]
Slovenská národná knižnica v Matici slovenskej			1997 ALEPH[68]	-	1997 ALEPH

2. táblázat

Néhány nemzeti könyvtár gépesítésének időpontja és legfontosabb jellemzője

Speciális nemzeti könyvtári rendszerek készültek saját erőből, nemzeti könyvtáron belüli munkával, vagy külső megbízottakkal, rendelésre.

Kész rendszerek esetében kereskedelmi forgalomban kapható, más könyvtárak által is használható integrált könyvtári rendszereket értünk (például ALEPH, DOBIS/LIBIS, AMICUS) melyeket adaptálnak, de a rendszeren nem hajtanak végre lényegi szerkezeti változtatásokat és nem egészítik ki speciális, csak a nemzeti könyvtári célokra szabott modulokkal.

Az összehasonlításból kiderül, hogy a nemzeti könyvtárak között az OSZK-ban viszonylag korán, és közép-ke-

[57] Ebben az évben kezdték el számítógépes támogatással készíteni a szlovák nemzeti bibliográfiát.

[58] Az Andrew W. Mellon alapítvány támogatásával.

[59] Nemzeti bibliográfiai adatbázisok <http://www.bl.uk/gabriel/en/countries/bulgaria.html>.

[60] Az adatok elérhetők az interneten.

[61] MAKS (Modulární Automatizovaný Knohovnický Systém), a nemzeti bibliográfia CDS/ISIS alapú rendszere, 1985-ig működött.

[62] Az Andrew W. Mellon alapítvány támogatásával.

[63] Hét éves előkészítés után ebben az évben kezdték el számítógépen készíteni a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiáját CD-ROM-on az MNB először 1995-ben jelent meg. A Nemzeti Periodika Adatbázist 1985-ben helyezték üzembe off-line üzemmódban.

[64] Bibos IV. debis Systemhaus Österreich <http://www.bibos.at/>.

[65] Ex Libirs. <http://www.aleph.co.il>.

[66] OPAC, katalogizálás és kölcsönzés.

[67] VTLS (Virginia Tech Library System), a VTLS (Virtual Multimedia & Imaging Solution) cég (USA, Blacksburg) integrált könyvtári rendszere <http://www.vtls.com/services/service_description/imaging/> <http://athene.hbz-nrw.de/mlist/inetbib/199505/19950527.html> <http://www.vts.com/products/virtua/>.

[68] <http://www.bl.uk/gabriel/en/countries/slovak.html>.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

let-európai környezetben az elsők között kezdtek hozzá a gépesítéshez (Kongresszusi Könyvtár, British Library, Deutsche Bibliothek 1966, OSZK 1976). Ez az előny még az első on-line katalógus üzembe helyezésekor is megvolt. A sanyarú pártállami körülmények közepette e tény nem annyira a hazai könyvtári szakma egészének, mint inkább egy szűk elitjének az erőfeszítéseiről tanúskodik, miközben e szakma egésze, együtt a magyar műszaki és gazdasági élet más területeivel, ebben az időszakban egyre jobban leszakadt a nyugati világtól.

Kiderül az összehasonlításból, hogy a legnagyobb nemzeti könyvtárakat kivéve, a fejlesztés a kereskedelmi forgalomban kapható könyvtári szoftverre támaszkodik, mellyel az alapvető munkafolyamatokat gépesítették. Az összes többi speciális nemzeti könyvtári feladatot vagy külön, vagy egyáltalán nem gépesítették még.

Gazdagabb nemzeti könyvtárakban (például a kanadai és a dél-afrikai könyvtárakban) a szoftvert eleve speciális feladatokkal kiegészítve rendelték meg.

A világ legnagyobb nemzeti könyvtárában (Kongresszusi Könyvtár) önállóan fejlesztették ki a könyvtári rendszert. Néhány más nagy nemzeti könyvtárban rendkívül sokat bővítettek és változtattak az alaprendszeren (British Library, Deutsche Bibliothek).

A résztvevők

Az alábbiakban táblázatban foglaltuk össze a gépesítésben résztvevőket 2000-ig bezárólag. Az időbeli részvételt a nyilak hosszúságával jeleztük.

	MNB off-line kiadvány-előállító rendszer 1976–1992	NPA létrehozása 1980–1984	NPA tovább-fejlesztése 1985–2000	DOBIS/LIBIS 1986–1992	Célrendszerek az integrált rendszeren kívül 1987–2000	AMICUS Adaptálás és üzembe helyezés 1998–2000
Könyvtáros fejlesztők						
Bánki Zsolt				→		⟶
Berke Barnabásné		⟶		→		
Csúcs Dalma			→			
Fügedi Péterné	→					
Gerő Péter					→	
Kovács Ilona					→	
Nagy Anikó		→			→	
Novák István					→	
Nyíri Gyöngyvér					→	⟶
Pataki Gábor					→	
Rácz Ágnes					→	⟶
Sipos Márta	⟶		⟶		⟶	⟶
Szöllősi Éva		⟶	→		→	
Szűcs Jenőné	⟶	⟶	⟶	⟶	⟶	⟶
Tószegi Zsuzsanna			⟶			

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	MNB off-line kiadvány-előállító rendszer 1976–1992	NPA létrehozása 1980–1984	NPA tovább-fejlesztése 1985–2000	DOBIS/LIBIS 1986–1992	Célrendszerek az integrált rendszeren kívül 1987–-2000	AMICUS Adaptálás és üzembe helyezés 1998–2000
Ungváry Rudolf		→		→	→	→
Wolf Magda					→	
Számítástechnikai fejlesztők						
Bencze Júlia				→		→
Kiefner Ferenc					→	
Kostyán Ákos				→		→
Pellei Jenő				→		→
Sebestyén Pálné				→		→
Tar Katalin					→	
Vajda Mária				→		
Szalai Attila				→		
Vezetők						
Horváth Ádám[69]				→		→
Jeszenszky Edit				→	→	→
Sebestyén Géza	→					
Vajda Gábor	→	→				
Zircz Péter	→	→				
Főigazgatók						
Jóború Magda (–1982)	→					
Molnár Ferenc (–1984)	→	→				
Havasi Zoltán (–1986)		→	→			
Juhász Gyula (–1994)			→	→		
Poprády Géza (–1998)				→	→	
Monok István (2001–)						→

[69] Az OSZK csatlakozását az internethez a 90-es években Horváth Ádám valósította meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	MNB off-line kiadvány-előállító rendszer 1976–1992	NPA létrehozása 1980–1984	NPA tovább-fejlesztése 1985–2000	DOBIS/LIBIS 1986–1992	Célrendszerek az integrált rendszeren kívül 1987–-2000	AMICUS Adaptálás és üzembe helyezés 1998–2000
Külső cégek						
Arcanum (Biszak S.)					→	
ÉGSZI	→					
ELIAS						→
IBM					→	
INFOLOGIC		→	→			
KSH		→	→			
SZKI (Nyáryné Grófcsik E.)	→					
Softing (Nyáryné Grófcsik E.)					→	→

3. táblázat
Az OSZK gépesítésében résztvevők

A táblázatba nem vettük föl a programrendszerek könyvtáros alkalmazóit, ha a rendszerek specifikációjában, kialakításában és adaptációjában nem vettek részt.

Az integrálatlan célrendszereket egyetlen oszlop tartalmazza: TUDOR (1985–90), KATAL (1986–2002), IKB (1988–), KMK (MANCI 1989–, Könyvtári Minerva 1995–), IKR (1989–2003), Hungarika (1990–), Kiadói adatbázis (1990–), CD-ROM kiadások (1993–). Könyvtárközi kölcsönzés (1995–).

Összegezés

Az OSZK gépesítésének történetét a fejlesztés szegényes, kelet-európai színvonalú anyagi támogatása és a lépéstartásra törekvő könyvtári elit szándékai közötti ellentmondás, a megfelelő személyi adottságokkal rendelkező felsővezetők gyakori hiánya és a nemzeti könyvtárat fenntartó döntéshozók tájékoztatásának elégtelensége határozták meg.

A gépesítés sanyarú támogatása részben a pártállami rendszer hibájából állandósult tőkeszegénységből következett, de nem kis részben abból is, hogy az OSZK-n kívüli irányító környezetben valójában nem volt világos és fontos, hogy a Nemzeti Könyvtár igényei nem hasonlíthatók egyetlen más könyvtár igényeihez sem, s ezért kereskedelmi forgalomban beszerezhető könyvtári programrendszerek esetében jelentős bővítésekre van szükség, melyek ára akár meg is kétszerezheti az alaptermék beszerzésére fordított összeget.

A gépesítésben résztvevő nemzeti könyvtári szakemberek igényes termékeket akartak és voltak is képesek létrehozni. A környező – nemcsak szovjet befolyás alatt élő, hanem demokratikus – államokéhoz képest korábban kezdeményezték és valósították meg a nemzeti könyvtár gépesítését, de törekvéseik csak meghatározott részterületeken járhattak sikerrel. Arra, hogy hogyan va-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lósuljon meg a nemzeti könyvtári rendszer gépesítésének egésze, nem voltak képesek befolyást gyakorolni.
Nagy formátumú felsővezetők és tehetséges középvezetők gyakori hiányában nem volt, aki tartósan és kellő eréllyel képviselje a nemzeti könyvtárat a pártállami, 1990 után pedig a demokratikus rendszer szakmai és intézményi érdekérvényesítő erőterében.
A fejlesztést a szakemberek olykor heroikus erőfeszítései, kiváló minőségű és hatalmas adatállományok, egyes saját erőből előállított színvonalas kisebb programtermékek jellemezték. Ezeket az eredményeket azonban nem lehetett presztízsnyereség céljára kiaknázni; a gépesítés a szegényes anyagi lehetőségek és a szűk miniszteriális irányítási látókör következtében a kész programcsomagok megvásárlásának irányába tolódott el. Ez önmagában nem lett volna baj, ha nem járt volna azzal az irányítói meggyőződéssel, hogy ezáltal nemzeti könyvtári gépesítési gondok maradéktalanul megoldhatók.
A kész rendszerek nemzeti könyvtári színvonalú adaptálása csak a legfontosabb feladatok (a katalogizálás, az on-line olvasói katalógus) esetében valósult meg, miközben számos más feladatot az eltelt évtizedben az integrált rendszertől külön kellett és lehetett csak gépesíteni (megint mások gépesítése pedig – például a folyóirat-érkeztetésé, a kölcsönzésé és számos különgyűjteményé – még el sem kezdődhetett). E célrendszerek jó egy évtized alatt megfelelő szolgáltatást tudtak nyújtani. Bizonyítva, hogy a sikeres gépesítés akár a saját erőből megvalósítandó integrált nemzeti könyvtári rendszer is lehetett volna. Kérdés, hogy a Nemzeti Könyvtár a jövőben megkapja-e azt az anyagi támogatást, amelynek segítségével végre teljes könyvtári rendszere integráltan gépesíthető lesz? Az AMICUS – vagy utódrendszerének – keretében és azon kívül?

Rövidítések

AIX UNIX	RISC alapú (csökkentett utasításkészletű) munkaállomáson futó UNIX (többfelhasználós, többfunkciós operációs rendszer)
ALEPH	Automated Library Expandable Program – Hebrew University. A jeruzsálemi héber egyetemen kifejlesztett, az Ex Libris cég által forgalmazott integrált könyvtári rendszer
AMICUS	Eredetileg a kanadai nemzeti könyvtár által megbízott CGI cég által készített integrált könyvtári rendszer, melyet később a DOBIS/LIBIS-t forgalmazó belgiumi ELIAS cég vett át és fejlesztett tovább ORACLE alapon.
ANSEL	American National Standard for Extended Latin Alphabet Coded Character Set for Bibliographic Use, az American Library Association által 1985-ben bibliográfiai célokra készített karakterszabvány
Arcanum Adatbázis Kft.	Könyvtári és dokumentációs számítástechnikára, CD-ROM fejlesztésre és kiadásra szakosodott cég
ARCTIS	Az Arcanum cég által készített, DOS operációs rendszer vezérletével futó keresőrendszer
ARIEL	Az amerikai Research Library Group által készített és forgalmazott internetes dokumentumküldő és -fogadó rendszer
BIBOS	A Debis Systemhaus (Ausztria) által készített és forgalmazott könyvtári rendszer
BIS	Bibliotheks-InformationsSystem. Az ausztriai DABIS Gesellschaft für Datenbank-InformationsSysteme mbH könyvtári, irattári és múzeumi szoftvere
BNBMARC	British National Bibliography MARC (később: UKMARC)
BRS/Search	Bibliographical Retrieval System, könyvtári információkereső rendszer
CDS/ISIS	Computerized Documentation System/Integrated Scientific Informations System. Gianpaolo Del Bigio által készített és karbantartott, az UNESCO által ingyenesen hozzáférhetővé tett könyvtári adatbázis-kezelő rendszer (lásd még Micro CDS/ISIS)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CGI Conseillers en Gestion et Informatique (Informatikai Tanácsadás és Ügyvitel) Kanadai információtechnológiai cég, az AMICUS első fejlesztője

CLEAN Cédula Leíró és ANalizátor, az OSZK integrált adatbázisán kívüli katalóguscédulák adatbázisa

CLSI Computer Library System Inc., könyvtári számítástechnikára szakosodott cég az Egyesült Államokban

COCOM Coordinating Committee for Export to Communist Areas. A fejlett elektronikus technikának a korabeli szocialista államokba irányuló kivitelét szabályozó nyugat-európai–amerikai szervezet

COM Computer-Output Microfilm

DATAWARE Számítástechnikai cég, a Voyager magyarországi forgalmazója

DIALOG A Lockhead cég által 1970-ben üzembe helyezett első távolsági on-line hozzáférést biztosító rendszer

DOBIS/LIBIS Document Oriented Bibliographical Information System/Library Integrated Bibliographical Information System

DREAM Az Integra Rt. által készített és forgalmazott integrált vállalatirányítási rendszer. Egyik alkalmazását a könyvtárközi kérések nyilvántartásához használják

ÉGSZI Építésügyi és Gépipari Szervezési Intézet, 1990 előtti állami gazdasági szervezet

ELIAS Extended Library Acces Solution, leuveni székhelyű belga cég, az AMICUS fejlesztője

Ex Libris Az ALEPH könyvtári rendszert forgalmazó izraeli vállalatcsoport

FULCRUM A Humingbird Ltd. (Kanada) által forgalmazott indexelő és keresőrendszer

GABRIEL GAteway and BRIdge to Europe's National Libraries, az európai nemzeti könyvtárak 1997-től működő, a holland nemzeti könyvtár által gondozott webes információszolgálata

GEAC Ipari, kereskedelmi, oktatási és könyvtári (GEAC PLUS, Advanced) szoftvereket előállító amerikai cég

HEKTOR Hazai könyvek bibliográfiája, külföldi könyvek katalógusa, videoszalagok tároló- és keresőrendszere. OSZK-ban kifejlesztett, WWWISIS alapú katalógus (lásd még: KATAL)

HUNMARC Magyar adatcsere formátum

IIF Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program 1986-ban indult, az 1990-es évek elejétől Nemzeti IIF (NIIF) a kutatók-oktatók- közgyűjtemények számítógép-hálózati hátterének megvalósítását tűzte ki célul.

ILTIS Integriertes Litearatur-, Tontraeger- und Musikalien-Informations-System, a Deutsche Bibliothek átfogó könyvtári rendszere

INFOLOGIC Vgmk A KSH-n belül működő vállalati gazdasági munkaközösség, az NPA programrendszerének készítője

INNOPAC Az Innovative Interfaces Inc. cég (USA) könyvtári rendszere, melyet a Lengyel Nemzeti Könyvtárban (Biblioteka Narodowa Polska) használnak

Inteltrade Pályáztatással is foglalkozó magyar kereskedelmi cég

Intersoft Számítástechnikai cég, az AMICUS magyarországi forgalmazója

IQSOFT Az SZKI-ból alakult számítástechnikai cég, az ORACLE magyarországi forgalmazója

KATAL Külföldi könyvek katalogizáló programja (lásd még: HEKTOR)

KERSZI Kereskedelmi Szervezési Intézet, 1990 előtti állami gazdasági szervezet

KG-Informatik Kohó- és Gépipari Tudományos-műszaki Tájékoztató Intézet, 1990 előtti állami gazdasági szervezet

KMK Az OSZK-n belül működő Könyvtártudományi és Módszertani Központ, mai nevén Könyvtári Intézet

KSH Központi Statisztikai Hivatal

LCMARC Library of Congress MARC (később: USMARC)

MAK A Lengyel Nemzeti Könyvtárban (Biblioteka Narodowa Polska) készült könyvtári rendszer, elsősorban kis könyvtárak számára

MAMARC Magyar MARC (később: HUNMARC)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI Magyar és Nemzetközi Cikkek adatbázisa (KMK)

MARC Machine-Readable Cataloging (később: Machine Readable Communication)

MEK Magyar Elektronikus Könyvtár

Micro CDS/ISIS Pontosabban Mini-micro CDS/ISIS. A CDS/ISIS könyvtári adatbázis-kezelő rendszerének mini- és személyi számítógépekre írt változata, melynek alapszerkezetét a 90-es évek második felétől számos webes alkalmazás fölhasználta (lásd még WWWISIS)

MIPS Számítógép sebességének mértékegysége (Million Instructions Per Second)

MKM Művelődésügyi és Közoktatási Minisztérium

MTA SZTAKI ASZI Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet, Automatizálási és Számítástechnikai Információk, 1990 előtti állami gazdasági szervezet

NEKTÁR Nemzeti Könyvtár Átfogó Információs Rendszere, 1990-től az OSZK információs rendszerének neve. Nem azonos az OSZK adatbázisainak összességével, mivel még a különféle adatbázisrendszereket is tartalmazza. Integrált adatbázisrendszere 1992–2000 között a DOBIS/LIBIS, 2000 után az AMICUS. Ezen kívül még célrendszereket is tartalmaz. A NEKTÁR egésze 2003-ban még nem volt teljesen gépesítve.

NPA Nemzeti Periodika Adatbázis. A Magyarországon fellelhető külföldi folyóiratok katalógusa

NTMIR Nemzetközi Tudományos-műszaki Információs Rendszer, az államszocialista országok szovjet irányítással létrehozott és 1989-ben megszűnt információs rendszere

OCLC On-line Computer Library Center (USA)

OCLC PASSPORT Windows felületen használható telekommunikációs szoftver az OCLC PRISM könyvtárközi szolgáltatásának igénybevételére

OCLC PRISM Az OCLC könyvtárközi szolgáltató rendszere

OLIB Oracle Libraries. Az IQSOFT által forgalmazott ORACLE alapú könyvtári és vállalati információs rendszer

OMFB Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság. Minisztériális önállóságot élvező állami szervezet a 20. század második felében

OMIKK Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár 1981-től (korábban: OMKDK), melyet 2002-ben beolvasztottak a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárába

OMKDK Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ 1981-ig (később: OMIKK)

ORACLE Az Oracle cég relációs adatbázis-kezelő rendszere. Magyarországon az IQSOFT forgalmazza

OTKA Országos Tudományos Kutatási Alapprogram

PAHO Pan American Health Organisation. A szervezet BIREME nevű információs központjában fejlesztették ki a WWWISIS-t.

PICA PICA Foundation (Hollandia), szoftverkészítő közhasznú szervezet

SABINA A Lengyel Nemzeti Könyvtár (Biblioteka Narodowa Polska) könyvtári rendszerének átfogó neve a 80-as és 90-es években

SB Sajtóbibliográfia (OSZK)

Softing Kft. Softing Kft, számítástechnikai cég

SUN Sun Microsystems Inc., számítástechnikai cég az Egyesült Államokban

SZÁMALK Számítástechnika-alkalmazási Központ (korábban: SZÁMOK)

SZÁMOK Számítástechnikai Oktatási Központ (később: SZÁMALK), 1990 előtti állami gazdasági szervezet

SZIRÉN 1988-ban készült, mára WINDOWS és UNIX alapon működő, túlnyomórészt kisebb közművelődési és iskolai könyvtárak által használat könyvtári rendszer, forgalmazója a CompuLib Bt.

SZKI Számítástechnikai Koordinációs Intézet, 1990 előtti állami gazdasági szervezet

SZKM Számítástechnikai Koordinációs Munkabizottság, a gépesítés könyvtárszakmai irányítására létrehozott, 1986–90 között működő OSZK-testület (később NEKTÁR

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	szakbizottság és NEKTÁR Alkalmazói Tanács)
TINLIB	Az Electronic On-line Systems Inc. cég (USA) által kialakított, az MTA SZTAKI által magyarított és forgalmazott könyvtári rendszer (The Information Navigator of LIBraries). Utódrendszere a HUNTÉKA
UBC	Universal Bibliographical Control (az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel, az IFLA 1973-as grenoble-i konferenciáján meghirdetett program)
UKMARC	Brit nemzeti adatcsere formátum
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICODE	Egyetemes karakterkódolási szabvány
USMARC	A Library of Congress MARC formátuma
Voyager	Az Endeavor Information Systems Inc. cég (USA) könyvtári rendszere, Magyarországon a DATAWARE cég forgalmazza
VTLS	Virginia Tech Library System, a VTLS (Virtual Multimedia & Imaging Solution) cég (USA) könyvtári rendszere
WARCTIS	Az Arcanum cég által készített, WINDOWS felületen futó keresőrendszer
WINDOWS NT	Többfeladatos grafikus felhasználói felülettel rendelkező környezeten alapuló, 32 bites hálózati funkciókkal ellátott operációs rendszer
WWWISIS	A Micro CDS/ISIS alapszerkezetére támaszkodva az UNESCO támogatásával a PAHO által továbbfejlesztett webes változat

Bibliográfia

[1] AMICUS. Művelődési és Közoktatási Minisztérium. Támogatást biztosító levél. Budapest, 1997. 05. 05. 1 p. OSZK Irattár, 688/77749, 2.3

[2] AMICUS. Az OSZK új számítógépes rendszerének követelményei. Budapest, 1997. 05. 22. és 1997. 06. 167. 1+5 p. OSZK Irattár, 688/37 és 688/925, 2.3

[3] AMICUS. Emlékeztető. Budapest, 1997. 10. 28. 1 p. OSZK Irattár, 688/1529, 2.3

[4] AMICUS. „NEKTÁR" Integrated library system project. Tender documents. Tender No.: IT-242/SF. Inteltrade Co. Ltd. and the National Széchényi Library. Vol. 1. és 2. Budapest, 1997. OSZK Irattár, 688, 2.3

[5] AMICUS. Rónai Iván főosztályvezető úr részére (MKM). Főigazgatói levél. Budapest, 1997. 12. 12. OSZK Irattár, 688/1817, 2.3

[6] AMICUS. Contract form. Intersoft-Hungary Co. Hungarian National Library. Budapest, 1997. 12. 19. OSZK Irattár, 688/1881, 2.3

[7] AMICUS: egy barátságos rendszer. Korszerűsítés a Széchényi Könyvtárban. In: Számítástechnika, 1998. 04. 28.; OSZK Híradó, 41. évf. 1998. 5–6. sz. p. 24–25.

[8] Andrási Áron: Az OSZK honlap a technikai szerkesztő szemével. In: OSZK Híradó, 41. évf. 1998. 7–8 sz. p. 7.

[9] Baczoni Tamásné, Seres Tibor: Katalóguscédulák sokszorosítása az Országos Széchényi Könyvtárban. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 1–2. sz. p. 65–68.

[10] Baczoni Tamásné: Melyik katalógusban kell keresni az 1991 októberétől Magyarországon megjelent könyveket? In: OSZK Híradó, 36. évf. 1993. 1–2. sz. p. 7.

[11] Baczoni Tamásné, Somorjainé di Gléria Zsuzsanna, Tolnay Lászlóné: Meddig „bővíthető" a címleíró tevékenység, avagy hogyan kell feldolgozni az 1987 után megjelent külföldi könyveket az OSZK-ban? In: OSZK Híradó, 35. évf. 1992. 1–2. sz., p. 5–8.

[12] Bakonyi Géza: Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár. In: Könyvtári Figyelő, 40. évf. 1994. 4. sz. p. 522–535

[13] Bakonyi Géza: Válasz az OSZK Fejlesztési Osztályának. In: Könyvtári Figyelő, 41. évf. 1995. 2. sz. p. 255–256.

[14] Bánki Zsolt: Elkészült az OSZK Kortörténeti Különgyűjteményének videotezaurusza. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 5–6. sz. p. 5–6.

[15] Bánki Zsolt, Horváth Ádám, Sipos Márta: A NEKTÁR projekt. In: OSZK Híradó, 41. évf. 1998. 3–4. sz. p. 9–10.

[16] Bell, Barbara L.: An annotated guide to current national bibliographies. 2nd compl. rev. ed. München, K. G. Saur, 1998. p. 148–154.

[17] Bényei Miklós: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia ötven éve. In: Könyvtári Figyelő, 42. évf. 1996. 3. sz. p. 391–402.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[18] Berke Barnabásné: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszere. Helyzetkép, célkitűzések. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. p. 421–445

[19] Berke Barnabásné: NEKTÁR: Nemzeti könyvtári átfogó információs rendszer. In: Könyvtáros, 40. évf. 1990. 9. sz. p. 527–535.

[20] Berke Barnabásné: Kiegészítés Baczoni Tamásné mondanivalójához. In: OSZK Híradó, 36. évf. 1993. 1–2. sz. p. 7.

[21] Berke Barnabásné: Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai. In: Könyvtári Figyelő, 1994. 4. sz. p. 512–521.

[22] Berke Barnabásné: A kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfiai rendszer mai problémái. In: Könyvtári Figyelő, 41. évf. 1995. 4. sz. p. 585–590.

[23] Berke Barnabásné: Melyik lesz a magyar MARC? In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. október. p. 22–31.

[24] Berke Barnabásné: A Magyar Nemzeti Bibliográfia retrospektív adatbázisa. Gondolatok a retrospektív konverzió tervezéséhez és megvalósításához. In: Könyvtári Figyelő, 8. (44.) évf. 1998. 2. sz. p. 229–238.

[25] Berke Barnabásné: Párizs 1977 – Koppenhága 1998. A nemzeti bibliográfiai ajánlások megújítása. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 8. évf. 7. sz. 1999. július. p. 3–14.

[26] Berke Barnabásné, Szűcs Jenőné: Javaslat a számítógépes Könyvtári Információs Rendszer (KIR) létrehozására... Budapest: OSZK, 1986. 07. [gépiratról készült soksz.]. OSZK Irattár: 2218/85 – 103/85. 2. 3. In: Könyvtáros 1987. évi különszám.

[27] Berke Barnabásné, Tószegi Zsuzsanna: A Nemzeti Periodika Adatbázis eredményei – tervek a továbbfejlesztésre. In: Könyvtári Figyelő, 1989. 2. sz. p. 135–150.

[28] Burmeister Erzsébet: Számítástechnika a miskolci egyetem központi könyvtárában az 1974 és 1994 között eltelt 20 évben. Könyvtártörténeti dolgozat. Miskolc: 1995.
http://www.lib.uni-miskolc.hu/kvtrol/publ/erzsi/szamtech.html

[29] CD-ROM adatbázis. A magyarországi könyvtárak lelőhely-információival. Adatbázis tulajdonos: az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógus Szerkesztősége. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Utolsó frissítés: 2001. augusztus 2. Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ (Neumann-ház)
http://www.neumann-haz.hu/scripts/CDxcgi?infile = main_frame.html

[30] Debrecen. KLTE Könyvtára. Csűry István levele, 1980. márc. 18. 5 p. OSZK Irattár: 17/81 2.4

[31] Feljegyzés az 1974. évi július 10-i Vezetői Tanács ülésén hozott határozatokról. Bp. 1974. 07. 11.. [gépiratról készült soksz.] OSZK Irattár 1616/1974

[32] Főigazgatói Kollégiumi anyag. Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár átfogó (komplex) ellenőrzéséről. Budapest, Művelődési Minisztérium, 1987. március. 41 p. [soksz. gépirat] OSZK Irattár: 968/87. 1.2

[33] Főigazgatói Kollégiumi határozat. NEKTÁR előterjesztés. Az Országos Széchényi Könyvtári Átfogó Információs Rendszer. (Alkalmazási, bevezetési terv.) Budapest: 1990. 06. 9 p. + 3 mell. OSZK Irattár: 1141/90.

[34] Főigazgatói Kollégiumi határozat. Emlékeztető a Főigazgatói Kollégium 1993. november 29-i üléséről. Budapest: 1993. 12. 03. OSZK Irattár: 1811/93.

[35] Főigazgatói utasítás [a Szervezési és Koordinációs Munkabizottság megalakításáról]. OSZK Irattár: 2367/1986.

[36] Futala Tibor: Néhány javaslat a magyar nemzeti bibliográfia és a központi katalógusok rendszerének 1990-ig szóló továbbfejlesztésére. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1981. p. 211–222.

[37] Fügedi Péterné, Sipos Márta: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes előállítása. In: Könyvtáros, 1979. 3. sz. p. 128–132.

[38] Fügedi Péterné, Szűcs Jenőné: A Magyar Nemzeti Bibliográfia 1. sz. gépesítési kísérlete. Bp. OSZK, 1971. „Kéziratként, belső használatra" [soksz. gépirat]

[39] Fügedi Péterné, Szűcs Jenőné: A számítógépre tervezett Magyar Nemzeti Bibliográfia gépi előkészítő munkálatai és munkaszervezeti feltételei. Bp. 1974. p. 7+4 mell. [gépiratról készült soksz.] OSZK Irattár: 1526/74 2.3

[40] Grófcsik Erika, Komoróczy György: Beszámoló a Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszerének tervezéséről. Budapest, SZKI, 1974. 12. 31. 1581/74. 47 p. + mell. OSZK Irattár: 1727/74 2.3

[41] Gyeszly D. Suzanne, Pataky Gábor, Tokaji Nagy Erzsébet: Az Országos Széchényi Könyvtár Olvasószolgálati és tájékoztató főosztályán hozzáférhető számítógépes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adatbázisok. In: Könyvtári Figyelő, 39. évf. 1993. 2. sz . p. 194–197.

[42] Hajdú Kálmánné: Hozott Isten, MANCI. In: Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, 1989. 12. sz.

[43] Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. Tájékoztató. Budapest: OMFB, 1979. 76 p.

[44] Hegedűs Péter: Az OSZK a világhálón. In: OSZK Híradó, 40. évf. 1997. 1–2. sz. p. 3–5.

[45] Hegedűs Péter, Jeszenszky Edit, Szűcs Erzsébet: Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes rendszere. In: Könyvtári figyelő, 36. évf. 1990. 3–4. sz. p. 185–192.

[46] HEKTOR. Hazai könyvek bibliográfiája, külföldi könyvek katalógusa, videoszalagok http://w3.oszk.hu/hektor.htm

[47] Heseltine, Richard: Jelentés az Országos Széchényi Könyvtárban tett látogatásról Budapest, 1996. szeptember 23–26-ig. In: OSZK Híradó, XXXIX. évf. 1996. 9–10. sz. p. 7–15.

[48] HIR 1.1. Hungarika Információs Rendszer. Kész. Horváth Ádám. Budapest, OSZK, 1990. 105 p.

[49] Horváth Ádám: Áttekintés az OSZK gépesítéséről. In: OSZK Híradó, 36. évf. 1993. 1–2. sz. p. 8–9.

[50] Horváth Ádám: Az OSZK on-line olvasói katalógusa. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. január, p. 20–22.

[51] Horváth Ádám: Az OSZK On-line Olvasói Katalógusának elérése hálózaton keresztül. In: OSZK Híradó, 38. évf. 1995. 7–8. sz. p. 7–13.

[52] Horváth Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, a közreműködő szemével. In: Könyvtári Figyelő, 8. (44.) évf. 1998. 2. sz. p. 219–232

[53] Horváth Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, DOBIS-ból az AMICUS-ba. In: OSZK Híradó, 44. évf. 2001. 1–2. sz. p. 6–9.

[54] Horváth Ádám, Lakatosné Takács Rita: A UNICODE használata a bibliográfiai adatcserében. In: Könyvtári Figyelő, 43. évf. 1997. 4. sz. p. 675–681.

[55] HUNG. Hungarika Névkataszter. Kész. Kovács Ilona, Vajda Mária. Budapest, OSZK, 1993. 39 p.

[56] HUNMARC, a bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. Összeáll. Sipos Márta ; kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán. Budapest : OSZK, 1994. 129 p. ISBN 963 200 344 6.

[57] HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere formátuma. Összeáll. Sipos Márta. 1998 március. 61 p. Tervezet

[58] INFOLOGIC. Vállalkozási szerződés az OSZK és az INFOLOGIC között a Nemzeti Periodika Adatbázis kiépítéséhez. Budapest, 1982. OSZK Irattár: 1764/82. 2.3

[59] International conference on library automation in Central and Eastern Europe. Ed. by. Monika Segbert, Katarina Steinwachs, Peter Burnett. Luxemburg, European Commission, 1997. (DG XIII/E-4)

[60] International Federation of Library Associations MARC international format. Provisional draft. Prepared for discussion at the open meeting of the Working Group on Content Designators, Ocotber 23–24. 1975. Paris. IV, 114 p.

[61] Jeszenszky Edit: Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes hálózata. In: Könyvtári Figyelő, 1994. 4. sz. p. 507–511.

[62] A jövő esztendőtől számítógéppel szerkesztik a Magyar Nemzeti Bibliográfiát. In: Esti Hírlap, 1975. ápr. 8. p. 6.

[63] Kégli Ferenc: Sebestyén Géza és öröksége, a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusai. In: Könyvtári Figyelő, 43. évf. 1997. 2. sz. p. 217–220

[64] Kégli Ferenc: Intézményi fórum a szerkezetátalakítási javaslatokról. In: OSZK Híradó. 41. évf. 1998. 1–2. szám. p. 4–5.

[65] Kolonits Zoltán [et al.]: A Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája füzeteinek és rekordjainak szolgáltatása az interneten. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. augusztus. p. 7–13.

[66] Kónyáné Csúcs Dalma: Megjelent a Nemzeti Periodika Adatbázis 4. CD-s kiadása. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 5–6. sz. p. 4.

[67] Kónyáné Csúcs Dalma: A Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (NPA) 1999-ben. In: OSZK Híradó, 43. évf. 2000. 1–2. sz. p. 19–20.

[68] Kovács Ilona: Hungarika dokumentációs műhely. Koncepció és távlatok a külföldi hungarika információk feltárásába. 1538-1945. In: Régió és pereginációó. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Budapest, Szeged, Nemzetközi Magyarországi Filológiai Társaság, Scriptum Kft., 1993. 3. köt. p. 1538–1545.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[69] Kovács Ilona: A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára. (Hungarika névkataszter – Index biograficus hungaricus). In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. p. 473–479.

[70] Kováts Zoltán: Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásainak szerepe és jelentősége a szakkönyvtárak tevékenységében. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1981. p. 223–234.

[71] Könyvtári és tájékoztatási tézaurusz. Összeáll. az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának munkaközössége. 3. rev. kiad. Budapest: OSZK-KMK, 1992. 134 p. [Első kiadását 1976-ban Kövendi Dénes készítette.]

[72] Lass, Andrew; Quandt, Richard E.: Introduction. In: Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000. p. 3–19.

[73] Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000.

[74] Library development in Central and Eastern Europe from assistance to cooperation. An investment in the future. Ed. by. Rachel Roberts. Luxemburg, European Commission, 1994. (DG XIII)

[75] Line, B. Maurice: Országos Széchényi Könyvtár: megoldandó feladatok és intézkedési javaslatok. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 9–10. sz. p. 16–13.

[76] Mader Béla:: Automation and academic libraries in Hungary. Theory and practice in the period of new challenges. In: Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000. p. 93–103.

[77] MANCI. w3.oszk.hu/manci.htm

[78] Manikowski, Adam: Library automation. Fortunes and miseries in Poland. In: Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000. p. 23-27.

[79] Számítógépes rendszer az Országos Széchényi Könyvtárban. A külső feldolgozástól az on-line katalógusig. (Riporter: Mártonffy Attila). In: OSZK Híradó, 40. évf. 1997. 5–6. sz. p. 38–39. Napi Gazdaság, 1997. 05. 06.

[80] MARC International Format, Provisional Draft. Paris, IFLA, 1975.

[81] MNB/CD. Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek. 1976-1991.

[82] Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár Osztály az OSZK-ban. In: OSZK Híradó. 43. évfolyam, 2000. 5–6. sz.

[83] A Művelődésügyi Minisztérium 43.758/72 sz. leiratában hozzájárulását adja a shared cataloguing-ban való részvételhez. OSZK Irattár. 1649/72–938

[84] Nagy Anikó: CD-ROM-on a magyar sajtóbibliográfia. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1997. április, p. 26-35.

[85] Nagy Anikó: Retrospektív adatbázis és külföldi hungarikumok. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 7. évf. 5. sz. 1998. május. p. 31–32.

[86] Nagy Anikó: A magyar sajtó tíz éve a rendszerváltozás után. In: Könyvtári Figyelő, 1999. 1. p. 13–20.

[87] Nagy Zsoltné: A Micro-ISIS alkalmazása az OSZK-ban: ISSN adatbázis. In Könyvtári Figyelő, 35. évf. 1989. 4. sz. p. 338–360.

[88] Nagy Zsoltné: A kurrens nemzeti sajtóbibliográfia és az IKB adatbázis. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. p. 446–452.

[89] Nagy Zsoltné: A hazai periodikumok számítógépes nyilvántartása. In: OSZK Híradó, 35. évf. 1992. 1–2. sz. p. 8–13.

[90] Nagy Zsoltné: A hazai sajtó adatai on-line elérhetők az IIF-hálózatban. In: Könyvtári levelező/lap, 1994. 4. sz. p. 14–15.

[91] Nagy Zsoltné: Az IKB – Magyar periodika adatbázis cédulaszolgáltatási lehetőségeiről. In: OSZK Híradó, 37. évf. 1994. 3–4. sz. p. 21–29., ill. Könyvtári Figyelő 1994. 3. sz.

[92] Nagy Zsoltné: Az automatizált kurrens sajtóbibliográfia és szolgáltatása. In: Könyvtári Figyelő 1994. 3. sz. p. 361–367. sz.

[93] Novák István: Kísérlet egy Micro-ISIS adatbázis olvasói on-line katalógusként való felhasználására. In: Könyvtári Figyelő, 1989. 2. sz. 173–182 p.

[94] NPA. Bevezetés az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa számítógépes rend-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerébe. Budapest, 1987. május. OSZK. H. NY. 87.156. [soksz.]

[95] NPA. Nemzeti Periodika Adatbázis. Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban 1665–2001 Országos Széchényi Könyvtár http://www.iif.hu/db/npac/index.html

[96] NPA. Rendszerterv. 2. vált. Kész. INFOLOGIC Vgmk KSG Számítóközpont. Budapest, 1983. október.

[97] NPA-MNB számítógépes rendszer. Budapest, 1984. OSZK Irattár: 789/84

[98] NPA. Számítógépes program. OSZK Irattár: 2661/87–188/87. 2.3

[99] Nyáryné Grófcsik Erika: A Magyar Nemzeti Bibliográfia adatszolgáltatásának lehetősége mágnesszalagon. Budapest, 1979. november.

[100] Nyáryné Grófcsik Erika, Szűcs Erzsébet: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszere. In: Információ-Elektronika, 16. évf. 1981. 5. sz. p. 259–269.

[101] Nyáryné Grófcsik Erika [et al.]: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika-WWW. In: Könyvtári Figyelő, 8. (44.) évf. 1998. 3–4. sz. p. 424–431.

[102] M. Nyíri Gyöngyvér: A Magyar Nemzeti Bibliográfia CD-ROM már Windows alatt is futtatható. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 7. évf. 7. sz. 1998. július. p. 24–39.

[103] M. Nyíri Gyöngyvér: A róka bőre. In: OSZK Híradó, 42. évf. 1999. 1–2. sz. p. 25–26.

[104] Nyíri Gyöngyvér: Konzílium helyett. A „Tüneti kezelés és nem kívánt mellékhatások" című cikk kapcsán. In: OSZK Híradó, XLII. évf. 1999. 9-12. sz. p. 30–35.

[105] Oktatási intézmények és dokumentumok tezaurusza. 4.0 változat. NEKTÁR adatbázisrendszer. Összeáll. Petényiné Szoó Györgyi és Ungváry Rudolf. Budapest: OSZK, 1996. 12 p. 1.0 változata 1992-ben készült az Országos Széchényi Könyvtárban (KMK: 4-9871).

[106] III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Szekcióülések referátumai. Tézisek. Budapest: 1970. 23 p.

[107] A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Dokumentumgyűjtemény. Budapest: Múzsák, 1982.

[108] Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítása. Előzetes rendszerterv. Kézirat. Készítették: Szűcs Jenőné [et al.] In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994 különszám.

[109] Belső átszervezés. Az Országos Széchényi Könyvtár munkafolyamatainak döntéselőkészítő elemzése. OSZK Szerkezetátalakítást előkészítő munkafolyamat-tervező csoport. Budapest: 1998. február. 101 p. + mell. OSZK Irattár: 75/99 1.10

[110] Az OSZK 1971. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1972.

[111] Az OSZK 1972. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1973.

[112] Az OSZK 1973. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1974.

[113] Az OSZK 1974. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1975.

[114] Az OSZK 1975. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1976.

[115] Az OSZK 1987. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1988.

[116] Az OSZK 1990. évi beszámolója. Budapest, [OSZK], 1996.

[117] Az OSZK évkönyve. 1973. Budapest, [OSZK], 1974.

[118] Az OSZK évkönyve. 1979. Budapest, [OSZK], 1980.

[119] Az OSZK évkönyve. 1974–1975. Budapest, [OSZK], 1976.

[120] Az OSZK évkönyve. 1984–1985. Budapest, [OSZK], 1986.

[121] Az OSZK évkönyve. 1986–1990. Budapest, [OSZK], 1991.

[122] Az OSZK évkönyve. 1991–1993. Budapest, [OSZK], 1994.

[123] Az OSZK évkönyve. 1994–1998. Budapest, [OSZK], 1999.

[124] Az OSZK évkönyve. 1999. Budapest, [OSZK], 2000.

[125] OSZK Fejlesztési Osztály: A könyvtár nem ellentéte az elektronikus könyvtárnak. Válasz Bakonyi Gézának. In: Könyvtári Figyelő, 41. évf. 1995. 1. sz. p. 13–19.

[126] OSZK Fejlesztési Osztály: A nemzeti adatcsere formátum és az összevont adatelemek. In: Könyvtári Figyelő, 41. évf. 1995. 2. sz. p. 257–263.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[127] Az OSZK számítógépes programjai és eszközei. Feladatterv. In: Az OSZK évkönyve. 1984-1985., p. 74.

[128] Az OSZK számítógépesítése. MNB gépesítése. Határozat a Gépesítési bizottság felállításáról. Budapest, 1974. júl. 10. OSZK Irattár: 617/74 2.3

[129] Az OSZK számítógépesítése. MNB gépesítése. Zirc Péter levele Fábry Györgynek, az SZKI igazgatójának. Budapest, 1974. okt. 16. OSZK Irattár: 2323/74 2.3

[130] Az OSZK számítógépesítése. MNB gépesítése. MNB szerződés. Budapest, 1974. okt. 16. OSZK Irattár: 2530/74 2.3

[131] OSZK tezaurusz. Az Országos Széchényi Könyvtár átfogó tezaurusza. 1.0 változat. Főszerk. Ungváry Rudolf; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, OSZK, 2000. I–IV. köt.

[132] Osztaurusz. Periodika osztályozási rendszer és tezaurusz. 1.0 változat. [összeáll. Ungváry Rudolf és Pap Imréné; kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán. Budapest: OSZK, 1990.
ISBN 963 200 276 8

[133] Pataky Gábor: Az OSZK CD-ROM hálózatának szolgáltatásairól. . In: OSZK Híradó, 37. évf. 1994. 7–8. sz. p. 9–12.

[134] Patayné Balogh Éva: Rendszerváltás. Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiája 1991–1996.. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 11–12. sz. p. 4–7.

[135] Pogány György: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1991-1993. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 8. évf. 3. sz. 1999. március. p. 51–53.

[136] Poprády Géza: Az OSZK-ról brit szemmel. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 9–10. sz.

[137] Rácz Ágnes: Szubjektív beszámoló az AMICUS súgójának fordításáról. In: OSZK Híradó, 41. évf. 1998. 9–10. sz. p. 5–6.

[138] Sándor Ernő: A magyar sajtórepertorizálás új korszaka. In: OSZK Híradó, 35. évf. 1992. 1–2. sz., p. 15–16.

[139] Sadowska, Jadwiga: Automation in the National Library in Warsaw. From an In-House System to INNOPAC. In: Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000. p. 104–119.

[140] Sebestyén Gézának a Bruxelles-i új királyi könyvtár megnyitása alkalmából rendezett konferencián elhangzott felszólalását küldjük ki a Bibliotheke Royale részére. OSZK Irattár: 116–810/69

[141] Sipos Márta: USMARC – UseMARCON – HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere-formátuma és a konverzió. In: Könyvtári Figyelő, 7. (43.) köt. 1997. 1. sz. p. 73–80.

[142] Sipos Márta: Könyvtári csereszabatosság. A HUNMARC formátuma. In: Új Alaplap, 15. köt. 7. sz. 1997. p. 38–40.

[143] Sipos Márta, Vajda Gábor: Elemzés az MNB szerkesztőség 1982. évi feladatairól. Szigorúan bizalmas. Budapest: 1982. 02. [gépiratról készült soksz.]

[144] Stoklasová, Bohdana: Cataloging standards in Czech libraries. In: Library automation in transitional societies. Lessons from Eastern Europe. Ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt. New York, Oxford. Oxford University Press, 2000. p. 219-223.

[145] Straub Elek, Tolnai György: A Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának számítógépes rendszere. Budapest: OSZK, 1982. [gépiratról készült soksz.]

[146] A számítástechnika alkalmazása az Országos Széchényi Könyvtárban. (Helyzetleírás, fejlesztési törekvések, eredmények.) 1984. 07. 09. Szűcs Jenőné, Vajda Gábor. OSZK Irattár: 1467/84

[147] A számítástechnikai fejlesztési igény. A könyvtár- és tájékoztatásügy VII. ötéves tervének számítástechnikai fejlesztési igényei. (OKT, KSH és OSZK közötti együttműködés.) Budapest, 1984. [kézirat] OSZK Irattár: 2032/84–90/84. 2.4

[148] Számítástechnikai-Alkalmazási Vállalat, Bp. Köszönetet mondanak a Fejlesztési csoport munkatársainak segítségéért (ISDS szalag, NPA). OSZK Irattár: 2507/84. 2.3

[149] Számítástechnikai program. A könyvtár- és tájékoztatásügy VII. ötéves tervidőszakra vonatkozó számítástechnikai programjához. OKT elemzés. 1984. 07. 31. In: Az OSZK évkönyve, 1984-1985. p. 72. OSZK Irattár: 1558/84

[150] Szerb Judit: A Hungarika Dokumentáció jelene és jövője. In: OSZK Híradó, 35. évf. 1992. 1–2. sz. p. 14–15.

[151] Szűcs Jenőné: A számítógépes technikával készülő Magyar Nemzeti Bibliográfia tartalma és szerkezete. Bp.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1974. 02. 01. OSZK Irattár: 252/1974 (1758/97 1.10) [gépiratról készült soksz.]

[152] Szűcs Jenőné: A nemzeti bibliográfia számítógépes előállítása és az erre építhető új szolgáltatások. In: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete évkönyve, 1978. Budapest, 1979. 25 p.

[153] Szűcs Jenőné: Tézisek az MNB Szerkesztőségének helyzetéről... Bizalmas. Budapest: 1979. 02. 20. [gépirat]

[154] Szűcs Jenőné: A főosztályi átszervezéssel kapcsolatos munkaerőkérdések MNB szerkesztőségi vetülete. 1979. 09. 26. [gépirat]

[155] Szűcs Jenőné, Szilvássy Zoltánné: Beszámoló a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) létrehozásáról. Budapest: 1984. 09.20. 25 p. [gépiratról készült soksz.]

[156] Szűcs Jenőné, Szőllősy Éva: Az időszaki kiadványok számítógépes nyilvántartásának néhány kérdése. Az OSZK Nemzeti Periodika Adatbázisa rendszerében alkalmazott megoldások. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 6. sz. p. 1–22.

[157] Szűcs Jenőné, Vajda Gábor: Feljegyzés a Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszerének üzemeltetése és fejlesztése tárgyában. Budapest, 1984. 04. 10. OSZK Irattár: 789/84 2.3

[158] Tar Katalin, Novák István: A tárgyi besorolási adatok egységesítése egy on-line cikk-katalógusban és a nyomtatott változatok tárgyszóindexében. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 1. sz. p. 59–63.

[159] Ternák Dániel: Az AMICUS, a DOBIS és az ETO. In: OSZK Híradó, 44. évf. 2001. 3-4. sz. p. 14–16.

[160] Tolnai György.: A hazai könyvtárgépesítés a megváltozott világban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf., 1992. 7–8. sz., p.303-309.

[161] Tószegi Zsuzsanna: Elképzelések a Nemzeti Periodika Adatbázis fejlesztésére. In: Könyvtári Figyelő, 38. évf. 1992. 3. sz. p. 403–414.

[162] Tószegi Zsuzsanna: A Nemzeti Periodika Adatbázis CD-ROM-on. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. november. p. 20–25.

[163] Tószegi Zsuzsanna: Megjelent az NPA/CD harmadik kiadása. In: OSZK Híradó, 38. évf. 1995. 7–8. sz. p. 21.

[164] Tószegi Zsuzsanna: Jelentés a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa 1995. évi munkájáról. In: OSZK Híradó, 39. évf. 1996. 3–4. sz. p. 13–16.

[165] Tószegi Zsuzsanna: A külföldi folyóiratok központi katalógusának helyzete a fejlesztési elképzelések tükrében. In: Könyvtári Figyelő, 43. évf. 1997. 2. sz. p. 226–246.

[166] Tóth Lóránd: Szervusz AMICUS! avagy rendszerváltás a Könyvfeldolgozó osztályon – KFO-n – megélve. In: OSZK Híradó, 44. évf. 2001. 1–2. sz. p. 9–11.

[167] TUDOR-C SZELEKT. Szelektív Információszolgáltatásra alkalmas Tematikus Univerzális Dokumentumkereső Rendszer COmmodore 64 számítógépekhez. Felhasználói kézikönyv. A programrendszert készítette az OSZK Fejlesztési Csoportja... Közr. az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest: OSZK, 1986., VII., 101 p. ; ill.

[168] Ungváry Rudolf: Az OSZK könyvtártechnológiai rendszere. Felmérés. Kötelespéldány szolgálat, gyarapítás, katalogizálás, ISBN/ISSN nyilvántartás, raktári nyilvántartás, hungarika nyilvántartás, besorolási adatok. Fejlesztési csoport, 1987. [kézirat]

[169] Ungváry Rudolf, Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés. Kommentált szöveggyűjtemény. Budapest, OSZK, 2001. 1. köt. Az osztályozás elmélete, 543 p. 2. köt. Az információkeresés és elmélete, 535 p.

[170] Ungváry Rudolf: Az OSZK tezaurusza és a KÖZTAURUSZ. In: Könyvtári Figyelő, 2001. 1. sz. p. 11–40.

[171] Vajda Erik: Gondolatok az országos központi szolgáltatások távlati fejlesztési tervéhez (kb. 1990-ig). In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1981. p. 235–249.

[172] Vajda Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével (megvalósíthatósági tanulmány). Budapest: OSZK KMK, 1994. (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, 2.)

[173] Vajda Gábor: Intelligens terminál alkalmazása a Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszerében. Budapest: OMIKK; ÉTK, 1984. (Tudományos-műszaki Információ Szakkönyvtára, 15. sz.)

[174] Vajda Mária: Bemutatjuk az Oracle Libraries integrált könyvtári rendszert. In: Könyvtári Figyelő, 1994. 4. sz. p. 368–373.

[175] Vezetői Tanácsi dokumentum. Az OSZK számítógépes könyvtártechnológiai rendszerének fejlesztési elvei. 1988. OSZK Irattár 690/1988 sz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[176] Videotezaurusz. Film- és videodokumentumok osztályozási rendszere. 1.1 változat. Összeáll. Bánki Zsolt és Ungváry Rudolf]. Budapest: OSZK, 1998. XXIV, 3, 98 p. Az 1.0 változat 1997-ben készült el.

[177] Zimányi Magdolna: A Magyar Elektronikus Könyvtár. In: Magyar Tudomány, 108. köt. Új folyam, 46. köt. 2. sz. 2001. február. p. 204–211.

[178] Zircz Péter: A nemzeti könyvtár központi szolgáltatásai. Bevezető. In: Könyvtári Figyelő, 28. évf. 1982. 6. sz. p. 561–563.

[179] Zircz Péter: Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai. Helyzetkép és teendők a kilencvenes évekig. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1981. Budapest: 1982. p. 185–209.

[180] Zöldi Péter: Az ETO az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes rendszerében. In: Könyvtári Figyelő, 39. évf. 1993. 3. sz. p. 384–388.

2003. március 3-án megkezdődött a periodikumok retrospektív feldolgozása az OSZK NEKTÁR adatbázisában a raktári katalógus alapján. Kezdetben a rekordok minimális adatokat tartalmaznak, amelyek kiegészítése folyamatosan történik a szolgáltai katalógus alapján.
(Sipos Márta híradása. OSZK levelezési fórum. 2003. március 3.)

Az Országos Széchényi Könyvtár honlapján az „Útmutatók" menüpont „Tervek és beszámolók" almenüjében megtalálható „*Az Országos Széchényi Könyvtár stratégiai céljai és cselekvési terve*", ill. „*Az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálási stratégiája*" c. tanulmány.
URL: http://www.oszk.hu/frame_hu.htm?hun/szakmai/tervek/tervek_index.hu.htm

Az Országos Széchényi Könyvtár új honlapjának megjelenésével egyidejűleg elkészült és tartalmában és működésében is megújult a LIBINFO és a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) honlapja is.
(OSZK levelezési fórum. 2003. április 24.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) projekt

Tószegi Zsuzsanna

A DELOS (A digitális örökség megőrzése. Kezdeményezések és technológiák) c. konferencián (2003. május 6.) elhangzott előadás átdolgozott változata.

Európában és világszerte egyre fontosabb kérdés, mit tudunk kezdeni a különböző hordozókon manifesztálódó szellemi és kulturális örökséggel. A nyomtatásban vagy más sokszorosítási technikával napvilágot látó szellemi termékek megőrzése a *kötelespéldányok* szolgáltatásával megoldottnak tekinthető. Napjainkban még kevés olyan országot találni, ahol a lakosság kulturális fogyasztásának legnagyobb hányadát kitevő televíziós és rádiós műsorszámokat teljes körűen, állami finanszírozással archiválnák és szolgáltatnák a kortárs nemzedékek, illetve megőriznék az eljövendő generációk számára.

Európai Uniós törekvések az európai audiovizuális kulturális örökség megőrzésére

Az Európai Unió régóta és egyre erőteljesebben szorgalmazza a kulturális örökség megőrzését, jelentős részének digitalizálását és széles körű hozzáférhetővé tételét. Ennek a folyamatnak az egyik eredménye az az *Európai Egyezmény*, amelyet az Európa Tanács 2001. szeptember 19-én tett közzé[1]. Az egyezmény célja: a ratifikáló országok számára meghatározza mindazokat a kötelezettségeket és lehetőségeket, amelyek biztosítják az európai audiovizuális örökség megóvását és lehetővé teszik ezen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

örökség kulturális, tudományos és kutatási célú felhasználását a teljes lakosság számára.
Jól tudjuk, hogy Magyarországon számos területen jelentős fejlesztéseket kell végrehajtani ahhoz, hogy Európai Uniós tagország lehessünk. Ezek közé a megoldandó feladatok közé tartozik az *államilag finanszírozott audiovizuális archívumnak* a kialakítása.

A hazai előzmények

Az 1997. évi CXL. törvény 59. §. (4) bekezdése kimondja: „*A* [kulturális] *miniszter kialakítja a nemzeti kulturális örökség részét képező kép- és hangrögzítés országos nyilvántartási rendszerét a Magyar Filmintézet, a Magyar Rádió Rt., a Magyar Televízió Rt., a Duna Televízió Rt. és más, a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény szerinti műsorszolgáltatási jogosítványt szerzett szervezetek archívumaiban őrzött, továbbá az egyéb szervezetek által gyűjtött és őrzött dokumentumokról.*"
A hatályos törvény előírásainak ellenére a magyar audiovizuális örökség megőrzése ma csak részben és részlegesen megoldott. A közszolgálati műsorszolgáltatók saját műsorszámaikat változó minőségben archiválják, de az archívumban őrzött dokumentumokat nem teszik hozzáférhetővé a nagyközönség számára. A hatályos jogszabály a kereskedelmi adók műsorszámait illetően mindössze 30 napos *megőrzést* ír elő; *szolgáltatási kötelezettséget* azonban nem.
Sajnálatos módon az egyes közgyűjtemények (pl. a Filmarchívum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Rádió archívuma stb.) eltérő elvek alapján, egymástól elszigetelten dolgozzák fel, és igen korlátozott módon szolgáltatják az audiovizuális dokumentumokat.
Ezen a kedvezőtlen helyzeten kívánt változtatni a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, amikor – az Informatikai Kormánybiztossággal karöltve – 1999-ben támogatást nyújtott a *Budapesti Műszaki Egyetem Informatikai Központjának* (BME IK) azzal a céllal, hogy kezdődjék meg a leendő Nemzeti Audiovizuális Archívum szakmai alapelveinek a lerakása.

A kormányzati támogatásnak köszönhetően a BME IK égisze alatt a projektben résztvevő szakértők feltérképezték az audiovizuális dokumentumok archiválásának nemzetközi gyakorlatát, kidolgozták a leendő intézmény működésének elveit, kialakítottak egy kísérleti modellt, majd elkészítettek egy megvalósíthatósági tanulmányt.[2] Ez utóbbit 2000 végén bocsátották szakmai vitára.

A projekt jelen szakaszának célkitűzései

A *Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága*, a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma*, valamint az *Országos Rádió és Televízió Testület* 2001 tavaszán úgy döntött, hogy a NAVA-projektet a *Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központnak* (a Neumann-háznak) kell folytatnia. E döntés törvényi háttere a fentebb már hivatkozott 1997. évi CXL. törvény 59. §. (5) bekezdésében keresendő, amely kimondja: a Neumann Könyvtár „*az audiovizuális, multimédia és elektronikus dokumentumok nemzeti szolgáltató központja*". A projekt vezetője a Neumann-ház igazgatója lett.

A három finanszírozó által egyenként 35 millió forinttal támogatott projekt-szakasz célja, hogy előkészítse annak az új közgyűjteménynek a létrehozását, melynek feladata, hogy összegyűjtse, szolgáltassa és a jövő számára megőrizze a nemzeti kulturális örökség részét képező audiovizuális dokumentumokat.

Hosszas egyeztetések során alakítottuk ki a projekt szervezetét – beleértve a három munkacsoportot -, majd kidolgoztuk a célokat és feladatokat rögzítő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Projekt Alapító Dokumentumot, melynek értelmében a NAVA szóban forgó szakaszának célja:

- a nemzeti audiovizuális archívum működtetését lehetővé tevő jogszabálytervezet(ek) elkészítése;
- az audiovizuális dokumentumok digitalizálását, nyilvántartását, feldolgozását és archiválását célzó szabványok és technológiai rendszer kidolgozása;
- a NAVA mint közgyűjtemény intézményi, technológiai és infrastrukturális feltételrendszerének, valamint a működéshez szükséges beruházások előkészítő dokumentumainak a kidolgozása.

A projektben résztvevők – a Projekt Felügyelő Bizottsága által jóváhagyott munkacsoportok tagjai, valamint a felkért szakértők – a fentiek mellett az alábbi feladatok teljesítését is vállalták:

- az audiovizuális archívumok gyűjteményére, azok állapotára vonatkozó felmérés kezdeményezése ;
- a NAVA gyűjtőkörének meghatározása;
- a NAVA működését lehetővé tevő jogszabályok és jogszabályi változások kidolgozása az Európai Uniós előírásokkal összhangban;
- a nemzetközi szabványosítási törekvéseknek megfelelő adatbázis struktúra kereteinek kialakítása;
- a NAVA szolgáltatási rendszerének kidolgozása;
- az ország audiovizuális gyűjteményei számára egységes feldolgozási, archiválási módszertani ajánlások kimunkálása;
- a leendő intézmény infrastruktúrájának körvonalazása, az erre vonatkozó közbeszerzési dokumentáció előkészítése.

A projekttervben szereplő feladatok végrehajtására fél év állt rendelkezésre.

A projekt eredményei

A fentiekben megfogalmazott feladatok végrehajtására három munkacsoportot szerveztünk. Az egyes munkacsoportok legfontosabb feladata az alábbi volt:

- a jogászok az európai jogharmonizációs törekvésekkel összhangban álló, ún. NAVA-törvényt készítették el;
- az adatbázis-építéssel és szabványosítással foglalkozó szakemberek az audiovizuális dokumentumok közgyűjteményi feldolgozására vonatkozó ajánlásokat dolgozták ki;*
- a műszaki szakértők a leendő intézmény működésének technológiai kérdéseire adtak választ.

Mindhárom munkacsoport a következő alapelveket tartotta szem előtt:

- a célkitűzéseket világosan kell megfogalmazni;
- a kiinduló pont a nemzetközi és a hazai helyzet felmérése;
- a javasolt megoldás minden esetben legyen kompatibilis a nemzetközi rendszerekkel (jogharmonizáció, szabványos megoldások);
- fontos követelmény továbbá az átjárhatóság más rendszerekhez.

A három munkacsoport közül a *jogi munkacsoport* néhány hónappal előbb kezdhette meg a munkáját. Első lépésként kidolgoztuk a végrehajtandó feladatokat, a határidőket és a felelősöket rögzítő munkatervet, melynek főbb pontjai:

- az Európa Tanács 2001. szeptember 19-i, az európai audiovizuális kulturális örökség megőrzésére irányuló egyezményben foglaltak elemzése és értelmezése a NAVA szempontjából;
- az audiovizuális dokumentumok archiválása terén folyó nemzetközi gyakorlat felmérése;

* A munkálatokról lásd Berke Barnabásné összefoglalását e szám következő írásában. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a közszolgálati műsorszolgáltatók archiválási szabályzatainak elemzése;
- egyes külföldi és hazai közgyűjteményeknél folyó, az audiovizuális dokumentumok archiválására irányuló tevékenység felmérése, elemzése, különös tekintettel a kötelespéldány-szolgáltatásra;
- az információs társadalom alapelveinek és a szerzői jogi irányelveknek az összehangolására irányuló európai uniós irányelvek érvényesítése a magyar jogrendben;
- az audiovizuális dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásra épülő archiválási rendszerének és a rendszer központi feladatainak ellátására létrejövő Nemzeti Audiovizuális Archívum működésének elveit rögzítő jogszabály – az ún. NAVA-törvény – kimunkálása.

A jogi munkacsoport a maga elé kitűzött célokat teljesítette. Tizenkét tanulmány készült el, melyek összegzése a törvénytervezethez készült részletes indoklásban olvasható.

Az *adatbázis-építési és szabványosítási munkacsoport* az alábbi feladatokat tűzte ki célul:

- az audiovizuális archiválással kapcsolatos szótár- és tezauruszépítés hazai helyzetének áttekintése;
- az audiovizuális archívumokban alkalmazott metaadatok, szabványok, ajánlások, szabványosítási törekvések felmérése nemzetközi szinten;
- a jellemző hazai audiovizuális archiválási gyakorlat áttekintése;
- a metaadatbázisok alapján történő tartalmi keresés kérdései;
- tipikus keresési igények, szempontok összegyűjtése egyes felhasználói típusok szerint (pl. produkciós szakember, kutató, érdeklődő stb.);
- terminológiai szótár kidolgozása;
- a metaadatbázis-séma logikai tervezése (az egyes tartalmi mezők típusai (logikai, numerikus, dátum-időpontosság), kitöltési lehetőségek (bővíthető/rögzített lista, adatbázisból származó elemek – tulajdonnevek, földrajzi nevek, szabad szöveg);
- a metaadatbázis-séma szabványos (UML, XML/SGML) leírási módjának kidolgozása;
- a séma implementálhatóságának elemzése (valós relációs és/vagy natív XML adatbázis kezelő rendszerekben; ismert nagy médiamenedzsment rendszerekben: pl. T-Rex, Media 360);
- az audiovizuális archívumok metaadatbázis rendszerének informatikai alapelveinek tisztázása;
- a metaadatbázis-séma követelmények formális nyelvű leírása;
- az archívumok metaadat-szintű összekapcsolódását, közös keresését lehetővé tévő kommunikációs formák és protokollok áttekintése (az alternatívák felvázolása, javaslattétel);
- az audiovizuális archívumok közötti információcsere adatformátumára alternatívák és javaslat kidolgozása;
- a NAVA metaadatbázis modelljére vonatkozó szabványajánlás kidolgozása;
- a metaadatbázis modell követelményeinek megfelelő szabványajánlás készítése az audiovizuális dokumentumok leírására;
- szabványajánlás készítése az audiovizuális archívumok közötti információcsere adatformátumára és kommunikációs protokolljára.

A *technológiai munkacsoport* munkatervében az alábbiak szerepeltek:

A felkészülés feladatai

- a NAVA projekt korábbi fázisaiban készült dokumentumok áttanulmányozása – a hasznosítható tapasztalatok leszűrése;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az EBU[3] P/FTA és P/FRA (Future Television Archive és Future Radio Archive) projektek eredményeinek elemzése, a P/FTA project záródokumentumának áttanulmányozása – a hasznosítható ajánlások feldolgozása;
- a BME-n kiépült kísérleti rendszer működésének figyelemmel kísérése, tapasztalatainak elemzése;
- az archiválással összefüggő jelenlegi és közeljövőbeli technológiai és műszaki trendek vizsgálata, az eredmények összegzése:
- kompressziós formátumok, fájlformátumok;
- hálózatok, protokollok, SAN/NAS struktúrák és alkalmazásuk;
- injektáló rendszerek (automatikus kép- és hanganalizáló rendszerek, automatikus metaadat-generálás);
- tároló rendszerek (merevlemezes tároló rendszerek, gyorsító tárak, adatszalagos tároló robotrendszerek, DVD-s jukebox rendszerek stb.);
- nem-lineáris editáló munkaállomások;
- tartalom- és „storage"-menedzsment rendszerek, kereső rendszerek.

A rendszerkialakítás feladatai

- a társ-munkacsoportokkal együtt kidolgozott és a projekt vezetése által jóváhagyott gyűjtési és keresési módszerekre alapozott adatgyűjtési, metaadat-generálási, adattárolási, anyag-feldolgozási (editálási) és keresési-kutatási felhasználói követelményrendszer összeállítása (beleértve a főbb kapacitás adatokat is);
- technológia rendszerkoncepció (alternatívák) kidolgozása, a rendszer és elemeinek részletes egyeztetése a társ-munkacsoportokkal és a projektvezetéssel, majd a lehetséges gyártókkal, szállítókkal;
- az előbbiek alapján a NAVA technikai infrastruktúra elveinek lefektetése, a végleges rendszerterv megalkotása, a technológiai „workflow" megtervezése és egyeztetése a társ-munkacsoportokkal és a projektvezetéssel;
- az infrastruktúra beszerzését célzó közbeszerzési pályázatra a tenderdokumentáció műszaki-technológiai mellékletének kidolgozása.

A NAVA működésére vonatkozó elképzelések

Az audiovizuális kulturális örökség megőrzésének jogi szabályozása: a *„NAVA törvény"* tervezete

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a NAVA előkészítés időben egybeesik az Európai Unió ez irányú törekvéseivel. A közelmúltban két kiemelkedő jelentőségű dokumentum is napvilágot látott, amelyeket záros határidőn belül át kell ültetni a magyar jogrendbe. Az egyik az Európa Tanácsnak az *Audiovizuális örökség védelméről* szóló, 2001. szeptember 19-én elfogadott *Európai Egyezménye*, a másik az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve *az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.*

Az Egyezmény azokat a kötelezettségeket és lehetőségeket határozza meg, amelyeket az egyezményt aláíró szerződő felek magukra nézve kötelezően elismernek, és amelyek eredményeként minden csatlakozó ország gondot fordít a saját audiovizuális örökségének megőrzéséről. Az egyezmény az állam feladatául írja elő, hogy gondoskodjék ezen örökség összegyűjtéséről, biztonságos megőrzéséről.

Az Egyezmény – és az erre épülő NAVA törvénytervezet – megkülönbözteti az audiovizuális dokumentumok *köteles példánykénti, kötelező* szolgáltatását az *önkéntes* alapon történő szolgáltatástól. Kötelező szolgáltatássá nyilvánvalóan csak a törvény hatályba lépése után a nyilvánossághoz közvetített dokumentumok tehetők. A törvény hatályba lépése előtt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a nyilvánosság számára közvetített dokumentumok *önkéntes alapon szolgáltatott példányként* kerülhetnek az audiovizuális archívumba.

A NAVA szempontjából a másik fontos dokumentum az *Európai Parlament* és a *Tanács 2001/29/EK irányelve*[4], amelynek célja, hogy összehangolja az információs társadalom érdekeit a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásaival.

Az információs társadalom egyik alapelve szerint *minden állampolgárnak joga van az információhoz való szabad hozzáféréshez*; ezt a jogát a társadalom alapintézményei közé tartozó nyilvános könyvtárak rendszerén keresztül gyakorolhatja.

Tudvalévő, hogy minden államnak gondoskodnia kell a területén megjelenő többszörözött dokumentumok könyvtári gyűjteménybe kerüléséről. Ennek a kereteit részben a kötelespéldány-szolgáltatás törvényi előírása, részben a könyvtári rendszer fenntartására szolgáló költségvetési források biztosítása teremti meg. A nyilvános könyvtárak állományába kerülő nyomtatott dokumentumokat bárki – állampolgári jogon – igénybe veheti a szerzői jog által megengedett ún. *szabad felhasználás* keretein belül.

A szabad felhasználás jelenleg azonban nem terjed ki számos újabb keletű hordozón rögzített dokumentumtípusra (például az internet-használatra) –, amelynek következtében csorbul az információhoz való szabad hozzáférés joga. Ezen ellentmondás feloldását célozza meg a fent idézett EK irányelv, amely további dokumentumtípusokra terjeszti ki a szabad felhasználás jogát. Amint az irányelvben foglaltaknak megfelelően módosítják a szerzői jogi törvényt, az audiovizuális dokumentumokat is a szabad felhasználás szabályai szerint szolgáltathatják a nyilvános könyvtárak.

Várhatóan 2003-ban mindkét európai uniós kezdeményezés beépül a magyar jogrendbe, így megteremtődik az a jogi háttér, amelyre a NAVA szolgáltatási rendszere felépülhet. Szükség van azonban egy önálló NAVA törvényre, amely leszögezi:

- az állam feladata gondoskodni az audiovizuális kulturális örökség összegyűjtéséről, megőrzéséről és szolgáltatásáról;
- a műsorszolgáltatókat és más természetes vagy jogi személyeket, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságokat kötelezi a törvény hatályba lépése után a nyilvánossághoz bármilyen módon és eszközzel közvetített, magyarországi előállítású audiovizuális dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatására;
- a törvény életbe lépése előtt a nyilvánossághoz közvetített magyarországi előállítású, illetve a magyar vonatkozású audiovizuális dokumentumok megőrzéséről szintén gondoskodnia kell a magyar államnak;
- a magyar audiovizuális kulturális örökségre vonatkozó információkat tartalmazó adatbázishoz korlátlan és ingyenes hozzáférést kell biztosítani;
- a lakosság a nyilvános könyvtári rendszeren keresztül férhet hozzá a NAVA gyűjteményében tárolt dokumentumokhoz.

A metaadatbázis felépítése és működése

Az audiovizuális dokumentumok közgyűjteményi feldolgozása világszerte újfajta feladatok elé állítja a szakembereket. Éppen a feladat újszerű volta miatt az egyik legfontosabb feladat a *terminológiai szótár* kidolgozása volt. Az újonnan kidolgozott definíciók használata alkothatja meg a közös nevezőt a különböző területeken dolgozó szakemberek között. A terminológiai munka a *Dublin Core szabvány* hazai adaptálására, illetve a NAVA törvénytervezet 2. sz. mellékletének kidolgozására is kiterjedt.

Ez a munkacsoport is a nemzetközi élvonalban alkalmazott adatbázis-építési eljárások, dokumentum-leíró szabványok és kommunikációs protokollok feltérképezésével kezdte a munkáját. Az élenjá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ró külföldi rendszerek ismeretében úgy döntöttünk, kizárólag a következő – korszerű, jól használható, szabványos – megoldásokat dolgozzuk ki a NAVA számára:

- a *Dublin Core* szabvány követelményeinek megfelelő szabványajánlás az audiovizuális dokumentumok leírására;
- *UML, XML/SGML* szerinti metaadatbázis-séma;
- az *Open Archive Initiative* (OAI), illetve a *Z39.50* protokollok az archívumok metaadatszintű összekapcsolódására;
- a NAVA *relációs metaadatbázis modelljére* vonatkozó szabványajánlás.

Rajtunk kívül álló okok miatt a jellemző hazai audiovizuális archiválási gyakorlatot nem sikerült széles körűen áttekinteni, mert a kiküldött 550 kérdőív 8%-át kaptuk vissza. Az országos kereskedelmi műsorszolgáltatók a többszöri megkeresés ellenére is elzárkóztak az adatszolgáltatástól.

A technológiai feltételrendszer

A másik kettőhöz hasonlóan a technológiai munkacsoport feladatát is nehezítette, hogy a finanszírozók képviselőitől nem kaptunk semmilyen támpontot a leendő NAVA gyűjtőkörére és szolgáltatásaira vonatkozóan. Mérnöki megfogalmazással így sem az input, sem az output oldal nem méretezhető – így kénytelenek voltunk mi magunk felállítani egy modellt, és ehhez hozzárendelni a műszaki-technikai koncepciót. A NAVA működését az alábbiak szerint képzeljük el:

- az audiovizuális dokumentumok a nyilvánossághoz közvetítéssel egyidejűleg a lehető legjobb minőségben, automatikus vezérléssel, szabványos telekommunikációs hálózatokon kerülnek az archívumba;
- a műsorszolgáltatók a NAVA törvénytervezet 2. sz. mellékletében meghatározott metaadatokat eljuttatják az archívumba;
- a beérkező audiovizuális dokumentumok egy interfész rendszeren keresztül jutnak a NAVA technológiai rendszerébe;
- az archívumban örök időkre tárolódik egy nagyfelbontású kópia, amellyel egyidejűleg keletkezik egy kisebb felbontású kópia a szolgáltatási célokra;
- az archivátorok kiegészítik a metaadatokat, illetve eltávolítják a rendszerből azokat a dokumentumokat, amelyeket valamilyen okból nem lehet, vagy nem kell archiválni;
- a metaadatbázis bárki számára on-line hozzáférhető;
- az audiovizuális dokumentumokat a kijelölt nyilvános könyvtárakban (az országos, megyei és egyetemi könyvtárakban, illetve a NAVA olvasótermében) elhelyezett terminálokon lehet megtekinteni.

Néhány adat a projektről

A projekt felügyelőbizottsága nyolc alkalommal ülésezett. A három munkacsoport összesen harminchárom ülést tartott. Az ad-hoc munkabizottságok további huszonkét találkozón egyeztették az elképzeléseiket. A rendelkezésre álló százöt millió forintból hetvenöt millió forintot költöttünk el a finanszírozási szerződésekben meghatározott célokra.

Összegzés

Az egyeztetési, finanszírozási és egyéb gondok dacára a projekt résztvevői igen eredményes munkát végeztek; gyakorlatilag az összes fontos célkitűzést sikerült megvalósítani. Az eredmény egy világszínvonalú, működőképes rendszer kidolgozása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A rendelkezésre álló információk szűkös volta és a kevés idő ellenére le tudtuk rakni egy működőképes rendszer alapjait. Ma már tisztán látjuk, milyen jogszabályi környezetet kell megteremteni a NAVA létrejöttéhez, tudjuk, milyen infrastruktúra kell az audiovizuális dokumentumok gyűjtéséhez, tárolásához és szolgáltatásához, és pontosan kidolgoztuk a gyűjtemény feldolgozásának szabványos megoldásait.

Köszönet illeti a projekt részvevőit, akik áldozatos munkával, igen feszített tempóban, legjobb tudásuk alapján dolgoztak a feladatok végrehajtásán. Bízom abban, hogy a kormányzat és a NAVA leendő vezetői a továbbiakban is igénybe veszik a projektben résztvevő szakértők tudását.

Jegyzetek

1 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2001. szeptember 19-én elfogadott Egyezmény a televíziós alkotások védelméről

2 A tanulmányt .pdf formátumban le lehet tölteni a www.nava.hu címről

3 European Broadcasting Union (www.ebu.ch)

4 Az Európai Parlament és a Tanács 2001. május 22-i 2001/29/EU irányelve az információs társadalomban a szerzői és a szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról

---

Az Országos Széchényi Könyvtár „*Uralkodók és corvinák*" című kiállítása második helyezést ért el az MTA Művészettörténeti Bizottsága által titkos szavazással évente adományozott „Opus mirabile" művészettörténeti díj 2002-es mezőnyében. Az ünnepélyes díjátadáson Galavics Géza akadémikus méltatta a kiállítás koncepcióját, kivitelezését és katalógusát. Az első díjat a Nemzeti Galéria „*Jankovich Miklós*" kiállítása, a harmadik díjat az Ernst Múzeum „*Ernst Lajos*" kiállítása kapta. Az OSZK munkatársai anyagválogatással, tárgyleírással, tanulmánnyal mindkét kiállításban részt vettek.

(*Karsay Orsolya és munkatársai híréből. OSZK levelezési fórum, 2003. május 5.*)

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) jogelődje, a Könyvtári és Informatikai Kamara 1990-ben alakult azzal a céllal, hogy összefogja és képviselje a könyvtárakat és informatikai intézményeket, elősegítse alkalmazkodásukat a társadalmi és gazdasági változásokhoz. Működése továbbra is arra irányult, hogy a könyvtárakat támogassa a modernizáció útján, az értékek megőrzése érdekében.

A szövetség 2003. május 16-án tartott tisztújító közgyűlésén leköszönt *Zalainé Kovács Éva*, aki tizenkét évig vezette a szervezet munkáját. A megjelent tagok nagy többséggel *Fodor Pétert*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatóját választották meg elnöknek. Alelnök lett *Kiss Gábor*, a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója és *Virágos Márta*, a debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgatója. Az elnökség további tagjai: *Ambrus János*, az Országgyűlési Könyvtár főigazgatója, *Egyházy Tiborné*, a Veszprémi Egyetem Könyvtárának igazgatója, *Szlatky Mária* a Budapesti Közép-európai Egyetem Alapítvány Könyvtárának igazgatója és *Venyigéné Makrányi Margit*, a tiszaújvárosi Derkovits Gyula Művelődési Központ és Városi Könyvtár könyvtárvezetője.

(*Az Informatikai és Könyvtári Szövetség sajtóközleménye. 2003. május 22.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szabványosítással kapcsolatos előzetes munkálatok a NAVA projektben

Berke Barnabásné

2001 decemberében készült el a NAVA projekt előkészítésének keretében az ***„Audiovizuális dokumentumok regisztrálása, nyilvántartása terén alkalmazott szabványok és szabályzatok áttekintő elemzése"*** c. összefoglaló dolgozat, amelynek bevezető részéből fontosnak tartjuk a következők kiemelését:

„A digitális technikában bekövetkezett új fejlemények jelentős és gyors változásokat eredményeztek a zenei, a film-, a videó- és a hangfelvételek előállítása és közvetítése terén. Ezek az ún. tartalom-iparágak tevékenyen foglalkoznak a hagyományos előállítási és terjesztési módszerek hasznosításával a megváltozott körülmények között, és elkötelezettek az új információs és kommunikációs technológia alkalmazására a gyártásban, a tárolásban és a közvetítésben egyaránt. Az új technológia és az új versenyhelyzet az egész, széles értelemben vett iparágat új üzleti modellek kifejlesztésére kényszeríti, ha meg akarja tartani, sőt erősíteni kívánja saját szerepét a piacon. Az új technológiai és gazdasági környezetben az infrastruktúra kulcsfontosságúvá vált a stratégiai helyzet meghatározásához. Többé nem elégséges az infrastruktúrát egyetlen iparág követelményeinek megfelelően alakítani, hanem egyre nagyobb mértékben figyelembe kell venni az információs/kommunikációs ipar valamennyi szektorát, ami globalitást jelent mind a tervezésben, mind az alkalmazás területén. Ebben az összefüggésben a szabványosítás sokkal nagyobb jelentőségűvé válik.

Az új multimédia infrastruktúra egyik fontos eleme, ***szabványos eljárások kialakítása a digitális művek azonosítására és leírására.*** *A hagyományos kiadói és hangfelvétel előállító iparban évtizedek óta*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkalmaznak szabványos azonosítókat a termékek terjesztésének és az üzleti nyilvántartások vezetésének támogatására. A digitális tartalom hálózati továbbításához egyre nagyobb szükség van hatékony és megbízható mechanizmusokra nemcsak a termék, hanem az abban megtestesülő szellemi tulajdon azonosítása érdekében is.

A fent leírtak következtében felgyorsult a szabványosítási tevékenység részben az azonosító számrendszerek és kódok kidolgozásában, részben a digitális műveket azonosító, ún. leíró adatok meghatározásában. Nincs azonban olyan hatályos és korszerű nemzetközi szabvány vagy szabályzat, amelynek tárgya kifejezetten az audiovizuális dokumentumok bibliográfiai leírása lenne."

A normatív dokumentumok áttekintése

Az összefoglaló elemzés kitért a jelenleg ismert és még kidolgozás alatt lévő nemzetközi (ISO) szabványok ismertetésére, valamint azokra a normatív dokumentumokra, amelyeket többé-kevésbé már alkalmaznak a fejlett hálózati infrastruktúrával bíró országokban, illetve hazai feldolgozó műhelyekben. Többek között a következő dokumentumokat vettük számba:

ISAN ISO 15706:2002 – Information and Documentation – International Standard Audiovisual Number
Magyarul: Audiovizuális művek nemzetközi szabványos azonosító száma.

V-ISAN ISO/WD (Working Document) 20925-1 – Information and Documentation – Version identifier for audiovisual works (V-ISAN) – Part 1 : Format and use) 2001-11-21.
Magyarul: Az audiovizuális művek verzióinak (változatainak) azonosítója.

A V-ISAN 20925-2 ISO szabvány az azonosító regisztrációs eljárásának szabályait fogja tartalmazni.

ISO/DTR (Draft Technical Report) 21449 – Content delivery and Rights Management – Functional Requirements for Identifiers and Desciptors for Use in the Music, Film, Video, Sound Recording and Publishing Industries.
Magyarul: Tartalom közvetítés és tulajdonjogok kezelése – Azonosítók és deszkriptorok működési követelményei a zenei, a film-, a videó- és a hangfelvételek terén a kiadói szférában.

ANSI/NISO Z 39.85-2001 The Dublin Core Metadata Element Set. Az amerikai szabványt az Amerikai Nemzeti Szabványosítási Intézet (American National Standars Institute, Bethesda, Maryland, U.S.A.), 2001. szeptember 10-én helyezte hatályba.

ISO/IEC JTC1/SC2/WG11 Coding of Moving Pictures and Audio : International Standard Identifiers for Use in the Music, Film, Video, Sound Recording, and Publishing Industries: Joint Response to the MPEG Call for Proposals for Digital Item Identification and Description.
Magyarul: Audiovizuális anyagok kódolása : Nemzetközi szabványos azonosítók használata a zenei, film-, videó- és hangfelvétel, valamint a kiadói iparban: együttes válasz az MPEG javaslatára a digitális anyagok azonosítására és leírására.

MSZ 3424-10 : 1992 Bibliográfiai leírás. Videodokumentumok
Mivel a szabvány 1992-ben készült, természetesen nem tartalmaz a hálózaton vagy digitalizált formában archivált audiovizuális dokumentumok leírására vonatkozó előírásokat. Mindazonáltal, ma is iránymutatónak véljük a videodokumentumok alapvető bibliográfiai adatainak megválasztására és leírására. Digitalizált dokumentumok esetében a KSZ/2-vel kombinálva jól hasznosítható. Az adatelemek a Dublin Core szerkezetben is elhelyezhetőek.

KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok / közreadja a Könyvtári és Szakirodal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság.- [Budapest] : OSZK, 2000.

A szabályzat valamennyi elektronikus formában megjelent dokumentum bibliográfiai leírására tartalmaz előírásokat, így ezek figyelembe vehetők az audiovizuális dokumentumok leírása esetében is. Kétségtelen, hogy számos, az audiovizuális dokumentumok speciális adatainak leírására nem ír elő részletes szabályokat, de ezekkel a szabályzat kiegészíthető az MSZ 3424-10 alapján.

Videodokumentumok katalogizálása : házi szabályzat : kézirat. – 1.2 változat. – Budapest : OSZK Kortörténeti Különgyűjtemény, 1995.

A házi szabályzat az OSZK videódokumentumainak leírására készült az OSZK számítógépes integrált rendszerében (DOBIS/LIBIS, ma NEKTÁR/AMICUS), és alapul szolgál a mozgóképek, ill. az audiovizuális dokumentumok HUNMARC formátumban való feldolgozásához.

A Szabad-Európa Rádió dokumentumainak katalogizálása : házi szabályzat : kézirat. – 2.0 változat. – Budapest : OSZK Informatikai Igazgatóság, 2001.

KSZ/4.1 HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma / közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. – [Budapest] : OSZK, 2002.

Az elemzés során megállapítottuk, hogy sem a nemzetközi gyakorlatban, sem Magyarországon nincs még egyetlen olyan, kizárólag az audiovizuális dokumentumok számbavételére (és visszakeresésének elősegítésére) vonatkozó szabvány/szabályzat, amelyet változtatás nélkül fel lehetne használni a NAVA tervezett gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok adatainak leírására, ugyanakkor vannak olyan minták, melyeknek felhasználásával összeállítható ilyen szabályzat, és melynek alapján megkezdhető a munka.

Ajánlások

Végül ugyanebben a dokumentumban a megfelelő szabályzat kidolgozására és az azzal kapcsolatos eljárásokra/teendőkre ajánlásokat fogalmaztunk meg. Ezek szerint szükségesnek látjuk:

- A Dublin Core metaadat együttesre vonatkozó szabályzat magyarra fordítását.
  Indoklás: Úgy véljük, leghelyesebb az audiovizuális művek (dokumentumok, produkciók) – különös tekintettel a sugárzott (rádió és televízió) adásokra – esetében, illetve az elektronikus formában, csak az interneten elérhető dokumentumok esetében, ha a kötelespéldánnyal egyidejűleg a beszolgáltató (előállító, közreadó, közrebocsátó) személy/testület látja el a dokumentumo(ka)t az ún. metaadatokkal (legfontosabb katalógusadatokkal), lehetőleg a nemzetközileg használt Dublin Core előírásait alkalmazva. Erről leghelyesebb, ha jogszabály rendelkezik. Az viszont a kötelespéldányt fogadó (archiváló) szervezet feladata, hogy a metaadatok közlésére vonatkozóan szabályzato(ka)t bocsásson a beszolgáltató rendelkezésére.
  A Dublin Core rövidesen ISO szabványként jelenik meg, ami azt jelenti, hogy honosítása megrendelhető a Magyar Szabványügyi Testülettől, tehát MSZ-ként országos szabvánnyá válhat.
- Az ISAN szabvány honosítását és a rendszer bevezetését, valamint igény esetén a hazai audiovizuális művek ISAN-nal való ellátását. Ez nemcsak a gyártók és forgalmazók, hanem a műveket archiváló és szolgáltató szervezet érdeke is. Az ISAN ugyanazt a szerepet tölti be az audiovizuális művek esetében, mint az ISBN a könyveknél, az ISSN az időszaki (folytatódó) kiadványoknál vagy az ISMN a kottáknál.
- Authority fájlok létrehozását a számbavételhez és a visszakereséshez szükséges adatelemek egységes formában való leírása érdekében (személy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nevek, testületi nevek – beleértve a közreadókat, kiadókat –, földrajzi nevek, egységesített címek).

- Tárgyszórendszer alkalmazását: ez történhet már meglévő tézaurusz alapján, valamint nagyvonalú osztályozásra felhasználható a 2001. dec. 10-én kelt „Országos Rádió és Televízió Testület pályázati felhívástervezete" (Kulturális Közlöny 25. sz.-ban megjelent melléklet p. 1328–1333.) osztályozási rendszer alapján.
- A munka, illetve a projekt megalapozásához ajánljuk még az amerikai Council on Library and Information Resource (Washington, DC) által megjelentetett dokumentum „The evidence in hand : report of the task force on the artifact in library collections / Stephen G. Nichols, Abby Smith. – Washington, D.C. : CLIR, 2001" megfelelő fejezeteinek: 3.3. Audiovisual, 3.3.1 Sound and Light as Artifact, 3.3.2 Still images, 3.3.3 Moving images, 3.3.4 Recorded sound, 3.3.5 Broadcast media, 3.4. Digital, 3.4.4 Born-digital materials fordítását és az ajánlások figyelembevételét.

Szabályzattervezet kidolgozása

A NAVA Szabványosítási munkacsoportja 2002. augusztus végére kidolgozta *„A metaadatok megadásának szabályzata a NAVA-ban archivált dokumentumok számára"* c. szabályzattervezetet, amely egy részletes bibliográfiai leírási és tételszerkesztési szabályzat alapjául szolgál.

A szabályzattervezet tárgya és bevezetése a következőket foglalja össze:

„E szabályzat tárgya azon metaadatok meghatározása, amelyek az elektronikusan tárolt audiovizuális dokumentumok leírására és azonosítására szolgálnak. Ezen adatok közül a kötelezőket a köteles példányként szolgáltatott dokumentumokkal együtt kell az előállítónak, szolgáltatónak az audiovizuális archívumok számára megadni. A dokumentumokat őrző, nyilvántartó, azokról tájékoztatást nyújtó és azokat a nyilvános könyvtári rendszerben szolgáltató archívum – feladatának teljesítése érdekében – a köteles példánnyal együtt megadott adatokat kiegészítheti és saját adatbázis-kezelő rendszerébe konvertálhatja.

Az e szabályzatban előírt adatok egy részének megadásáról (megválasztásáról, közlésmódjáról) különböző hazai és nemzetközi, főként könyvtári, bibliográfiai, szakirodalmi tájékoztatási szabványok, szabályzatok rendelkeznek."

Mindenekelőtt fontosnak tartjuk a területen szerepet játszó fogalmak felsorolását és meghatározását. Törekszünk arra, hogy az eltérő, de szempontunkból azonos jelentésű kifejezések között kapcsolatot teremtsünk, és gyakran megadjuk az eredeti angol nyelvű terminusokat a nyomon-követhetőség, illetve a későbbi munka megkönnyítése érdekében. E cikk keretében nem soroljuk fel mindazon meghatározásokat, amelyeket más típusú dokumentumokra vonatkozó leírási szabványok/szabályzatok is tartalmaznak, és természetszerűen érvényesek az audiovizuális dokumentumok számbavételénél.

Fogalommeghatározások

Alkotás → mű

Alkotó → Létrehozó

Audiovizuális dokumentum: (mű, munka, dokumentum) (audiovisual work): tartalmi egységet képező képi és/vagy hanganyag.

Megjegyzés: az audiovizuális dokumentum eszközök használatával látható és/vagy hallható, tekintet nélkül annak eredeti vagy későbbi hordozójára.

Audiovizuális műsorszám: a nyilvánosság számára közvetített hang vagy kép, illetve ezek összekapcsolódó – zárt egységet alkotó, vagy önálló részek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ből zárt egységbe szerkesztett – együttese, amelyet egyedileg megjelölő főcím vagy szükség szerint más megkülönböztető jelzés jelöl, illetőleg amelynek az időbeli kezdetét és befejeződését – az elejét, illetve a végét – jelző közlés határolja.

Audiovizuális sorozat: önálló epizódokból vagy részekből álló dokumentum, amelynek összetevői kapcsolatban állnak egymással és általában az egész sorozatot összefoglaló közös címük van.

Dátum: a hozzáférhetőség időpontja, ami megegyezhet a készítés idejével.

Megjegyzés: nem tévesztendő össze a kiadás, gyártás idejével, még kevésbé az idő vonatkozással (→ Tér-idő vonatkozás). Nem biztos, hogy a készítés, gyártás (felvétel) ideje megegyezik a hozzáférhetőség idejével. Ez az időpont főképpen hozzáférhetőség (adás/sugárzás) időpontjának megjelölése. A dátum lehet a létrehozás ideje, az érvényesség, a hozzáférhetőség, és a visszavonás ideje.

Fiktív cím: a címmel nem rendelkező dokumentum számára megállapított (konstruált) cím.

Megjegyzés: Ha egy dokumentumnak nincs címe, csak megjelenített vagy elhangzó szövege, e szöveget kell teljes vagy rövidített formában főcímként leírni. A szöveg tartalmának fontos részeit, mint például termékek vagy szervezetek neveit, események nevét, helyét, idejét változatlanul meg kell tartani a címben.

Több, cím nélküli, de összetartozó dokumentum esetén a megjelenített, elhangzott szövegek alapján kell a dokumentumot leírni, megadva egy rájuk jellemző megfelelő nyelvű és írásrendszerű, a leírás készítője által alkotott főcímet. Ha a dokumentumnak nincs szövege, a megállapított főcím megadható a nyilvántartás nyelvén (esetünkben magyarul).

ISAN (International Standard Audiovisual Number): audiovizuális mű nemzetközi szabványos azonosító száma.

Kiadó: az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely anyagi és/vagy irányítási, igazgatási felelősséget vállal a dokumentum nyilvánossághoz közvetítéséért.

Kiterjedés (coverage): → Tér-idő vonatkozás

Közreadó: az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely a dokumentum szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmáért felelős (→ még: Közreműködő, Szerkesztő, Létrehozó).

Közreműködő (contributor): az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely a dokumentum szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmának létrehozásában az alkotó(k)hoz képest másodlagos (alárendelt, illetve járulékos) szerepet tölt be (például: filmszerkesztő, forgatókönyvíró, narrátor).

Létrehozó (creator): az a természetes vagy jogi személy, aki/amely a dokumentum vagy annak fő része szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmának alkotója, aki/amely e tartalomért elsősorban felelős (író, rendező, zeneszerző, művész, előadó, szereplő stb.) és akinek a tartalomhoz fűződő jogait a szerzői jog védi (→ még Közreadó, Közreműködő, Szerkesztő).

Megjegyzés: Az audiovizuális művek esetében – ahogyan az a felhasznált irodalom alapján nyilvánvalóvá vált –, a szerzőség nem állapítható meg egyértelműen, mivel a mű csapatmunka eredménye. A felhasználó szempontjait kell figyelembe venni akkor, amikor alkotó(k)nak vagy közreműködő(k)nek minősítünk természetes vagy jogi személyeket. A lényeg az, hogy a számbavétel során mindazon neveket megadjuk, amelyek a keresés szempontjából relevánsak.

Metaadatok: az elektronikus formában tárolt dokumentumok leírásához és azonosításához szükséges adatok sora.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megjegyzés: egyszerűbben, a távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok katalógusadatai.

Mű (product): termék, amely alkotás eredményeképpen jött létre. Ide tartoznak: monografikus és folytatódó kiadványok, hangfelvételek, film- és videofelvételek, multimédia-alkotások, stb., akár közbenső, akár végleges formájukban. A mű lehet: egyetlen egységből álló mű, részmű vagy több alkotást magába foglaló mű.

Összetett audiovizuális mű (munka, dokumentum): olyan mű, amely egy vagy több más audiovizuális művet vagy audiovizuális művek részét tartalmazza.

Példák:

- játékfilm, amely rajzfilmek részeit vagy más klipeket tartalmaz;
- televízió műsor, amely korábban gyártott játékfilmből, televízió sorozat részeiből vagy más audiovizuális művekből áll.

Producer: az a személy vagy testület, aki vagy amely a dokumentum létrehozásáért anyagi felelősséget vállal, és magát az audiovizuális dokumentumban vagy annak külső adatforrásában producerként nevezi meg.

Szerkesztő: az a természetes vagy jogi személy, aki/amely a dokumentum szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmának összeállításáért felelős (főszerkesztő, felelős szerkesztő, szerkesztő, összeállító) és akinek a tartalomhoz fűződő jogait esetenként szerzői jog védi (→ még: Közreadó, Közreműködő, Létrehozó).

Szerző → Létrehozó

Tér-idő vonatkozás (coverage): földrajzi (térbeli) nevek vagy időbeli adatok(időhatárok), amelyekre a dokumentum vonatkozik (amelyeket magába foglal).

Verzió (audiovizuális műé): elemek együttese, amelyek változást eredményeznek az audiovizuális mű tartalmában.

Megjegyzés: Bármely változtatás, amely az (eredeti) audiovizuális mű tartalmát érinti (pl. a művészi tartalmat, a nyelvet, a szerkesztést vagy a műszaki formátumot), új verziót eredményez és a használat szempontjából egyedi verzió-azonosító, V-ISAN kiutalását teheti szükségessé.

Videodokumentum (az MSZ 3424-10 szerint): műanyag lapon, szalagon stb. rögzített kép és hang, amely elektronikusan tehető láthatóvá és hallhatóvá.

Megjegyzés: A videodokumentum egy vagy több, gyakran közös borítóban lévő fizikai egységből állhat, és szöveges melléklettel egészülhet ki. Legfontosabb fajtái: videolemez, videoszalag, videokazetta.

A Dublin Core

A Dublin Core Metadata Initiative (DCMI = Dublin Core Metaadat Kezdeményezés) Igazgatósága az OCLC Kutatási és Speciális Projekt Irodája keretében működik, amely a szabályzat gondozásáért felelős. (URL: http://dublincore.org/).

A szabvány előszava leírja annak eredetét, amely 1995-re nyúlik vissza, amikor is könyvtárosok, elektronikus források szakértői, tartalom-szolgáltatók gyűltek össze, hogy megállapodjanak egy könnyen érthető és alkalmazható forrás-leíró szabályzatban bármely tudományág területén. Az érdeklődés folyamatosan nőtt a DCMI iránt és mára több mint 20 nyelvre fordították le dokumentumait, amelyeket átvett a CEN/ISSS (Európai Szabványosítási Tanács/Információs Társadalom Szabványosítási Rendszere) és hivatalosan foglalkozik vele a WWW Konzorcium és a Z39.50 szabvány. A Dublin Core-nak (a továbbiakban: DC) egyszerre vannak erősségei és gyenge pontjai. A metaadatok létrehozásának egyszerűsége csökkenti a költségeket és elősegíti az együttműködést, de nem jelent megoldást minden jelentésbeli és funkcionális kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vetelmény kielégítésére. Ugyanakkor mindezekkel kiegészíthető és összeegyeztethető, azaz kiinduló alapként szolgál a teljesebb körű leírások elkészítéséhez. A metaadat elemek beilleszthetők a MARC formátumú rekordokba. A DC HTML-ben és XML-ben egyaránt címkézhető 15 adatelemet tartalmaz. Az elemek mindegyike szabadon választható és **ismételhető**, sorrendjük nem meghatározott, de az általános érthetőség céljából kötött szókészlet alkalmazása szükséges. Az elemek jelentését minősítőkkel lehet finomítani.

A metaadatok táblázata

A táblázat a Dublin Core szabályzatban előírt, a dokumentumokkal kapcsolatos adatokat tartalmazza, azok magyar és angol nyelvű megnevezésével, meghatározásával, kötelezőségével és ismételhetőségével.[1,2] Az adatok sorrendje a táblázatban: kötelező, feltételesen kötelező, illetve megengedett adatok.

Adat-elem	Magyar meg-nevezés	Angol meg-nevezés	Meghatározás	Magyarázat	Köte-lező-ség	Ismé-telhe-tőség
1.	Cím	Title	A dokumentumban szereplő szó, kifejezés vagy egyéb jelcsoport, amely a dokumentum megnevezésére szolgál.	Kitüntetett szerepe van a főcímnek, illetve az egységesített címnek, amelyek nem ismételhetők. Valamennyi további cím ismételhető (pl. alcím, párhuzamos cím, címváltozat).	K	I
2.	Téma	Subject	A dokumentum tartalmát leíró tárgyszavak, illetve kifejezések vagy osztályozási jelzetek.	A dokumentum tartalmát leíró kulcsszavak, kifejezések vagy osztályozási jelzetek. Ajánlatos előírt tárgyszójegyzék (tézaurusz) vagy hivatalos (szabványos) osztályozási rendszer (pl. az ETO) használata	K	I
3.	Kiadó	Publisher	Az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely anyagi és/vagy irányítási, igazgatási felelősséget vállal a dokumentum nyilvánossághoz közvetítéséért.	A dokumentum kiadójának a neve.	K	I
4.	Dátum	Date	A dokumentumhoz kapcsolódó események dátuma.	A dokumentum létrehozásával, nyilvánossághoz közvetítésével kapcsolatos időpont. Megadása az ISO 8601 előírásai szerint ajánlatos.	K	I

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adat-elem	Magyar meg-nevezés	Angol meg-nevezés	Meghatározás	Magyarázat	Köte-lező-ség	Ismé-telhe-tőség
5.	Típus	Type	A dokumentum típusát, műfaját, általánosabb sajátosságait jelölő kifejezés.	Általános kifejezés, amely a funkciót, dokumentumtípust, a gyűjteményes forráson belüli szintet nevezi meg. A dokumentum fizikai (digitális) megjelenítésének megnevezését a „Formátum" adatelemben kell megadni. Ajánlatos egységes kifejezések (kódszótár) használata.	K	I
6.	Formá-tum	Format	A dokumentum megjelenésének formája és megjelenítésének módja, eszköze.	A dokumentum megjelenésének (manifesztációjának) megnevezése. Ide tartozik: a médium, adathordozó fajtája és terjedelme (mérete), a hozzáférés módja, a működési követelmények (szoftver, hardver vagy egyéb, a dokumentum használatához szükséges eszközök, az elérés lejárati ideje). Ajánlatos egységes kifejezések (kódszótár) használata.	K	I
7.	Azonosító	Identifier	A dokumentumot egyértelműen azonosító kód.	Ajánlatos a dokumentum azonosítása hivatalosan elismert kóddal, amilyen többek között az Egységes Forrás Azonosító (URI=Uniform Resource Identifier), a Digitális Objektum Azonosító (DOI=Digital Object Identifier), a Könyvek Nemzetközi Szabványos Azonosító Száma (ISBN=International Standard Book Number). Ezek hiányában egyéb azonosító(ka)t (pl. leltári szám, raktári jelzet és egyéb nyilvántartási szám/jelzet) kell megadni.	K	I
8.	Létrehozó	Creator	Az a természetes vagy jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely a dokumentum vagy annak fő része szellemi tartalmának alkotója, aki/amely e tartalomért elsősorban felelős.	A szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalom létrehozójának a neve.	FK	I

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adat-elem	Magyar meg-nevezés	Angol meg-nevezés	Meghatározás	Magyarázat	Köte-lező-ség	Ismé-telhe-tőség
9.	Forrás	Source	Hivatkozás a leírt dokumentum forrásául szolgáló dokumentumra.	A leírt dokumentum részben vagy egészben származhat egy másik dokumentumból. A hivatkozásban ajánlatos megadni a forrás hivatalos azonosítóját.	FK	I
10.	Nyelv	Language	A dokumentumban előforduló szövegek nyelve.	Az ISO 639 háromjegyű azonosító kódja. Megfelelője magyarországi használatra az MSZ 3400-2001	FK	I
11.	Jogok	Rights	Adatok a dokumentum felhasználásával kapcsolatos jogokról és a hungarikum fajtájáról (területi, személyi, nyelvi, tartalmi).	Jogkezelésre vonatkozó adatok, amelyek kiterjedhetnek a szellemi, szerzői és különböző tulajdonosi jogokra. Ha a jogtulajdonos(ok)ra való adatelem hiányzik, feltehetően a forrásra nem vonatkozik ilyen adat. A hungarikum minősítést kóddal kell jelölni.	FK	I
12.	Tartalmi leírás	Descrip-tion	A dokumentum tartalmának összegző leírása.	Szabad szöveges összefoglalás, kivonat, tartalomjegyzék.	M	I
13.	Közre-működő	Contri-butor	Az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely a dokumentum szellemi tartalmának alkotásában részt vesz, és a létrehozóhoz képest alárendelt, illetve járulékos szerepet tölt be, illetve aki/amely a dokumentum valamely járulékos részének létrehozója.	A szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalom létrejöttéhez hozzájáruló(k) neve.	M	I
14.	Kapcsolat	Relation	Hivatkozás a dokumentummal kapcsolatos másik dokumentumra.	A hivatkozásban ajánlatos megadni a kapcsolódó dokumentum hivatalos azonosítóját.	M	I
15.	Tér-idő vonat-kozás	Coverage	A dokumentum tartalmának térbeli vagy időbeli vonatkozásai.	Földrajzi (térbeli) nevek vagy időbeli adatok(időhatárok), amelyekre a dokumentum vonatkozik (amelyeket magába foglal). Ajánlatos földrajzi nevek tézauruszának használata, illetve az időhatárok megadása számokkal kifejezve.	M	I

Jelmagyarázat a kötelezőséghez:

K = kötelező; FK = feltételesen kötelező; M = megengedett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Valamennyi adatelem szerepel a HUNMARC[3] megfelelő mezőjében, almezőjében.
A metaadatok megválasztásával, adatforrásaival, leírásuk módjával a szabályzat tervezet általános előírásai és rendelkező része foglalkozik.

Más, fontos szabványok

A dokumentumoknak az archívum(ok)ban történő teljes bibliográfiai leírására érdemes figyelembe venni az *MSZ 3424/9-1988 Bibliográfiai leírás. Hangdokumentumok*, valamint az *MSZ 3424/10-1992 Bibliográfiai leírás. Videodokumentumok* hatályos magyar szabványok, illetve az ezeket majd felváltó KSZ-ek (Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabályzat) előírásait.
Érdemes figyelembe venni még az Országos Széchényi Könyvtárban kidolgozott, belső használatra szánt *„Videodokumentumok katalogizálása. Házi szabályzat, 1995"* c. dokumentumot, különös tekintettel a több részben megjelent eseti dokumentumok tételkapcsolatainak létrehozásához.
A távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok adatainak megadására alapvető szabályzat a *KSZ/2-2000 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok*, az időszaki kiadványokéra (folytatódó dokumentumok) a *KSZ/3-2002 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok*.
A besorolási adatok megadásához az *MSZ 3440 szabványcsalád* előírásait kell alkalmazni.
A tételszerkesztéshez (a besorolási adatok megválasztásához) az *MSZ 3423-1* és az *MSZ 3423-2* szabvány előírásait értelemszerűen kell figyelembe venni.

A szabályzattervezet bemutatása

A szabályzattervezet foglalkozik az adatközlés tárgyával, amely eseti dokumentumnál lehet:

- egyetlen egységből álló dokumentum,
- több egységből álló dokumentum valamelyik része (egysége),
- több egységből álló dokumentum egésze,
- több egységből álló dokumentum részeinek (egységeinek) egy csoportja,
- a dokumentum részét képező valamely fejezet, azaz részdokumentum.

Időszaki (folytatódó dokumentum) esetében lehet:

- a dokumentum egésze,
- a dokumentum bármely részegysége,
- a dokumentum részegységeinek egy csoportja,
- a dokumentum valamely részegységében közzétett fejezet, azaz részdokumentum, amely önálló dokumentum egyben.

Leírja a dokumentumok közötti kapcsolatokat, amely szerint az lehet: két vagy több dokumentum, illetve a bennük foglalt művek egyenértékű vagy hierarchikus kapcsolata. Minden, az adatközlés tárgyát képező dokumentumról önálló adatsort kell megadni. Az egymással kapcsolatban lévő dokumentumok (a bennük foglalt művek) között kapcsolatot kell biztosítani.
A gyűjteményes dokumentumról önálló (összegző) adatsort kell készíteni, amely adatsor a gyűjteményt alkotó dokumentumoknak csak a közös adatait tartalmazza. Az összegző leírás részletező leírásokkal egészül ki, amelyek a gyűjteménybe tartozó egyes dokumentumoknak a saját adatait tartalmazzák. Az összegző és a részletező leírások (tételek) között az adatbázison belül kell a megfelelő kapcsolatot biztosítani.
Foglalkozik a dokumentumot leíró adatok forrásával (belső és külső források), az adatok megadásának nyelvével és írásrendszerével, valamint az adatok írásmódjával.
A *rendelkező rész*, megadja a metaadatok körébe tartozó adatok forrására, megválasztására, megadá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

suk (leírásuk) módjára vonatkozó szabályokat és számos (de nem elegendő) példát tartalmaz. A példák közül illusztrációképpen közlünk néhányat:

Főcím

Az utolsó budai basa
(egyrészes eseti dokumentum főcíme)

Isten áldja a tisztes ipart! 12., A gyékényfonó, csipkeverő
(többrészes eseti dokumentum főcíme)

Gondolat, jel
(időszaki (folytatódó) dokumentum főcíme)

Gyűjteményes mű főcíme

Weber operáiból (válogatás)
(egy zeneszerző gyűjteményes művei)

Heana Cotrubas operafelvételeiből (válogatás)
(egy énekes gyűjteményes felvételei)

Gyűjteményes mű főcíme és alcíme

Főcím: Muzsikáló délután
Alcím: válogatás Hummel, Smetana, Monteverdi, Wagner, Goldmark és más szerzők műveiből

Főcím: Verkli
Alcím: Kedvenc slágereink a kuplétól az operettig

Fiktív cím

Szécsi Pálra emlékezik vissza nővére Szécsi Kati
(egyedi fiktív cím)

Parlamenti választás 1998
(összefoglaló fiktív cím)

Illyés Gyula anyagai
(fiktív sorozati cím)

Generikus (általános kifejezést tartalmazó) főcím

Hírpercek
Hírek, közlekedés, időjárás
Krónika

A főcím a szerző, a közreadó vagy az előadó neve

Sebestyén Márta
Haydn

A főcím betűszó, mozaikszó vagy rövidítés

TS

A létrehozó neve a főcím része, azzal egy nyelvtani szerkezetet alkot

Balogh József zongorázik
Zenegér Huzella Péterrel
Benedek Elek meséi

Összetett főcím

Magyarországi néptáncok 4., Rábaközi táncok

Kötelező alcím (egyéb címadat)

Főcím:	Alcím:
Unser Bildschirm	Német magazin
Hrvatska kronika	Horvát magazin
Macskabolt	Tordon Ákos mesejátéka
Mi a titka?	Franco Corelli operaénekes művészete Meixner Mihány műsora
Tenyerén hordott az élet	Márk Tivadar jelmeztervező
MM	Magyar millennium
MMM	Mi? Mennyi? Mennyiért?

A szabályzattervezet rendelkező része foglalkozik a létrehozó(k)ra vonatkozó adatok leírásának szabályaival. Ezek közül is megadunk néhány példát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Főcím: A csipkék királynője
Alcím: 100 éves a halasi csipke
Létrehozó: Matula Ágnes
Funkció megnevezése: rendező

Főcím: Magnificat
Létrehozó: Vasadi Péter
Funkció megnevezése: zeneszerző

Főcím: Ómolnár Miklós beszélgetése Csákányi Eszterrel
Létrehozó: Ómolnár Miklós
Funkció megnevezése: riporter
Létrehozó: Csákányi Eszter
Funkció: riportalany

Főcím: Csak álmaim őrzik a szárnyak helyét
Alcím: Albert Zsuzsa versei
Létrehozó: Albert Zsuzsa
Funkció: szerző
Szerkesztő: Kulcsár Katalin

Főcím:
Szigetközi percek
Létrehozó: Helényi Tamás
Funkció: operatőr, rendező

Témaként kell megadni a dokumentum tartalmát leíró tárgyszavakat (kulcsszavakat) és/vagy osztályozási jelzeteket.

Főcím: Családi gazdálkodás keretében folytatott ebtenyésztés Szentes környékén
Téma: farmergazdaság, kutyatenyésztés, Szentesi kistérség,

Főcím: Helyi választás Katymáron
Téma: önkormányzati választás, Katymár (Szolnok megye)

Főcím: Király Béla tábornok és professzor
Téma: Király Béla (1928-), 1956-os forradalom, életinterjú

Főcím: Az Ember tragédiájáról készült illusztrációk
Téma: Madách Imre (1823-1864). Az ember tragédiája, illusztráció

Főcím: Dankó Pista legszebb nótái és szövegei
Téma: cigányzene, dalszöveg

Tartalmi leírásként viszont a dokumentum tartalmának szabad szöveges leírását, összefoglalását (kivonatát) kell megadni tömör megfogalmazásban. Ha a dokumentumnak van tartalomjegyzéke, úgy ezt is meg lehet adni.

Főcím: Mattis Teutsch János (1884-1960)
Tartalmi leírás: Mattis Teutsch János, az erdélyi, brassói születésű festő a XX. század tízes, húszas éveiben különös, fantasztikus lélekfáival, lélekvirágaival szinte berobban a nemzetközi avantgarde élvonalába. Kiállít Európa nagyvárosaiban, az expresszionizmus úttörő mesterei közé sorolják.

A további előírások a **kiadó**ra, a **közreműködők**re vonatkozó adatok leírási szabályait tartalmazzák.

Főcím: Esti Kornél csodálatos utazása
Létrehozó: Pacskovszky József
Funkció: rendező
Közreműködők: Máté Gábor
Erdélyi Mátyás
Igó Éva
Németh Gabriella
Funkció: szereplő

Példák a **dátum**ra vonatkozó adatok leírására.

Az első rész előállítási éve: 1999
Az utolsó rész előállítási éve: 2000

Az első részegység közvetítésének éve: 1982
Az utolsó részegység közvetítésének éve: 1999

Az előállítás dátuma: 1999

A közvetítés dátuma: 2003-11-26

Az eredeti, első sugárzás ideje helyszíni közvetítés alkalmából: 2001-12-13

Az ismétlés ideje (az archívumban ezt az adást szolgáltatják köteles példányként): 2002-06-06

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az audiovizuális dokumentum **típus**ának megnevezése. A tervezet kiemeli egy dokumentumtípus tézaurusz használatának fontosságát. A típus többek között lehet:

játékfilm
élő adás
életinterjú
ismeretterjesztő műsor
cigányzene

Példák a **formátum**mal, a **működési követelmények** megadásával, a **méretekkel** és **egyéb jellemző**kkel kapcsolatos adatokra:

Hanganyag/mpeg2
Hanganyag/mpeg4
Video/mpeg1
Video/mpeg4

25 min.

4 min., 47 sec.
kezdési idő: 00:24:01
befejezési idő: 00:25:31

ff. (fekete-fehér)
hg. (hangos)
sztereo
mono
1.5 Mbps; hg; ff; 296 Mb

További előírások szabályozzák azt, hogy hogyan kell megadni a forrásdokumentum adatait, ha a dokumentum részben vagy egészben valamely más dokumentum (mű) alapján készült, a dokumentum nyelvét, a vele kapcsolatban álló más dokumentum adatait, a tér-idő vonatkozást, valamint a jogokra vonatkozó közléseket.

Végül ajánlásokat dolgoztunk ki (külföldi példák felhasználásával) a **NAVA adatbázis egységes kereső-képernyőjére és a találatok megjelenítésére:**

NAVA: KERESŐ ŰRLAP

A NAVA online katalógusa ..... audiovizuális műsor adatait tartalmazza.

Adja meg keresőkérdését az ablakok valamelyikében vagy több ablakban

Cím: [ ] *Tárgyszó:* [ ]

Személynév: [ ] *Testületi név:* [ ]

Dokumentumtípus: [ ] *Év:* [ ]

vagy évek [ ] *tól* [ ] *ig*

[Keresés elindítása] [Keresés törlése]

Találatok megjelenítése [ ] *tétel oldalanként*

Az ablakocskáknál felvillanó magyarázatok:

Cím: Keresés a teljes cím vagy a cím bármely szava szerint

Tárgyszó: Keresés a tárgyszó indexben

Személynév: Keresés rendezők, szereplők, producerek, szerzők stb. neve szerint

Testületi név: Keresés rádió és tv adók, kiadók, szponzorok, produkciós cégek stb. neve szerint.

Dokumentumtípus: videó, audió, könyv, cikk

Év: A keresés szűkítése a megadott évre

vagy évek -tól -ig: A keresés szűkítése az adott évhatárok közötti időre

Találalok megjelenítése ablakocskában legördülő menü: 10, 20, 30, 50 számokkal

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Javaslat a találatok rövid megjelenítésére

NAVA:

A KERESÉS EREDMÉNYE RÖVID FORMÁBAN

«vissza | keresés

Tíz találat a 12-ből

következők«

Cím (kattintson a részletes megjelenítésre	Év	Közreműködők	Kivonat
> Főcím (a részek száma, ha többrészes a dokumentum) (Típus zárójelben) Sorozat: Sorozatcím	A közzététel éve	Személynév (funkció) Személynév (funkció) Testületi név (funkció)	Tartalmi leírásból 3 sor három ponttal lezárva ...

Javaslat a találatok részletes megjelenítésére:

NAVA: RÉSZLETES ADATOK «vissza | keresés
FŐCÍM: alcím
Sorozatcím
Tartalmi leírás teljes szövege (ha többrészes a dokumentum, minden egyes rész tartalmi leírása, folyamatosan)
A részek címe:
Az egyes részek címe, ha a dokumentum többrészes
Nyelv: kód(ok) feloldva
Formátum: minden adat
Kiadó(k):
Közreműködők: Először a létrehozó(k) (funkció), utána a közreműködő(k) (funkció)
A sugárzás időpontja:
Jogok:
Kapcsolat:
Azonosító:
Hozzáférés:

Jegyzetek

1 ANSI/NISO Z39.85-2001 The Dublin core metadata element set : an American national standard, developed by the National Information Standards Organization : approved September 10, 2001 by the American National Standards Institute. – Bethesda, Maryland : NISO, 2001. – VIII, 6 p.

2 Dublin Core Qualifiers
http://dublincore.org/documents/

3 HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. KSZ/4-2002.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információ értékelése mint ökológiai jellegű folyamat

2. rész*

Benediktsson Dániel

Az autoritás fogalma és szerepe az információkeresésben

Tanulmányom első részében a bibliográfiai tétel szerepével foglalkoztam az információ értékelése szempontjából. Most egy ugyancsak nehezen definiálható fogalom elemzésével, az autoritás szerepével folytatjuk gondolatmenetünket. Az autoritás vizsgálatánál abból kell kiindulnunk, hogy olyan általános fogalomról van szó, amely mind konkrét, mind pedig elméleti szempontból aktuális lehet. Elsősorban filozófiai, azon belül pedig kifejezetten ismeretelméleti fogalomként a tanulmány azon tézisséhez kapcsolható, miszerint az információkeresés fő célja – az a szinte paradigmatikus wilsoni tétel -, hogy az információkereső szert tegyen olyan szöveges eszköz(ök)re, amely(ek) alkalmas(ak) célja elérésére, azaz a számára leginkább megfelelő információ megszerzésére (Wilson, 1968).

Hogy mi felel meg leginkább a kereső elsődleges céljának, azt az *autoritással* fejezhetjük ki legmegfelelőbben: az autoritás tehát abban segít, hogy a használó hozzájusson a *legjobb* textuális eszközhöz, amely elvezeti a problémája megoldásához. Ez a „legjobb" azonban egyrészt elég bizonytalan, másrészt nehezen azonosítható jelző, amely nem sokat

* A tanulmány 1. része a Könyvtári Figyelő 2002. 4. számában jelent meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mond a kérdés megfogalmazása szempontjából, viszont kifejezi a használó/információkereső elégedettségét, (amennyiben sikerült elérnie a kívánt célt). Az autoritást mint kifejezést valahogy mégis le kell fordítani, érthetővé kell tenni, de nem konkrétan, (mert bármilyen keresést, amennyiben az annak minősül, felfoghatjuk ilyen értelemben is), hanem absztrakt módon, amely kizárólagosan alkalmazható egy ilyen interpretációs folyamat és modell esetén. Ebből következik, hogy a „legjobbat" mint kifejezést a jelen vizsgálat idejére, úgymond az autoritás szinonimájának kell tekintenünk.

Ha egy bibliográfiai tétel (a továbbiakban Bt) szöveget vagy dokumentumot reprezentál, akkor a használó a legjobbnak azt fogja tekinteni, amelyik számára releváns információt, azaz autoritást ad egy adott cél elérése érdekében. A döntéshozatali folyamatban, amely tulajdonképpen az értelmezés fázisa, a Bt azon részei lesznek szemiotikusan-szimbolikusan jelentéshordozók a kereső számára, amelyek az autoritás jegyeit viselik. Az autoritás fogalma sokkal szélesebb tartományt fog át, mint általában a mindennapi értelmezés során vagy akár filozófiai használatban. Azt mondhatjuk, hogy ez olyan speciális esete az autoritásnak, amit Wilson után *kognitív autoritásnak* lehet nevezni (Wilson 1983).

Wilson P. munkája tekinthető a téma eddig egyetlen átfogó bemutatásának (legalábbis könyvtári szempontból), bár elvétve találhatók egyéb hivatkozások is (pl. Brooks, 1985). Megjegyzendő, hogy a terminus eredeti filozófiai értelemben való használatát bemutató írások is igen ritkák. Wilson saját maga mondja el, hogy bibliográfiai kutatásai során egészen a 19. század közepéig kellett visszanyúlnia, hogy valamennyire is releváns munkát találjon a témával kapcsolatban. Bár könyvének fókusza a kérdés más aspektusaira irányul, de az *Információkeresés és kognitív autoritás* c. utolsó fejezete közvetlenül kapcsolódik jelen témánkhoz. Ebben Wilson az értékelés lehetséges kritériumait elemzi és kiáll az információs szakember információértékelő szerepe mellett akkor is, ha a jelen perspektívából nézve és a belátható jövőt tekintve, nem sok okunk lehet az optimizmusra (Wilson, 1983. 165–198. pp.) Vizsgálata a kognitív autoritást illetően a szövegeket érinti. Ami számunkra fontossá teszi, az a szöveges környezet középpontba helyezése. Az autoritást tehát a Bt-szövegek vagy Bt-adatok szintjére kell transzponálni és meg kell vizsgálni, hogy a jelenlévő komponensek milyen autoritással bíró jelentést hordoznak. A kognitív autoritás fogalma egy megismerőt (kognitív személyt) is feltételez, aki ebben az esetben bármely információkereső/felhasználó lehet, akinek megvan a megfelelő háttere az értékelő kritériumok alkalmazására. Következésképpen az egyes Bt-komponensek mutathatnak autoritási jeleket, ha pedig nem mutatnak, azt is figyelembe kell venni, mint a negatív autoritás esetét. Hangsúlyoznom kell, hogy ez az autoritás elképzelés nem a szöveges eszközök kiválasztásának közvetlen módja, hanem egy komplex döntéshozatali mechanizmus fontos része. Lehet, hogy a keresés alkalmával két egyformán releváns dokumentumot fogunk azonosítani, amelyek az autoritás ugyanazon szintjét testesítik meg, de csak az egyiket használjuk fel a probléma megoldása során. Hogy melyiket, az még nagyon sok további külső és belső kritériumtól fog függeni, de ezek már nem egyedül az autoritáshoz kapcsolódnak.

A különböző Bt-adatok – helyes interpretáció esetén – ugyanis egyenetlen mértékben és minőségben hordozzák az információt. Egy állandóan növekvő szabályozott bibliográfiai univerzumban a mennyiség gyorsan fix jelenséggé válik, különösen automatizált transzfer rendszerekben. A minőségi részt azonban egyrészt a kereső/felhasználó szubjektív interpretációs képessége határozza meg, ami itt most nem fontos, másrészt a kérdéses téma/tárgykör, ami viszont igen, mivel a Bt egyes elemeihez csatolt kognitív autoritás a tudományterületek szerint szignifikánsan változik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kognitív autoritást kifejező információelemek

A következő lépés annak az áttekintése, hogy milyen Bt-elemek szükségesek és ezek hogyan szolgálják a kognitív autoritást az egyes szakterületeken. A szakterületek felosztása megint csak Wilsont követi (Wilson, 1983. 81–121. pp.). Mielőtt a szakterületek felosztását ismertetném, válasszuk ki azokat az elemeket, amelyek szerepelhetnek egy ilyen áttekintésben, anélkül, hogy valamilyen előzetes katalogizálási vagy bibliográfiai mintát rögzítenénk. Csak lényeges és értékelhető információ jöhet szóba, azok tényleges vagy előírt sorrendje itt nem fontos.

A leglényegesebb bibliográfiai információs elemek négy csoportba oszthatók: szerző, cím, impresszum adatok és ún. egyebek (Krummel, 1989. 44-45. pp.). A példák két alapvető dokumentumtípust érintenek: a monográfiákat és a periodikumokat.

A szerzői csoport bármilyen személyes és intézményi, testületi, vagy egyáltalán bármilyen intellektuális hozzájárulásra vonatkoztatható. A cím a főcímre, az alcímre vagy más szövegesen meghatározott kiegészítő információra (pl. konferenciák nevei) is érvényes. Az impresszum a kiadói névre, a megjelenési helyre és a megjelenési idő adataira terjed ki. Az egyebek alatt pedig a fizikai információként értelmezhető terjedelem (oldalszám/pagina), a méret, illusztráció, ill. azok a speciális adatok értendők, amelyek a kiadás, a bibliográfiai hivatkozások, az indexek, sorozatok megjelölésére szolgálnak.

A dokumentumreprezentáció hasznossága egy meghatározott területen az általános interpretáló képességen túlmenően attól is függ, hogy a Bt egyes elemei milyen kognitív autoritást hordoznak. Az autoritás jelenlétét és fokát az adott diszciplína jellegzetességei, speciális tulajdonságai, valamint a paradigmatikus konszenzus határozza meg. Hozzá kell tenni, hogy az autoritás foka, amit a Bt egyes részeiből vagy egészéből származtatunk, gyakran kapcsolható a felhasználó tudományos, intézményi, ill. egyéni helyzetéhez. (Bár ezek a tényezők elsősorban az ő kognitív státuszát befolyásolják, de hatásuk van az autoritásra is.)

Mindez azonban lényegében csak fokozati különbség. Például egy fiatal, ambiciózus kutató, aki valamilyen természettudományos területen működik, és az állandó tanulás és teljesítés nyomása alatt áll, s ezek következtében ki van téve az információs túlterhelésnek is, úgy próbálja helyzetét enyhíteni, hogy csak azt az információt fogja olvasni, ami garantáltan minőségi: ismert vagy hírneves, tehát idősebb kutatók, vagy sikeres, már elismert pályatársak munkáit (szerzői kategória), amelyek abszolút relevánsak témájára nézve (cím kategória) és magfolyóiratokban jelentek meg (impresszum kategória). Vagyis ezeknek az elemeknek a kombinációja jelenti majd számára az autoritást, minden egyéb információ (talán egyedül a megjelenési idő kivételével) csak másodlagos jelentőséggel bír. A felsorolt elemek adják számára a minőséget, a relevanciát. A többi adat viszont sem a Bt részeként, sem pedig járulékos környezeti információként (pl. index terminológia) nem befolyásolja. A feladat is ezt támasztja alá, a példában szereplő kutató még nem ért ahhoz a szinthez, ahol olyan átfogó összeállításokat kellene készítenie, amelyek az irodalom másfajta áttekintését teszik szükségessé. Attól a pillanattól kezdve, amikor a felsorolt elemek már nem elegendőek az autoritás kifejezésére, mert nem nyújtanak elég értékelhető információt (pl. mert a szerző nem ismert, a folyóirat perifériálisnak minősül stb.), a használó egyéb jeleket fog keresni, amik alátámasztják autoritás igényét. De az egyéb jeleket újból a diszciplína kommunikációs folyamatai fogják meghatározni és azok fognak a kereső egyéb, esetleg magasabb szubjektív státuszával interakcióba lépni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kognitív autoritás a természet- és alkalmazott tudományok területén

Az első tudományterület, amit meg kell vizsgálnunk, a természet- és alkalmazott tudományok területe. Az előző fejezetben elmondottakból több minden már ehhez a területhez tartozik, az említett példa is ide sorolható, tehát tulajdonképpen már benne is vagyunk az elemzésben. Lényeges, hogy elfogadjuk azt a tézist, miszerint ami valójában meghatározza a természettudományokban a kognitív autoritást, az mindig összekapcsolható az uralkodó és paradigmatikus kommunikációs viselkedéssel. Az ismeretek összességét figyelembe véve, a természettudományok az a terület, amelyet a leginkább vizsgáltak a kommunikációs transzfer szempontjából, és ezért ez a legjobban dokumentált (ld. Garvey 1979-es és Meadows 1974-es tanulmányait).

Röviden összefoglalva azt lehet mondani, hogy a (természet)tudományos kommunikáció folyamatát egy olyan kontinuumnak lehet tekinteni, ahol a hangsúlyok a kutatás célja és módja szerint változnak, az eredmények pedig a kommunikációs mező egészéhez kapcsolódnak. Az említett kontinuum magában foglalja a formális és informális tartományt egyaránt, de csak a formális rész a dokumentum- vagy rekordfüggő. A két aspektus azonban nem egyenrangú, az elsőbbség meglepően az informális oldalé. A kérdést kutatók, köztük Garvey is, arra a következtetésre jutottak, hogy az abszolút prioritás az informális tartományhoz kell, hogy tartozzon, mert itt keletkeznek az interaktív folyamatok és alakul ki az a bázis, amin az egész tudományos kommunikáció alapul, továbbá ez nem csupán információcsere, hanem ún. szociális mechanizmus is (Garvey, 1979. 26. p.). Mindezeket figyelembe kell venni, amikor vizsgáljuk az egyes szakterületek befolyását arra, hogy a Bt-elemek milyen kognitív autoritást mutatnak. Éppen ezért szokatlannak tűnhet az a megállapítás, hogy a természettudományok ún. objektív-kísérleti módszertanával ellentétben, a Bt legfontosabb és leginkább értékelt adatai azok, amelyek objektíve a legkevésbé determináltak. A korábban már leírt példa igazolja ezt. Ha az adatmezőket szekvenciálisan nézzük, a következő eredményre jutunk: a szerzői elemnek teljes elsőbbsége van, különösen a folyóiratban közölt publikációk esetében, ahol a szerző intézményi hovatartozása is fel van tüntetve. A szerző(k) fontossága csökkenhet az idő multával, és ahogy a kutató közeledik a szenior státuszhoz ezáltal más, objektívebb megközelítés is felmerülhet az információkeresés során.

A szerző elsőbbsége, mint autoritás azért meglepő, mert ez szubjektív koncepcionális elemet képvisel az értékelési folyamatban, s ez ellentétes azokkal az objektív, kvantitatív episztemológiai közelítésekkel, amelyek a természet- és alkalmazott tudományokat jellemzik. Az is világos, hogy a dokumentum mint fizikai entitás itt nem jelent túl sokat. Ez magyarázza, hogy az információs transzfer fizikai oldalát képviselő újdonságok, mint például a mikrofilmek, ill. az elektronikus hordozók, miért ezen a területen jelennek meg először. Amikor a felhasználó a hangsúlyt a szerzőre helyezi és a dokumentum autoritását, ill. minőségét ennek alapján dönti el, akkor valójában áthelyezi az információt az informálisból a formálisba. A végső következtetés az lehet, hogy a nem regisztrált, nem rögzített, szubjektív információ fogja (bár nem kizárólagosan) eldönteni a rögzített Bt-adatok hasznosságát. A folyamatot olyan kvalitatív jelenségként lehet leírni, amely kvantitatívvá válik, amikor átfogó információkeresés megy végbe, s ami egyéb faktorok figyelembe vételét is maga után vonja.

Az a benyomásunk támadhat, és joggal, hogy a szerzőség, ill. az egyéb személyes részvétel csaknem kizárólagos jelentőséggel bír a természettudományokban a kognitív autoritást illetően.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fontossága az informális kommunikáció elsőbbségéből ered és megerősíti azt, amit már gyakran állítottak a tudományok e csoportjával kapcsolatban, nevezetesen, hogy a dokumentumok és a rögzített információ lényeges, de csak kiegészítő szerepet játszik.

Ha a további összetevőket szemléljük, azok is hasonló tulajdonságokat mutatnak. A cím adatcsoport a tudományok ezen területén a világosságot, egyértelműséget képviseli. Ez az egyetlen tudástartomány, amelyben szigorú szabályok uralkodnak a kifejezőségről. Ezért a természettudományokban a címek mindig nagyon egyediek mind szemantikailag, mind tartalmilag. A felhasználó számára lehetővé válik, hogy a tartalmat, azaz annak relevanciáját nagy biztonsággal felmérje. A relevancia ebben az esetben nem azonos azzal, amiről korábban úgy fogalmaztunk, hogy egy cél elérésére szolgáló eszköz, ugyanis ebben az összefüggésben csupán egy elsődleges megközelítést értünk alatta, ami nem jelent kognitív autoritást. A dokumentum/szöveg lehet releváns, de ettől még nem biztos, hogy a lényeget tartalmazza (pertinens). Egy címben jelentkező specifikus leírás utalhat a témára és a természettudományok esetében ezt meglehetős precizitással meg is teszi, de ez nem jelent automatikus kijelölést a probléma megoldásra (ami valójában textuális eszköz a cél elérésére). A kutató számára, aki az informálisból a formálisba tér át, a cím indexként funkcionál és arra szolgál, hogy azonosítsa a szöveg „javaslattevő és szemantikai" (Wilson kifejezése) tartalmát. Ezért van az, hogy a könyvtár-informatika kialakított a jelentéssel bíró címszavakból egy index típust (KWIC indexek), mely elsősorban a természettudományokban funkcionál, ahol a szemantikai tartalom kifejezése a címekben csaknem kötelező.

A fentieket ki lehet fejezni egy elméleti formulával is. Ha elfogadjuk a kognitív autoritáson alapuló érvelést oly módon, hogy ez szolgálja azt a célt, hogy a felhasználót eljuttassa a legmegfelelőbb textuális eszközhöz, a Bt összetevőit két nagy, nem feltétlen szekvenciális csoportra oszthatjuk. Először is lesznek azok az elemek, amelyek heurisztikai célokat szolgálnak, és lesznek, amelyek csak az azonosítás (identifikáció) szerepét játszhatják.

Világos, hogy csak heurisztikai eszközöket lehet a kognitív autoritás hordozójának tekinteni, ami marad, csak azonosítási jogosítványokkal rendelkezik.

Mindez a funkcionális ekvivalenciának megfelelően kifejezhető a következőképen:

$$Bt = HEU + ID$$

ahol HEU a heurisztika, az ID pedig az azonosítás (identifikáció). Abban az esetben, ha (ahogy előbb implicite utaltunk rá) HEU = KOGAU, ahol ez utóbbi a kognitív autoritást jelenti, akkor HEU behelyettesíthető KOGAU-val és az egyenlet így alakul:

$$Bt = KOGAU + ID$$

és így szükséges, hogy visszautaljunk arra, amit korábban a Bt előzetes definíciójáról mondtunk. Ez magában foglalja az interpretáció azon két szintjét, amelyek ugyanazokat a komponenseket tartalmazzák: az egyik az azonosítás szintje, a másik az episztemológiai szint, amely egybeesik a heurisztikusan felfogott kognitív autoritással. Így az első vizsgált tudástartomány, a természettudományok elemzése bizonyítja, hogy a Bt struktúrája és definíciója azt a mintát követi, amit már korábban felvázoltunk.

Még egy utolsó példát lehetne felhozni a tézis illusztrálására, azzal a kiegészítéssel, hogy ez is elsősorban a természettudományokban megy végbe. Bizonyos dokumentumtípusok esetében, amelyek többnyire az *„Annual review"* vagy a *„Progress in"* címekkel kezdődnek, az egyes publikációk hivatkozási listája csak a szerzőket és az időszaki kiadványok megjelenési adatait tartalmazza. Az utóbbi in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formáció az azonosítást célozza meg, míg a szerzők nyilvánvalóan az autoritást jelzik. A téma szerinti azonosítás a hivatkozások segítségével a szövegkörnyezetben történik. Sajátságos módon, ez már példa lehet a kiterjesztett Bt-re, de mivel a hivatkozási lista csak a már említett két összetevőt adja meg, ez megerősíti, hogy a nem könyvtár-informatikai eredetű bibliográfiai gyakorlat a természettudományok esetében a szerzőt támogatja mint a kognitív autoritás fő képviselőjét, míg a további elemeknek tematikai és térbeli azonosítási szerepet szán.

A többi adatelemet illetően mindössze két kivételről lehet beszélni, amikor is valamelyik bizonyos körülmények között túlmegy az azonosításon és befolyásolja a személyi felelősségre vonatkozó információ kognitív funkcióját. Az egyik a megjelenési idő, a másik az időszaki kiadványok esetében azok elnevezése. Azonban itt is hangsúlyozzuk, hogy ezek nem jelentenek autoritást önmagukban, csak egy másik elemhez, rendszerint a szerzőhöz való csatolásuk esetén. Csupán segítenek meghatározni azt az összetevőt, amely az interpretáció magja és kétség esetén együtt adják az autoritást. Az impresszum többi része általában kiegészítő szerepet játszik, ami kizárólag a természettudományok által elfogadott kommunikációs mintának köszönhető.

Összefoglalva tehát kijelenthető, hogy a természet- és alkalmazott tudományoknál a felhasználói hasznosságot elsősorban a szerzői tényezővel kifejezett kognitív autoritás segíti elő. Ez különösen igaz a kutatási frontok esetében, a tény maga pedig alátámasztja az informális, szubjektív folyamatok elsőbbségét. Ahogy a folyamat tovább mozdul a nagy tételű, kvantitatív módon leírható információkeresés irányába, úgy növekszenek jelentőségükben a Bt egyéb részei. Mindez bizonyítja az interpretáló és értékelő információkeresés fontosságát és a minőségi visszakeresés előnyét, még ezen a tudományterületen is. Ugyancsak mutatja az információkeresés kettősségét (mennyiség szemben a minőséggel), értve alatta a szemiotikai kódolás-dekódolásban kifejeződő értékelő-kvalitatív folyamatokat, szemben a mennyiség-orientált, automatizált visszakereséssel, amelyet alapvetően a statisztikai valószínűség határoz meg.

A kognitív autoritás a társadalomtudományokban

Az eddig elmondottakhoz képest a társadalomtudományok esetében más a helyzet. E tudományterületnél, melynek egyik legjobb meghatározását ugyancsak Wilson (Wilson, 1983) adta, úgy kell kiegészítenünk a meghatározást, hogy elősegítsük a Bt-elemzésre való koncentrálást.

Akárhogy is osztályozzuk a társadalomtudományokat, további lebontásuk úgy is történhet, hogy az alkalmazott módszertant vesszük figyelembe. Arról van szó, hogy egyes diszciplínák azt a fajta objektív, kvantitatív, experimentális módszertant választották, amely eredetileg a természettudományok sajátja. A következmény pedig az, hogy a információs cserét irányító kommunikációs minták is ezt fogják követni. A módszer hasonlósága az értékelés hasonlóságát vonja maga után.

A másik fontos kiegészítés az, hogy be kell vezetni a *szociális kontextus* kulcsszót, ami a továbbiakban érvényes lesz erre a területre, tekintet nélkül arra, hogy a már említett experimentális módszereket vagy a már korábban is ismert és alkalmazott leíró-értékelő módszereket alkalmazzák. A szociális kontextus magába foglalja azt, hogy az összes adat, elv, teória, mentális konstrukció csakúgy, mint a gyakorlati ajánlások, tehát minden, ami kutatáson alapul, úgy értelmezendő, mint ami függ a társadalomtól, időtől, intézménytől, politikától vagy mintapopulációtól.

A két kiegészítő tényező egymással is összefügg. Hatásuk lesz arra, hogy egy társadalomtudományi Bt mely része hordozza a kognitív autoritást. A ket-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tő közül természetesen a szociális kontextus fogalma az, amelyik meghatározó, a módszertan csupán a természettudományhoz hasonló atmoszférát teremt. Ennek kettős oka van. A természettudományos módszertan alkalmazása nem jelenti azt, hogy ugyanaz a kommunikációs viselkedés is reprodukálódik, és ugyanúgy irányítja a kutatást, ahogy ott történik. Csak a módszereket kölcsönzik, mivel a kommunikációs módszerek és preferenciák nem könnyen teremthetők újra, azok ugyanis – paradox módon – szociálisan determinált mechanizmusok eredményeként jönnek létre. A szociális kontextus az, ami interaktív és segít a kognitív autoritás meghatározásában, valahányszor egy Bt szinten jelentkező dokumentum természettudományos módszereket tartalmaz.

Lehet, hogy véletlen, de a társadalomtudományok a metodikai keveréknek, valamint egyéb ismeretelméleti okoknak is köszönhetően, az ismeretek skáláján középen helyezkednek el, némi részrehajlással a humán tudományok irányába. Ami nem meglepő, ha azt vesszük, hogy nagyrészt közös eredetre vezethetők vissza. Az irodalom is ezt bizonyítja, ahol is a kettőt gyakran együtt tárgyalják.

A társadalomtudományok területén nem történt meg a természettudományokhoz hasonlóan a kommunikációs folyamatok vizsgálata. Így a Bt-re vonatkozó kognitív autoritási tényező vizsgálata is sokkal nehezebb és összetettebb. Csak a már említett módszertani kérdés és a mindenütt felbukkanó szociális kontextus látszik elfogadhatónak. A módszertant illetően azonban világossá kell váljon, hogy itt a helyzet nem ugyanaz, mint a természettudományokban. Az experimentális-kvantitatív módszer nem hoz létre olyan változásokat, amelyek megváltoztatnák a tudományág lényegét.

Más szóval, a kutatás vagy egyéb ismeretelméleti folyamatok (pl. a bürokrácia információs igényei stb.) nem függnek a módszerektől. Bár nincsenek ide vonatkozó kutatások, evidens, hogy nem beszélhetünk informális struktúráról a társadalomtudományok belső kommunikációját illetően. Hiánya akadályozza, hogy a személyi vagy intézményi autoritást mint a kognitív autoritás fő forrását figyelembe vegyük. Egy módszer megválasztása nem jelölhet egy szerzőt, mert csak kevesen használnak kizárólagosan tudományos megközelítést.

A szerzőség csak akkor válik fontossá, ha a további adatokkal együtt, specifikus szociális kontextusra utal. De még ez is főleg testületi szerzők esetében érvényesül. Valószínű, hogy a személyi szerző a három fő tudományterület közül itt a legkevésbé fontos.

A következő, megfontolandó elem a cím. Itt megint bizonyítást nyerhet, hogy a társadalomtudományok mennyire középen állnak az ismeretek általános skáláján. Bár a címek itt is nagymértékben kifejezők és leíróak, de nem érik el a természettudományok specifikusságát.

A kifejezőkészség az egyes tudományterületek szerint változó, ami függ az alkalmazott módszerektől és a terminológiai precizitástól is. A címek itt nem elegendőek az indexelési funkciók teljesítésére, ahogy ez lehetséges a természettudományokban. De nagyon is számítanak, ha más adatokkal (pl. impresszum adatokkal) együtt kerülnek értékelésre, mivel a különböző adatmezők kombinációja értelmezhető szociális összefüggést ad.

A fentieknek megfelelően kijelenthető, hogy a kognitív autoritást a szociális kontextus megfelelő foka biztosítja, amely sokszor az egyes, de legtöbbször a kombinált Bt-elemek interpretációján keresztül fejeződik ki. A címek az ilyen összetételekben mindig kötelező alrendszert képeznek. Az impresszum adatok közül a megjelenési idő és a megjelenés helye fontos, nemcsak mint azonosítók, hanem főleg mint a szociális kontextus kifejezői. A címmel együtt az interpretálandó adatok totalitását adják és ezáltal a kognitív autoritás státuszát érik el. Ugyanez vonatkozik az adatok egyébnek nevezett csoportjára. Ide olyan Bt-elemek kerülnek mint az oldalszám, illusztráció, index, ill. a bibliográfiai hivatkozások. Ha ezek csatlakoznak a cím informáci-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

óhoz, az előbbiekhez hasonló kognitív funkciót láthatnak el.

A társadalomtudományok esetében az olyan környezeti adatok, (mint például az osztályozási jelzet, indexelési kifejezések) amelyek ugyan kívül esnek magán a Bt-n, de azért a közvetlen környezetéhez tartozhatnak (feltéve, ha megadják őket), fontossá válnak az értékelés során. A lényeg az lenne, hogy nincs ezen a tudományterületen egy olyan kizárólagos tényező – a Bt-n belül – amely egyedül kognitív autoritásnak minősülhet. Az ismeretek három nagy területéből (természet- és alkalmazott tudományok, társadalomtudományok, humán tudományok és művészetek) a társadalomtudományok, a társadalmi folyamatok és mechanizmusok komplex és interaktív természetének köszönhetően, a Bt-n belül, ill. azzal összefüggésben környezetileg is, a kognitív autoritás hordozói tekintetében is középső helyet foglalnak el.

A végső konklúzió az, hogy a társadalomtudományi Bt több részletezett információt, több adatmezőt igényel ahhoz, hogy értelmezhető legyen, hogy a Bt-nek legyen jelentése. Egy társadalomtudományi diszciplína lényeges vonása – akár leíró, akár kvantitatív – a tükrözött szociális kontextus. Ez nem korlátozható egy vagy több rögzített, autoritást kifejező tényezőre. Tehát a Bt-nek ebben a szférában pontosnak és teljesnek kell lennie ahhoz, hogy a kognitív autoritás álcájában elérhető legyen.

Néhány általánosítható megállapítás

Miután már megtárgyaltunk két nagy tudományterületet, lehetőség nyílik az összehasonlításra, elméleti általánosításra.

Az univerzum térben és időben manifesztálódó jelenség. A tudomány megvizsgálja és méri az objektív, manifesztált világot. Ha az ismételt mérés ugyanazt az eredményt produkálja, törvényeket fogalmaznak meg. A hangsúly a mérésen van, amely a természettudományok lényege, és mint ilyen időbeli esemény. Az ilyen tudomány természete tehát temporális és ez tükröződik a vonatkozó információkereső struktúrában is. Az összes Bt komponens közül a személy/szerző (amely egyébként az egyetlen temporális faktor, és aminek a megjelenési idő csupán egyenes következménye) kognitív tényezőként való elismerése tehát nem véletlen, hanem logikus következménye mindannak, amit a természettudomány jelent és képvisel. Ki lehet tehát jelenteni, hogy a természettudományok körében a Bt-t az idő kormányozza, azaz temporálisan determinált, ilyen a természete. Ez magyarázza a természettudományos információ gyors elévülését is (az időtényező hatására vonatkozóan lásd Voos, 1976). A társadalomtudományok elemzése ettől eltérő konklúziót kínál. Ahogy a terminológia sejteti, ez a tudományterület a társadalmi mozgás vagy a humán egyedek és csoportok társadalmilag determinált (szocietális szintű) funkcióinak különböző aspektusaival foglalkozik. A társadalmi vagy kollektív szint az az alap, ahol az események kibontakoznak és a szociális létnek – szemben a temporális jelenségek vertikális természetével – horizontális, azaz térbeli természete van. Így nyilvánvaló, hogy a társadalomtudomány, még akkor is, amikor nem leíró, hanem kvantitatív, alapjában térbelinek tekintendő. Ez az alapvető jellegzetesség eldönti azt, hogy a Bt itt a térben szétszóródó komponensek interpretációjából áll, és amikor ezeket megfelelő felállásban összegyűjtjük, együtt fogják a megkívánt kognitív autoritást kifejezni.

Az elmondottak lehetővé teszik, hogy a tényleges elemzésük előtt kijelenthessük, hogy a még hátra lévő területek, a humán tudományok és a művészetek és az ezeket jellemző Bt-k, az eddig is követett ontológiai megközelítés szerint, tér-idő természetűek lesznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az autoritás a humán tudományokban és a művészetekben

Ez a tartomány lényegében az emberi produktivitásnak és termékeinek van fenntartva. Szigorúan bibliográfiai szempontból nézve ez a legnehezebb terület, mivel az emberi szellem primer és szekunder produktumaival foglalkozik, s mint ilyen, nincs alávetve szabályozó folyamatoknak. A kommunikációs folyamatok teljes egészében szubjektívek, ami azt jelenti, hogy óriási a hangsúly a formális tartományon, azaz kérdések, keresések tényleges központja és nyersanyaga a dokumentum/információs univerzum, amelynek a hasznossága és interpretációs töltése nem mindig látható előre. A kognitív autoritás kérdése ennek megfelelően, szorosan kapcsolódik az egyén episztemológiai struktúrájához. A humán diszciplínák bibliográfiai viselkedése nem osztható fel a kisebb érdeklődési területek mintái szerint. A számos lehetséges vagy elképzelhető interdiszciplináris összekapcsolódás tovább bonyolítja a helyzetet. Egyes szakok, mint például a régészet, bibliográfiai szempontból affinitást mutatnak a társadalomtudományokkal, sőt esetleg még a természettudományokkal is, míg mások, például az irodalomkritika megtartják sajátos jellegzetességeiket. A művészetek és a zene olyan sajátosságokat mutatnak, amelyek csak rájuk jellemzőek.

Azonos szakterületeken belül ideológiai, filozófiai iskolák, nyelvi, filológiai vagy összehasonlító módszerek alkalmazása (hogy csak néhány tényezőről szóljunk) mind arra irányulnak, hogy a kutatást egy bizonyos irányba tereljék és ugyanez történik a kommunikáció, valamint az információkereső viselkedése tekintetében is. Tehát, számos szakterületi jellemző van további elágazásokkal, amik mind oda vezetnek, hogy elképzelhetetlenné teszik a legegyszerűbb szabályozási kísérleteket is. Ez persze nem jelenti azt, hogy akárcsak bibliográfiailag is anarchia vagy káosz lenne. De a kérdés komplexitása részletes analízist igényel, nem annyira a felhasználói hasznosság szintjén, amelyet egyébként a szakterület milyensége befolyásol, hanem inkább a legkisebb Bt-struktúráját, összeállítását és térbeli elhelyezését illetően. A szakirodalom foglalkozik ugyan a kérdéssel a társadalomtudományokkal összekapcsolva, de a problémák azonosak a korábban már említettekkel. (A társadalomtudományoknál már említetteken kívül ld. még Lönnquist 1988, K.B. Wilson 1981, Petrey 1980, Stoan 1984, Stone 1982, Wintraub 1980. Petrey tanulmánya különösen meggyőzően demonstrálja a humán tudományok területén végrehajtott információkeresés gyakorlati nehézségeit és veszélyeit.)

De vannak további nehézségek is. Először is a Bt legalább kétféle alakban, formai struktúrában jelenik meg. Az egyik, ami hagyományos és sokszor hiányos, a szerző szubjektív mentális állapota miatt nem mindig tartalmazza az interpretációhoz szükséges alkotórészeket. Hogy az értelmezés azért még lehetséges, annak a rejtett textuális hivatkozásnak köszönhető, amit viszont csak a szakember ismerhet. Ez azon keveseknek területe, akik képességeiknek köszönhetően dialógusba tudnak bocsátkozni a szerzővel. A másik Bt típus az, amelyik megosztott (egyes részei a szövegben vannak) vagy sem, de mindkét esetben szöveghez kapcsolódó (mint a lábjegyzet). Tehát a humán tudományokban a valamilyen módon szövegesen meghatározott Bt gyakorisága egy olyan speciális tulajdonság, amely megkülönbözteti ezt a diszciplináris szférát a többitől, és amelyet determináns impakt faktornak lehet tekinteni.

Ha a szöveges meghatározottság tézisét elfogadjuk, akkor a kognitív autoritás a továbbiakban már nem kötődhet egyedül a Bt részeihez, hanem, legalábbis részben a textuális környezet függvénye lesz, tekintet nélkül arra, hogy ez most a közvetlen szöveg, amelybe a Bt beleágyazódik, vagy a tágabb szövegkörnyezet, ahogy a megismerő fél agyában megszületik (Paul Riceour felfogása szerint is). A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

másik következtetés, ami az előzőekből adódik, hogy ezúttal a szakterület hatása nem lényegi (vö. az informális kommunikációs folyamatok és a szociális kontextus esetei), csak formális. Nem a tartalom kezdeményezi és irányítja a kommunikációs esszenciákat és ezáltal meghatározza a kognitív autoritást a reprezentációs Bt-kben, hanem a formális textuális előadás természete tesz szükségessé egy adott elrendezést vagy a Bt-elemek megoszlását, amelyek csak azokkal a szöveges részekkel együtt szolgálják a felhasználói hasznosságot, amik a végleges interpretációt irányítják. Összegezve tehát a kognitív autoritás a szubjektíve kiválasztott és hangsúlyozott Bt-elemek és azok azok textuális referensei interakciójának eredményei.

Ha célunk a használó elégedettségének felderítése a humán szakok esetében, akkor egy másik nehézséget is le kell győzni, a műtényező újbóli megjelenését. Utalni kell arra, hogy a műtényezőt egyszer már félretettük, mint az információkeresés szempontjából nem használható fogalmat. Mégis azt kell látnunk, hogy a szóban forgó szakterületen állandóan találkozunk olyan hivatkozásokkal, amelyek csak művekre utalnak és gyakran a bibliográfiailag elfogadható és azonosítható elemek minimális mennyiségét sem tartalmazzák. (A világosság kedvéért még hozzáteszem, hogy a mű itt, a bibliográfiai analízis szempontjából, nem formálisan, hanem szubsztanciálisan hiányos Bt-t jelent. Ha egy szövegben azt olvassuk: Shakespeare Julius Ceasarja, akkor, az, hogy formálisan hiányos-e, attól függ majd, miként lett a legkisebb Bt definiálva. Szubsztanciájában, tehát mint szöveg, azonban mindenképpen hibás és a benne lévő tartalom indeterminánsa. Egy ilyen műtényező, amely mindig gyakori a humán területeken, csak variánsnak tekinthető, ezért is szükséges a pontosítás.

Az egyedüli lehetséges választ az ilyen jellegű problémákra csak a bibliográfiai szabályozás adhatja meg, azaz annak kodifikálása, hogy milyen szövegszekvencia jelenléte tekinthető Bt-nek. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy amiről itt szó van – a Bt előzetes definíciója szerint – az azonosítás minimális szintje, mivel a másik követelmény, az interpretáció episztemológiai szintje, úgyis jelen kell hogy legyen a műtényező szöveg státuszának köszönhetően. A jelenség paradox, mert a magasabb megelőzi az alacsonyabbat, de ugyanakkor egyrészt alátámasztja a bibliográfiai műveletek logikus sorrendjét, másrészt rámutat arra, hogy mennyire nehéz, ha ugyan nem lehetetlen az információkeresésnél a műtényező figyelembe vétele. Az interpretációs szint lehet szakmailag tökéletes, de bibliográfiailag hiányos marad. Lesznek használók, akik tudnak profitálni az ilyen információkból, de ha ez így van, akkor az egyéni képességeiknek vagy a téma különleges ismeretének és nem az információkeresés során megszokott bibliográfiai ismereteknek lesz köszönhető. Az információkeresés szempontjából szükséges legalább egy minimális, de formális Bt jelenléte, ami azután már szabadon képezheti további interpretáció tárgyát. Következésképpen, ha a rendelkezésre álló bibliográfiai adatok csak művet írnak le, azt nem lehet figyelembe venni, mert nem érik el egy könyvtár-informatikai értelemben vett Bt követelményeit.

Végeredményben tehát észre kell vennünk, hogy a humán területek bibliográfiai információkereső munkájának fő kérdése az, hogy különbséget tegyünk azok között a bibliográfiai vagy bibliográfiai jellegű szekvenciák között, amelyek Bt-nek minősülnek és azok között, melyek nem, mert csak művekre való hivatkozások. Amikor a felhasználói elégedettséget a forma és szubsztancia kettősségén keresztül szemléljük, az a formális elemek primátusát igazolja. A kommunikáció és a belőle következő információkeresés a formán alapul és ebben a humaniórák lényegesen különböznek az előzőleg tárgyalt természet- és társadalomtudományoktól, ahol a szubsztancia élvez elsőbbséget.

Ennek megfelelően a tartalmat egy formai keret irányítja. Az előző két tudományterülettel összehason-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lítva, a két elem (forma és szubsztancia) közötti kapcsolat invertálódik, mivel a formális komponensek szubsztantív szerepet kapnak. A már említett példában, a Shakespeare Julius Caesar-járól szóló szöveg vagy dokumentum értékelése függ attól, hogy a szerző milyen kiadást használt, ami persze formálisan kell(ene), hogy tükröződjön az erről szóló Bt-ben. A kiadás, ill. példány pontos bibliográfiai specifikációja meghatározó lesz az írásmű/publikáció értékelésénél.

Mindazt, amiről eddig szó volt, megerősíti a Bt egyes részeinek vizsgálata. A kommunikációs oldalt nézve elmondható, hogy nincs a természettudományokhoz hasonlítható informális tartomány, ezért a szerzők nem jelentenek hasonló súlyú kognitív autoritást. A szerzők – és elsősorban a személyek – azonban nagyon fontosak, sőt a szokásosnál nagyobb figyelmet kapnak, tekintettel a humán területen gyakori ún. forrásanyagok használatára. A forrásanyag elnevezés sokszor valamilyen szempont (például filológiai, stb.) szerinti elemzést takar és gyakran több száz évre megy vissza. A folyamat megkönnyítésére új bibliográfiai leírási eljárásokat terveztek, mint például az ún. történeti rétegzés, olyan szerzők esetében, ahol speciális dátumozási eljárást lehet használni arra, hogy érzékelhető kapcsolatot hozzanak létre a szerző, annak könyve és a származtatható verziók között pl. Arisztotelész munkáinak különböző, görög, latin és modern nyelvű kiadásai, ill. fordításai (Style sheet for SSA proceedings, 1984).

Ez a kérdés tulajdonképpen a Bt szemiotikai kódolási problematikájához tartozik és részletes kifejtését annak keretén belül kell elvégezni.

A szerző hangsúlyozásának igazi célja a humán tudományoknál nem az, hogy kognitív autoritást biztosítsunk, hanem az, hogy elősegítsük az azonosítást, amely itt a primer- és a forrásanyagok nagyon is sokrétű manifesztációja miatt a szakember számára rendkívül fontos.

A Bt cím része még ennél is problematikusabb. A humán szférában a címek és alcímek közismerten nem kifejező jellegűek, sokuk nem éri el az indexelési specifikussági szintet, bár azért a legtöbb tud utalni arra, hogy miről szól a dokumentum. Ha csak futólag is, de érdemes kitérni még a következőre: az, hogy egy szöveg szól valamiről, többféleképpen értelmezhető, és ezt az eredeti, lexikai jelentésében kell érteni. Olyasmit képvisel, ami konkrét, de valahogy mégis bizonytalan, nem kielégítő és ezért megkívánja a környezet más elemeinek közreműködését ahhoz, hogy igazi jelentéssé formálódjon. Ha a címeket szembe állítjuk a hasonló textuális természetű környezeti adatokkal, (mint pl. az indexelési terminológa), arra a következtetésre lehet jutni, hogy az ilyen jellegű környezeti tényezők pontosabbak és több jelentést hordoznak. Az impresszum és egyéb adatokat hasonlóképpen kell értékelni. Ezek sem önmagukban, sem más komponensekkel kapcsolódva nem felelnek meg az autoritás funkciónak. De azért fontos szereplői az azonosítási folyamatnak.

Most már világos, hogy a humán tudományok és a művészetek területén heurisztikai információ, vagy más szóval kognitív autoritás ritkán származtatható kizárólag a Bt-ből vagy annak egyes részeiből. Ha mégis, az nem jósolható meg előre és egy teljesen szubjektív folyamat eredményének tekinthető. A könyvtár-informatika mint alkalmazott szaktudomány segítheti ezt de, nem építhet rá információkereső gyakorlatot. A kognitív autoritás ezért a környezeti, tehát ökológiai, információ ügye, tekintet nélkül arra, hogy ez a Bt-t körülvevő szöveget vagy a tágabb környezetet jelenti-e. Az utóbbin a felhasználó ismeretelméleti kapacitását kell érteni (mnemonikai adattárolás, felismerés, asszociáció stb.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A korábbi ekvivalencia, kisé módosítva, de itt is használható:

$$Bt_{(I)} = HEU_{(K)} + ID_{(M)}$$

ahol, a már ismert összetevőkön túl, az I ideálist, a K környezetit és az M minimálist jelent.
Itt nyilvánvalóan az ideális esetről van szó, mert a környezeti tényezők előre nem megjósolhatók és nem is előírhatók, ezért az egyenlet a valóságban:

$$Bt = ID_{(M)}$$

ami azt jelenti, hogy a leíró elemek kvantitatív és kvalitatív összetétele az, ami döntő. Másként: az azonosítás, beleértve a mű szintű leírások feljavítását, az egész humán kérdéskör lényege. A felhasználó elégedettségét az segíti leginkább, ha tökéletesítik a formális, leíró elemeket. Ez a bibliográfiai cél.
Ha most visszatérünk a fentebb kialakított hipotézishez, evidens, hogy a Bt-elemek térbeli kumulációk, amelyek nem képviselnek kizárólagos kognitív autoritást a tételen belül. A Bt-t vertikálisan kell értelmezni, szimbolikusan kifejezve felülről lefele, úgy, hogy felhasználjuk az objektíve ott lévő, valamint a szubjektíve hozzátett kiegészítő, környezeti (ismételten: ökológiai) információt. A vertikális irány a temporális oldalt képviseli és így valósul meg a humán tudományok és a művészetek téridő természete, ahogy az már a hipotézisben is kifejezést nyert.

Összefoglalás

Összefoglalva megállapítható, hogy a felhasználói elégedettség az ismeretek mindhárom nagyobb területén elsősorban a kognitív autoritáson keresztül érvényesül. A vizsgálat azt mutatta, hogy ez a fajta autoritás egyenetlenül található a Bt-n belül és annak környezetében, valamint tárgykörök szerint változó. A természettudományokban rendszerint a Bt egy-egy elemére koncentrálódik. A társadalomtudományokban megoszlik a különböző elemek között és a kívánt autoritást az episztemológiai töltésű faktorok interakciója hozza létre. Az egész interpretációs művelet a Bt keretein belül marad, míg a humán tudományoknál és a művészetek területén a kognitív autoritás nagyrészt a Bt-n kívül marad. A kérdés itt az, hogy a Bt formális, leíró elemei, egyenként vagy egészében véve, hogyan segítik elő a kognitív autoritást és az azonosítást együttesen.
Nyilvánvaló, hogy a természettudományokban a leírás minimális szintje is elegendő, feltéve, ha az tartalmazza azt a komponenst, amely elég az autoritáshoz és megadja a minimális azonosítási adatokat is. A társadalomtudományok megkívánják a leírás optimális szintjét, mert a Bt itt szolgálja mindkét funkciót (autoritás, azonosítás) és az adatelemek interpretációt jelző összekapcsolódása nem megjósolható. A humán diszciplínáknál és a művészeteknél megint egy minimális azonosítási szint szükséges, mivel kognitív funkció sem a tételtől, sem annak részeitől nem remélhető.
Az igazi cél, hogy a leíró információk segítségével növeljük az értelmezési kapacitást vagy a humán szakok esetében kiterjesszük ezt a lehetőséget minden Bt-re. Ennek egyik lehetséges módja a szemiotikai kódok kidolgozása a szóban forgó szakterületeken, de ez aligha végezhető el a Bt fokozatok és az azokon belüli egyes összetevők további elemzése nélkül.
A munka, a vizsgálódás nem áll, nem állhat meg. Remélhetőleg ez a gondolatsor is folytatódik és újabb szempontok szerint, de elsősorban az információkeresés oldaláról és a használó érdekében próbálja feltárni a bibliográfiai információ természetét és gyakorlatát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

BROOKS, T. A.: Private acts and public objects: an investigation of citer motivations. In: Journal of the American Society for Information Science, 1985. vol. 36. 223-29. p.

GARVEY, W. D.: Communication: the essence of science: facilitating information exchange among librarians, scientists, engineers, and students. Oxford: Pergamon, 1979.

KRUMMEL, W. D. : Bibliographies: their aims and methods. London: Mansell, 1984.

LÖNNQUIST, H.: Humanister söker information eller „Mötet med den litauiske skoputsaren": Intervjuundersökning bland humanistiska forskare i Norden. Esbo: NORDINFO, 1988.

MEADOWS, A. J.: Communication in science. London: Butterworth, 1974.

PETREY, S.: The whole mirth catalogue. In: The French Review, 1980. vol. 54. 117-21. p.

STOAN, S. K.: Research and library skills: an analysis and interpretation. In: College and Research Libraries, 1984. vol. 45. 99-109. p.

STONE, S.: Humanities scholars: information needs and uses. In: Journal of Documentation, 1982. vol. 38. 292-313. p.

STYLE SHEET for SSA proceedings. In: Semiotics, 1984. 715-39. p.

VOOS, H. – DAGAEV, K. S.: Are all citations equal? Or, did we op. cit. your idem?

In: Journal of Academic Librarianship, 1976. vol. 1. 19-21. p.

WEINTRAUB, K. J. : The humanistic scholar and the library. In: Library Quarterly, 1980. vol. 50. 22-39. p.

WILSON, K. B. – EUSTIN, J. D. : The impact of user frustration on humanities research. In: College and Research Libraries, 1981. vol. 42. 361-65. p.

WILSON, P.: Two kinds of power: an essay on bibliographical control. Berkeley: University of California Press, 1968.

WILSON, P.: Second-hand knowledge: an inquiry into cognitive authority. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1983.

A Neumann-ház honlapján 2003 júniusától megtekinthető a Virtuális Diafilm-történeti Múzeum. Címe: www.neumann-haz.hu/diafilmtortenet.
(Bánkeszi Katalin híre. Katalist, 2003. jún. 20.)

Az Európai Bizottság magyarországi delegációja 2003 márciusában elindította Európai Uniós Tájékoztatási Programját. A program célja, hogy a magyarországi közkönyvtári hálózat bekapcsolódjon az európai uniós csatlakozással kapcsolatos tájékoztatási munkába, s a könyvtárosok felkészüljenek a csatlakozással kapcsolatos kérdések megválaszolására, a válaszok felkutatására, az uniós információs források használatára.
(Koreny Ágnes tudósításából. Katalist. 2003. március 19.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A MAGYAR ÖNKORMÁNYZATOK MUNKÁJÁT SEGÍTŐ VÁLLALKOZÁSOK 2002–2006

Idén megjelenik a Magyar Önkormányzatok Enciklopédiája
című hatkötetes kiadvány.

Engedje meg, hogy írásban is tájékoztassuk a négy évre szóló,
2003 utolsó negyedévében megjelenő,
A MAGYAR ÖNKORMÁNYZATOK MUNKÁJÁT SEGÍTŐ VÁLLALKOZÁSOK
című könyvünkről.

Az elmúlt négy év változásai következtében a államigazgatás szerkezete jelentősen átalakult. A legszembetűnőbb változásokat a közeledő uniós csatlakozásra való felkészülés jelenti. Kiadványunkban megjelentetjük az önkormányzatok munkáját segítő vállalkozásokat meghatározott témakörökben megyénkénti elrendezésben. A tartalomjegyzékben a cégek – a könnyebb használhatóság érdekében – tevékenységi körük szerinti bontásban, oldalszám szerint találhatók meg.

HIRDETÉSI ÁRAK, MÉRETEK:

2/1 oldal	2x(145x205 mm) tükör	**410 000 Ft**
1/1 oldal	(145x205 mm) tükör	**230 000 Ft**
	(171x242 mm) kifutó	
1/2 oldal álló	(70x205 mm)	**130 000 Ft**
1/2 oldal fekvő	(145x100 mm)	**130 000 Ft**
1/4 oldal álló	(70x100 mm)	**80 000 Ft**
1/4 oldal fekvő	(145x47,5 mm)	**80 000 Ft**
1/8 oldal fekvő	(70x47,5 mm)	**50 000 Ft**

Technikai költség (kézirat esetén):

1/1 – 10 000 Ft; 1/2 – 6000 Ft; 1/4 – 4000 Ft; 1/8 – 2500 Ft

1/1 oldal – 3000 karakter, 1/2 oldal – 1500 karakter
Áraink áfa nélkül értendők!

A hirdetési árak tartalmazzák a www. onkormanyzat.net internetes portálon való megjelenést.

Kiadványunkat mintegy 5000 példányban jelentetjük meg, mind a 3200 önkormányzat díjmentesen megkapja. A fennmaradt példányokat országosan terjesztjük könyvhálózatokon (Libri, Líra és Lant, Sunbooks) és saját terjesztési hálózatunkon keresztül. A kiadó szándéka, hogy az enciklopédia és a hetedik regisztrációs kötet segítse az államigazgatás, az önkormányzatok, a tanintézmények és a cégek mindennapi munkáját. Reméljük, hogy kiadványunk az elengedhetetlenül fontos adatokon kívül tartalmas és sokrétű információt nyújtó olvasmány is lesz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet

(Esettanulmány norvég-magyar összehasonlításban)

Nagy Attila – Audunson, Ragnar

Előzmények és stratégia

2000-2001-ben több személyes megbeszélés és intenzív levélváltás után – a magyarországi Olvasás Évében – Ragnar Audunson régi kedves barátunk, oslói könyvtáros, egyetemi tanár kollégánk és Nagy Attila (Bp. OSZK) kialakították az alábbiakban vázolt vizsgálati tervet*, melyhez a későbbiekben 2001 őszén Joacim Hansson göteborgi könyvtáros, egyetemi tanár ugyancsak csatlakozott. Jelen írásunkban röviden ismertetjük az eredeti koncepciót (kérdéseinket, feltevéseinket), majd dióhéjban összefoglaljuk a magyarországi helyszínen (Bp. FSZEK, Dagály utcai főkönyvtár) lezajlott eseményeket. (Előkészítő szakasz, a felderítő, kérdőíves, összehasonlító vizsgálatok legfontosabb eredményei.)

A kötetlen interjúk tartalmáról, valamint a beavatkozások jellegéről és eredményeiről majd a jövőbeli közleményekben adunk számot.

Alapötletként egy-egy nagyváros (Budapest, Göteborg, Oslo), korábban nehézipari jellegű, de az 1990-es évek radikális gazdasági és társadalmi változásai következtében, fizikailag és szociálisan jelentősen átalakuló kerületét, annak közkönyvtárát választottuk ki vizsgálatunk helyszínéül, illetve potenciális és tényleges használóinak egy részét pedig beavatkozási kísérleteink alanyaiként vettük számba.

* Hálás köszönettel tartozom a kutatás nagylelkű támogatásáért a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári osztályának.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jelen írásunk első harmadában ennek a közös gondolkodásnak a vezérfonalát próbáljuk sűrített formában visszaadni, majd ismertetjük a hazai történések legfontosabb elemeit, kiemelten az indító fázisban végzett felmérés „sarokköveit" jelentő eredményeket, különös tekintettel a részlegesen rendelkezésünkre álló norvég és magyar adatok összehasonlítására.

Itt nyomban kötelességünk annak jelzése, hogy az eredetileg kitűzött menetrendet – melyről a későbbiekben részletesen szólunk – egyelőre csak nekünk magyaroknak sikerült betartanunk.

Kérjük olvasóinkat, hogy fenti mondatunkat ne dicsekvésként, hanem a magunk mentségeként értelmezzék! Hiszen az alábbi beszámolót, már néhány hónappal korábban is papírra vethettük volna, de folyamatosan a harmadik, a svéd partner adatainak beérkezésére vártunk (sajnos mindeddig hiába).

Természetesen a teljesség igénye nélkül kötelességünk megemlíteni, hogy a kérdésnek (közkönyvtár és társadalmi környezete) kifejezetten a hazai szakirodalomban is vannak több évtizedre visszanyúló gyökerei, (Kamarás I. 1974; Halász L. – Nagy A. 1977, Kamarás I. 1982, 1984; Kamarás I. – Vidra Szabó F. 1986. 1987, Nagy A:1989; Arnóth K. – Vidra Szabó F. 1995, Bartos É 2000. stb.). Az itt említett írásokban részben előre eltervezett, könyvtári beavatkozásokról, azok eredményeiről, részben szociografikus esettanulmányokban sűrített helyi konfliktusokról, tipikusnak ítélt helyzetekről tudósítottunk. No és természetesen végeztünk már korábban is – igaz, kissé más irányú – nemzetközi összehasonlító kutatásokat.

Az itt éppen csak jelzett vizsgálati irányok többségének központi kérdése rendre nagyon hasonló volt: miben ragadható meg a könyvtárak használatának mérhető haszna, következménye, érzelmi és intellektuális hozadéka? A szerteágazó, de itt egymás mellé került kutatási témák talán legfrappánsabb összefoglalóját Katsányi Sándor öntötte formába „Séta ideáink bölcsőhelye körül" című írásában (Könyvtáros, 1991. 1. szám), ahol rövid történeti visszatekintésben három alapvető könyvtárosi attitűdre emlékeztette olvasóit: a) humanista-nevelő, b) liberális szolgáltató és c) szociális elkötelezettségű beállítódásokra.

Az alábbiakban részletezett töprengéseink valójában a fentiek folytatásaként foghatók fel. Az új évezred kezdetén, az ideológiai kényszerek elmúltával, az információk szabad hozzáférésének, az olvasó igények minél teljesebb kiszolgálásának feladatát hangsúlyozva kell ismét újrafogalmaznunk a könyvtárosi hivatás központi elemeit. Egyszerűen „adjuk nekik, amit kérnek" + legyünk érzékenyek a kisebbségi, (biológiai vagy szociális okokból) hátrányos helyzetű csoportok különleges igényeire? Vagy ennél is többről van szó? Bizonyos értékeket ma ismét (változatlanul?) fontosnak, közvetítendőnek, sugárzandónak tartunk? Másként fogalmazva, csupán passzív kiszolgálói legyünk a megfogalmazott igényeknek, vagy több-kevesebb rendszerességgel feladataink közé tartozhat az „ajtók szélesre tárása", a kifelé fordulás, az ajánlatok, a lehetőségek látványos bemutatása, valamilyen mértékű érdeklődést keltő, marketing munka végzése is?

A számunkra mintaként szolgáló skandináv és angolszász közkönyvtárak (McCabe, R.B. 2001.) nem csupán reagálnak a társadalmi igényekre, (melyek pontosabb felderítésére időről-időre erőfeszítéseket tesznek), hanem azokban az országokban (t. i. a könyvtár) a település, a közösség (falu, iskola, egyetem) társadalmi és intellektuális középpontja, mert kezdeményez, közösségfejlesztési célokat tűz maga elé, erősíti a demokratikus értékeket, s ezzel a társadalmi összetartozás tudatát és gyakorlatát szolgálja.

Félő, hogy a pusztán információkat szolgáltató könyvtár, ahol a demokratikus értékek megőrzése, átadása, a nevelői attitűd megjelenítése, az állomány tudatos építése háttérbe szorulnak, egyre kevésbé lesz népszerű. Gondoljunk a digitális infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációhordozók tömeges méretű és gyors elterjedésére! Ha csupán adatra, idézetre, törvénycikkelyre, tőzsdei árfolyamra, stb. van szükségem, akkor többnyire elegendő lenne az otthoni, és/vagy munkahelyi internetes kapcsolat lehetősége.

Álljunk meg itt, s a hosszabb fejtegetések helyett a jelzett könyv címének és alcímének eredeti, angol nyelvű felidézésével érzékeltessük tömören vizsgálatunk központi gondolatkörét: *„Civic Librarianship Renewing the Social Mission of the Public Library.*"* Megmaradunk-e a libertinus, az éppen aktuális tömegigényeket elvtelenül kielégítő, szolgáltató intézménynek vagy netán megőrzünk valamennyit az alapító atyáktól és anyáktól öröklött altruista, közösségi és nevelési értékekből s ráadásul ezek aktív közvetítésére is kísérletet teszünk?

1. **A kutatás a következő általános kérdésre keres választ: Hozzá tudnak-e járulni a közkönyvtárak működésükkel a nagyvárosokban az életképes helyi közösségek kialakításához, erősítéséhez és ennek révén ahhoz, hogy e közösségek aktívabban vegyenek részt a közügyekben?**

1.1 Létrehozhatók-e életképes helyi közösségek a nagyvárosokban? A közkönyvtárakban megteremthetők-e a helyi ügyekben való részvétel és aktivitás színterei? Hogyan járulhat hozzá mindehhez a helyi közkönyvtár? A projekt célja a következőkben foglalható össze:
Kutatási eredményekkel (kérdőívekkel és mélyinterjúkkal) akarjuk megalapozni ismereteinket arra vonatkozóan, milyen korlátai, akadályai vannak a helyi közösségi életben való részvételnek és aktivitásnak a három nagyváros – Göteborg, Oslo és Budapest – három közösségében.

1.2 A feltáruló akadályok elemzésére támaszkodva dolgozzuk ki a helyi könyvtárakban alkalmazandó beavatkozásokat, eljárásokat.

1.3 A beavatkozások, eljárások eredményeinek értékelése a megismételt vizsgálati adatok elemzésével.

A projekt összehasonlító jellegű. Tekinthetjük a „Change processes in public libraries" (Változások a közkönyvtárakban, Audunson, 1996) vizsgálatok folytatásának, és a három közösséget ugyanabból a három nagyvárosból választottuk, amelyekre ez a projekt kiterjedt. A következő helyi közösségekre esett a választás: Oslóban Sandaker Torshov, Göteborgban Gamlestaden és Budapesten Angyalföld. Mindháromra jellemző, hogy történelmi szálak fűzik a hagyományos ipari tevékenységhez és a munkáskultúrához, vagyis olyan közösségek, amelyek saját bőrükön tapasztalják vagy hamarosan tapasztalni fogják a helyi közösségi létüket meghatározó üzemek eltűnésével járó drámai változásokat. A három terület ugyanakkor kulturálisan sokszínű. Gamelstadenben és Sandaker/Torshovban viszonylag nagy számban élnek nem nyugati kultúrákból bevándoroltak, míg Angyalföldön sok roma él.

A projekt gyakorlatközpontú lesz. Fontos célkitűzés, hogy a projektben résztvevő kutatók és a közösségben dolgozó könyvtárosok között szoros együttműködés alakuljon ki. A terepvizsgálat során felhalmozódó tapasztalatokat, ismereteket értekezletek, szemináriumok és tanfolyamok szervezésével juttatjuk vissza a könyvtárosokhoz, a könyvtárakba. A projekt ideje alatt szeretnénk legalább két közös szemináriumot rendezni a három könyvtári hálózat szakemberei számára: egyet a projekt kezdetén, a másikat a befejezésekor.

A projekt több, különböző eredménnyel jár:

- A kutatási eredményeket a hagyományos tudományos csatornákon és népszerű formában egyaránt közzé fogjuk tenni a könyvtárosok és a nagyközönség számára.

* Lapunk valamelyik következő számában ismertetni fogjuk *McCabe: Civic Librarianship* c. könyvét. (*A szerk.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Feltehetően könyvtáros továbbképző tanfolyamok ugyancsak indíthatók az eredmények alapján.
- Konkrét munkamódszerek kidolgozásával járulhat hozzá a közkönyvtári munka eszköztárának bővítéséhez.
- Terveink szerint szerepe lehet a könyvtári-informatikai képzés fejlesztésében, mivel a résztvevő intézmények képzési programjaiban új kurzusok kidolgozásának alapjául szolgálhat.

2. A kutatás alapkérdéséről

2.1. Mi a helyi társadalom – milyen korlátai, akadályai vannak a helyi közösségek kifejlődésének a nagyvárosokban

Langsether (1986) gondolatmenete szerint, a következő három dimenziót kell kiindulópontként figyelembe vennünk, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy a nagyvárosok földrajzilag körülhatárolt területei milyen mértékben tekinthetők helyi közösségeknek:

A) A szociális rendszert.
B) A participációt – a döntéshozatalban való részvételt – és a társadalmi együttműködést.
C) Az értékeket, az érdekeket és a normákat.

„A szociális rendszer dimenziói feltételezik, hogy az emberek életéhez feltétlenül szükséges intézmények mellet vannak olyan intézmények is, amelyek a helyi lakosok számára lehetővé teszik kollektív döntéseik érvényesítését és valóra váltását. Ami az együttműködést illeti, a helyi lakosoknak a helyi intézményekben való együttműködése az érdekes." (Langsether, 1986, p.66.).

A helyi társadalom természetesen nem egy abszolút egység, hanem jelentős mértékben rétegzett. (Életkor, nem, iskolázottság, a munkavégzés jellege, értékrendi különbözőségek, stb.)A helyi közösségi létnek eltérő szintjei lehetnek.

Erősen vitatható a nagyvárosi területek helyi közösségekké történő formálásának lehetősége, ha egyáltalán igennel válaszolunk arra a kérdésre, hogy a fejlődésnek ezt az útját tartjuk kívánatosnak. Sokan megkönnyebbüléssel fogadják, hogy a (poszt)modern nagyváros láthatatlansága és a választások, a lehetőségek sokszínűsége váltja fel a helyi közösségek gyakorolta szigorú társadalmi felügyeletet. A nagyvárosok átalakulnak a hatalmas társadalmi és gazdasági változások során, elsősorban a globalizáció és a digitalizáció fogalmai alatt összefoglalható tendenciák és a hagyományos iparágak megszűnése révén: „Nagy-Britanniában és a többi régi ipari társadalomban elkerülhetetlen a helyi ipari tömegtermelés és az ehhez kapcsolódó közösségek összeomlása. Az embereknek az ilyen formációk valamennyi szintjén meg kell küzdeniük azzal a helyzettel, hogy semmivé lett a munkakörnyezetük, identitásuk, közösségük, társas életük, de legfőképpen teljes helyi kapcsolatrendszerük". (Taylor et al., p.7.). Ezekkel a helyi közösségek felbomlásához vezető tendenciákkal párhuzamosan a jóléti állam válsága is hozzájárult annak a gondolatnak az előtérbe kerüléséhez, hogy „létezik egy harmadik út a piac és az állam között – a civil társadalom, amelyben az emberek együttműködnek és felelősséget vállalnak. (Giddens, 1998). Ez az elképzelés közel áll a helyi közösségek értékét hangsúlyozó gondolkodásmódhoz.

E projekt – talán vitatható – kiindulópontja az az előfeltevés, hogy a helyi közösségeknek nagy szerepe van az identitás és a csoporthoz tartozás érzésének kialakulásában, és mindezek fontosak a participációhoz, a részvételhez, a szociális integrálódáshoz. Ezzel összhangban azt is kiindulópontunknak tekintjük, hogy a helyi közösség léte nem képzelhető el az alábbiak nélkül:

- *A részvétel színterei*, amelyeket a területen élők elérhetőnek és hatékonynak éreznek. Ez Langsether kategóriái közül a szociális rendszerhez kapcsolódik. A következő gyakorlati kérdés merül fel: elősegíthető-e az ilyen színterek kialaku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lása és fejlődése egy olyan időszakban, amelyben az erőteljes széthúzó tendenciák távolítják el egymástól az otthonokhoz, szabadidős tevékenységekhez és a fogyasztáshoz kapcsolódó fontos színtereket, amelyek ennek következtében többé már nem kötődnek egy helyhez, mint régen.

- *Az identitás és a csoporthoz tartozás érzése*, ami például egy közösségnek a közösség történetében, hagyományaiban, érdekeiben vagy kultúrájában való megélésén alapul. Langsethernél ez az érték, érdek és norma dimenzióhoz kapcsolódik. A gyakorlati kérdés a következő: erősíthető-e a közösségnek ez az érzése, s ha igen hogyan, egy olyan korszakban, amelyet egyszerre jellemez a multikulturális jelleg, és az egydimenziós globális kultúra irányába történő fejlődés.
- *Holisztikus beállítottság*, nem egyetlen dimenzióra, az olyan szerepekre kell koncentrálni, amelyek részben globálisak, részben töredékesek, például fogyasztó, szülő, autótulajdonos, turista, beteg stb. Ez a langsetheri kategorikus és szimbolikus szinthez kapcsolódik. Megteremthetők-e, s ha igen, hogyan, a tevékenység multidiszciplináris és holisztikus színterei egy olyan korszakban, amelyben az emberek privát életükön kívül többnyire csak igen specializált készségeket és szemléletet igénylő szakmájukban tevékenykednek.

A fentiekből kiindulva megpróbáljuk megtudni, melyek a közösségi életben való részvétel legfontosabb korlátai és akadályai három nagyváros egy-egy kisebb területén. A legfontosabb változók a következők:

- A közösségi élet helyi színtereinek és találkozó helyeinek léte.
- E színterek és találkozó helyek ismertsége.
- Mennyire tartják fontosnak ezeket a színtereket és találkozó helyeket szemben a globálisabb jellegűekkel.
- Az említett színhelyeken való hatékony közreműködéshez szükségesnek ítélt ismeretek és készségek elérhetőségének megélése.

Az akadályok elemzésére épülnek majd a projekt második szakaszában kifejlesztendő, a helyi könyvtárakban kivitelezendő beavatkozások. A harmadik szakaszban e beavatkozások hatásainak értékelésére kerül sor.

2.2. Közkönyvtárak és a helyi társadalom

Számos kutató kiemelte már, hogy a közkönyvtárak alkalmasak arra, hogy a közösség találkozó helyéül szolgáljanak, illetve a helyi közösségbe történő integrálódás, azonosulás eszközeivé váljanak. (Andersson – Skot-Hansen, 1994; Benton Foundation, 1996; D'Elia, 1993; Kerslake – Kinnell, 1998; Matarassi, 1998; Nagy 1989, Jochumsen – Hvenegaard Rasmussen, 2000, Bartos É. 2000.) Az Egyesült Államokban megállapították, hogy a helyi könyvtárnak a helyi templomhoz, iskolához és bírósághoz hasonlítható integratív funkciója van (Benton, 1997). A könyvtárak olyan találkozó helyek, amelyekbe mindig is jártak az emberek, és amelyek az identitáshoz és a jelentés-teremtéshez kapcsolódó dokumentumokkal dolgoznak.

A könyvtárak találkozóhely-szerepe mindenféle közösségben általános. A nagyvárosokban azonban különösen fontos a könyvtárak szerepe a helyi közösségek fejlődésének élénkítésében, hiszen itt különleges kihívást jelent az életképes helyi közösségek létrehozása.

A következőket találjuk különösen fontosnak:

- A közkönyvtárak látogatásának feltételei kedvezőek. Keveset kívánnak a használóiktól, és valószínűleg kevéssé „félelmetes" intézményeknek tartják őket a többihez, például a rendőrséghez, az egyházhoz, a szociális osztályhoz képest. Úgy tűnik tehát, hogy a közkönyvtár alkalmas a kapcsolatteremtésre olyan csoportokkal is, amelyeket más intézmények nehezen tudnak elérni,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mint például Norvégiában és Svédországban a fiatal bevándorlókat, hazánkban főként a cigány gyerekeket.

- A közkönyvtár a helyi önkormányzat politikája alá tartozó szinte valamennyi területen munkálkodik: ott van az óvodákban és az idősek ellátásában, anélkül hogy a szolgáltatásokat elsődlegesen maga állítaná elő. Jó lehetőség kínálkozik így arra, hogy a közkönyvtáron keresztül multidiszciplináris kezdeményezéseket indítsanak, amelyekben a különböző foglalkozásokban érvényesülő készségek, megközelítések egyetlen holisztikus cselekvésben forrhatnak össze.
- A közkönyvtárak nemzetközi közösséget alkotnak, ezért különösen alkalmasak összehasonlító kutatásokra, hiszen hasonló kezdeményezések vezethetők be különböző európai városokban.

3. A projektben alkalmazandó módszerek

- A kutatás Oslo, Göteborg, illetve Budapest egy-egy önkormányzathoz tartozó kerületében (vagy a kiválasztott kerület kisebb részében) folyik. A kutatás első szakaszában empirikus vizsgálattal tárjuk fel az akadályokat és a lehetőségeket. A következő módszerek együttes alkalmazására kerül sor:
  - Kérdőíves adatgyűjtés a népesség véletlenszerűen kiválasztott reprezentatív mintájától mindhárom kerületben.
  - Fókusz csoport. Interjúk/beszélgetések, amelyeken a kerületek különböző csoportjainak képviselői megvitathatják az akadályokat, és az ezek leküzdésére legalkalmasabb lépéseket, beavatkozásokat. (Önkormányzati tisztségviselők, pedagógusok, könyvtárosok.)
- Az empirikus vizsgálat alapján a három könyvtárban ki kell dolgozni a beavatkozás stratégiáját. A beavatkozásokat, eljárásokat a kutatók, a könyvtárosok és más, a kerület igazgatásában közreműködő szakmai csoportok közösen alakítják ki. Ez a második szakasz.
- A harmadik szakaszban a beavatkozások értékelésére kerül sor.

A projekt összehasonlító jelegű. A projekt kiindulásául feltételezett fejlődési tendenciák nemzetköziek. Az összehasonlításnak különösen nagy a jelentősége a következő kérdések elemzésekor:

- Melyek a helyi közösség életében való részvétel legfontosabb korlátai, akadályai a három városban? Mennyire általánosak, nemzettől függetlenek a tapasztalt tendenciák?
- Mi a szerepe és milyen lehetőségei vannak a közkönyvtárnak a háromféle kulturális és politikai környezetben?

A három könyvtárban igencsak eltérő beavatkozásokra, lépésekre lehet szükség, attól függően, hogy milyen problémák merülnek fel, és milyen lehetőségek állnak rendelkezésre.

(A figyelmes olvasó bizonyára észlelte a fenti sorokban tapasztalható ellentmondást: kezdetektől fogva reménykedünk az összehasonlítás három helyszínéről nyert adatok együttes elemzésében, de pillanatnyilag még csupán a norvég és a magyar vizsgálatokból kiemelt válaszok értelmezésére kerülhet sor.)

4. A projekt szervezése

A nemzetközi munkacsoport tagjai professzor dr. polit. Ragnar Audunson, Oslo University College, fil. dr. Joachim Hansson, Borås University College/Göteborg University és Nagy Attila PhD. Budapest, Könyvtári Intézet.

Természetesen szoros kapcsolatra van szükség a kutatócsoport és a beavatkozásokat végrehajtó könyvtárosok közötti.

5. Előkészítő szakasz – Magyarországon

Ebben a fázisban három egymástól jól elkülöníthető, de egyúttal szerves egységet alkotó munkát végeztünk el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1.) 2001 őszén **„Míg én rólad mindent, te rólam semmit sem tudsz!"** címmel 6 részes romológiai tanfolyamot rendeztünk a jelzett könyvtár dolgozói és az érintett, érdeklődő pedagógusok részére. A XIII. Kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ etnikai referense, Oláh Anna maga is roma származású, és tagja a négy évesre tervezett program lebonyolításáért felelős csoportnak, javaslata nyomán egy átfogó tanfolyam keretein belül ismerkedtünk meg a magyarországi cigányság történetével, fontosabb demográfiai, társadalmi és szociális jellemzőivel, családi nevelésükkel, iskolázottsági mutatóikkal, munkaerőpiaci helyzetükkel és egészségi állapotukkal. Kölcsönösen elgondolkodtunk előítéleteinkről, megbeszéltük közös tapasztalatainkat. Az előadásokon hallottak mindannyiunk számára könnyebbé tették a romák elfogadását, ezáltal jobban megtaláljuk azokat a pontokat, ahol segíteni tudunk.

„Mi, nagyrészt minimálbér közelében élő könyvtárosok, akik napi megélhetési problémákkal küzdünk, de még megvannak szocializációnkból származó erkölcsi tartalékaink és kulturális tőkénk, kimondatlanul is a magunkéhoz hasonlítottuk a cigányság helyzetét, és a beszélgetéseken saját eszköztárunkból kínáltuk fel a megoldási kulcsokat a cigányság számára. Valószínűleg rettentően nehéz felülemelkednünk azon a tényen, hogy a – rendszerváltás előtt, középosztálybeli értékek mentén felnőtt, és most – segíteni akarók, magunk is a megkapaszkodással vagyunk elfoglalva, és nem várhatunk jelentős segítséget sehonnan, magunknak kell kitalálni, hogyan legyünk túlélők. Itt van viszont egy népcsoport, amely, tegyük hozzá látszólag és a közvélemény szerint, évtizedek óta állandó segítséget kapnak, mégsem történik igazi előrelépés. Az ismert, hasonlattal élve: „ha halat kapnak is, de senki nem tanítja meg őket halászni". Nekünk könyvtárosoknak az a feladatunk, hogy saját előítéleteinken, attitűdjeinken és érdekeinken gondolkodjunk el, saját könyvtári eszközeinkkel próbáljuk meg segíteni tanulásukat. Polcainkon legyenek megtalálhatóak kultúrájukból született művek, és a róluk szóló tanulmányok. Problémáik esetén lássuk el őket információkkal, irányítsuk őket a megfelelő szakszolgálatokhoz."

Szól Vörösné Jánosi Katalin a könyvtár kivételes szociális érzékenységgel megáldott, a cigányság gondjaira kiemelkedően fogékony vezetőjének összegzése a nevezett tanfolyam legfontosabb tanulságairól.

2.) Kötetlen interjúk sorozatát készítettük el a kerületi önkormányzat alkalmazottaival, a cigány kisebbség képviselőivel, pedagógusokkal és könyvtárosokkal. Az ilyen módon összegyűjtött anyag sűrített eredményeinek bemutatására egy másik cikkben kerül sor. Mindezek előtt itt most csupán két kritikus ponton szeretnénk röviden jelezni a legsúlyosabb gondokat.

a) Ebben a kerületben rendkívül látványos a társadalom polarizálódása. Egyrészt a luxus jellegű beruházások nyilvánvalóan jelzik a tőke intenzív beáramlását, bizonyos rétegek gyors felemelkedését, másrészt az elszegényedő, nyugdíjas és munkanélkülivé váló egyének számának emelkedését.

b) Másrészt a kerületben élő cigányság száma egy évtized alatt harmadára csökkent. (Az egykori kisebbségvédelmi szervezetek felmérései, becslései szerint az 1990-es évek elején 23-25 ezer fős közösséget tartottak számon s ma a 6-8000 fő jelenléte valószínűsíthető.)

Ez a tény magyarázatra szorul. Sajnos egzakt kutatási adatok nem állnak rendelkezésünkre, de a megalapozott feltevések szerint „a kerületből elköltözött cigány családok részben vidékre – sok esetben éppen oda, ahonnan a szocializmus évei alatt ipari munka reményében a fővárosba jöttek, azaz gyakorlatilag haza – részben pedig Budapest egyéb,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erősen gettósodó területeire (elsősorban a VIII. kerületbe) mentek lakni."

- írja Landauer Attila interjúkészítőnk, ciganisztikai szakértőnk. További becslések szerint 1000-1500 főnyi jobb módú, valószínűleg romungró, magyarcigány Kanadába vándorolt ki a legutóbbi években. A mai 6-8000 főnyi cigány lakosság rendkívül vegyes összetételű, hagyományokat, kultúrát töredékesen vagy egyáltalán nem őrző, erősen „városiasult".
- A közoktatás, a közművelődés, valamint az egészségügy feladatai nyilvánvalóak.
- Nagy kérdés, hogy van-e elegendő elszántság, kimunkált terv a jelenlegi helyzet érdemi változtatására? Iskolában, könyvtárban, egészségügyben, szociálpolitikában?
- A kerület leginkább érintett általános iskolái a cigány tanulók nagy arányú jelenlétéből fakadó speciális helyzetre a 2001-2002-es tanévig még egyértelműen nem reflektáltak, pedig a kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ kiemelkedő tehetségű, egyértelmű elkötelezettséggel rendelkező etnikai referense Oláh Anna személyében elsőrendű szakember áll rendelkezésükre.

3.) 400 fő bevonásával, a véletlenszerű mintavétel szabályai szerint kérdőíves vizsgálatot végeztünk (a használók és nem használók körében) a könyvtár igénybevételével, a könyvtárhasználattal kapcsolatos tények, vélekedések, attitűdök felderítése érdekében. (Összesen 67 tételt tartalmazott az előre rögzített kérdőívünk.)

Természetesen ebben a közleményben nem fogunk minden egyes adatsort részletezően bemutatni, csupán a leginkább jellegzetes pontokra koncentrálunk. Mindezek előtt hangsúlyoznunk kell, hogy az itt dolgozó könyvtárosokban – különös tekintettel Vörösné Jánosi Katalinra, a könyvtár igazgatójára – messzemenően egyetértő, jószándékú, segítőkész, együttműködő partnerekre találtunk, ugyan, de az ő lehetőségeik, mozgásterűk, kezdeményezőkészségük az utóbbi évek anyagi, személyzeti megszorításai miatt inkább csak szűkültek, holott ennek ellenkezőjére lenne szükség. Egyetlen példa: 2002. július 1-től 20%-os létszámcsökkentésre kényszerültek, továbbá a Tomori közben lévő kifejezetten lakótelepi gyermekkönyvtár (1500 beiratkozott olvasóval) megszüntetéséről a közeli múltban született, a jelek szerint visszavonhatatlan döntés.

A hátrányos helyzetű, többek között cigány családokból érkező gyerekek olvasóvá, könyvtárhasználóvá neveléséről, formálásukról készítünk programokat s közben az őket szolgáló intézményeket ritkítjuk látványos ütemben. Mintha nem tudná a jobb meg a bal kéz, hogy mit kellene tennünk a közös célok érdekében. S ezután meglepődünk a magányos, a csellengő, a drogos gyerekek számának folyamatos emelkedését bizonyító számok olvastán!

Vizsgálati eredmények

A konkrét, 2002 áprilisában felvett vizsgálati eredményeink bemutatása előtt – éppen a kontrasztok élesebbé tétele érdekében – még néhány mondat erejéig térjünk vissza alapelveink összegzéséhez. Mint ismeretes, a könyvtárak sohasem voltak és ma sem minősíthetők politikailag semleges intézményeknek, hiszen létrehozásuk pillanatától kezdődően bizonyos értékek, normák, „a kulturális közjó" megerősítését, fenntartását, terjesztését tekintették feladatuknak. Mai szóhasználattal élve: a könyvtár az információs társadalom alapintézménye, mely mindenki számára garantálja a mindenfajta megkülönböztetés nélküli hozzáférés lehetőségét az információhoz, a kulturális javakhoz. S mindez különös hangsúlyt kap az európai uniós csatlakozás küszöbén, mert a versenyképesség, az egyenrangúság alapfeltétele a megfelelő, az egyre magasabb szintű képzettség és jól informáltság. (Hansson, J. – Audunson, R. – Nagy A. megjelenés előtt)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vagy idézzünk néhány bekezdést a legfontosabb és legfrissebb hazai, idevágó dokumentumok egyikéből, a hazai könyvtárügy 2003 és 2007 közötti stratégiájából! *„...a könyvtári rendszer egésze legyen alkalmas...a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztésére, ... az oktatás különböző szintjeiben résztvevők segítésére, az egész életen át tartó tanulás támogatására, ... az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítésére..."*

„A különböző típusú könyvtárak szolgáltatásainak széles spektrumot kell átfogniuk, az élethosszig tartó tanulástól, az »életre tanulástól« a hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásáig kell terjedniük." Skaliczki J. 2003.)

Egyszerűbben szólva, a kortárs Európában a közkönyvtárakat olyan intézményeknek tekintik, amelyek a helyi közösségi szinten – az állam, a piac és a civil szféra közötti érintkezést segítve – jelenítik meg az információs társadalmat.

Az érdemi válaszok bemutatása előtt villantsuk fel az irányított véletlen módszerével választott mintánk legfontosabb jellemzőit. Két hét alatt, meghatározott napokon, megadott órákban beérkezett könyvtári olvasókat kértünk meg a kérdőívek kitöltésére, illetve nem könyvtári olvasókat otthonukban kerestünk fel. Célkitűzéseink ellenére az utóbbiak jóval kisebb arányban adtak, hoztak, küldtek vissza használható íveket, hiszen számukra a kérdések kevésbé voltak érdekesek, motivációs szintjük, involváltságuk mértéke sokkal alacsonyabb szintű volt. Imigyen minden féle adat megtekintése előtt világossá kell tennünk, hogy a válaszok kevésbé az átlagos lakossági véleményeket, inkább a könyvtárhasználók vélekedéseit tükrözik.

E megállapításunk már a nemek egyenetlen eloszlásával is bizonyítható: férfi: 39%, nő: 61%
szemben a norvég minta tökéletes 50-50%-os megoszlásával.

Életkorok	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)	
15-25 évesek	24%	30 év alattiak	37%
26-35 évesek	30%		
36-45 évesek	24%	31-44 évesek	32%
46-55 évesek	12%	45-59 évesek	15%
56-65 évesek	4%		
66 és idősebb	6%	60 éves és idősebb	16%

Sajnos a korcsoportok határai nem esnek egybe, de ennek ellenére megállapítható, hogy a magyar minta érzékelhetően fiatalabb, megkérdezetteink körében magasabb a tanulók aránya.

Az iskolázottsági adatok összevetése sem lesz tökéletes.

Az iskolai végzettség mértéke	A magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	A norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800)
Kevesebb, mint 8 általános	2%	0
Általános iskola	10%	7%
Szakmunkásképző	8%	21%
Érettségi	47%	31%
Egyetem, főiskola	33%	41%

A kevéssé vagy alig iskolázottak, valamint az érettségizettek száma nálunk, a szakmunkásoké és a fel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sőfokú diplomával rendelkezők képviselete pedig egyértelműen az oslói mintában lett erőteljesebb.

Következő táblázatunkban a hiányos norvég adatpárok miatt összehasonlításaink ismételten bizonytalansági tényezőt jelentenek majd az értelmezés fázisában.

Foglalkozás	A magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)	A norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)
Aktív dolgozó	50%	70%
Felsőfokú oktatási intézmény hallgatója	27%	13%
Nyugdíjas, munkanélküli	8%	16%
Középiskolai tanuló	6%	6%
Gyesen lévő édesanya	5%	2%
Munkanélküli	3%	-
Átképzésben résztvevő tanuló	1%	-
Posztgraduális képzésben vesz részt	1%	-

Az oslói meginterjúvoltak között 20%-kal többen dolgoznak, s közben a nyugdíjasok ugyancsak 10%-kal többen vannak, mint nálunk, míg a budapesti megkérdezettek között kétszeres a főiskolai és egyetemi hallgatók aránya a norvég válaszolókhoz viszonyítva.

S miután kitüntetetten könyvtári vizsgálatot végeztünk, kihagyhatatlan volt a könyvtárlátogatásra vonatkozó kérdések feltételének sora, melyek közül most összesen egyet-egyet idézünk. Mivel a kérdés megfogalmazásának módja a két helyszínen nem pontosan egyezett, ezért két külön táblázatot vetünk egymás után papírra. (Az összevetés különböző módjait a sajnos töprengésre késztetett olvasóra bízzuk.)

Járt-e valaha könyvtárban?	A magyar válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Igen, most is járok	61%
Most nem, de korábban igen	14%
Gyermekkoromban	6%
Tizenéves koromban	5%
Fiatal koromban	8%
Középkorúként	5%
Soha	5%

Oslóban csupán az utolsó 12 hónap könyvtárlátogatási gyakoriságára kérdeztek.

Milyen gyakran járt könyvtárban az utolsó 12 hónapban?	A norvég válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=800 fő)
6 és többször	18%
1-5 alkalommal	28%
egyszer sem	54%

Minden, a kiegyensúlyozottságra törekvő igyekezetünk ellenére (jóval több kérdőívet osztottunk ki a könyvtárat nem használók között, de ezeknek a felét sem kaptuk vissza), ezért a XIII. kerületi mintánkban a könyvtárhasználók (61% kontra 46%) jelentősen többen vannak, mint az összevetés alapját szolgáló, oslói csoportban.

Elsőként azokat az akadályokat vettük szemügyre, amelyek (megkérdezetteink szerint) nehezítik a he-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyi demokratikus folyamatokban, a közösségi életben való részvételt.

Az adatok bemutatása előtt két mozzanatra kell figyelmeztetnünk az olvasót. Egyrészt nincs itt elegendő terünk minden kérdésről részletesen beszámolnunk, másrészt az egyeztetések ellenére sem lesz módunk mindig párhuzamos (magyar-norvég) adatsorokkal szolgálni.

Az első kérdéskörben a társas-élet, a közélet lehetséges színtereiről, többek között a könyvtár ilyen jellegű funkciójáról begyűjtött válaszainkat mutatjuk be.

Természetesen távolabbról, az általános közéleti aktivitás mértéke felől közelítettünk.

„Részt vesz-e lakóhelyi közösségében a politikai pártok (felnőtt) vagy ifjúsági szervezeteinek tevékenységében?"

Az ötfokú skálán (1. Rendszeresen = 1%, – 2. Alkalmanként = 4%, – 3. Ritkán = 5%, 4. Valamikor részt vettem, de már nem = 12%, 5. Soha = 76%) rendkívül egyenetlenül, főként az elutasító magatartást jelző póluson koncentrálódva, oszlanak el a válaszok. (A téma alkérdéseinek bemutatásától terjedelmi okok miatt itt eltekintünk. Egyetlen mondattal jellemezhetjük az összképet: a rendre ötfokú skálán nyert válaszok átlagai kivétel nélkül mindig a 4-egész feletti értéket mutatnak. Egyszerűbben szólva, a fentiekben bemutatott eloszlás refrénszerűen megismétlődik.

„Ön szerint a kerületben hol találhat társaságra az ember?" (A 16 tételes zárt listából a 2 legjellemzőbbet jelölhették meg válaszolóink.)

Helyszínek	A válaszok a megkérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Csakis saját kapcsolatai révén	47%
Iskolákban	18%
Munkahelyeken	18%
Közkönyvtárakban	11%
Művelődési központokban	8%
Egyesületekben	8%
Templomokban, gyülekezeti helyeken	7%
Bevásárló központokban és azok vendéglátó egységeiben	3%
Színház	3%

További 1% körüli szavazatokat kaptak még az ifjúsági intézmények, a söröző̈k, a kávéházak, a kocsmák és a mozik.

Amikor pedig kifejezetten a közéletre vonatkozóan tettük fel a kérdést, bizony a rangsor erőteljesen módosult. Vagyis adataink szerint a szóban forgó intézmények egészen mást jelentenek a civil- és a közélet szempontjából. (Társaság és közélet – meglepően távol esnek egymástól.) Különösen figyelemre méltó a könyvtári szavazatok megnégyszereződése, de nagy valószínűséggel az országos tendenciáktól eltérő, a helyi tradíció továbbélését mutatja (az egykori munkáskerületben) a művelődési központok ilyen jellegű funkciójának 71%-os említése.

„Ön szerint a kerületben hol működnek olyan intézmények, klubok, ahol a kerületi, a városi vagy az országos közéleti kérdésekről tájékozódni, beszélgetni lehet?"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Intézmények	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
1. Művelődési központok	71%
2. Közkönyvtárak	43%
3. Ifjúsági intézmények	31%
4. Egyesületek	21%
5. Templomok, gyülekezeti helyek	14%
6. Színházak	8%
7. Galériák	8%
8. Mozi	2%

(Miután több válasz volt lehetséges, az adatok összege természetesen meghaladja a 100%-ot.)
A Norvégiában kissé szűkített formában („Hol lehet a helyi ügyeket megvitatni?) feltett kérdésre érkezett válaszok gyakorisági eloszlása alapvetően másként alakult:

1. otthon vagy baráti körben = 68%
2. közösségi színtereken, lakóhelyen, utcasarkon = 45%
3. kávézókban = 33%
4. egyesületekben = 3%
5. bevásárló központokban = 3%
6. közkönyvtárakban = 2%
7. idősek, nyugdíjasok otthonaiban = 2%

Nyilvánvaló, hogy a jövőbeni, ismételt vizsgálatunkban sokkal szigorúbban kell majd figyelnünk a kérdések szó szerinti egyeztetésére, de ezzel együtt az éppen bemutatott adatsor meglepő módon jóval kevésbé hasonlít a második, kifejezetten a közéletre vonatkozó magyar válaszokra és sokkal inkább az első, a társas kapcsolatok színtereit felsorakoztató táblázatra.
Hasonló jellegű ügyetlenséget követtünk el a könyvtárhasználatra vonatkozó kérdések összehasonlítási lehetőségeit tekintve is. Amint azt már korábban táblázatos formában bemutattuk, Oslo megfelelő kerületében a megkérdezettek 46 százaléka, Budapesten pedig az angyalföldi megkérdezettek 63 százaléka vallotta magát könyvtárhasználónak az interjúkészítés idején.
Egyetlen pillanatig se legyen félreértés! Pontosan tudjuk, hogy az önkitöltős kérdőíveket a könyvtárainkat nem látogató, de felkeresett vizsgálati személyek jóval kisebb arányban hozták, küldték vissza, mint a többé, kevésbé hűséges, beiratkozott olvasóink. Mintánk tehát egyértelműen túlreprezentálja a könyvtárhasználókat, következésképpen a nőket és a valamilyen formában jelenleg is tanulókat.
A következő 3 kérdéssel a helyi közösség iránti érdeklődés mértékéről, jellegéről kívántunk képet alkotni.

„Mennyire érdeklődik aziránt, hogyan folynak az ügyek a helyi (kerületi) önkormányzatnál?"

(Négyfokú skálán kellett véleményüket egyetlen válasszal jellemezniük.)

Intenzitás	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=800 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%= 400 fő)
nagyon érdeklődöm	6%	3%
érdeklődöm	39%	39%
többnyire nem érdekel	41%	43%
egyáltalán nem érdekel	12%	13%

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A két adatsor meglepő módon hasonlít egymásra. Csak a gondosabb – az 1.+2 továbbá a 3.+4. válaszlehetőségeket összegző elemzés tesz sejthetővé bizonyos, a több száz éves, kiegyenlített, parlamentáris demokráciában élők javára mutatkozó, minimálisan hangsúlyosabb helyi, közéleti érdeklődést, mint itt a politikai nyugtalanságokkal, hányattatásokkal terhes Közép-Európában, az angyalföldi polgárok körében.

Az általános közéleti affinitást jelző attitűdök felől lépjünk közelebb a mindennapi tényekhez következő kérdésünk segítségével, ahol a négy előre megadott lehetőségből kellett egyet kiválasztani!

„Milyen gyakran beszéli meg a helyi közösség ügyeit barátaival, szomszédaival?"

Gyakoriság	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=799 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Nagyon gyakran	17%	11%
Egyszer-egyszer	27%	35%
Ritkán	39%	35%
Soha	16%	18%

A két adatsor, a fentiekkel összhangban erős hasonlóságot mutat s csupán a szigorúbb vizsgálódás után engedhető meg annak kijelentése, hogy északi barátainkhoz viszonyítva némileg ritkábban (nagyon gyakran: 17% kontra 11%) tárgyaljuk meg a helyi politika kérdéseit. (Igaz, a kérdezés időpontja – 2002. február vége, március eleje – jó egy hónappal előzte meg a hazai, országos parlamenti választásokat, s ennek talán „elterelő", a figyelmet az országos ügyek felé irányító hatása is lehetett.)

Sajnos a következő kérdésre vonatkozóan csak magyar adatokkal rendelkezünk, de ezért még önmagában ugyancsak érdekes lehet a helyi politika iránti érdeklődés mértéke.

„Az emberek nem egyformán készek részt venni a helyi közösség ügyeiben. Ön mennyire kész erre? Válassza ki azt az állítást, amely a leghívebben tükrözi az Ön véleményét!

Állítások	A válaszok megoszlása a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
Általában egyáltalán nem szívesen veszek részt a helyi közösség ügyeiben	18%
Úgy érzem, legalább annyit meg kell tennem, hogy elmegyek szavazni az önkormányzati választásokon	65%
Úgy érzem nem elég csak szavazni, hanem el kell mennem nyilvános összejövetelekre, hogy megismerjem a különféle álláspontokat, tájékozódjak és olvassak a helyi önkormányzat ügyeiről	11%
A tájékozódáson túlmenően úgy érzem, részt kell vennem a helyi közösség szervezeteiben is.	4%

A parlamenti- és helyi önkormányzati választásokon ténylegesen résztvevők aránya (60-70%) meglepő pontossággal jelent meg vizsgálati adataink sorában. Sajnos az egyéb aktivitási fokozatok, kategóriák vonatkozásában nem rendelkezünk megfelelő összehasonlítási alapokkal.

Végre vegyük szemügyre a vizsgálati személyek számára megfogalmazható, a helyi politizálást megnehezítő tényezőket, akadályokat! Itt ismét attitűdskálákkal dolgoztunk, vagyis előre megadott válaszlehetőségek, (3 fokozat) közül kellett egyet saját állásfoglalásukként megjelölniük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Sokan tartanak attól, hogy a helyi ügyek iránti érdeklődés és az azokban való részvétel meglehetősen alacsony szinten áll. Személyes tapasztalatai alapján Ön mit gondol, melyek az érdeklődés és a részvétel legfőbb akadályai?"

Állítások	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában (100%=799 fő)	Magyar válaszok a kérdezettek százalékában (100%=400 fő)
A helyi közösség nem fontos az emberek számára. Az emberek nem azonosulnak a helyi közösséggel	68%	78%
Az emberek nem ismerik a közösségi ügyekben való részvétel lehetőségeit	71%	87%
Ebben a helyi közösségben nincsenek találkozó helyek	37%	69%
Az emberek úgy érzik nem készültek fel arra, hogy a helyi szervezetekben tevékenykedjenek	46%	77%
Túl kevés a kommunikáció a helyi önkormányzat vezetői és a lakosság között	61%	90%
Nehéz tájékozódni a helyi közösség ügyeiről és a helyi eseményekről	59%	82%
Az önkormányzattól és a helyi szervezetektől származó információk nehezen érthetők	36%	75%

Amint azt már jeleztük, minden állítást 3 fokozatú skála kísért (határozottan egyetértek – mérsékelten egyetértek – egyáltalán nem értek egyet). Táblázatunkban minden esetben a határozott és mérsékelt egyetértések összege szerepelt. (Az esetek többségében a mérsékelt egyetértés kategóriája érzékelhetően magasabb százalékokkal szerepelt, mint a teljes azonosulás.) Hét estből összesen az első két állításnál láthatunk egymáshoz közelítő számokat, hasonló attitűdöket. Az összes többi kategória mentén (jártasság, felkészültség, hozzáférhetőség = information literacy) már 100%-ot közelítő eltérések mutatkoznak, ráadásul egyértelműen, következetesen, mindig a hazai megkérdezettek „javára".

Torzítana a norvég tükör? Nálunk még a többnyire könyvtárhasználó többségű (tehát iskolázottabb, tájékozottabb, erősebb önbizalommal rendelkező) interjúalanyok is nagyon komoly információs jártasságbeli hiányosságokról vallottak: nem eléggé felkészültek, gondot okoz a tájékozódás a közösség ügyeiről, a helyi eseményekről, nehezen érthetők a fontos önkormányzati információk (és akkor még az országos ügyekről szándékosan nem is kérdeztük őket).

A dilemma bizonyára kétoldalú. Milyen mértékben minősíthetők a jelzett akadályok objektívnek? Mennyire céltudatos és sikeres az önkormányzat ilyen irányú tevékenysége?

Másrészt milyen mértékben vagyunk mi, az elmúlt évtizedek diktatórikus ideológiai körülményei között szocializálódott nemzedékek, a magunkkal hozott, jól megtanult félelmeinkkel, melyeket akarva, akaratlan átadtunk, átadunk a következő nemzedékeknek, felelősek információs és kommunikációs nehézségeink, bátortalanságaink, ügyetlenségeink miatt? A korábban oly erős társadalmi kontroll nyilvánvalóan ma is érzékelteti a hatását gondolkodási, tájékozódási szokásainkban és persze participációs, a közügyekben részvételre mozgósító indítékaink gyengeségében.

Adataink bizonyára messze túlmutatnak a könyvtárosi közvélemény érdeklődési körén. Hogyan fo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gunk mi, mint lakosság, mint nemzet az Európai Unióban érdekeket artikulálni, megfogalmazni, sikeresen képviselni, ha a legszűkebb helyi ügyekben is ennyi gátat, leküzdhetetlen akadályt, feloldhatatlan feszültséget, elérhetetlen és/vagy érthetetlen információt, bennünket képviselő politikust látunk magunk körül? Évtizedek óta halljuk a vonzó jelszót: *„Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!"* Merünk-e a nagyobb összefüggések szintjén gondolkodni és beszélni, ha a helyi közösség ügyei sem érnek el hozzánk, mert nincs rá időnk, energiánk, bátorságunk, hozzáértésünk? Honnan lesz meg a szükséges kompetenciánk, elegendő információs jártasságunk országos meg európai ügyekben véleményt formálni, szavazással döntéseket előkészíteni, megerősíteni, ha a legszűkebb „polisz" ügyeiben sem érezzük magunkat eléggé tájékozottnak, illetékesnek, gyakorlottnak?

S mindezek megváltoztatásához adhat-e segítséget a – vajon eléggé felkészült, felkészített – az utóbbi évtizedben folyamatos „vérveszteségeket", létszámleépítéseket szenvedő magyar könyvtáros-társadalom, az egyre keményebb anyagi megszorításokkal küzdő, csökkenő számú könyvtár a maga hagyományos dokumentumaival, eszközeivel, állományával, (évről-évre kevesebbet érő beszerzési kereteivel), egyre bővülő számítógépes hálózatával?

Idézzük csak vissza egy percre a stratégiai célok némelyikét!

„Az állampolgári jogok,...a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztése,...a piacgazdálkodás kérdéseiben való eligazodás, az ehhez kapcsolódó információk aktív felhasználása, .. az élethosszig tartó tanulás támogatása, az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítése, stb." Tagadhatatlanul fontos és rövid időn belül megvalósítandó célok! De ugyanakkor kikerülhetetlen kötelességünk annak ismételt felülvizsgálata, hogy milyen messze is vagyunk hát ezektől a teljesítendő követelményektől.

Lássuk most a legszigorúbban vett könyvtárosi felelősségünket! Mi lenne, ha az ilyen irányú kezdeményezések sorát – kellő mennyiségű „pénz, paripa, fegyver" birtokában – magunk szervezhetnénk? Hogyan fogadná mindezt a bennünket egyébként jobbára örömmel látogató közép- vagy felsőfokon tanuló, gyermekeit éppen otthon nevelő háziasszony, pedagógus, munkanélküli, másod és harmad állásokat vállaló családfő, nyugdíjas, stb. polgárok többsége?

„A helyi közkönyvtár lépéseket tervez annak érdekében, hogy megkönnyítse a közelben élőknek a részvételt a helyi ügyekben. Az alábbiakban felsorolunk néhányat a tervezett megoldások közül. Milyen tanácsot adna a könyvtárnak? Kérjük, jelezze, mennyire tartja fontosnak az egyes lépéseket?" (Itt ismét 3 lehetőség közül választhattak interjúalanyaink, de a táblázatban, a könnyebb olvashatóság érdekében csupán két kategória mentén tüntetjük fel a válaszok százalékos megoszlását.)

Kezdeményezések	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában		Magyar válaszok a kérdezettek százalékában	
	nagyon fontos	fontos	nagyon fontos	fontos
A helyi könyvtár hozzon létre vitafórumot a könyvtárban, szervezzen rendszeres vitaesteket, amelyeken az emberek megtárgyalhatják a helyi ügyeket	13%	48%	36%	43%
A helyi könyvtár hozzon létre egy adatbázist, amelyből az emberek tájékozódhatnak az önkormányzat munkájáról, a helyi közösség ügyeiről	20%	59%	53%	32%

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kezdeményezések	Norvég válaszok a kérdezettek százalékában		Magyar válaszok a kérdezettek százalékában	
	nagyon fontos	fontos	nagyon fontos	fontos
A könyvtár hozzon létre internetes vitafórumot, amelyen a közösség tagjai vitatkozhatnak, kicserélhetik nézeteiket és tájékozódhatnak	16%	47%	25%	42%
A könyvtár szervezzen csoportokat azok számára, akik fejleszteni akarják a helyi szervezetekben és kezdeményezésekben való részvételhez szükséges készségeiket	13%	47%	30%	48%
A könyvtár tegyen lépéseket annak érdekében, hogy az emberek megértsék az önkormányzattól és a helyi közösség szervezeteitől érkező információkat	11%	46%	41%	43%
A könyvtár keresse a lehetőségeket azoknak a készségeknek a fejlesztésére, amelyek segítségével az emberek ki tudják használni az információs-kommunikációs technológiát a közösségi információk megtalálására és a helyi önkormányzattal, valamint a polgártársakkal való kommunikációra	19%	46%	43%	42%

A válaszok gondos, páronkénti összevetése (különösen a *nagyon fontos* minősítések esetében), vagy akár a *nagyon fontos* és *fontos* kategóriák összegének elemzése minden sorban ugyanazt a tendenciát jelzi: a budapesti megkérdezettek kivétel nélkül, rendre jóval fontosabbnak, sürgetőbbnek ítélik a jelzett kezdeményezéseket, mint az oslói interjúalanyok. (60-70% áll szemben a 80-90%-os egyetértéssel.) A demokrácia – évtizedek óta halmozódó -deficitje félreérthetetlenül kirajzolódott adataink nyomán a „norvég tükör" közbeiktatásával, segítségével!

Legalább két kérdés merül fel az olvasóban. Valós igények megfogalmazásához segítettük-e vizsgálati személyeinket? Vagy csupán „kedvünkre akartak tenni"? Hiszen leírtuk, elébük tártuk a terveket, nem kívántak szembeszegülni velünk, tehát egyetértettek a felkínált lehetőségekkel, mondván: „legyen egyszer nekik is jó napjuk!" Egyszerűbben szólva, nálunk erőteljesebben működne a „társadalmi kívánatosság tendenciája" (a lying factor), mint Norvégiában?

Másrészt a korábbi, helyi próbálkozások tükrében bizonyos kétkedéssel szemléljük a válaszok halmazát. (A kerületi, központi könyvtárban rendszeresen fogadónapot tartott például a körzet országgyűlési képviselője, ám ismétlődő jelenlétének nem volt átütő sikere, de ennek okait természetesen csak egy másik, önálló kutatásban lehetne feltárni.)

Végül kihagyhatatlan kötelességünk lenne az ilyen mértékű „igénybejelentés" után legalább az ötletek egy részét valóra váltani. Van erre vonatkozó, erre fordítható tényleges akarat és anyagi, szellemi tőke a könyvtár irányításáért felelős kollégáinkban? Ilyen meggyőző, elsöprően erős adathalmaz birtokában kénytelenek vagyunk leírni: feladat, amelynek legalább részleges megvalósításán kötelességünk gondolkodni!

A két utóbbi táblázat adatainak összefüggéseire figyelve megengedhetőnek tűnik az információs deficitek, a közéleti kompetencia hiányosságainak beismerése és ezek pótlására, megtanulására, elsajátítására vonatkozó könyvtári eszközrendszer kiépítésére, fejlesztésre vonatkozó igények egyértelművé vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lása. Kinek, hogyan, milyen forrásokból származó szellemi és anyagi támogatottsággal kell most lépéseket tennie?

Felderítő jellegű vizsgálatot ígértünk, s íme vannak ugyan adataink, részletesebb ismeretekkel rendelkezünk most, mint egy évvel korábban, de egyúttal a további kérdések, no meg a tennivalók számát ugyancsak gyarapítottuk.

A felderítő szakasz lezárásaként hadd szólaljon meg közvetlenül az olvasó, az interjúalany, a megkérdezett! A 13 és fél oldalas, tehát „mértéktelenül hosszú" kérdőívünk utolsó tétele a következőképpen hangzott: **„Van-e olyan kérdés, amelyet nem tettünk fel, Ön pedig még fontosnak tartaná elmondani, megjegyezni a helyi társadalom és a közkönyvtár témájához kapcsolódóan? Ha igen, kérjük, fogalmazza meg néhány szóban, néhány mondatban!**

Hosszú évtizedek óta bevett gyakorlat, hogy „biztonsági szelepként" egy-egy hasonló, nyitott kérdéssel zárjuk interjúinkat. Érezhessék megkérdezettjeink, hogy valóban az ő véleményükre vagyunk kíváncsiak, s nem egyszerűen az általunk előre megadott sémákba szeretnénk besorolni gondolataikat, attitűdjeiket, állásfoglalásaikat. Most meglepően ritkán tapasztalt aktivitással és szóbőséggel vetették papírra észrevételeiket, melyekből a leginkább jellemzőket tematikus csoportokba rendezve bocsátjuk az érdeklődők elé. Legyen teljesebb és hitelesebb így az összkép!

ELLENÉRZÉSEK:

(Az idézetek előtt a kérdőívek azonosító száma szerepel.)

153. Szerintem a könyvtár legyen könyvtár. Sem klubként, sem politikai, illetve önkormányzati fórumként nem tudom elképzelni. Bár mindent meg lehet próbálni.

196. A könyvtár legyen könyvtár és egyéb információs tár, de ne vegye át más intézmények szerepét. Pl. művelődési házak, polgármesteri hivatal, stb.

224. A könyvtár maradjon az, aminek a kezdetben indult, könyv, folyóirat- kazetta-kölcsönző hely. A vitafórum helye máshol van.

341. A könyvtárakba nem szabad behozni a politikát, nem lehet a nézetkülönbségeket ütköztetni. Mint a régi időkben irodalmi, írói rendezvényeket kell támogatni. Gyerekeknek diavetítéssel egybekötött mesedélutánt, verses, játékos foglalkozást kell tartani. 30 évvel ezelőtt ilyenek voltak a könyvtári programok.

342. Álláspontom szerint a könyvtár feladata nem az, hogy a tanulókat állampolgári ismeretekre tanítsa, hanem az, hogy a látogatót kiszolgálja.

KRITIKA

264. Legyenek kedvesek megtekinteni a kikölcsönözendő holmik állapotát. Azt a népet, amelyik így vigyáz ezekre, hogy lehet rábízni az ország felvirágoztatására. Szerintem sehogy.

329. Például a XIII/2 könyvtár 2000 őszén váratlanul leállt kb. három hónapra tatarozás végett. Egy évig állt. A kint lévő könyvek egy része valószínűleg elveszett. Nem mutat példát szervezésből, törődésből sok odajáró fiatalnak. Kérdés lehetne a könyvtár hangulata, fejlődési iránya.

213. Kb. 10 évvel ezelőtt kezdeményezéssel éltünk, speciális óvoda létrehozásában. Tudomásunk volt róla, hogy három óvoda áll üresen, kihasználatlanul. Az önkormányzat nem a gyerekekre szavazott, hanem pénzes bérlőkre.

216. Miért nem tanítják meg az ifjúságot a betű, a könyv szeretetére az iskolában?

ÁTVEZETÉS

115. Kizökkenteni az embereket a közönyből, fásultságból az aktuális problémáikra előadások formájában válasz.

345. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az adatbázis létrehozása stb. visszaélésre adhat lehetőséget (nem mindegy például, kit hívok meg egy rendezvényre, vitaestre, stb.). A könyvtár vezetésének kezdeményezése követendő példa lehet más intézmé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek számára. DE!! Valódi egyenlőséget, egyenlő esélyeket követel azok érdeke, akik javára ez a kezdeményezés létrejött. Segítsd a POLGÁRT!! Ne vezesd félre! Ne téveszd meg! Óva intem ettől a Fővárosi- és a XIII. kerületi Önkormányzat vezetőit egyaránt).

366. Ha segíteni tud a könyvtár az alapvető feladatán túl, lehetőségeihez képest tegye. De azt hiszem ezt nem szabad tőle várnunk.

378. Mi legyen a könyvtár feladata? Ami eddig volt. A társadalomszervezés igen célszerű, de másodlagos.

397. A könyvtár földszinten lévő termében helyet adhatnának a kerületi fejlesztésekről, elképzelésekről. Hozzáférhetővé tehetnék- esetleg ingyenesen- a XIII. Önkormányzat intézkedéseit, híreit számítógépen, hirdetőtáblán, és nem csak a kulturális eseményekről adnának hírt.

327. Az emberek mindennapi életével kapcsolatos vitafórumokat érzem szükségesnek, aztán a közösségi problémák megvitatását.

INFORMÁCIÓS KÖZPONT

47. *Egy gyerekkori barátom olyan kérdéssel keresett meg (vállalkozó boltjában profilt akart váltani) amit egy jól működő adatbázis segített volna megoldani. Ugyan ajánlottam neki a könyvtárat, de nem tudom, hogy tudtak-e neki segíteni. Ha van ilyen lehetőség – tematikus adatbázis a rendeletekről – akkor alig tudnak róla. (Az kevés, hogy sorban lefűzöm a rendeleteket, mert a nagy mennyiség miatt nehezen kezelhető. Hasonló megoldás kellene, mint a CD-jogtár. Persze nem a CD a lényeg, hanem a jogtár).*

234. A könyvtárvezetés vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy házon belül helyt tudna-e adni egy kábeltévés stúdiónak. A stúdió létrehozását nem csak elviekben, hanem anyagiakban is szívesen támogatnám. A helyi stúdió kapcsolódhatna az önkormányzati adatbázishoz (Jó könyvtári propaganda lehetőség is lenne)

HAGYOMÁNYOS KÖNYVTÁRI FUNKCIÓK

126. *Becsülje meg a mostani társadalom a gyerekekért dolgozó és a velük az olvasást megszerettető könyvtárosokat, illetve bármilyen művészeti ágban hatékonyan dolgozó embereket, művészeket. Ha a gyerek nem szereti a könyveket, akkor felnőtt korában már híjával lesz a fantáziának. És ami még rosszabb, az empatikus készségnek, amit nem kívánok leendő pedagógusoknak, szülőknek, de főleg a társadalomnak.*

139. Szeretném, ha már az én gyermekem, úgy, mint én, szeretne könyvtárba járni és olvasni. A mai tizenévesek sajnos nem szeretnek olvasni. Erre a problémára találjunk ki valami megoldást.

202. Ezt a könyvtárat nagyon szeretjük, szeretünk idejönni. A gyerekek is várják, az iskolából jöhessenek az osztállyal.

235. Jó munkát, sok- sok látogatót kívánok ehhez a szuper közkönyvtárhoz. Örülök, hogy én is tag lehettem, hogy megkérdeztek mindenkit.

242. A gyerekek és a könyv, az olvasás kapcsolatának megteremtése, életben tartása, igényfelkeltése(ilyen irányban) legyen a könyvtár alapvető feladata.

328. Igen, például a fiatalok legalább 4 -es. 4.3- as tanulmányi eredményt elért, de pénzügyi helyzetüket negatívan érintő kiadás hónaponként egy- két óra ingyenes Internet hozzáférési lehetőség az arra rászorulóknak.

371. Szerintem a könyvtárak sok embert segítenek abban, hogy kultúrálódni, művelődni tudjon, információhoz jusson, vagy éppenséggel munkáját el tudja végezni.

379. Többet kellene fordítani (időt, pénzt) a könyvtári lehetőségek reklámozására (propagálására). Családi könyvtárlátogatás, nyílt napok, rendezvények, nyelvi tanfolyamok.

380. Szervezhetnének több gyermekekhez szóló közösségi programokat. Pl.: rajzverseny, vagy szavalódélután. Ami a felnőtteket illeti, nem tudom, biztosan van némi hiányosság, aminek pótlása után több réteget lehetne megmozgatni, akikkel meg lehetne szerettetni az olvasást, és az említett társasági fórumokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

381. Fontosnak tartom a nevelést. A családon, és iskolán belül is. alapot kell adni a gyereknek, és akkor talán normális felnőtt lesz. Az idő hiánya nagy úr. 15 éve vagyok nyugdíjban, a gyerekeim nélkülem dolgozni sem tudnának nyugodtan. Hálásak értem szerencsére.

382. A helyi költségvetések elosztásakor nagy figyelmet (és pénzt) kellene biztosítani a könyvtáraknak, hogy széleskörű, naprakész információs bázissal rendelkezzenek, hogy lehetőségük legyen széleskörű és minél olcsóbb szolgáltatásra, hogy vonzóak (még vonzóbbak) legyenek a lakosság számára.

A tagadhatatlanul megfogalmazott ellenérzésekkel, kritikai megjegyzésekkel együtt a „fő dallam", a legfontosabb üzenet a könyvtár érzékelhető fenyegetettsége miatti aggodalom, az eredeti funkciók megtartására vonatkozó biztatás, *(„Szerintem a könyvtár legyen könyvtár. Sem klubként, sem politikai, illetve önkormányzati fórumként nem tudom elképzelni. 153. – Mint a régi időkben irodalmi, írói rendezvényeket kell támogatni. Gyerekeknek diavetítéssel egybekötött mesedélutánt, verses, játékos foglalkozást kell tartani. 341. – A gyerekek és a könyv, az olvasás kapcsolatának megteremtése, életben tartása, igényfelkeltése...legyen a könyvtár alapvető feladata. 342. Szervezhetnének több gyermekekhez szóló közösségi programokat. Pl.: rajzverseny, vagy szavalódélután. 380.") s ha van erő, bátorság, meg pénz, akkor szervezzük meg a helyi közélet fórumait! („Kizökkenteni az embereket a közönyből, fásultságból, az aktuális problémáikra előadások formájában válasz. 115. – Az emberek mindennapi életével kapcsolatos vitafórumokat érzem szükségesnek, azután a közösségi problémák megvitatását. 327. – A helyi költségvetések elosztásakor nagy figyelmet (és pénzt) kellene biztosítani a könyvtárnak, hogy széleskörű, naprakész információs bázissal rendelkezzenek... 382.")*

Csak nehogy a régi agit. propos módon akarjuk az embereket, a központilag előírt jóra, a történelmi szükségszerűségre, a haladás, a fejlődés biztos irányára rábeszélni! *(„Segítsd a POLGÁRT! Ne vezesd félre! 345. – A könyvtárakba nem szabad behozni a politikát, nem lehet a nézetkülönbségeket ütköztetni. 341. – Mi legyen a könyvtár feladata? Ami eddig volt! A társadalomszervezés igen célszerű, de másodlagos." 378.)* Norvég barátaink talán nem is érthetik majd egész pontosan ennek a néhány mondatnak drámai, több évtized tapasztalatait, félelmeit sűrítő, ma még mindig jól aktualizálható jelentését.

Szinte felesleges a végszó. Mindössze egyetlen budapesti könyvtár tényleges és potenciális olvasóközönségét kérdezgettük, majd vélekedéseiket néhány ponton norvégiai válaszokkal vetettük egybe, de mintha az elénk került cseppben időnként maga a „tenger" egésze is fel-felcsillant volna.

Könyvtár és helyi közélet! Egymást feltételező fogalmak, intézmények, folyamatok. De legalább a könyvtárak maradjanak meg egyáltalán és ráadásul annak, amiért eredetileg létrehozták azokat! Miért e félelem? Hiszen ők, az egyszerű olvasók nem ismerhették Vidra Szabó F. – a kérdőívek felvétele után félévvel később megjelent – közleményét (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002/október), melyből egyértelműen kiderül, hogy hazánkban, az országos átlagot tekintve 1989 és 2000 között az önkormányzati fenntartású könyvtárak és az ott dolgozó könyvtárosok száma 26–27%-kal csökkent. De vajon mi a helyzet Budapesten?

(Természetesen senki nem kívánja vitatni a FSZEK új és nagyszerű Központi Könyvtárának országos méretű, példaadó jelentőségét. De ettől még Angyalföldön és Csepelen, Cinkotán és Rákospalotán, Budafokon és Pesterzsébeten, általában a külső kerületekben ugyancsak szükség van egy-egy nagy kapacitású, a fiatalok és a gyerekek, a nyugdíjasok, no meg az örökké rohanó, késésben lévő szülők számára is könnyen elérhető, az ő információs, tanulási, kikapcsolódási igényeiknek is megfelelő közkönyvtárra.)

Ők, a legilletékesebbek, a XIII. kerületi könyvtárhasználók, a tényleges és reménybeli olvasók bizonyára csupán lakóhelyükön szerzett tapasztalataik nyomán mondták el véleményeiket, félelmeiket és vágyaikat.

Figyelünk rájuk, meghallgatjuk őket?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

Anderson, Marianne – Skot-Hansen, Dorthe: Det lokale bibliotek: afvikling eller udvikling. København: Danmarks biblioteksskole. 1994.

A könyvtár szociális funkciója. Arnóth Károly, Vidra Szabó Ferenc (szerk) OSZK, Budapest, 1995. 179 p.

Arvidsson, U.: The public library in transition: some internet experiences by librarians in southern California. In: Swedish Library Research, 1998. No. 2. p. 27–55.

Audunson, Ragnar: Between professional field norms and enviromental change impetus: a comparative study of change process in public libraries. In: Library and Information Science Research, 1999. Vol. 21. No. 4. p. 523–552.

Audunson, Ragnar: Local community – openess, transparency, information: an european perspective, 2001. (Kéziratban)

Bartos Éva: A helyi társadalom igényének hatása a közkönyvtári szolgáltatásokra, megjelenésük módja és eszközei. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. május, 30–35. p.

Buildings, books and bytes: libraries and communities in the digital age. Washington, DC: Benton Foundation, 1996.

Best, H.: BINE auf Entdeckungsreise: Internetprojekt startete bei der Stadtbibliothek Bremen. In: Buch und Bibliotek, 1977. Vol. 49. No.1. p. 38–40

Binder, B.: Schöne Litteratur im Informationszeitalter. In: Bibliothek, Forschung und Praxis, 1977. Vol. 21. No. 2. p. 149-172

D'Elia, George: The Roles of the Public Library in Society: The Results of a National Survey. The Urban Libraries Council, Evanston, 1993.

Giddens, Anthony: The third way: The renewal of social democracy. Cambridge, Policy Press, 1998.

Halász László – Nagy Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban 2. köt. NPI, Budapest, 1977. 122.p.

Hansson, Joacim – Audunson, Ragnar – Nagy, Attila: Public libraries, information literacy and viable local communities, 2003. (Megjelenés előtt)

Immroth, B.: Achieving school readiness: an investigation of the implementation of a prototype of library services for young children and their parents. In: Public Libraries, 1977. Vol. 36. No. 5. p. 300–304.

Jochumsen, Henrik – Hvenegaard Rasmussen,Casper: Gør biblioteket en forskel? : en livsstilsanalyse. København, Danmarks biblioteksforening, 2000.

Könyvtár és társadalmi környezete. Kamarás István, Vidra Szabó Ferenc (szerk.) Múzsák, Budapest, 1984, 1986, 1987.

Kerslake, E. – Kinnell, M: Reviewing the literature on public libraries ansocial inclusion. In: Libri, 1998. Vol. 48. No. 1. p. 1–12.

Langsether, ?smund: Bydeler som lokalsamfunn. Del 1: En litteratur og begrepsstudie. Oslo, INAS, 1988.

Linley, Rebecca –Usherwood, Bob: New measures for the new library: A social audit of public libraries. London, British Library, 1998.

Matarasso, François: Beyond book issues : The social potential of library projects. London, CoMedia, 1998.

McCabe, Ronald B.: Civic librarianship. Renewing the social mission of the public library. The Scarecrow Press, London, 2001. 173 p.

Nagy Attila: Helyi társadalom és könyvtár. In: Könyvtáros, 1989. 6.sz. p. 328–333.

Nagy Attila: Szocializáció és könyvtár. In: Pedagógiai Szemle, 1989. 7–8.sz. p. 741–749

Skaliczki Judit: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003 és 2007 között. In: Könyvtári Levelező/lap, 2003. 1. sz. 3–7. p.

Taylor, Ian – Evans, Karen – Fraser, Penny: A tale of two cities: Global change, local feeling and everyday life in the North of England. London, Routledge, 1996.

Thorhauge, J. et al.: Public libraries and the information society. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997.

Ulvik, Synnøve: Biblioteket som gikk ut av huset sitt. Evaluering av prosjektarbeid ved Torshov filial av Deichmanske bibliotek. Oslo: BRODD/Høgskolen i Oslo, 1997.

Vidra Szabó Ferenc: A minőség szerepe, jelentősége a magyar könyvtárügyben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 11. évf. 10. sz. 16–31. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új ISO-szabvány a nyelvek nevének azonosítására

Kuruc Imréné

A világ nyelveinek azonosítására egyedi, nemzetközi kódot megállapító nemzetközi szabványtól azt várják, hogy könyvtárak, tájékoztató központok, indexelő és kivonatokat készítő szolgálatok, levéltárak és kiadók számára legyen hasznos.

Az új ISO 639-1:2002 *A nyelvek nevének kódjai. 1. rész: Kétjegyű betűkódok* szabvány hatékony eszköz a világ leggyakoribb nyelveinek azonosítására, amely lehetővé teszi, hogy a tájékoztatásban, a kommunikációban és az oktatásban idegen nyelvet használók számára színvonalas szolgáltatást nyújtsanak.

Az ISO 639-1-et az ISO/TC 37 Terminológia és más nyelvi források műszaki bizottság SC2 *Terminológia és lexikográfia* albizottsága készítette. Ez az albizottság készítette az ISO 639-2:1998 *Nyelvek nevének kódjai. 2. rész: Háromjegyű betűkódok* nemzetközi szabványt is.

Az ISO 639-1 szerinti nyelvkódokat bibliográfiákban, terminológiai dokumentumokban, szótárakban, többnyelvű betűrendes jegyzékekben vagy bármilyen más alkalmazásban fogják használni, ahol kétbetűs kódokra van szükség (például számítógépes rendszerekben az interneten).

Az internet az ISO 639-1 alkalmazásának egyik fő területe. Amikor egy keresőprogramban nyelvet határozunk meg, valójában az ISO 639-1-et használjuk.

Az új ISO 639-1 szabvány 182 nyelvnév kétjegyű betűkódját tartalmazza. Minden egyes kód a latin ábécé 26 betűjéből vett – ékezetes betűket nem tartalmazó – két betű kombinációjából áll. Kialakításuk alapja a nyelv neve a saját nyelvén, illetve angolul, valamint a nyelvnév adott nyelven belüli használata, vagy a nyelvet használó közösségek gyakorlata. Például a magyar nyelv kétbetűs kódja az ISO 639-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1-ben az angol nyelvű „Hungarian" elnevezésből „hu", a kínai nyelv kódja „zh", amely a kínai nyelvben használt „zhongwen" néven alapszik.

A nyelvnevek azonosításán kívül az ISO 639-1 összekapcsolható az EN ISO 3166-1:1997 *Országok és igazgatási egységek neveinek kódja. Országnevek kódjai* szabvánnyal is, amikor annak a területnek (országnak vagy igazgatási egységnek) a megjelölése szükséges, amelyben egy szót, szakkifejezést vagy nyelvet használják. Például az Egyesült Államokban használt „elevator" szó jelölése „elevator (US)", illetve a Nagy-Britanniában használt „lift" jelölése „lift (GB)" lehet.

A hivatkozott EN ISO 3166-1 a fenti címen MSZ EN ISO 3166-1:2000 azonosító jelzettel magyar szabványként is megjelent.

AZ ISO 639-1-gyel összhangban a Nemzetközi Terminológiai Központ (Infoterm, International Information Centre for Terminology) jelölte ki a karbantartó szervezetet (Registration Authorityt), az ISO 639-1/RA-t. Az Infoterm általánosan felelős az új nyelvkódokra vonatkozó javaslatok átvételéért, az új kódok megállapításáért, illetve a meglévő kódok bármilyen megváltoztatásáért a szabványban közölt feltételek szerint.

Az ISO 639-1/RA a nyelvkódokkal kapcsolatos adatokról naprakész nyilvántartást vezet, feldolgozza a nyilvántartásba vett nyelvkódokat, ezeket az előfizetők és más érdekelt felek részére rendszeresen megküldi.

A 182 nyelv, amit a szabvány tartalmaz, nem látszik soknak, ha figyelembe vesszük, hogy a nyelvek száma 5000 és 7000 között van. Ennek ellenére a karbantartó szervezet csak korlátozott számú nyelvvel foglalkozhatott, mert a kétjegyű betűkódok száma nem lehet nagyobb, mint amit a latin ábécé betűinek száma lehetővé tesz (26x26 = 676 lehetséges kód). Ezért az ISO 639-1 a világnak csak azokat a nagy nyelveit tartalmazza, amelyek a leggyakrabban jelennek meg a világirodalom teljes anyagában.

Megjegyzés: Az ISO 639-1/RA karbantartó szervezetre vonatkozó részletesebb tájékoztatás az Infoterm weboldalán is megtalálható (linux.infoterm.org/infoterm-e/1-infoterm.htm?raiso639-1_start.htm)

A háromjegyű betűkódokat tartalmazó, 1998-ban megjelent ISO 639-2 nemzetközi szabványt MSZ 3400:2000 *A nyelvek háromjegyű betűkódjai* címmel részben honosítottuk. Az ISO 639-2 jelenleg 400-nál több nyelvet tartalmaz: a magyar szabvány ezeknek csak egy részét 140-et. A válogatás szempontja az volt, hogy a magyar szabvány csak azokat a nyelveket tartalmazza, amelyeken írott (rögzített) dokumentumok gyakran előfordulnak a magyar könyvtári gyakorlatban.

Hasonló módon célszerű lenne az új ISO 639-1 magyar szabványként való bevezetése is, de erre jelenleg nincs meg a megfelelő anyagi fedezet.

Reméljük, hogy mind a két nyelvkód-szabvány nagymértékben elősegíti a hazai és a nemzetközi gyakorlatban a gyors és hatékony információcserét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Az ókortól a digitális korig

A Vatikáni Könyvtár és adatbázisa

Dudás Anikó

Európa ma is működő legrégibb nyilvános könyvtára a kéziratok és ősnyomtatványok legnagyobb lelőhelye. A földkerekség legkisebb államának bibliotékája egyben nemzeti könyvtári funkciókat is betölt. Részt vesz a könyvtárosszervezetek munkájában, a kulturális örökséget közkinccsé tevő nemzetközi digitalizálási projektekben. Adatbázisa a szokványos földolgozási és tájékoztatási feladatokon túl a gyűjtemény egyedülálló történelmi jelentőségéből eredően különleges feladatokat is ellát.

A könyvtár kialakulása[1]

A pápai könyvtár a hivatalos levéltár mellett már az ókorban is működött. A kéziratok, oklevelek gyűjtése, elhelyezése akkor vált lehetővé, amikor I. Constantinus császár beszüntette a kereszténydözést és 313-ban hivatalosan is elismerte az egyházat, ennek megerősítéseként a Laterán dombon álló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

családi palotáját átengedte az akkori pápának, Miltiadesnak (311–314). A 14. század kezdetéig ez maradt a római pápák rezidenciája. A 649-es részleges lateráni zsinaton külön szerepel a vatikáni levéltár és a vatikáni könyvtár. A 9–10. században „bibliothecarius s. Sedis apostolicae" gondoskodott a gyűjteményről. A gyakori történelmi-politikai zűrzavarok alatt ez az állomány gyakran szétszétzilálódott, majd a nyugalmasabb időszakokban ismét bővült, az elveszett írások helyett mások kerültek használatba. A lateráni könyvtár és levéltár valószínűleg a 13. század első harmadának viszontagságos ideje alatt teljesen tönkrement. A pápáknak elölről kellett kezdeniük a könyvgyűjtést. VIII. Bonifác (1294–1303) 1295-ben összeírattatta az állományt, a lajstrom 443 címet tartalmazott. Ebben a jegyzékben még nem szerepelnek a vatikáni könyvtár mai fundamentumát képező ókori kéziratok, ezek ugyanis csak a 17. században kerültek nagyobb számban a Vatikánba. A 14. század újra nyugtalan időszakot jelentett a pápai államnak. A főpásztornak többször kellett menekülnie Rómából, a könyvtárat Perugiába, Assisibe majd Avignonba költöztették. Följegyzés készült arról, hogy az avignoni gyűjtemény egy részét 1377-ben XI. Gergely (1370–1378) Rómába vitette. A 15. századra a szentszék rendjének megszilárdulásakor a pápa és a könyvtár is visszakerült Rómába, ám az avignoni pápák gazdag kincsestárának nagy része veszendőbe ment. A pápák ez idő tájt a kódexeket saját céljaikra vagy a szentszéki kúria számára gyűjtötték és csak szűk körben használták.

V. Miklós (1447–1455), az első humanista pápa neve új korszak kezdetét, a mai könyvtár alapjainak letételét jelentette, őt tekintik a könyvtár megalapítójának. A pápai bibliotéka kezdetét az a 350 latin kódex képezte, amelyet elsősorban a pápai kúria mindennapjaiban használtak, s amit az új egyházfő megörökölt elődjétől. V. Miklós pápa jó barátja volt Bisticci, a híres firenzei kéziratkereskedő, aki neves főurak számára egész könyvtárak anyagát szerezte be, s aki több tíz másolót foglalkoztatott, hogy a gyűjteményeket a kor igényeihez méltóan átfogó, a tudományok minden területét magában foglaló tékákká tegye, s akinek megrendelői között volt Cosimo Medici, a tudományok és a művészetek mecénása, Federigo da Montefeltro, Urbino ura, és Corvin Mátyás is. V. Miklós sok mindent látott, tanult Bisticcitől a könyvekről, könyvtárakról. Alfred Hessel írja róla, hogy még pap korában „megmagyarázhatatlan szomjúságot érzett a könyvek iránt (certa inesplicabile sete di libri). Különösen görög kéziratokat hajszolt, gyakran adósságokba is bonyolódott"[2]. Pápává választásakor a könyvtárnak adományozta saját gyűjteményét, amelyben latin, görög és héber kódexek szép számban voltak. Konstantinápoly elestekor további ókori keleti kéziratokat szerzett a görögöktől. Követeket küldött Európába és a távoli keleti helyekre is, hogy fölkutassák a klasszikus szerzők műveit. Könyvtárosa, Tortelli is támogatta tervét, hogy fordíttassa le a teljes görög irodalmat latinra. A tudósok, másolók, illuminátorok egész seregét gyűjtötte maga köré. Korának legjobb és leggazdagabb könyvtárát kívánta létrehozni, ám korai halála megakadályozta grandiózus terveinek megvalósulását. A halála időpontja körül készült leltár 1455 művet sorol fel. Összesen 1200 kódexet (807 latin és 353 görög) sikerült összegyűjtenie. A könyvtár ekkorra a legnagyobb kéziratgyűjtemény lett Európában.

V. Miklós könyvtárépítési tervét IV. Sixtus (1471–1484) pápa valósította meg. 1475. június 15-én adta ki Ad decorem militantis Ecclesiae bulláját, amelyben formálisan is megalapította a könyvtárat és külön épületrészt bocsátott a rendelkezésére. A pápai palota északi szárnyának földszintjén létrehozta Róma első közkönyvtárát, vezetőjévé Bartolomeo Platina humanista történészt, filozófust tette meg. Platina hat évig vezette a könyvtárat, mellette három asszisztens és egy könyvkötő dolgozott. 1481-ben elkészült az első katalógus, ebben 3500

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kódexet tartottak nyilván. A köteteket kölcsönözni lehetett.

A 15–16. század folyamán további kódexekkel és ősnyomtatványokkal gyarapodott a könyvtár. II. Gyula (1503–1513) személyében ismét bibliofil pápa került trónra. Saját 200 kötetes gyűjteményét adományozta a könyvtárnak és újabb helyiségeket bocsátott a bibliotéka bővítésére. 1527-ben V. Károly serege kifosztotta Rómát, vele együtt a szentszéki könyvtárat is, a pápai palotában ennek ellenére a század végéig az összes terem megtelt könyvvel.

IV. Pius idején (1559–1565) nyomdát hoztak létre, amelyet 1570-ig Paulus Manutius, a híres velencei nyomdászmester, Aldus fia vezetett.

1587 és 1589 között V. Sixtus (1585–1590), Domenico Fontanát, a kor legnevesebb építészét új palotaszárny létrehozásával bízta meg. Ekkor készült el a jelenlegi barokk könyvtárépület, s benne a két fő gyűjteményrész: a latin és a görög. A „vaspápa" lendületes alkotó szellemiségére jellemző módon a 70 m hosszú, 15 m széles Sixtus termet négy festőművész 100 segéddel, 13 hónap alatt festette ki. A freskókkal gazdagon díszített terem 1589–1900-ig fő olvasóteremként szolgált. A könyvtár továbbra is nyilvános maradt, de V. Sixtus megszűntette a kölcsönzést. V. Pál (1605–1621) leválasztotta a levéltárat a könyvtárról, s létrehozta a Titkos Levéltárat, amely a hivatalos szentszéki iratokon kívül a pápák magániratait őrzi.

A gyűjteményegységek kialakulása

1. ábra

1503-ban nyomtatott antiqua Telnet eléréssel.

A gyűjtemények elhelyezésében az 1622 előtt beszerzett kéziratos művek képezik az eredeti vatikáni gyűjteményt (Fondo Vaticano).

A 17. század elején kezdtek érkezni a nagyobb adományok. Elsőként az Orsini (1600); Heidelbergből a Palatinus könyvtár (1623) – Bavaria hercege, I. Maximilian adománya XV. Gergelynek (3500 kézirat, 5000 nyomtatott könyv); az urbinói hercegek kódexei (1657); Krisztina, megtért svéd királynő adománya (1690). XI. Kelemen (1700–1721) pápa gazdag keleti gyűjteményt hozott létre Egyiptomban, Szíriában és Palesztínában vásárolt kéziratokból. A 18. században az Ottoboni család hagyatéka került a szentszéki könyvtárba.

Ebben az időben kezdték el a kéziratos könyvek katalógusainak kiadását. Három kötet teljesen elkészült, ám az 1768-ban keletkezett tűz megsemmisítette a negyedik kötet kéziratát, és az előző, már kinyomtatott kötetek példányai is elégtek.

A 18. században jelentős átalakításokra került sor. XII. Kelemen (Lorenzo Corsini, 1730–1740) alapította azt a galériát, amelyet róla neveztek el Galleria Clementinának. Kéziratokat és antik műtárgya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat, érmeket ajándékozott a könyvtárnak, ezzel megvetette alapjait a könyvtár muzeális gyűjteményének. Létrejött tehát az éremgyűjtemény (1738) és az egyháztörténeti múzeum (Museo Sacro della Biblioteca apostolica Vaticana, 1755), ez utóbbiból később kivált a világi művészeti gyűjtemény (Museo Profana della Biblioteca apostolica Vaticana, 1767). Ma mindkettő a vatikáni múzeumok részét képezi. A könyvtár tulajdonában vannak a miniatúrákkal díszített gazdag kéziratgyűjtemények, kultikus tárgyak, kegyszerek (egyházi öltözékek, ötvös- és zománcmunkák, üvegtárgyak). A Museo Profana az alkalmazott művészetek alakulását kíséri a középkortól napjainkig, valamint az etruszkok, a rómaiak és az ókeresztények művészetének emlékeit gyűjti.

Alaposan megritkították a Vatikáni Könyvtár kódexeinek sorát 1797 és 1809 között. Először a francia köztársasági majd a napóleoni seregek fosztották ki a könyvtárat. A Párizsba hurcolt kincseknek csak egy részét sikerült Vatikánnak visszakapnia 1815 után.

Jelentősebb szerzemények voltak még a Cicognara hagyaték művészettörténeti és antiqua könyvei, a Borghese-kódexek (1891), a Barberini gyűjtemény (1902, a legjelentősebb legújabbkori, azaz XIII. Leó pápa szerzeménye: 36.049 nyomtatott könyv, köztük 3527 ősnyomtatvány, több mint tízezer latin, majdnem hatszáz görög és 165 keleti kézirat), a Chigi (1923), a Ferrajoli (1926) adomány. Több levéltár adta kódexeit, antikváit a könyvtárnak. Jelentős perzsa és etióp gyűjtemény is kialakult. A magyar vonatkozású dokumentumok közül a legismertebb a tizenkét Corvina valamint a Magyar Anjou Legendárium Vatikánban található része.

A humanista pápák korszakának letűnése után az 1860-as évekig a megőrzés funkciója jellemzi a Vatikáni Könyvtárat. Az állomány feltárására kevés gondot fordítottak. A kéziratokról ugyan folyamatosan csináltak kézírásos és nyomtatott katalógusokat, ám ezek túlságosan egyszerű leírása idővel elavult. A kéziratok kétharmadáról egyáltalán nem készült semmilyen jegyzék. A nyomtatott könyvek legfeljebb az inventáriumban szerepeltek. Akit csak nyomtatott könyv érdekelt, eltanácsolták más Rómában működő nagykönyvtárba. A pápai bibliotéka elsősorban a kéziratok kutatását pártolta, meglévő erőforrásait, a gyűjtemény szervezését, alakítását is elsősorban ennek szolgálatába állította. A 20. század elején a Vatikáni Könyvtárban mintegy 50.000 kódex volt található, a nyomtatott könyvek száma 350.000 körül mozgott, az egyes gyűjteményekben sok ritka kiadvány szerepelt. Külön segédkönyvtárat állítottak össze azokból a nyomtatott művekből, amelyek a kéziratok tanulmányozásához voltak szükségesek. XIII. Leó (1878–1903) uralkodása alatt jelentős modernizációs lépések történtek. Új olvasótermet nyitottak meg, a jelenleg is használatos Leonina termet a nyomtatott könyvek szabadpolcos elhelyezésére és olvasására rendezték be. A régebben megkezdett kéziratos könyvek nyomtatott katalógusainak kiadása is újraindult, részletesen kidolgozták a leírás módját, amely szerint minden egyes leírás valóságos „minidisszertáció" kell legyen. A kéziratok leírását a mai napig ezek szerint a szabályok szerint végzik. XI. Pius pápa (1922–1939), aki pályafutása kezdetén maga is könyvtáros volt[3], a kutathatóság feltételeit kívánta megteremteni, ezért mindent megtett a korszerűsítés érdekében: a nemzetközi törekvéseket figyelembe véve új katalogizálási rendszert szorgalmazott, megfelelő állványokat, új termeket adott használatba.

A II. világháború alatt több értékes olaszországi magánkönyvtár és közkönyvtár menekítette gyűjteményét a szentszéki könyvtárba, ezek egy része a háború után is ott rekedt.

Az utóbbi időben olyan új raktárhelyiségeket alakítottak ki, amelyek a kéziratok különleges tárolási feltételeinek is eleget tesznek, továbbá egy új folyóiratolvasóval bővült könyvtár. Ma évente öt-hatezer új könyv érkezik, nagyobb részük ajándék, ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sebb hányaduk a tervszerű gyarapítás eredményeként kerül a gyűjteménybe. A fölgyülemlett jelentősebb adományok, hagyatékok „zárt", azaz lezárt egységeket képeznek, nem kerül hozzájuk újabb kötetet; elnevezésükben is jelzik eredetüket (pl. Barberini, Borg., Chigi, Ferraioli, Ottob. Lat, Rospigliosi. stb.). A „nyitott" állományrészek, mint amilyen a referensz műveket tartalmazó segédkönyvtár (75.000 kötet) folyamatosan bővülnek[4]. A mai állomány adatai:

- 1,6 millió nyomtatott kötet, ebből 8300 ősnyomtatvány, amelyek közül 65 pergamen;
- 150.000 kézirat (a 2. századtól a 20.-ig), közöttük 70.000 kódex;
- 100.000 nyomat, térkép (20.000), metszet (10.000 elérhető on-line);
- 300.000 érme és pénzérme;
- 2000 kurrens periodika;
- 20.000 múzeumi tárgy.

A szentszéki könyvtár mai gyűjtőköre a történeti tudományok és az egyház tevékenységének holdudvarába tartozó művekre terjed ki és már nemcsak a megőrzés a legfőbb cél. A dokumentumok minél könnyebb elérhetővé tételét ugyanolyan fontosságú feladatnak tekintik, ezért külön publikációs program indult, amelynek keretében megjelennek a kötetkatalógusok, a kiállítások anyagai, művészettörténeti reprodukciók, albumok készülnek, történeti, régészeti, más tudományos és hivatalos szentszéki közlemények kapnak helyet a periodikákban, sorozatokban, mint a Studi e testi, Monumenta iuris canonici, Acta Romanorum Pontificum, Index Actorum Pontificum stb. A hozzáférés lehetőségét segíti továbbá a Belser Verlag (Zürich, Stuttgart) közreműködésével a fakszimile kiadások programja és ezt a célt valósítják meg a digitalizálási projektek is[5].

A leírási szabályzat

A századokon át be-beözönlő adományok, hagyatékok a 20. század elejére teljesen áttekinthetetlenné tették a gyűjteményt. Az 1920-as években egy amerikai mérnök-tábornok[6], aki a Vatikánban reneszánsz tudománytörténeti források után kutatott, arról számolt be, hogy a könyvtárban nehézkes az eligazodás, a nyomtatott könyvekről ugyanis nem volt használható, modern katalógus. Tapasztalatairól beszámolt a Carnegie Endowment for International Peace[7] nemzetközi szervezetnek. A szervezet külön pénzalapot hozott létre és missziót indított azzal a céllal, hogy az állományt katalogizálhassák. 1928-ban három amerikai könyvtáros érkezett a Vatikánba, hogy segítsen kialakítani a betűrendes katalógust, rögzítse a besorolási szabályokat. Ezt követően a Vatikánból öt könyvtáros utazott Washingtonba a Kongresszusi Könyvtár katalogizálási szabályzatának, osztályozási rendszerének és gyakorlatának tanulmányozására.

Az előkészítő munkálatok után a vatikáni könyvtáros páterek elkészítették az egységesített leírási szabályzatot, vaskos kötetben ki is adták Norme per il catalogo deli stampati címmel. Első kiadása 1931-ben, a második 1939-ben jelent meg. A második kiadás angol fordítása is elkészült 1939-ben, de csak kilenc évvel később, 1948-ban publikálták. Az angol kiadás előszavában közölt néhány korabeli kritika a vatikáni szabályzatot úgy értékeli, mint az amerikai katalogizálási gyakorlat legteljesebb összefoglalását és egyeztetését az európai gyakorlattal[8]. A szabályzat tulajdonképpen ötvözi az 1922-ben napvilágot látott olasz szabályokat (Regole per la compilazione del catalogo alfabetico), az amerikai regulákat és a szentszéki valamint a katolikus gyűjtemények igényeit. Hasonló alaposságú, a dokumentumok formai és tartalmi feltárását elvi alapokra helyező, definiáló és összefoglaló mű évtizedekig nem jelent meg a könyvtáros szakirodalomban. A második világháború megakadályozta azt, hogy ez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a harmonikus teljességű egységesítő munka szélesebb körben elterjedjen[9], és hogy végbemenjen a benne foglalt adatformálási technikák recepciója Európában és Amerikában.

A Norme... a gyűjteményt feltáró katalógusrendszer egészére kiterjedő előírásokat tartalmazza. Az általános fogalmak, meghatározások, ajánlások nyomán a vatikáni könyvtárba is bevezeti a 12,5x7,5-es szabványos cédulaméretet, definiálja a lehetséges katalógustípusokat (érkeztető/szolgálati, helyrajzi, szisztematikus/osztályok szerinti, betűrendes/leíró, betűrendes tárgyszó, keresztkatalógus, a formai szempontból elkülönített dokumentumtípusok számára külön kialakított katalógusok, mint kézirat-, ősnyomtatvány-, periodika, keleti nyelven írott művek, könyvművészeti anyagok katalógusa).

A Vatikáni Könyvtár a szabályzat alapján a nyomtatott könyvekről az alábbi katalógusokat szerkesztette:

1. Kétféle betűrendes katalógus (cédula): a szolgálati és az olvasók számára készülő nyilvános katalógust.
2. Tárgyszókatalógus (cédula) a Library of Congress tárgyszójegyzéke alapján, de módosítva a Vatikáni Könyvtár igényei szerint
3. A segédkönyvtár tematikai katalógusa (cédula), amely, minthogy a referensz művek ugyancsak tematikai rendben helyezkednek el a polcokon, ugyanazt az elrendezést követi, mint a könyvek sorrendje a polcokon, ezért ez a katalógus a polcokon lévő anyag tükrözése
4. A különféle gyűjtemények elhelyezésének rendje (ívekre jegyezve).

A szabályzat közli a bibliográfiai fogalmak magyarázatát, előírja az adatok sorrendjét, az anonim művek, periodikák, sorozatok, és egyéb dokumentumtípusok (zeneművek, regeszták, térképek stb.) leírásának elveit.

Az I. rész a besorolási adatok sorrendjét írja elő, a II. rész a nyomtatott könyvek formai bibliográfiai leírásának elemeit részletezi, a III. rész a tartalmi feltárás módját, a IV. rész a betűrendbe sorolás szabályait írja le.

A függelék segédanyagokat, táblázatokat tartalmaz, itt található a 15. és 16. századi kiadványok leírásának módja, a leírásban használatos rövidítések jegyzéke, ötnyelvű fogalmi szótár és index, transzliterációs táblázatok (arab, perzsa, török, örmény, kopt, héber, etióp, gall, görög, szír, szláv / óegyházi, ukrán, szerb, bolgár nyelvek) és a példatár.

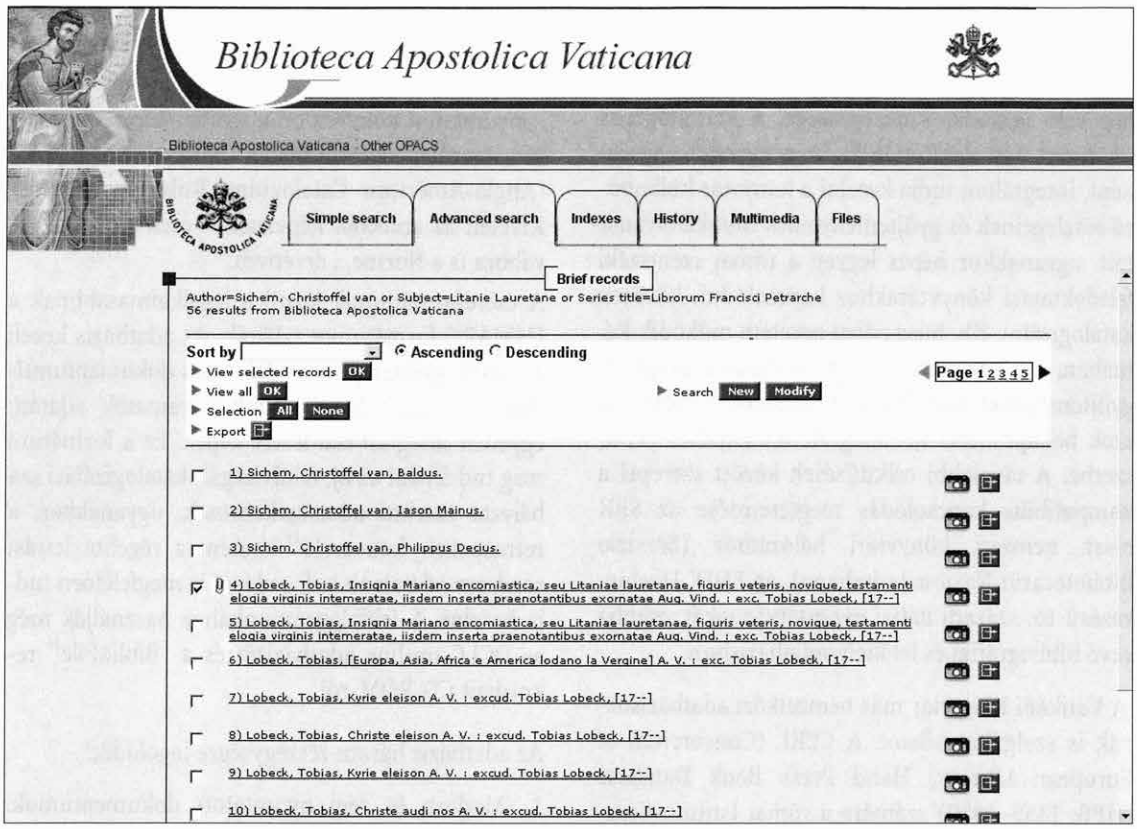
A Kongresszusi Könyvtár példaképe alapján – a Norme... szabályzata szerint – a nyomtatott könyvekről az 1930-as évektől kezdték meg a cédulakatalógusok kialakítását. Az egész adminisztrációs rendszer megreformálására volt szükség, hiszen a nyilvántartási rendszer, a könyvtári ügyvitel IV. Sixtus óta – öt és félszázada mit sem változott.

Ma a feldolgozottság szintje – dokumentumtípusoktól, gyűjteményegységektől függően – rendkívül egyenetlen. A kódexekről, ősnyomtatványokról részletes, kiterjedt katalógusok készültek, de vannak olyan gyűjteményrészek, amelyekről csak vázlatos leltárjegyzékek vannak vagy olyanok is, amelyek egyáltalán nincsenek földolgozva. 1989-es adat szerint 6 millió cédulán mintegy 1,2 millió cím reprezentációja szerepelt, retrospektív konverzióval ezeket nagy ütemben kerülnek be az adatbázisba[10].

A számítógépes katalógus

A számítógépes katalógust 1985-től használhatják az olvasók. Leonard Boyle, ír dominikánus atya, a könyvtár prefektusa nyilatkozta a számítógépes feldolgozás bevezetésével kapcsolatban: „A kultúra áramoltatása volt V. Miklós pápa fő eszméje a könyvtár megalapításakor. 500 év múltán még mindig az."[11]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. ábra

Könyv, fotográfia és digitális kép a rövid találati listában

Az automatizált információs rendszert is e cél szolgálatába állították a gyűjtemény vezetői és a számítógépes rendszer megtervezői. Az elsődleges szempontok közé tartozott az a körülmény, hogy évente mindössze kb. 3000 olvasójegyet adnak ki. Naponta 100-200 látogató jön ide, télidőben kevesebben, a tavaszi és kora őszi időszakban többen. Külön ajánlólevéllel, a téma megjelölésével, a tanulmányozás indoklásával lehet kutatási engedélyhez jutni. 80 alkalmazott gondoskodik a könyvtár működéséről[12]. A tudósok szűk köre keresheti csak föl a könyvtárat, s viszonylag kevés időt tölthet itt. A számítógépes rendszer sok időt és költséget takaríthat meg a látogatók számára. A kéziratokról és ősnyomtatványokról számos modern kötetkatalógus készült, ezek világszerte megtalálhatók a szakgyűjteményekben. A nyomtatott könyvek szélesebb körű reprezentációja viszont a 90-es évekig háttérbe szorult. A nyilvános, interneten elérhető katalógus segítségével az előzetes tájékozódást még otthon el lehet végezni, így a kutatók a helyben töltött időből többet fordíthatnak az intenzív kutatómunkára. Az egyéb, egyelőre csak a könyvtár belső hálózatáról olvasható adatbázisok pedig sokkal gyorsabb, hatékonyabb és komplexebb tájékozódást tesznek lehetővé.

Az olvasók szempontjain kívül számos más, a könyvtári munkát segítő és az egyéb tevékenységekkel összehangolható igényt vettek figyelembe az automatizáció megtervezésekor[13]. Megkerülhetet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lenné vált a katalogizálás egységesítése, még inkább megmutatkozott a nemzetközi szabványokhoz való igazodás szükségessége. A számítógépes rendszert úgy alakították ki, hogy egyetlen egységként, integráltan tudja kezelni a könyvtár különböző részlegeinek és gyűjteményeinek munkafolyamatait, ugyanakkor képes legyen a római szentszéki felsőoktatási könyvtárakhoz kapcsolódni, közösen katalogizálni. Kb. húsz pápai egyetem működik Rómában, mindegyikük egy-egy speciális szakágazati gyűjteménnyel rendelkezik, fontosnak mutatkozott ezek bekapcsolása az integrált információs rendszerbe. A távolabbi célkitűzések között szerepel a kompatibilis kapcsolódás megteremtése az SBN olasz nemzeti könyvtári hálózathoz (Servizio Bibliotecario Nazionale Italiano), az EDIT 16 elnevezésű 16. századi itáliai nyomtatványokat számba vevő bibliográfiai és lelőhely-adatbázishoz.

A Vatikáni Könyvtár más nemzetközi adatbázisoknak is szolgáltat adatot. A CERL (Consorcium of European Library) Hand Press Book Database (HPB, 1455–1830) számára a római Istituto Centrale per il Catalogo Unico (ICCU) SBN Antiquarian adatbázisán keresztül; a British Library projektje, az Incunable Short-Tile Catalogue (ISTC file) számára, amely ugyancsak a HPB adatbázisba integrálódik[14]. További együttműködést jelez az európai nemzeti könyvtárak közös adatbázis kialakításában való közreműködés.

A szentszéki könyvtár történelmi állományának retrospektív konverziója iránt érdeklődést mutatott az OCLC (Online Computer Library Center), ez a projekt a 19. századnál régebbi nyomtatott könyvek gyors adatbázisba kerülését segíti elő.

Az összetett kommunikációs és adatkezelési funkciók ellátására beszerzett kanadai GEAC ADVANCED integrált rendszer összefogja a szerzeményezést, a könyvek katalógusát, a történelmi különgyűjtemények katalógusát, a levéltár, a múzeum, az érem-, a metszetgyűjtemény adatbázist, a fotólabor archívumát és kapcsolódik a könyvtáriskolához is.

A nyomtatott könyvek bibliográfiai leírására az angol-amerikai nyelvterületen használatos AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules) adaptálták. Kivételt az antikvák képeznek – ezek leírására továbbra is a Norme... érvényes.

A csereformátumok közül a legalkalmasabbnak a USMARC formátumot találták. Az adatbázis kezeli a sokféle gyűjtemény, a változatos dokumentumtípusok, a szerteágazó munkafolyamatok adatait, egyetlen integrált rendszert képez. Ez a formátum meg tud felelni az új, felülvizsgált katalogizálási szabályzat szerinti adatszerkezetnek, ugyanakkor, a retrospektív konverzió[15] esetén, a régebbi leírási rendszer adatainak befogadását is megfelelően tudja kezelni. A feldolgozómunkához használják még az OCLC on-line adatbázisát és a BiblioFile[16] rekordjait CD-ROM-ról.

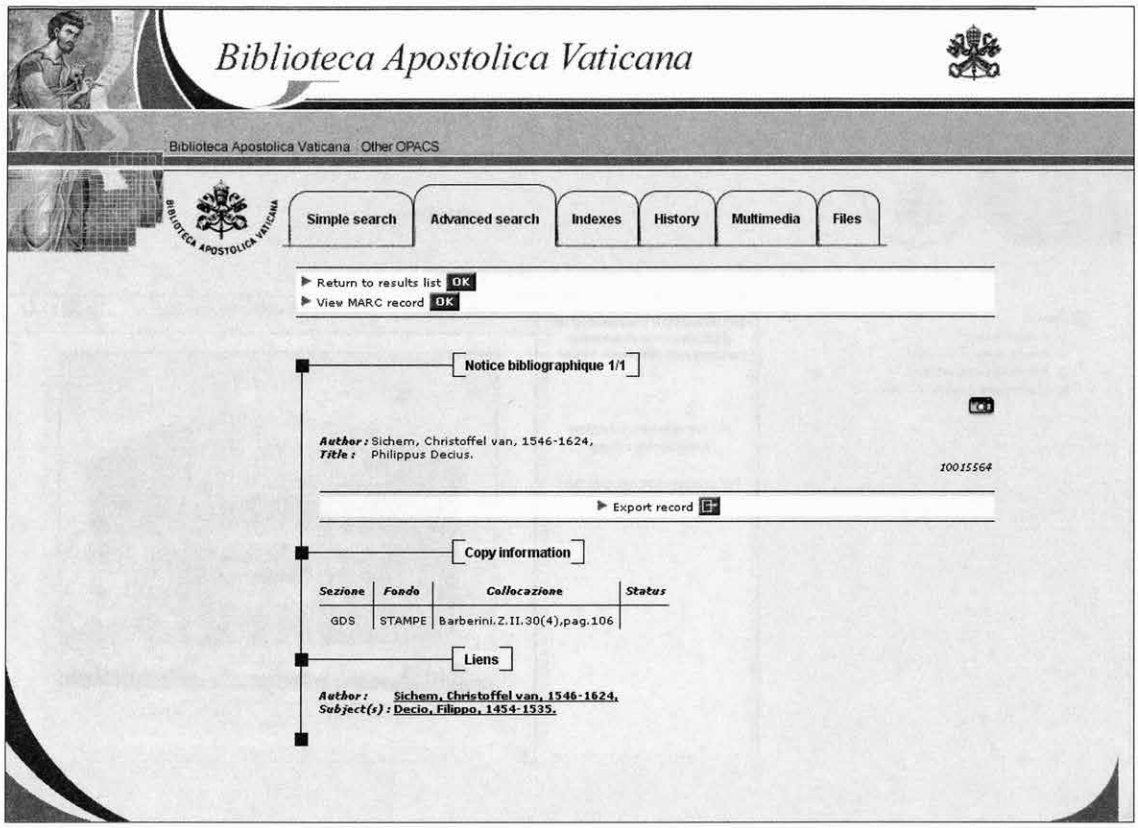
Az adatbázis három részegységre tagolódik:

1. Modern és régi nyomtatott dokumentumok. Magában foglalja a kurrens könyvek és folyóiratok, a történeti gyűjtemények anyagát, az antikvák és ősnyomtatványok katalógusát.
2. Műtárgyak katalógusa. A múzeumok valamint az érem-, rajz- és metszetgyűjtemény rekordjai.
3. Kéziratok katalógusa. A kéziratosztály és az archívumok rekordjai.

Minden rekordot kiegészíthetnek a fotó- és restauráló részleg munkatársai. Egy-egy leírt tárgy rekordja tartalmazza a restaurálási vagy kiállítási adatokat. További információs adatok jelölik, hogy készült-e reprodukció a műről vagy tárgyról, ha igen, milyen típusú áll rendelkezésre (mikrofilm, diapozitív vagy negatív), megjelölik a fotogramok számát, a reprodukált oldalszámot, a reprodukció dátumát. (3. ábra)

A fototéka 1950-től külön szervezeti egységként működik a könyvtárban. Fekete-fehér, színes mikrofilmek, fotók képezik a fényképarchívumot, ezek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra

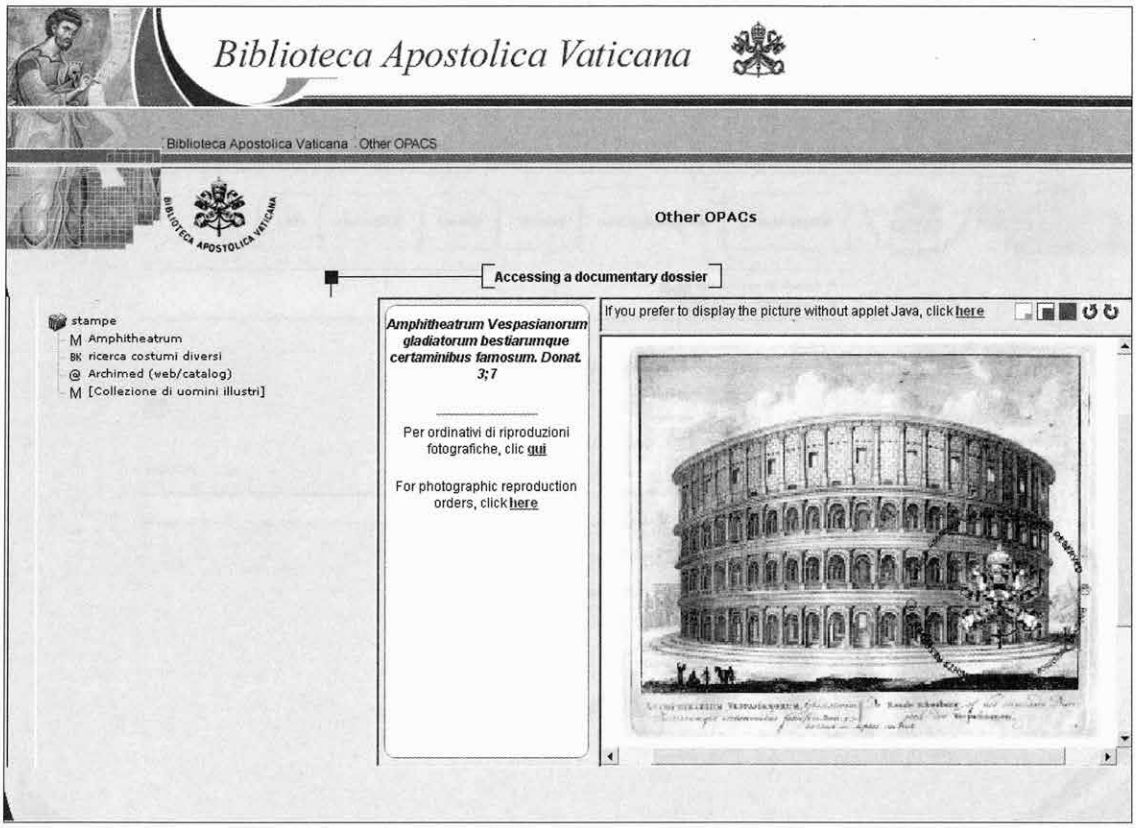
Fotografált metszet rekordja a rövid találati listában és leírása

a kéziratokról, kódexekről, ősnyomtatványokról, művészeti alkotásokról, érmekről készülnek. Naponta 20–30 rendelés érkezik, egy részüket a kész fotóanyag alapján is ki tudják elégíteni, de előfordul, hogy komoly kutatómunka árán lehet csak a megfelelő felvételt előállítani. Nagy szükség mutatkozott tehát arra, hogy a fényképeket is katalogizálják és az elkészült reprodukciókat összekössék a bibliográfiai leírással.

További integrációs feladatot jelent a digitális reprodukciók elhelyezése ugyanezen rendszerben[17]. A reprodukciók nemcsak egy-egy műről, könyv vagy kódex oldaláról készülhetnek, s nemcsak azzal a céllal, hogy az eredeti művet helyettesítsék. A digitalizált kép lehetővé teszi egy-egy részlet kinagyítását, a szemlélő tüzetesen megvizsgálhatja a kép apró részleteit. A bibliográfiai feldolgozásban ez a leírások és tárgyszavak földuzzadását jelenti, hiszen a kinagyított részletekről további adatok kerülnek az adatbázisba arról, hogy kit és mit ábrázolnak az illuminációk, a térképek, érmek, éppen ezért megoldásra vár egy ikonográfiai osztályozási rendszer[18] beépítése az adatbázisba. (4. ábra)

Az adatbázisban a legújabb kori (19., 20. századi) könyvek tartalmi feltárását a Vatikáni Könyvtár tárgyszójegyzéke alapján végzik. Az alárendelő tárgyszóláncok kialakításának elve jól felismerhetően a Norme... irányelveit követi. A harmincas évekbeli nemzetközi egyeztetési törekvések kezdete óta a tárgyszórendszer fogalmainak többsége a Library

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. ábra

Könyv bibliográfiai rekordjához kapcsolódó elektronikus reprodukció digitális vízjellel

of Congress szótáranyagának fordítása olasz nyelvre[19], ám az egyháztörténet, a kánonjog, és egyéb katolikus egyházi témakörökre saját tárgyszórendszert alakítottak ki.

A retrospekítv katalogizálás során a könyvek bibliográfiai adataival együtt a tárgyszavak is bekerültek/bekerülnek a számítógépes adatbázisba. Szembeötlő a katalógus többnyelvűsége. Az adatbázisban a leírások (a katalógus nyelve szempontjából) váltakozva olasz vagy angol nyelvűek. A bibliográfiai rekordok leíró része olasz vagy angol nyelvű, a tárgyszavak vagy egységesen, a leírás nyelvét követve olasz vagy angol, de előfordul olasz leíráshoz párosuló angol tárgyszó, előfordul ennek a fordítottja és vannak olyan rekordok is, amelyekben párhuzamosan, mindkét nyelven megtalálhatók a tematikai kifejezések.

A többnyelvűség oka lehet:

- a közös katalogizálásba bekapcsolódott tagintézmények katalógusának angol nyelvűsége (pl. American Academy in Rome);
- az angol nyelvű adatbázisokból átvett rekordokat nyelvileg nem adaptálják;
- a kétnyelvűségre való törekvés – ezt bizonyítják a MARC szerkezetben használt indikátorok (650: # 4 – nem definiált, valójában a BAVSH), 650: # 0 – LCSH).

A tárgyszavak nyelvezete tehát nem egységes: hol olasz, hol angol, hol mindkettő, ráadásul a hivata-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

los egyházi élethez kötődő források, címek (nemzetközileg is) egységesített alakja latin. A közös katalogizálás eredményeként többféle változatban kerülhet be egy-egy tárgyszó. Részben kétféle tartalomfeltáró rendszerre lehet számítani: a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékére (Library of Congress Subject Headings, LCSH) és a szentszéki tárgyszavakra (BAVSH). Az indikátorok jelzik ugyan az adatok forrását, a témakeresést ez a tény nem befolyásolja. Ha igazából meg szeretnénk győződni arról, mi van meg a Vatikáni Könyvtárban, olasz, angol, adott esetben latin tárgyszavakra vagy egységesített címekre is el kell végezni a keresést.

A Biblia egységesített címként való előfordulásának egy-egy kiragadott példája:

Biblia. V.T. Canticum Canticorum (latin)

Bibbia. N. T. Actus apostolorum (olasz-latin)

Biblia. V.T. Mss. greci. Psalmi. XXXIII-XXXIV (olasz)

Bible. N.T. Peter. Manuscript. Greek (angol)

A katalógusok hálózati összekapcsolásának igénye miatt a szentszéki könyvtár tárgyszójegyzéke az utóbbi években egyeztetésre és revízióra szorult. A felülvizsgálat jelenleg is folyamatban van, egy-két éven belül várható a kiadása[20]. A revíziós munkához kapcsolódik az is, hogy 1998-ban Jolande Goldberg, a Kongresszusi Könyvtár jogtudományi osztályozó szakértője és Paul Weston, a Vatikáni Könyvtár katalogizálás és on-line munkafolyamatokat vezető munkatársa megállapodott abban, hogy a Szentszék könyvtári szakértő csoportja felülvizsgálja Goldbergnek az egyházjogi szakterületekre vonatkozó osztályozási javaslatát[21]. Azóta a javaslat és a végleges változat is elkészült. A Library of Congress tárgyszórendszerének kánonjogi kötetében szerepel a KBR jelzetű History of Canon law – A kánonjog története szakcsoport és a KBU: Law of the Roman Catholic Church. The Holy See – A római katolikus egyházjog. Szentszék tárgycsoport[22]. A keresztény egyházak, a katolikus könyvtárak, a jelentősebb vallási, egyháztörténeti valamint teológiai gyűjteménnyel rendelkező egyéb intézmények minden bizonnyal nagy haszonnal forgathatják nemcsak az LC, hanem a leendő vatikáni tartalomfeltáró rendszert mind terminológiai mind struktúrája vonatkozásában[23].

Az OPAC-ok

A számítógépes katalógus nyilvános, interneten elérhető nyitóoldalaihoz könnyen eljuthatunk az európai nemzeti könyvtárak honlapjáról, a Gabrielről.[24]

A Vatikáni Könyvtár katalógusa Telnet vagy www csatlakozással hívható meg. A Telnet bejelentkezés adatai: telnet://193.43.102.194/ login: bavopac

A webhely címe: http://www.vaticanlibrary.vatlib.it/BAVT/default.asp

A Web-OPAC 2002 október végén teljesen megújult. A könyvtár honlapját csatolták a Szentszék hivatalos honlapjához, frissítették az URBS közös katalógus Bibliotheca apostolica Vaticana linkjét is, egyben kapcsolva a virtuális hozzáférésre kifejlesztett HP (Hewlett Packard) rendszerek szolgáltatását. „HP rendszerek biztosítják a szolgáltatások magas szintű rendelkezésre állását, valamint a feldolgozás és a válaszadás rövid átfutási idejét. A HP infrastruktúrájának nagyfokú megbízhatósága, skálázhatósága és stabilitása a korábbinál gyorsabb hozzáférést biztosít a Vatikán Könyvtárához, és lehetővé teszi a bibliográfiai adatbázisban történő keresést. A HP emellett képalkotási és nyomtatási eszközökkel szereli fel a könyvtár kéziratainak és kiadványainak sokszorosítását végző fotólaboratóriumot. A kutatók így hozzájuthatnak a ritka és értékes kötetek nagy felbontású elektronikus másolataihoz, amelyek aztán a jövő nemzedékei számára is megőrzik az ősi értékeket... A mintegy 10.000, képekkel illusztrált feljegyzést tartalmazó nyomtatott katalógus az interneten is elérhető. A könyvtár jelenleg dolgozik a medálok és érmék on-line katalógusának elkészítésén, valamint a gyűjtemény kéz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

iratainak katalogizálásán." – szól a sajtóközlemény.[25]

A nyomtatott dokumentumok katalógusa az új webfelületen többféle funkcióhoz csatolható lehetőséget kínál föl: egyszerű (kulcsszavas) gyorskeresés; összetett, több szempontot egyszerre érvényesítő, felülettel vezérelt, változatos műveleti lehetőségek; a találati halmaz rendezésének opciói; indexek / ellenőrzött szótárak használata. A besorolási adatok, tárgyszóláncok között hipertext kapcsolat a navigálást engedi meg. Kissé szokatlan, hogy a találatok a „felhasználóbarát" nézetben csak a szerző, a cím adatot és a tárgyszavakat jelenítik meg. A dokumentum további részletére csak a MARC forma enged betekintést. Telnet kapcsolódás esetén kifinomultabb lekérdezésre alkalmas keresőmezők állnak rendelkezésre, megtekinthetők a feldolgozói háttéradatokat vagy összetettebb keresést lehet végrehajtani logikai műveletekkel kombinált parancssorral. A bibliográfiai rekordok címkés és MARC formátumban egyaránt megjeleníthetők.

A webfelületen a rövid találati listában ikon jelzi, ha egy dokumentumhoz azonnal elérhető tartalom (objektum) is kapcsolódik. A megjelenő elektronikus illusztráció vagy reprodukció digitális vízjellel van ellátva, forgatható, nagyítható, nyomtatható, saját számítógépre másolható.[26] A Files menüben (digitális) reprodukció megrendelő-űrlappal egyéni kéréseket lehet továbbítani.

Lassan megvalósulni látszanak azok az elképzelések, tervek, amelyeket több mint egy évtizede nagyszabású nemzetközi együttműködési projektek fémjeleznek. A webkatalóguson keresztül 2003 elején még csak digitális mutatványok érhetők el, és sejtetik azokat a lehetőségeket, amelyek ezután teljesedhetnek ki az új médium segítségével, jelentősen kiszélesítve a Vatikáni Könyvtár dokumentumainak, az ókortól a digitális korig terjedő közös szellemi kincseinknek kutatási lehetőségeit.

Irodalom

1. A Vatikáni Könyvtár történetének rövid áttekintése főként az alábbi források alapján készült: *A) The Catholic Encyclopedia, vol. XV. Online ed. 1999, cop. 1912.* http://www.newadvent.org/cathen/15286a.htm

   B) BANGHA Béla (szerk.): *Katolikus lexikon.* 4. köt. Budapest : Magyar Kultúra, 1933.

   C) HESSEL, Alfred: *A könyvtárak története.* Budapest : OSZK KMK, 1959. 5. fejezet, A reneszánsz. pp. 53-67.

   D) PAPAFAVA, Francesco (szerk.): *A Vatikán.* Budapest : Corvina, 1989.

   E) STICKLER, Alphonso Maria – BOYLE, Leonard Eugene [ed.): *The Vatican Library* : its history and treasures. Yorktown Heights : Belser, cop. 1989.

   F) McDOWELL, Bart: *Az ismeretlen Vatikán.* Budapest : Officina Nova : Welcome, 1991.

   G) SHEEHAN, William J.: Special collections in the Vatican Library. In: *European Research Libraries Cooperation* (Liber Quarterly). 1 (1991) 1. pp. 99–103.

   H) BOYLE, Leonard Eugene: The Vatican Library. In: *Rome reborn* : the Vatican Library and Renaissance culture. Washington : Library of Congress, 1993.

   I) KLIČKA, Karol: Bibliotheca apostolica Vaticana v Ríme. In: *Knižnice a informácie.* 25/12 (1993) 532–534. p.

   J) *Bibliotheca apostolica Vaticana.* Citta del Vaticana : BAV, cop. 2000.

2. HESSEL, i.m. p. 59.

3. XI. Pius előbb a milánói Ambrosianum, majd a Vatikáni Könyvtár prefektusa volt. (1914–1919)

4. SHEEHAN, i.m. p. 100.

5. RASTELLI, Lucy Gordan: People don't come here to read best-sellers : The Vatican Library. In: *Wilson Library Bulletin.* February 1989. p 50. és STICKLER – BOYLE, i.m. p. 9, 34, 261.

6. A generális neve: William B. Parsons, könyvét halála után adták ki *Engineers and Engineering in the Renaissance* címmel (Baltimore : William and Wilkins, 1939). Az előszóban Nicholas Murray Butler, a Carnegie Endowment akkori elnöke megjegyzi: Parsons valószínű gazdag szellemi „kincsesbányára" talált a Vatikánban, de a forrásanyagokat modern katalógus hiá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyában szinte lehetetlen volt föllelnie (BOYLE, i.m. p. XVII)

7. 1910-ben, Andrew Carnegie által alapított ma is működő nemzetközi filantrópiai szervezet. Megalakulása után számos Carnegie-könyvtár épült föl. Hivatalos honlapja http://www.ceip.org/ ; ld. még JACKSON, Sidney L.: *Libraries and librarianship in the West: a brief history*. New York : McGraw-Hill, 1974. (McGraw-Hill series in library education) pp. 407-408.

8. BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA: *Rules for the catalog of printed books* . Transl. from the second Italian ed. by Thomas J. Shanahan. Chicago : ALA, 1948. p. VII.

9. Vö. GORMAN, Michael: *From card Catalogues to WebPACS* : celebrating cataloguing in the 20th century : a talk given at the Library of Congress Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium Washington, D.C., November 15th 2000. http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/gorman_paper.html. Gorman kiemelt hangsúllyal emlegeti a vatikáni szabályzat történelmi jelentőségét, szerinte, ha ez a mű elterjedhetett volna, akkor már korábban megoldódott volna egy sor egységesítési szabályozási kérdés és nem került volna sor az amerikai 1940-es évekbeli meddő vitákra és sikertelen próbálkozásokra.

10. WESTON, i.m. p. 39. A Gabriel európai nemzeti könyvtári portálon található adat szerint 2001. március 8-án 597.329 rekordot jegyeztek, ami évente átlagosan mintegy 40 ezer rekord bekerülését jelenti.

11. Idézi RASTELLI, i.m. p. 50.

12. BOYLE, i.m. p. XIX.

13. A számítógépes rendszer megtervezéséről és kialakításáról szóló részletes közlemény: WESTON, Paul G.: Automated acess to the Vatican Library collections. In: *International Cataloguing and Bibliographic Control,* 18/3 (July/September 1989), pp. 39-41. A digitalizálási projektekről: MINTZER, Frederick C. – BOYLE, Leonard E.: Toward online, worldwide access to Vatican Library material. In: *IBM Journal of Research & Development.*, Vol. 40.Issue 2 (March, 1996), pp. 139–153.

14. *Hand Press Book Database* : a manual for searching via Eureka on the Web : Version 2.5. CERL, 2001 p. 42. http://www.cerl.org/HPB/manual2.pdf

15. A cédulák retrospektív konverzióját az IBM multinacionális cég a digitalizálási projekt keretében végezte. Magyar nyelvű tudósítás: Számítógépen a Vatikáni Könyvtár. In: *Kék Rózsa.* 1994. 3. szám. pp. 1–3.

16. BiblioFile ITS, The Library Corporation, Inwood, USA

17. Az IBM, a Vatikáni Könyvtár és a Rio de Janeiro-i Pontifical Catholic University közös projektje keretében 20 ezer kézirat került feldolgozásra, a kutatómunka lehetőségeit zárt körben tudományos kutatók, egyetemi tanárok és felsőfokú hallgatók közreműködésével tesztelték.(Vö.: Számítógépen... ; MINTZER – BOYLE cikkét)

18. P. G. WESTON Waal, H. van de: *Iconclass : an iconographic classification system.* Amsterdam : North-Holland Publ. Co., 1973-81. művét említi mint lehetséges modellt az ikonográfiai tárgyszórendszer kialakításához

19. Jolande GOLDBERG közlése (e-mail, 2002. március 12.)

20. Don Raffaele FARINA (SDB), a könyvtár prefektusának szíves közlése (e-mail, 2002. március 19.)

21. Jolande Goldberg professional visits. In: *LC Cataloging Newsline.* Volume 6, No. 13. (December 1998.) http://www.loc.gov/catdir/lccn/lccn0613.html

22. Goldberg köröztetett kéziratának letölthető változata: http://www.loc.gov/catdir/cpso/kboutline.pdf

http://www.loc.gov/catdir/cpso/kbdraft.pdf
http://lcweb.loc.gov/catdir/cpso/kbr_kbu_imp.html

24. Külön témát képezhet a katolikus osztályozási rendszerek és azok egységességének kérdése. A Vatikáni Könyvtár tárgyszójegyzéke csak a Vatikánban használatos, a Library of Congress osztályozási rendszere képezi alapját, kiegészül a sajátos gyűjtemény támasztotta igényekkel. A katolikus egyházi gyűjtemények Amerikában kétféle tárgyszórendszert használnak: Lynn-Peterson: Alternative Classification for Catholic Books (1937) és Kapsner, Oliver: Catholic Subject Headings (1942). Javított, bővített kiadások ugyan megjelentek, ennek ellenére mindkettő hiányosságaként emlegetik azt, hogy a katolikus könyvtárak nem alkalmazzák egységesen, a II. Vatikáni Zsinat előtt készültek, fogalomtáruk az ökumenizálódó tendenciákat nem követik, nem alkalmasak a széleskörű könyvtári együttműködésre alapozó rendszerszerű működési folyamatokba való bekapcsolásra, nem felelnek meg a szabványosság és tudományosság követelményének. A teológiai könyvtárak nagy része az LC osztályozási rendszerét használja, amelynek a vallásra, egyházjogra vonatkozó része eddig nem volt kellőképpen kidolgozva, nagy különbségek mutatkoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak a terminológiában is. A könyvtárak egyedi megoldásokhoz folyamodtak, előbb-utóbb reklasszifikációra lesz szükségük. Vö.: MACEY, John F. – BENYO, John C.: Quo vadis specialization? The current status of Catholic schemas in light of Vatican 2 and OCLC. In: *Cataloging and Classification Quarterly* 8 (1) 1987. pp. 105–120.

24. http://www.kb.nl/gabriel/

25. Hewlett Packard Magyarország. Sajtóközlemény. 2002. 11. 06.

http://www.hp.hu/sajto/downloads/rtf/vatikan.rtf

A világmédiában 2002. okt. 29-én jelent meg a bejelentés, többek között:

HP-Vatican Project Attracts Press Attention

http://www.hp.com/learn1/analystrelations/arnewsletter/ipg/ipg_nov2002.html

HP, Vatican team for online access to Apostolic Library

IDG News Service\London Bureau, October 29, 2002

http://www.techinformer.com/ic_960397_8754_9–10015.html

26. A digitalizálási és megjelenítési eljárások informatikai hátterének leírása megtalálható MINTZER – BOYLE cikkében.

Pontosítás

Lapunk előző számában megjelent *Dudás Anikó: A Rastko projekt – a szerb kultúra elektronikus könyvtára* c. tanulmánya, melynek 735. oldalán a tartalmi mondanivalót is zavaró sajtóhibát tartalmaz a 2. számú jegyzetben a Милошевић név.

A mondat helyesen:

Ez az átírási módszer sok esetben az ekav és ijekav dialektusok miatt sem egységes, és torzulásokhoz vezet: pl. ***Милошевић****: Milosevity (magyar helyesírás szerinti átírás), Milosevics (torzított transzkripció), Milošević (transzliteráció), Milošević (latin betűs eredeti, nem szükséges az átírás).*

Kérjuk, ha módjukban áll, javítsák ki az eredeti szövegben. Köszönettel a Szerkesztőség.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az informetria és a bibliográfiai adatok használata a stratégiai tervezésben

Wormell, Irene

Irene Wormell: Informetrics and the use of bibliographic data in a strategic combination c. előadásának szövegét (elhangzott 2002. szeptember 26-án a Benedikt Schoolban megtartott konferencián) **Mohor Jenő** fordította.

Bevezetés

Az a képességünk, hogy nagy adatmennyiségek tartalmát és a köztük lévő viszonyokat elemezzük és megértsük, messze elmarad az adatok összegyűjtésére és tárolására való képességünk mögött. A növekvő mennyiségű adatbázisokból a hasznos tudás kinyerését a fejlett kereső technikák és elemző eszközök használatában való jártasságnak kell támogatnia.

A kinyerési, „adatbányászati" technikáknak a bibliometriai elemzéssel kombinált kreatív alkalmazása a nagy terjedelmű bibliográfiai adatbázisokban való keresés során jelentős mértékben megkönnyítheti a tudás-feltárást és a bibliográfiai információk új módon való felhasználását. Ezek a módszerek az olyan információellátás során használhatók, melynek célja az információ mélyebb rétegeinek nyomon követése és azoknak a társadalmi, tudományos és gazdasági (üzleti) trendeknek a feltérképezése, amelyek közvetlenül nem láthatók (Raghavan et al., 1998, Vickery, 1997).

Ez a fajta információ csak az olyan kutatók számára látható, akik tudják, hogyan kell az elektronikus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információs *sorok között olvasni*, s az elemző eszközök különböző típusait a fejlett kereső és megjelenítő technikákkal kombinálva tudják alkalmazni.

Jelen írás a kvantitatív analízis és szintézis módszereinek használatára irányítja a figyelmet, a nagy bibliográfiai adatbázisokban való keresés során. Ebben az összefüggésben az *informetriát* mint a tájékoztatástudomány kibontakozó részterületét mutatja be. Egy esettanulmány-válogatás illusztrálja, hogy a bibliometriai módszerek (az információáramlás kvantitatív tanulmányozása) a statisztikával, a fejlett információkereséssel, az adat- és szövegbányászati technikáival kombinálva, hogyan alkalmazhatók pl. a tárgykörök és kutatási vonalak elemzésében, portálok és elektronikus könyvtárak értékelésében, az üzleti értesülések és az üzletpolitika kialakításához hasznos információk összegyűjtésében.

Kutatási példákon keresztül röviden be kívánja mutatni e megközelítés néhány eredményét: egy olyan jelenség, mint a „nemzetközi" tudományos folyóiratok nemzetközi befolyása részletes és informatív elemzését; a nemzeti/nemzetközi jólét-kutatások tárgyköri elemzését; a dán jóléti állam kritikus aspektusaival kapcsolatos témák nyomon követését; a befolyás, a láthatóság mérését (tudományos, politikai és üzleti területeken) a világhálón; tematikus portálok és elektronikus könyvtári források értékelését. E kutatások legtöbbjét a koppenhágai informetriai tanulmányok központja (Centre for Informetric Studies) vezette 1997–2000 között. A cél az volt, hogy felhívják a figyelmet az informetriai elemzések fontosságára a modern információs szakemberek feladatainak ellátásában, és hogy kutatási eredményeket hozzanak létre olyan interdiszciplináris területeken, mint a trendelemzés, problémakezelés (*issue management*), üzleti és szociális tájékozódás, kutatás-értékelés, innovációs tanulmányok stb.

Az írás annak szükségességét is hangsúlyozza, hogy a könyvtári és információs szakemberek mint *információ-konszolidálók* szerepeljenek, akik az összegyűjtött információrészek és elismert sémák alapján a „nyers" adatokat értékes tudássá alakítják, amit a szervezetük (anyaintézményük) vezetői döntéseinek és más, stratégiailag jelentős körülményeknek a fényében értelmeznek (Wormell, 1999).

Az informetria mint kutatási módszer

A *bibliometria*, amiből az *informetria* származik, hagyományosan a dokumentációval kapcsolatos anyagok mennyiségi mérésével társul, és felöleli mindazokat a tanulmányokat, amelyek megkísérlik számszerűsíteni az írásos kommunikáció folyamatát. A bibliometriai módszereket különösen olyan tanulmányokban alkalmazzák, amelyek ▸ a szerzőség, a publikáció és az irodalom használata sémáit elemzik; ▸ a tudományos tárgykörök és a kutatói közösségek viszonyait térképezik fel; ▸ az egyes tudományos és kutatási területek struktúráját elemzik.

A bibliometria különböző területekről vett különféle szabályszerűségekre hivatkozik és változatos formákban jelenik meg. Habár a bibliometriai törvények és folyományaik, különösen a könyvtár- és tájékoztatástudomány területére vonatkozó tudományos törvények, ma meglepően kevéssé használatosak e tudományágon belül. Napjainkban a könyvtári és tájékoztatási szakemberek többsége számára ez a tudományos információs munka nagyon is hagyományos és „poros" részének tűnnek. Kevés kivételtől eltekintve, legtöbb könyvtár- és tájékoztatástudományi tanmenet is figyelmen kívül hagyja ezt a területet. Még nem igazán értették meg, hogy a fejlett on-line keresési lehetőségek és információkereső technikák Zipf-törvényén nyugszanak, és ugyanakkor a modern információkereső technikák számottevően megnövelték a bibliometriai kutatási módszerek lehetőségeit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az *informetria* szélesebb kiterjedésű, mint a bibliometria, ugyanis lefedi azokat a nem-tudományos közösségeket is, ahol információt termelnek, közölnek, használnak. A klasszikus bibliometriai módszereket nemcsak a tudomány és a technika értékelésére használják, hanem azok társadalmi, üzleti vagy más speciális vonatkozásainak elemzésére is. Magába foglalja a kép- és hangrögzítések, nemkülönben a World Wide Web elemzését mint a tudományos, politikai és üzleti fejlemények befolyása értékelésének alkalmas és megbízható eszközét (Tague-Sutcliffe, 1992).

Az 1980-as évek elejétől kezdve a bibliometria határozottan elkülönült tudományos diszciplínává fejlődött, néhány részterülettel, és a megfelelő tudományos kommunikációs struktúrával együtt. A *Scientometrics* című nemzetközi folyóirat, az első bibliometriai témákra szakosodott periodikum 1979-ben indult. A terület nemzetközi konferenciái 1983-ban kezdődtek, és 1993-ban megalakult a tudománymetria és informetria nemzetközi társasága, az *ISSI* (*International Society for Scientometrics and Informetrics*) is.

A *bibliometria, informetria, szcientometria* és *technometria* részterületeinek egyéni azonosító jegyei sajnos nem egészen világosak, és van bizonyos két (illetve több) értelműség a terminológiában. Az 1987-es konferencián felmerült az a gondolat, hogy az egész diszciplína kapja az „informeria" nevet, és a 80-as évek végétől vannak jelei, hogy szívesen alkalmazzák ezt a kifejezést. A szakterület olyan tudományos diszciplínává válik, amely magában foglalja az információáramlással kapcsolatos összes statisztikai és matematikai elemzést; a tudomány és a technika értékelését; a könyvtári, dokumentációs és tájékoztatási problémákat, szoros kapcsolatban a az információkeresés elméleti aspektusaival. A *webometria* még kísérleti stádiumban van. A kutatások legtöbbje azt vizsgálja, hogy a klasszikus bibliometriai módszerek, mint pl. az impakt-analízis, vajon a világhálóra alkalmazva elfogadható és megbízható eszközök-e a honlapok elemzésére és összehasonlítására (Björneborn and Ingwersen, 2001).

Ízelítő a kutatásokból

A tudományos folyóiratok nemzetközi befolyásának megállapítása

A nemzetközi tudományos folyóiratok piacának értékelésére alkalmazott informetriai elemzés hatáskörének és természetének illusztrálására az alábbi példa hét kiválasztott tudományos folyóirat nemzetközi befolyásának elemzését írja le. A cél az volt, hogy az ISI által produkált *JIF* (folyóirat impaktfaktor) egyszerű alkalmazásán túllépve, mélyebb bepillantást tegyen lehetővé a nemzetközi tudományos folyóiratok „valódi" befolyására és piacára. Tekintettel a növekvő elektronikus publikációs piacra és a folyóiratok közti éles versenyre, az elemzésnek igen nagy fontossága van a marketing és publikációs stratégiában éppúgy, mint a megváltozott piaci feltételekhez igazított szerkesztőségi politika kifejlesztésében (Wormell, 1998).

Az alábbi kérdések segítettek annak eldöntésében, hogy a nemzetközi tudományos folyóiratok, hatókörüket és befolyásukat tekintve, mennyire „nemzetköziek":

- Nemzeti, nemzetközi, kontinentális, interkontinentális termék-e az adott folyóirat?
- Intellektuális inputjának mi az eredete (honnan írnak bele a szerzők)?
- Használói mely régió(k)ban koncentrálódnak (milyen a hivatkozások földrajzi eloszlása)?
- A folyóiratban publikált ismeretek hova exportálódnak (milyen szakterületről származnak a hivatkozások)?
- A használók és az előfizetők eloszlása megfelel-e egymásnak?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kiválasztott mintát úgy tervezték, hogy tartalmazzon nemzetközi olvasótáborral rendelkező könyvtár- és tájékoztatástudományi magfolyóiratokat:

1. *Libri*
2. *Scientometrics*
3. *Journal of American Society for Information Science (JASIS)*
4. *Journal of Documentation (J. Doc)*
5. *Information Management & Processing (IPM)*
6. *College & Research Libraries (C&RL)*
7. *The International Journal of Computing (Comp. J.)*

A folyóiratoknak mind jelenlegi helyzetét, mind történeti fejlődését mérték 1972-től, a Social Science Citation Index (SSCI) indulása óta. Az elemzés két öt évet átfogó blokkban (1987–91 és 1992–96), a hivatkozásokat is kettő darab éves blokkokban (1987–88 és 1992–93) a publikációkat figyelte. A kutatás az 1996-os előfizetési adatokra támaszkodott, amit közvetlenül a kiadók adtak meg.

Meg kell jegyezni, hogy az elektronikus folyóiratok, az elektronikus cikk-archívumok, a licensz-szerződések stb. radikálisan megváltoztatták a folyóirat-terjesztés sémáit, ennélfogva az elemzésnek ezt a részét minden időben ki kell terjeszteni, hogy lefedje a hagyományos előfizetésen túli alternatív folyóirat „használat" típusait is. Mindazonáltal a módszer megbízható és egyedülálló, erőteljes mutatókkal szolgál a nemzetközi tudományos folyóiratok minőségéről és befolyásától, valamint a folyóiratpiac három fő szereplője (szerzők – használók/hivatkozások – előfizetők) közti viszonyokról.

Statisztikai elemzéseket végeztek annak vizsgálatára, hogy milyen erős a korreláció a szerzők, a hivatkozások és az előfizetések földrajzi eloszlása között, továbbá, hogy milyen jelentősége van a terjesztési formák közti különbségeknek. Tekintettel a minta kis méretére, az eredményeket regresszióanalízissel és más lehetséges tényezőkkel súlyozva mutatták be. Pearson-tesztekkel vizsgálták meg *először* a szerzői és idézési adatok korrelációját a két vizsgálati periódusban. A befolyást, az ok-okozati összefüggést és a regionális hatást mérték, az adatok homogenitásának igazolására. *Másodszor* a két periódus közti korrelációt ellenőrizték. *Végül* a valószínűségi arány alapján elemezték a szerzők és az előfizetések, valamint a hivatkozások és az előfizetések eloszlásában mutatkozó különbség jelentőségét. Az elemzésnek ezt a három lépését mind a hét kiválasztott folyóirat esetében elvégezték.

A következőkben az elemzésnek a *Libri* esetében mutatott eredményeit ismertetjük. Az elemzés teljes bemutatása egy már hivatkozott cikkben (Wormell, 1998) található.

A *Libri – International Journal of Libraries and Information Services* az egyik legrégibb nemzetközi könyvtári folyóirat, mely eredeti cikkeket közöl a könyvtárak és információs szolgáltatások valamennyi lényeges területéről. Nemzetközi ismertség, tudományos publikációs gyakorlat és jó szemle-cikkek voltak a lap fő jellemzői. Az 1980-as évek folyamán azonban a lap tudományos színvonala csökkent és megnövekedett az alkalmazott kutatási beszámolók aránya. A nyugati világban végbement komoly könyvtári költségvetés-kurtítások nyomán pedig jelentős mennyiségű európai és amerikai előfizetőt vesztett.

1989-ben a kiadó új szerkesztő-csapatot állított fel, és megpróbálta új irányba terelni a folyóirat jövőbeli fejlődését. A megváltozott kiadói és szerkesztői politika, a reklám („promóció"), a borító új küllleme stb. pozitív eredménnyel járt. Az 1992–93-as periódusban például megfigyelhető volt az északamerikai szerzők számának növekedése és az afrikaiak csökkenése.

A *Libri* esetében, mind az intellektuális input (szerzők), mind a használók koncentrációja (a folyóiratra való hivatkozások számán mérve) tekintetében Európa és Észak-Amerika a domináns régiók. Ha azonban a használók és az előfizetések koncentrációja közti kapcsolatot nézzük, ez a dominancia nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tükröződik az észak-amerikai előfizetések számában. Az 1996-ból rendelkezésre álló előfizetési adatok bizonyos piaci lehetőségeket mutatnak ezen a területen: az észak-amerikai régió alacsony, 21%-os előfizetési részesedése, összehasonlítva a szerzők 35%-os és a hivatkozások 39%-os arányával, arra a tényre mutat rá, hogy ebben a régióban lehetőség van az előfizetések számának növelésére.
A szerzők és az előfizetések, a hivatkozások és az előfizetések általában korreláció nélküli értékeknek tekintendők, és az elvégzett Pearson-teszt is (mely az elméletileg várható eredményeknek az elemzés során kapott tényleges eredményektől való eltérését mutatja ki) alacsony valószínűségi arányokat mutat. Mindazonáltal a számított értékek hasznos mutatókat nyújtanak ezen eloszlási sémák eltérésének mértékéről. Ez pedig felhívja a kiadók és szerkesztők figyelmét az adott folyóirat speciális piaci helyzetére. Például az előfizetések kiszámított normál eloszlásával összehasonlítva, Európa jelenleg túl kevés szerzővel és hivatkozással van jelen, Észak-Amerikából (túl) sok mind a szerző, mind a hivatkozás, Afrikából pedig (túl) sok a szerző.
A minőség és a befolyás további mutatóit keresve a tanulmány megvizsgálta a folyóiratok „ismeret-exportját" is. Ez a mutató azt méri, hogy az adott folyóiratnak van-e tudományos ereje és befolyása, hogy áttörje saját területének határait és hogy képes-e szerzőket és hivatkozásokat vonzani a szomszédos diszciplínákból. Annak értékelésére, hogy a folyóiratnak milyen interdiszciplináris befolyása van, on-line hivatkozáselemzéssel tudjuk nyomon követni, hogy milyen folyóiratokból és tárgykörökből származnak a külső hivatkozások. A *Libri ismeret-exportjának* alábbi eloszlása a vizsgált két időszakban igen gyenge interdiszciplináris befolyást mutat:

1978–91	1992–96
24 92,% könyvtár- és tájékoztatástudomány	39 100,0% könyvtár- és tájékoztatástudomány
1 3,8% számítástechnika, kibernetika	
1 3,8% gazdaságtan	
1 2,6% számítástechnika, információs rendszerek	
1 3,8% neveléstudomány	
1 3,8% operációkutatás, vezetéstudomány	
1 3,8% tervezés és fejlesztés	

A Libri ismeret-exportja

Más folyóiratok ismeret-exportjával összehasonlítva, érdemes megjegyezni, hogy pl. a *JASIS* (Journal of American Society for Information Science) kevésbé koncentrálódik a könyvtár- és tájékoztatástudomány (KTT) területére és nagyobb „szórása" van a szomszédos szakterületeken: kiterjedt, és a KTT területén kívül is számos kapcsolódása van, főként a számítógéptudományhoz és az információtudomány alkalmazási területeihez.

A szerzők, a hivatkozások és az előfizetések földrajzi eloszlási mintái közti korreláció alapján a tudományos folyóiratok „nemzetközi" láthatóságának és befolyásának egy új, erőteljes mutatóját lehetett meghatározni. A statisztikailag szignifikáns korrelációk és differenciák olyan hasznos adatokat nyújtottak, amelyek fontossága a marketing és kiadói stratégiák szempontjából nyilvánvaló. Ezen kívül további hasznos gondolatokat és ötleteket ébresztettek a kiadók körében a feltáratlan piaci lehetőségek tekintetében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Témakövetés és tárgykörelemzés a „jólléti állam" fogalomkörében

Tekintettel azokra a különbségekre, amik a társadalomtudományok és a humaniórák között a tárgy reprezentációjának hagyományai és technikái, valamint a tudományos kommunikáció sémái között fennállnak, a szakirodalom megfigyelésére alkalmazott mennyiségi elemzés az úgynevezett „lágy" társadalomtudományokban némileg eltérő technikákat és megközelítéseket igényel.

Ennek megfelelően a kutatás elsődleges célja a mennyiségi elemzés módszereinek javítása volt, a társadalomtudományokon belül egy olyan széles és összetett tárgykör mint a *„jólét"* esetében.

Az elemzésnek hármas célkitűzése volt:

1) a jóléti állam mint kutatási jelenség múlt és jelenlegi fejleményeinek tanulmányozása és annak bemutatása, hogy a „metrikus tanulmányozás" mit tud nyújtani egy széles társadalomtudományi tárgykör mélyebb rétegeinek feltárásához;
2) az analitikai technikák és módszerek tökéletesítése nagy bibliográfiai adatmennyiségek kezelésében az informetriai elemzések során;
3) megvizsgálni a témakövetés (*issue tracking*) módszerének használhatóságát a modern dán jóléti állam kritikájának fő témái megfigyelésében, azaz elemezni a dániai kutatásokból, a gazdasági, politikai és szociális rendszerekből származó információáramlás közti viszonyokat, és e forrásokon át nyomon követni néhány kulcstémát, annak elemzésére, hogy ezek hogyan fejlődnek az idők folyamán.

A kutatás első része (tárgykör-elemzés) a koordinált on-line keresés technikáját használta nemzeti bibliográfiai adatbázisok klaszterében, hogy feltérképezzék a témák fejlődését a nemzetközi jólét-kutatásokban. A publikációk száma és a szógyakoriság mennyiségi elemzését a hasonlóság-méréssel és más statisztikai módszerekkel kombinálva táblázatokat, grafikonokat és klasztereket készítettek annak bemutatására, hogy az elmúlt 25 évben (három szakaszra osztva) hogyan fejlődtek a témakörök az adott kutatási területen belül. Az elemzések eredményei mennyiségi adatok, kombinálva néhány, a szakértők és a stratégiai tervezők megfontolására ajánlott téma megjelölésével. (Wormell, 2000a). Ebben a projektben a tárgykör szakértőiből és más specialistákból álló csoportot is bevontak, akik tanácsokkal és az eredmények értékeléséhez szükséges „visszacsatolás" biztosításával működtek közre a kutatásban.

A tanulmány második része Dániára összpontosított, azzal a céllal, hogy felderítse a jóléti állam koncepciójának fejlődésével összefüggő múlt, jelen és jövőbeli fontosabb kondíciókat. A célkitűzés annak figyelemmel kisérése volt, hogy a koncepció hogyan mozog a jóléti állam elméleti problémáitól a tapasztalati, gyakorlati problémák felé. A témakövetés módszerét használva, első lépésként az elemzés néhány kiválasztott témát követett nyomon a kutatói környezetben. A második lépésben ezeket a témákat követték tovább különféle adatbázisokban, amelyek ezen témáknak az ország politikai, törvénykezési és szociális rendszerében való megvalósulásáról tartalmaztak információkat. Végül azokat a reflexiókat elemezték, melyeket e témák a populáris sajtóban és médiában keltettek.

A tanulmányt arra tervezték, hogy a kutatás, a média és a politikai rendszer közötti információáramlás elemzése révén figyelemmel kísérje a dán jóléti állam gazdasági, legitimációs és funkcionális aspektusait, és vázolja fel a lehetséges jövőbeli trendeket (Wormell, 2000b).

A témakövetés hasznos módszer annak követésére, hogy egy koncepció (egy innováció eredménye, vagy egy új ötlet) hogyan vándorol a különféle publikációs formák útjain, pl.:

Elméleti kutatás → alkalmazott kutatás → technikák és tervezés → populáris sajtó és tömegtájékoztatás → törvénykezés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az informetriai elemzés a mennyiségi adatok következő típusait hozta létre:

- a közpénzekből támogatott kutatásokból eredő publikációk;
- a támogató szervezetek és a végrehajtó intézmények meghatározása;
- a kiválasztott téma-területeken megjelent könyvek és cikkek száma;
- publikáció és kifejezés-gyakoriság elemzés a médiában;
- a jóléttel kapcsolatos szavak és kifejezések (a jólét nyelvezete);
- törvénykezési munka és politikai aktivitás néhány jelentős dokumentumtípus tükrében.

A dán nemzeti kutatás a jóléti állam kritikájának három fő kérdésére épült:

- Gazdasági megközelítés
  Megengedhetjük magunknak?
- Legitimáció
  Hisz-e benne a nép és mennyire támogatja?
- Funkcionalitás
  Hogyan működik?

A dán jövőkutatási intézettel együttműködve az a célunk, hogy az informetriai elemzésnek ezt a típusát egy olyan tervezett vizsgálatban alkalmazzuk, mely a politikusok és a közvélemény közti szakadékot mutatja be a dán jóléti állam kapcsán. Ez egy igen széles körű projekt, melyben az informetriai elemzés (csak) egyike a számos különböző módszernek, amit a dán nép véleménye és az ország politikai törekvései közötti különbségek feltérképezésére használnánk.

Befolyás, láthatóság a világhálón

Az az érdekes ötlet, hogy az informetriai módszereket a weben hasznosítsák, elindította egy újonnan kibontakozó terület, a *webometria* alapjainak lefektetését. A megközelítés újdonsága az, hogy a világhálót hivatkozási hálózatnak tekinti, amelyben a hagyományos információs entitások (tudományos cikkek, és hivatkozások *azokra*, vagy *azokban*) helyén a weboldalak állnak, belső és külső linkeikkel. Ebben az összefüggésben ezek az oldalak a hálón lévő információ entitásai, s az azokból eredő hiperlinkek működnek hivatkozásként.

Az első webometriai tanulmány azokat az alapvető kutatási lehetőségeket próbálta ki és írta le, amiket a dániai webhasználatnak a Norvégiával és Svédországgal összehasonlított leírására alkalmaztak (Almind and Ingwersen, 1997).

Megjegyzendő, hogy noha más vizsgálatok is vannak, amelyek mennyiségi szempontból összpontosítanak a világhálóra, a koppenhágai informetriai tanulmányok központja által végrehajtott tanulmányokat azon elképzelés alapján dolgozták ki, hogy ugyanazon típusú informetriai elemzéseket végezzenek a hálón, mint amelyek a hivatkozási adatbázisok segítségével végezhetők.

Ingwersen a web-impakt-faktor (WIF) számításának működőképes módszerét mutatta be, különböző típusú *webdomainekre*, egy hónap alatt készült „pillanatfelvételek" sorozata alapján (Ingwersen, 1998). Meghatározása szerint a web-impakt-faktor az egy adott országra vagy honlapra mutató külső és belső link-oldalak számának összege, osztva az adott ország (vagy honlap) oldalainak számával – egy adott időpontban. Ily módon a számláló a *kapcsolódó oldalak*, és nem a kapcsolódások száma.

Az informeriai elemzés világhálóra alkalmazásának problémái és hátrányai nagyjából azonosak azokkal, melyek a hivatkozás-indexekkel kapcsolatosak (restriktív file-struktúrák és az adatok érvényességének hiányosságai). További probléma került egy újabb vizsgálat középpontjába: a keresőeszközökkel végzett adatgyűjtés hiányosságai (Bar-Ilan, 1999). Bármiféle, a weboldalak formai vagy tartalmi hasonlóságára való törekvés teljes hiánya, a világháló dinamizmusával és valós idejű természetével együtt, egyaránt jelenthet előnyt és hátrányt az analitikai munka szempontjából, és igazán izgal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mas folyamat annak tesztelése, hogy a hagyományos keresési módszerek hogyan funkcionálnak ezen az új platformon.

A webometriai tanulmányok hozadékai közül az alábbiakat érdemes megemlíteni: újfajta bepillantást nyújtanak a világhálón való információkeresés folyamatába; a javasolt elemzési módszerek a webkereső eszközök teljesítményének pontosságát és a honlapok rendezettségét, strukturáltságát és kapcsolat-rendszerét mérő eszköznek tekinthetők. A világhálón belüli kapcsolatrendszerek természetének még részletesebb vizsgálata feltárhatja a web-impakt-faktorok jelentőségét és tulajdonságait (Björneborn and Ingwersen 2001), valamint hozzásegítenek a keresőeszközök komplex topológiájának és funkcionalitásának jobb megértéséhez (Bar-Ilan 2000).

A tematikus portálok és a folyóirat-gyűjtemények értékelése

Az északi országok most folyó digitális könyvtári programjának keretében „tematikus portálokat létesítettek azzal a céllal, hogy a könyvtárak digitális és hagyományos anyagainak közös információforrása mind az öt ország olvasói számára hozzáférhető legyen. Ebben az integrált információszolgáltatási koncepcióban az egyik kihívás az egyensúly megtartása az egyes könyvtárak és az új kooperatív szolgáltatások között. A „hozzáférés" biztosítása mellett, ezeknek a portáloknak az is célja, hogy megkönnyítsék új szolgáltatások kifejlesztését és az emberi erőforrások átszervezését. Céljuk, hogy támogassák az akadémiai (azaz a kutatói és oktatói) világot az innovatív ideák, a stratégiai gondolkodás, az új készségek és jártasságok stb. iránti nyitottság megszerzésére a szakkönyvtárosok részéről.

A svéd könyvtári és információs tanintézetben most fejeződött be két kutatás, különböző bibliometriai módszereket tesztelve az északi szakkönyvtárak tematikus portáljainak értékelésében. A cél mennyiségi adatok összegyűjtése volt

- annak mérésére, hogy a portál információforrásai milyen jól illeszkednek az intézmény kutatói profiljához;
- az intézmény kutatási eredményeinek a portál útján való feltárására és láthatóvá tételére;
- abból a célból, hogy módszereket határozzanak meg az éppen folyó kutatásoknak a portál használói számára könnyen olvasható, könnyen megérthető és könnyen adaptálható formában való bemutatására.

A kutatás tárgyául a társadalomtudományi tematikus portálokat választottuk. A felhasználók szempontjainak és elvárásainak elemzése érdekében szoros együttműködést alakítottunk ki egy svéd politikatudományi és egy dán szervezés- és vezetéstudományi tanszékkel. A másik csoportot, akikkel szoros kapcsolatban álltunk, és az elemzések eredményeit megvitattuk, könyvtárosok és webmenedzserek alkották.

A bibliometriai elemzések főként azokon a belső információkon alapultak, amiket az intézményektől kaptunk elektronikus formában: a publikációk listája 1999–2000-ből, a legkülönfélébb típusú publikációk felsorolásával. E listák segítségével a tanszékek fő kutatási területeivel releváns keresőkifejezéseket határoztunk meg és a szerzőket tematikus csoportokba rendeztük.

A tanulmány különböző típusú, a tanszék kutatási és publikációs gyakorlata sémáinak megfigyelésére alkalmas *listákat* és *térképeket* eredményezett. Ezek tartalmát többnyire úgy terveztük meg, hogy tájékoztatást nyújtson a) arról, hogy mely folyóiratok a (leginkább) relevánsak a tanszéken folyó kutató tevékenység szempontjából, b) hasznos kapcsolódásokról szakmai intézményekhez, szervezetekhez, személyekhez stb.

A tanszék kutatási történetének trendjei és fejleményei tanulmányozásának megkönnyítésére az elemzést két időszakra (1974–1992, 1993–2001) nézve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végeztük el. Példák az elkészült listákból és térképekből:

Szerzők (a tanszékről), akik a nemzetközi magfolyóiratokban publikálnak;

A folyóiratok, melyekbe a tanszékiek írnak;

A nemzetközi magfolyóiratokban megjelent publikációk száma, évenként;

A hivatkozott szerzők és az együtthivatkozási hálózatok;

1. térkép: az együtt hivatkozott szerzők
2. térkép: az együttes hivatkozásokban szereplő folyóiratok
3. térkép: belső együtt-hivatkozási séma

A tíz legtöbbször hivatkozott cikk a tanszék publikációi közül;

Összehasonlító hivatkozáselemzés a két időszak között;

Fő kutatási területek

- szerzők a kutatási területek szerint csoportosítva;
- a kutatási területek leginkább releváns folyóiratai.

Az említett csoportokkal való megbeszélések és az ő visszajelzéseik alapján a kutatási jelentés listák, ábrák és térképek sorát terjesztette elő, amelyek oly módon nyújtanak tájékoztatást a tárgykörökről, hálózatokról, kutatási eredményekről és a legfontosabb publikációkról, hogy tanszéki szinten kielégíthessék a portál-használók igényeit (Wormell, 2002).

A bemutatás, a láthatóvá tétel ilyen formájának az a célja, hogy támogassa a tanszék oktatói programját, valamint a hallgatók és kezdő kutatók tanulmányaik, vagy kutatásuk tárgykörét feltáró böngésző és navigáló tevékenységét a portálon keresztül.

A folyó kutatások mért adatai segítik a könyvtárosokat, forrásaiknak az egyetem kutatási vonalaihoz és stratégiai fontosságú területeihez illeszkedő kezelésében.

Egy másik tanulmány a bibliometriai módszerek lehetséges használatát vizsgálta egy kisebb felsőoktatási könyvtár folyóirat-állományának optimalizálása érdekében. A boráși egyetem mérnöki karának folyóiratait vizsgálták, mind helyi, mind *globális* perspektívából. Az elemzést kérdések, valamint a publikációkból, hivatkozásokból, a szakdolgozatok hivatkozásaiból, a kölcsönzési és másolási statisztikákból összegyűjtött adatok alapján végezték.

A cél a kar szempontjából (leg)relevánsabb folyóiratok sorrendbe szedett listájának elkészítése volt. Megállapítható, hogy a folyóirat-jelölések elvi alapja a korábbi gyűjteményfejlesztési tanulmányok szinte mindegyikében a gyűjtemények globális szemlélete volt, azok színvonalát másokéval összevetve. Az újabb kutatások viszont a módszerek kombinációjának szükségességét hangsúlyozzák, hogy a gyűjteményfejlesztést mind lokális, mind globális szempontból megközelíthessék (McCain, 1997; Hughes, 1995).

A szóban forgó tanulmány néhány olyan bibliometriai módszert és technikát határoz meg, melyek a helyi használói közösségre is összpontosító folyóirat-állomány fejlesztésben alkalmazhatók: a kari személyzet és a végzős hallgatók publikációs és hivatkozási sémái, a kölcsönzések és másolatkérések mennyiségének és kiterjedésének mérése, s mindezek szembesítése a gyűjteménnyel és a licenszszerződésekkel (Jarneving 2001).

Az eredmény azt mutatta, hogy a tudományos és műszaki folyóirat-gyűjtemény relevanciája növelhető a helyi adatokkal kombinált bibliometriai módszerek használata révén. A jelentés hangsúlyozza, hogy a könyvtáros tájékoztatási szakemberi és közvetítői szerepe magában foglalja a formális tudományos kommunikáció lokális és globális sémáinak bemutatását, az arról való tájékoztatást is. A portálok és a könyvtári források hathatós menedzsmentje érdekében a könyvtárosok, az olvasói csoportokkal együttműködve, folyamatosan részt kell, hogy vegyenek a ciklikusan ismétlődő értékelésben, hogy elérjék forrásaik optimális használatát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Konklúzió

Ezek a rövid bemutatások csak pillanatfelvételek voltak az utóbbi öt év kutatásairól az informetria alkalmazása terén a tudományos, az üzleti és a társadalmi ismeretekkel összefüggő információs jelenségek mélyebb szegmenseinek feltárása érdekében. A kutatások megmutatták, hogy a könyvtár- és tájékoztatástudományi szakemberek hogyan tudják összegyűjteni a stratégiai információkat a vezetői döntések támogatására.

A globális információs piaci szereplők három kategóriájának (szerzők, hivatkozások, előfizetők) egyidejű elemzése új dimenzióval gazdagította a folyóirat impakt-faktorral (JIF) kapcsolatos vitákat.

A jólét mint kutatási témakör kiterjedt elemzésén keresztül, az analitikai eszközök és technikák kreatív kombinációjával, felfedtük a trendeket és a fejleményeket mind a kutatói, mind a politikai színtéren, és megjelöltünk a szakértők és a stratégiai tervezők figyelmére érdemes kérdéseket.

A bemutatott korai webometriai tanulmány a bibliometria módszerének egy újfajta aspektusát mutatja: a hivatkozásokat a belső és külső linkekkel rendelkező weboldalak helyettesítik. Javaslatuk szerint egy adott portál oldalainak mennyiségével számolva (a JIF analógiájára) egy web-impakt-faktor (WIF) kalkulálható ki, ami a világhálón található portálok vagy domainek vonzó voltának összehasonlítására alkalmas.

Az utolsó tanulmány az informetriai módszerek hasznosságát vizsgálta a digitális könyvtárak információs forrásai kezelésében és fejlesztésében. A tematikus portálok támogatására és optimalizálására keresve módszereket, a hivatkozáselemzés és az olvasók (használók) „helyi" szempontjait is megragadó mennyiségi adatok különböző típusainak kombinációját használtuk. A tájékoztató és láttató formák sorát hoztuk létre, melyek néhány új szempontot adtak a korábbi állományfejlesztési tanulmányokhoz. Ez a megközelítés egyúttal a portálokat új és innovatív információ-hozzáférési, illetve a kutatások és tanulmányok témakörében való (könnyű) navigálást és felderítést lehetővé tevő platformként mutatja be.

E cikk üzenete az, hogy a modern információs szakembereknek, az informetriai és más mennyiségi és minőségi elemző módszereknek az adatbázisok kihasználásában való használata révén, nagy lehetőségei vannak szolgáltatásaik új specialitásokkal való továbbfejlesztésére. A mennyiségi elemzés alkalmazásában való jártasság egyaránt előfeltétele a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások értékelési kultúrája kialakításának, valamint azon képesség javításának, hogy e szolgáltatások értékét mind a használók, mind a külső támogatók és döntéshozók számára nyilvánvalóvá tegyék.

Irodalom

ALMIND, T. – INGWERSEN, P. : Informetric Analysis on the World Wide Web: Methodological Approaches to 'Webometrics'. In: Journal of Documentation, 1977. 53(4), 404-426.p.

BAR-ILAN, J.: Search Engine Results over Time. A Case Study on Search Engine Stability. In: Cybermetrics, 1999. 2/3(1), paper 1.
http://www.cindoc.csic.es/cybernetrics/articles/v2ip1.htlm

BAR-ILAN, J. : The Web as Information Source on Informetrics? – A Content Analysis. In: JASIS, 2000. 52(5), 432-443.p.

BJÖRNEBORN, L. – INGWERSEN, P.: Perspectives of Webometrics. In: Scientometrics, 2001. 50(1), 65-82.p.

HUGHES, J. : Use of faculty publication lists and ISI citation data to identify a core list of journals with local importance. In: Library Acquisitions: Practice & Theory, 1995. 19(4), 403–413. p.

INGWERSEN, P.: The Calculation of Web Impact Factors. In: Journal of Documentation, 1998. 54(2), 236–243. p.

JARNEVING, B.: Val och anpassing av bibliometriska metoder för utveckling av tidskriftsbestand. NORDINFO, Helsingfors, 2001, NORDINFO report 2001:1, 62 p.

McCAIN, K.: Bibliometric tools for serials collection management. In: Advances in Serials Management, 1997. 6. 105–146. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

RAGHAVAN, V.V.et al.: Knowledge Discovery and Data Mining: Introduction. In: JASIS (Special issue), 1998. 49(5), 397–402. p.

TAGUE - SUTCLIFF, J.: An introduction to informetrics. In: Information Processing & Management, 1992. 28(1), 1–3.p.

VICKERY, B.C. : Knowledge Discovery from Databases: An Introductory Review. In: Journal of Documentation, 1997. 53(2), 107–122.

WORMELL, I. : Informetric Analysis of the International Impact of Scientific Journals: How 'international' are the international journals? In: Journal of Documentation, 1998. 54(5), 584–605.

WORMELL, I. : Adding values to the retrived information. Comptetive intelligence from the perspective of today's information professional. In: FID Review (special issue), 1999. 1(4-5), 83-90.

WORMELL, I. : Critical Aspects of the Danish Welfare State – As revealed by issue tracking, In: Scientometrics, 2000.a 43(2), 237-250.

WORMELL, I. : Bibliometric Analysis of the Welfare Topic, In: Scientometrics, 2000.b 43(2), 203-236.

WORMELL, I. : Informetric analyses for the evaluation of subject portals. NORDINFO, Helsingfors, 2002, NORDINFO report 2002:x. In Press.

Újjáalakult a Szombathelyi Könyvtáros Hallgatók Egyesülete, amely többek között azt tűzte ki célul, hogy folyamatos kapcsolatot biztosít a már végzettekkel, ezzel is segítve az új könyvtáros-nemzedék formálását.
Az egyesület tájékoztatója és alapszabálya elolvasható a következő címen:
http://kit2.bdtf.hu/SZOKHE.
(Frank Róza tudósítása. Katalist, 2003.....)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2003. június –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on-line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on-line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

A könyvtárosok kézikönyvének újabb kötetéről: a könyvtártudomány határterületei

A kézikönyvsorozat zárófejezetéhez közeledve egyre differenciáltabbá válik a kép mind az egész vállalkozásról, mind az általa feltárt tudományterületről. Érzékelhetjük, hogyan kapcsolódnak, viszonyulnak az egyes kötetek az első kötetben megfogalmazott alapfilozófiájához, mely szerint „az *információtudomány tárgyát az ember szellemi termékei alkotják, és a könyvtári tevékenység tárgya a tudás*" (21.p.)

Peter Ingwersen ötényezős információtudományi modelljének ismeretében (mely az „information science" szócikk alatt jelent meg az Enclyclopaedia of Library and Information Science sorozatában, a világ legnagyobb könyvtár- és információtudományi enciklopédikus vállalkozásában (1993-ban), sorra köszöntek vissza az egyes kötetekben modell elemei: az informetria (1. kötetben), az információs igények, az információkeresés, az információmenedzsment és az információs rendszertervezés (Ingwersen, 1993.)

Mivel eddig is számos izgalmas területbe kaptunk betekintést, mint pl. a szövegtan, tudománymetria, tudományrendszertan elmélete és módszertana (az 1. kötetben), az ismeret-, vagy tudásreprezentáció, ismeret- vagy tudásszervezés fogalma, területei, tendenciái (a 2. kötetben), a könyvtári (és információs) rendszerek, rendszerképző elemek és szervezetek működésmódja (3. kötet), nagy érdeklődéssel vártuk a 4. kötet megjelenését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosok kézikönyve / szerk. Horváth Tibor, Papp István. – Bp.: Osiris 4. Határterületek. – 2002. – 429 p. (Osiris kézikönyvek,
ISSN 1416-6321)
ISBN 963 389 964 3

A 4. kötetről előre tudhattuk, – s ezt az előszó is hangsúlyozza – az információtudomány (könyvtár- és információtudomány) határterületeit foglalja magában, pontosabban egyes határterületekét, hiszen az ilyen gazdag tudományterület „holdudvarának" feltárására terjedelmi okokból egy kötet nem is vállalkozhatna.

A szerkesztők szándéka szerint a kötet 3 fő tényező körül forog: az emberi, a technológiai és a folyamat (menedzsment) témája körül. A kötetre a hármas jelző illik legjobban. Három fő tényező, három blokkban, mindegyik három fejezetre bontva.

Az első blokk az emberi tényezőre koncentrál: a könyvtár és szociológia, az olvasáslélektan és -pedagógia, illetve a tájékoztatási és könyvtári szolgálat jogi szabályozásának területére. A második blokk a technológiai folyamatok automatizálását, az állományvédelmet, és a könyvtárépítészetet veszi górcső alá. A harmadik blokk tárgya a menedzsment: a könyvtárvezetés, könyvtárgazdaságtan és pr.

Nagy érdeklődéssel láttam neki a kötet olvasásának, hiszen szerzőit ismerem, munkásságukat becsülöm. Mindenekelőtt azt próbáltam meg nyomon követni, hogyan kötődnek ezek a területek az információtudomány lényegi kérdéseihez, mennyiben eresztik gyökereiket mélyre az információtudomány talajába.

A kötet első átfutása után, vegyesek voltak a benyomásaim. Pozitív dolog volt érezni, hogy a könyvtárak „úton vannak" a hagyományos könyvtártól az automatizált könyvtáron át, az egyesek szerint „totálisnak" vagy „hibridnek" nevezett, mindenfajta információhordozót magába integráló könyvtár felé vezető úton, mindenesetre minden mozgásban van, minden változik, alakul, s a szakma és a határterületek érzékenyen reagálnak ezekre.

Ugyancsak pozitív volt látni, hogy e sokténye zős folyamat emberi *(használói), technológiai és szervezési/vezetési vetületeit, problémáit tudományos alapokon elemzik, más tudományterületekkel közös „vizeken evezve", kalauzolva bennünket.*

A kötet fókusza, nézőpontja a szerkesztők és szerzők céljának megfelelően az, hogy könyvtári, információtudományi látószögből lássuk, láthassuk a kialakult tudományközi kapcsolatok területeit és tartalmát. Az eddigi kötetekhez hasonlóan e kötetben is benne van a vizsgált területek lényegre törő történeti vázlata, az aktuális nézőpont és az előretekintés – figyelembe véve mind a nemzetközi, mind pedig (különösen jogi vonatkozásban) a magyar vonulatokat.

A szerzők a lényegre figyelnek, a múlt-jelen-jövő hármas idődimenziója érvényesül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az volt az első (valljuk be, hízelgő és pozitív) benyomás, amit *Tefko Saracevic* fogalmazott meg, miszerint mi, könyvtárosok *„töretlen vonal mentén dolgozunk az ókor óta"* (idézi *Sándori Zsuzsanna*).

Másodszori átolvasásra, a kutatási adatokkal, a sokrétű tapasztalatokkal, a magyar és a nemzetközi helyzet, fejlődés alapos ismeretével rendelkező szerzők megerősítettek abban, amit szinte nap mint nap tapasztalhatunk (könyvtárosok, könyvtáros oktatók, könyvtáros hallgatók), hogy akár tíz éves távlatban is, szinte alapvetően változott az emberi, a technológiai és a szervezési tényező: az olvasók/használók, az összetételük, az ízlésük, a szokásaik, az információs és kommunikációs technológiák, a védelemre szoruló állomány, az épület, s végül, de nem utolsósorban, s éppen a fentiek miatt, egyre nagyobb és egyre inkább központi szerepet kap a vezetés, a szervezés, a marketing és a pr.

Jól érzékelteti a kötet, hogy a könyvtár társadalmi, technológiai túlélési feltételei egyre bonyolultabbak. Ezt a bonyolultságot s egyben az információtudomány három általános jellemzőjét, jól tükrözi és érzékelteti a kötet összességében (1) a rohamosan változó interdiszciplináris területeket, (2) a mindent átható információtechnológiát, (3) és, ami talán a legfontosabb, azt, hogy más területekkel együtt a könyvtár, a könyvtáros aktív részvevője, „játékosa" a társadalmi, humán, információs fejlődésnek.

Fontos kérdés, hogy milyen mélységben tükröződik a jó szerkezetbe ágyazódó – elfogadhatóan jó koncepció, ami oly áthatóan kelti bennünk az első jó, de egyben borzongató benyomást? Erre a választ már csak akkor adhatjuk meg, ha alaposan elmerülünk az egyes blokkok és fejezetek elemezésébe. Az első benyomás mindenesetre az, hogy általánosságban – az adott- kapott terjedelemi korlátokat figyelembe véve – a tárgyalásmód mély, áthatható, számos helyen érezhetjük az igazi szellemi alámerülés élményét, a kifejtett gondolatok követésének örömét, ahogy majd erre utalunk, de – ezzel ellentétben – a vázlatosság, a „skicc" jeleit is tapasztalhatjuk. De nézzük sorban!

Az emberi tényező

Régi igazság, hogy a használó jellemzőiből, problémáiból kell kiindulni. Mindenekelőtt a használót (a valósat és a potenciálist) kell világosan magunk előtt látni: jellemzőit, motivációit, ízlésképét, információhasználati szokásait. Ezt az elvet érvényesíti az első blokk, megerősítve bennünket abban, hogy az információtudomány (egyik) központi (más nézőpontból határ-) területe a használók és igényeik vizsgálata. Az első fejezetben *Gereben Ferenc* az olvasás- és könyvtárszociológia, a másodikban *Nagy Attila* és *Katsányi Sándor* az olvasáslélektan és olvasáspedagógia, a harmadik fejezetben *Haraszti Pálné* a könyvtári szolgálat jogi szabályozás világába vezet bennünket.

A homogén fogalmi rendszerrel dolgozó első és második fejezet egyaránt szól az eszünkhöz és szívünkhöz, vizsgálva, hangsúlyozva az olvasás alapvető szerepét az információs társadalomban. *„Az olvasás alapvető kulturális technikánk s az is marad a jövőben is – az információbefogás sajátos példája, az intellektuális képességek megszerzése, gyakorlása az olvasás képességén alapszik."* A tematikailag is rokon első két fejezet felvillantja az információtudomány tágabb összefüggéseit például a szociológia, média-, kommunikációtudomány, pszichológia, pedagógia felé. Szabatos meghatározásokat kapunk az ezek által képezett határterületekről, pl. *„Az olvasásszociológia a művelődés- és művészetszociológiai szaktudományok olyan ágazata, amely az írásbeliséggel kapcsolatos társadalmi viselkedésformákkal foglalkozik".* (19. p.)

Az olvasás- és könyvtárszociológiai fejezet – a nemzetközi összefüggések biztos ismeretében – a bennünket közvetlen érintő, érdeklő fejleményekre, a magyarországi vizsgálatok eredményeinek bemuta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tására koncentrál. Meggyőzően, kutatási, megfigyelési adatokkal alátámasztva érzékelhetjük azokat a változásokat, melyek az olvasók, nem olvasók, olvasás, szabadidős tevékenység, olvasói érdeklődés, ízlés, az olvasmányok beszerzése terén bekövetkeztek – történelmileg oly rövid idő alatt. Mindez még hatásosabb az olvasáskutatás történetének, és irányainak felvillantásával. Így kapcsolódik egymáshoz a múlt-jelen és a jövő: *„Míg a hagyományos olvasáskutatás főleg a könyvolvasókat, azon belül elsősorban a szépirodalom olvasóit vizsgálta, az „újabb kutatások nem egy-egy olvasmányfajta népszerűségéből, hanem az emberek információs szükségleteiből indulnak ki, s e szükségletek egyik kielégítési formájaként merül fel az írásbeli közlés változataihoz, s általában az írásbeliséghez való társadalmi viszony kérdése".*

A szerző világosan és meggyőzően támasztja alá az olvasás, és írásbeliség (továbbra is) nagy jelentőségét: *„... egy modern civilizációban tájékozódni, hírt szerezni és közölni, kapcsolatokat kialakítani és szervezni, vagyis létezni és boldogulni – joggal vélhetjük – nem lehetséges az írásbeliség valamilyen formája nélkül."* (21. p.)

Plasztikusan érzékelteti az olvasás változó helyét a többi információszerzési mód között. Gondolatmenetét követve a kézikönyv olvasója könnyen belátható és tudatosíthatja, hogy az információs környezetek, az egyes emberek és embercsoportok információs igényeinek, informálódási és munkavégzési szokásainak megértése és fogalmi keretbe foglalása elengedhetetlen.

A fejezet imponálóan mutatja a kutatási eredményeket, tárja fel az összefüggéseket, pl. az írás megbecsülése, olvasási aktivitás, olvasmányok gyűjtése között (22. p.) Felhívja a figyelmet a funkcionális analfebetizmus riasztó problémájára, melynek súlyos és kevésbé súlyos változatai a felnőtt magyar népesség mintegy 20–25%-t érintik. A társadalom kulturális szempontból inog, recseg-ropog, az ún. elitcsoport zsugorodik (mely az írásbeli teljesítmények vonatkozásában egyaránt olvas napilapot, hetilapot és/vagy folyóiratot, valamint rendszeresen könyvet is): 1985-ben a felnőtt népességnek még 18%-át, 2000-ben már csak 9%-át tette ki! (25. p.)

Feltárja az egyes ízlésformációk („modern" „klaszszikus" stb.) kulturális holdudvarát (olvasás, tévézés, rádióhallgatás stb.), ezek változásait, az értékorientációval való összefüggéseit. Kitér a számítógépes kultúra hatásaira, az ízlésformációkra, mintegy feltérképezve, hogy a számítógépes kultúrától legtávolabb a „romantikus" és a „lektűr" – és bizonyos mértékig a „bestseller II" – ízlésképet képviselők állnak, legközelebb pedig az „ismeretközlő" (és a „modern") kategóriákba tartozók. (37. p.)

A szépirodalomnak az olvasmányszerkezetben betöltött szerepében, az olvasmányok színvonalában sajnos negatív változások következtek, következnek be és a „feketeleves" még előttünk van: *„Számolnunk kell azzal is, hogy a szépirodalmon belül tovább nő a felületesebb, a világdivat hullámain hozzánk érkező új keletű olvasmányok népszerűsége, és csökken a hagyományos érték, a klasszikusok és általában, a magyar irodalom szerepe."*

A fejezetet olvasva számos, elgondolkodtató adatra bukkanunk a fent felsorolt témakörökkel kapcsolatban. A táblázatok jól alátámasztják a vizsgálatok mondanivalóját.

Mint jeleztem, érzésem szerint a 2. fejezet zökkenőmentesen illeszkedik az elsőhöz. Egyrészt a témakör, másrészt a stílus is rokonítja a kettőt. Nagy Attila – Katsányi Sándor az olvasás lélektana, műbefogadás, olvasáspedagógia, olvasói attitűd, információkeresés, könyvtárhasználat, személyiségfejlesztés bonyolult, sokrétű világába kalauzolnak el bennünket. A koncepció jól átgondolt, a gondolati ív feszes, a gondolatok kibontottak, magukkal ragadók. Terjedelmi okokból azonban, ahogy a szerzők jelzik, olykor csak a tárgy körvonalainak, speciális leágazási területeinek felvillantására vállalkozhattak. Így gyakran a gondosan megválogatott alapvető művekhez vezető bőséges szakirodalmi utalásokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell követnünk a mélyebb ismeret elsajátítása érdekében.

Ebben a fejezetben számos, lényegre törő és a könyvtárak szerepére vonatkozó, kutatásokkal, megfigyelésekkel alátámasztott, olykor nem éppen szívderítő fejleményekre figyelhetünk. Így például arra, hogy a szolgáltatás- és tájékoztatáscentrikus könyvtár („liberális-szolgáltató könyvtár" háttérbe szorította a „korszerűtlenné" vált „humanista-nevelő" könyvtárat – mindkét kifejezés Katsányitól származik), és a „személyes érintkezés dimenzióira" (Nagy Attila kifejezése) érzékeny könyvtárost. A győzelem – úgy tűnik – pirruszi volt, és akkor még nem beszéltünk a könyvtárak szociális funkciójának negligálásáról, melyet a prakszis szintjén a forráshiány, a haszonelvűség, valamint a könyvtárhasználatban is erősen érzékelhető „Máté-effektus" folyamatosan porlaszt. Napjainkra a könyvtárak Magyarországon a fenti három funkció egyikét sem tudják maradéktalanul ellátni, a humanista nevelő funkciót már nem, az információ-szolgáltatót még nem, a szociális funkciót pedig még kevésbé. (45., 46. p.)

Betekintést nyerhetünk az olvasáslélektan három, egymástól élesen elkülönülő kutatási témájának eredményeibe: a) a kísérleti, még pontosabban a kognitív pszichológia illetékességbe tartozó általános lélektani gondolatkörbe, b) az irodalompszichológiai probléma vizsgálatába, illetve c) a főként gyerekeket érintő befogadás-lélektani kísérletekkel kapcsolatos eredményekbe és következtetésekbe.

A 2. fejezet nagy hangsúlyt helyez a gyermekekre és fiatalokra, ami érthető és indokolt, mivel hogy *„közkönyvtárainak használóink harmada statisztikai adataink szerint 14 évesnél fiatalabb, de ha a középfokú oktatási intézmények tanulóit is tekintetbe vesszük, akkor ez az arány már minden bizonnyal 50% feletti nagyságrendű."* (53. p.)

Az olvasáslélektanhoz simuló olvasáspedagógia az alakító/fejlesztő aktivitásra összpontosít. Tömören, lényegre törően ismerteti az olvasáspedagógia célját. *„Az olvasáspedagógia közvetlen célja az olvasási készség kialakítása (az olvasás megtanítása), illetve fejlesztése (ezt a tevékenységet olvasásfejlesztésnek is nevezik), közvetett célja pedig az olvasáson keresztül történő személyiségépítés (ami jelentheti a személyiség gazdagítását vagy gyógyítását, harmonikusabbá tételét, az utóbbi a biblioterápia) – ezekben az esetekben az olvasás, mint eszközérték van jelen."* (67.p.)

A fejezet egyik leglényegesebb gondolata, hogy az olvasáspedagógia révén alakítsuk ki *„a fiatalokban a jövendő életvitelükhöz szükséges információk, illetve az azokat tartalmazó szövegek elérésének, kiválasztásnak, kritikus értékelésének és feldolgozásnak képességét, mely egyúttal a forrásalapú önálló tanulás elsajátításának nélkülözhetetlen feltétele."* (75. p.) E munkában pedagógusnak és könyvtárosnak egyaránt osztozni kell. A könyvtárak egyik s egyre fontosabbá váló feladata a „használófejlesztés", „használóképzés". Segíteni kell olvasóinknak abban, hogy az olvasást, ezt az eszközjellegű készséget, ezt az alapvető kulturális kompetenciát elsajátítsák, mely a tudásalapú társadalomban az önálló tájékozódás, a tanulás, a reflektív, a kritikus gondolkodás feltétele.

Az anyanyelvű szóbeliség és írásbeliség, a szövegértés és a szövegek létrehozásának képessége jelentős mértékben befolyásolja mind az egyén, mind, pedig a társadalom egészének perspektíváit (továbbtanulási, átképzési, munkavállalói esélyeit). (Nagy A. 74. p.) E téren köztudott, hogy – nemzetközi összehasonlításban is – sok gonddal küszködünk Magyarországon.

A fejezetben helyet kapó sok szép gondolat közül még kettőre hivatkozom, melyek mind a könyvtáros hivatás lényegére utalnak: 1) a könyvtáros-olvasó kapcsolatfelvétel, amely minden olvasáspedagógiai tevékenység létrejöttének feltétele, elsősorban a könyvtáros beállítódásán múlik: elzár a kapcsolatteremtéstől, ha a könyvtáros magatartásmódja passzív, apatikus, de hasonlóképpen az is, ha au-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tokratikus (79. p.); 2) a biblioterápia lehetőségei messze nem kimerítettek, értékei közé tartozik annak lehetősége, hogy az ember jobban megismerje önmagát, az emberi viselkedést, és érdeklődést keltsen az önmagán túlmutató dolgok iránt, hatékonyan segíti az önismeret és az önbizalom fejlesztését. (Nagy A. 82. p.)

A tudományos vizsgálatok, kísérletek eredményeit tárgyaló, illetve felvillantó fejezet szemléletességét egy-két táblázatos összefoglalás vagy ábra tovább emelhette volna.

Az „emberi tényezős" első blokk 3. fejezete a könyvtári szolgálat jogi szabályozásáról szól. Szerzője *Haraszti Pálné.* A jog és könyvtár, könyvtári jog, magyar könyvtári jog, könyvtári törvény, a könyvtáros szerepe és kötelessége a jogalkotásban – témái köré koncentrálódnak a gondolatok. Bár tárgyában eltér az első két viszonylag homogén fejezettől, de kapcsolódik is azokhoz. Mondanivalójának középpontjában világosan az áll ugyanis, hogy emberi jog a bármely publikált ismerethez, információhoz való hozzájutás joga, a könyvtári szolgáltatások igénybevételének joga. (A szerző – s ez árnyalt megközelítését jelzi – kitér az ellátási jogosultság relativitása és a tényleges ellátás kapcsolatára is.)

A „jogi fejezet" stílusa tárgyához igazodik: logikus gondolatmenet, pontos, tömör meghatározások, szinte paragrafizált kifejtés jellemzi. Hangsúlyozza, hogy a könyvtári jog folyamatosan fejlődik és a társadalmi igények és szükségletek függvényében változik. Ezzel kapcsolatban erőteljesen hívja fel a figyelmet a könyvtárosok szerepére, felelősségére a jogalkotásban. *„A könyvtári szakma feladata, hogy a társadalmi fejlődés irányait figyelemmel kísérje, kezdeményezze és támogassa az olyan jogalkotást, amely mind a könyvtárhasználók, mind a könyvtári szolgáltatást nyújtók igényeinek a legjobban megfelel."*

A jogalkotással is segíteni kell, hogy *„... a könyvtárak legyenek az emberi életminőség gazdagításának hatékony eszközei .... A könyvtári ellátásnak segíteni kell az oktatásügy egészét, a kutatást-fejlesztést, a közművelődést, a szabadidős művelődést, a művészeti életet, a gazdaságot."* A „jogi fejezet" zárósoraiban is – az egész kötet, sőt az egész kézikönyvsorozat összefüggésrendszere szempontjából is – fontos szempontokra hívja fel a figyelmet, a legmagasabb távlatokba emelve fogalmazva meg, hogy *„... a könyvtári ellátás fenntartása és fejlesztése tehát az állampolgár és a társadalom egésze szempontjából is szükséges, ezért a könyvtári és információs szolgáltatások kiemelt állami fenntartása stratégia jelentőségű".* ... Az állami fenntartás és számos ahhoz kapcsolódó szervezési, vezetési feladat majd a kötet utolsó három fejezetében kap bővebb és differenciált kifejtést.

A technológiai tényező

A kötet második blokkja a könyvtárakban alkalmazott technológia kiemelt területeinek kézikönyves összefoglalását adja, az alábbiakat taglalva egymás után: • könyvtári automatizálás • a könyvtári állomány megőrzése és védelme, • a könyvtár épülete és berendezése.

A könyvtári automatizálás alapkérdéseit *Horváth Péter* foglalja össze számunkra, rendszerszemléletű megközelítésre törekedve. Az alapvetően tárgyalt, érintett fogalmak: a számítás- és kommunikációs technika könyvtári alkalmazásai, a könyvtári szellemi munka és a szolgáltatások gépesítése, automatizálása, hálózatok, könyvtár a világhálón, a számítógépes világhálózat, digitális (elektronikus könyvtár), a digitális dokumentum, virtuális világkönyvtár.

A tárgyalt fogalmi kör óriási területet és főleg óriási és összetett problémakört fog át. Mi az, amit ebből a rendelkezésre álló rövid terjedelemben elemezni, bemutatni, sejtetni lehet? És mi az, amit feltétlenül kell? Hiszen e kérdések közül számossal,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részben más nézőpontból ugyan, de különösen a 3. kötetben már bőségesen foglalkoztak más szerzők, ahogy erre Horváth Péter hivatkozik is. Talán ezért is érződik egy kis bizonytalanság a pontos tárgykört illetően. Mit fejtsen ki bőségesen, átfogóan, kimerítően, mi az, amikor csak hivatkozzon, utaljon. Talán emiatt van az, hogy olykor hiányzik egyes kulcsfogalmak fogalmi meghatározása, vagy éppen meghatározások ütköztetése, a fogalmi-logikai kapcsolatok következetes rendszer szerinti kifejtettsége (nem- és fajfogalmak, egész- és rész, kapcsolódó fogalmak).

Meghatározásai általában tömörek, közérthetőek, pl. *„Az internet helyi és regionális hálózatokból felépülő globális adatátviteli hálózat, amelyben az adatforgalom egységes szabványok szerint folyik."* (146. p.)

Ha röviden is, de kitér a web fogalmára, a katalogizálás és metaadatok szerepére, (159. p.) az információkeresésre (163. p.). Meghatároz olyan viszonylag újabb fejleményeket is, mint a portál (165. p.).

Ugyanakkor a viszonylag szűk terjedelmi korlátok miatt nem térhet ki szisztematikusan a webes információszolgáltatások műfajaira. Gyakran a nagy egészből kiemel fontos dolgokat és azokat tárgyalja. Ennek előnye, hogy lényeges dolgokról van szó, a gond az, hogy a nagy egészet olykor nem látjuk egyben, pl. a nagy egésznek a tárgyalt lényeges dolgokon kívüli lényeges részeit.

Elemzi az elektronikus, virtuális, digitális dokumentum problémakörét, összefüggéseit, a digitális könyvtár fogalmát (176.p.), de a korlátozott terjedelem miatt röviden:

„... a globális információs infrastruktúrán megvalósuló digitális könyvtárban a kulcskérdés-, mint mindig- az információhoz való hozzáférés javítása" s hozzáteszi (joggal), *„hogy még sokáig nem fog mindenki hozzájutni az elektronikus forrásokhoz, és nem fognak mindent elektronikus formában kiadni, ezért a hibrid megoldások huzamosabb ideig életképesek lesznek."*

Kitér az automatizálás menedzselésével kapcsolatos néhány kiemelt kérdésre, pl. az automatizálás költségeire (128–129. p.), esetleg kitérhetett volna egy kicsit az automatizálási folyamat irányítóinak, szereplőinek munkájára (informatikusi, könyvtár-informatikusi, rendszergazdai, tájékoztató könyvtárosi stb.) az ezzel kapcsolatos munkamegosztásra. Kitér a hálózat nyújtotta automatizálási lehetőségekre, az oly fontos adatbiztonság kérdésére is. (144–145. p.)

A fejezet számos fontos és magvas gondolatot tartalmaz, pl. azt, hogy a technológia és a tartalom összefüggnek: a technológia lehetőséget teremt, a tartalom, pedig igényt. Így pl. az informatikai eszközök fejlődése (a tárolókapacitás és a feldolgozási sebesség növekedése) szemmel láthatóan maga után vonja az alkalmazási és „kényelmi" szoftverek fejlesztését – a hardver és a szoftver által kínált lehetőségek, pedig kiterjesztik, szinte napról napra bővítik az alkalmazások körét. (126. p.)

A fejezet olvasása mindenesetre közelebb visz annak megértéséhez – ahogy a szerkesztők az előszóban jogosan megállapítják: hogyan segít a modern kommunikációs és számítógépes technológia annak a régi vágynak teljesítésében, hogy a világ könyvtárai hogyan kovácsolódjanak össze egyetlen (virtuális) világgyűjteménnyé, amelyhez bárhonnan hozzá lehet férni.

Bővebben utalhatna ember és technológia kapcsolatára: hogyan függ ez össze a használók megváltozott munkakörnyezetével, szokásaival, hogyan válhat ez – éppen a könyvtár támogatásával is – az emberek mindennapi életének szerves elemévé.

A technológiai blokk zárófejezetében *Kastaly Beatrix* a könyvtári állomány megőrzéséről és védelméről ír. Kitér az állományvédelem menedzselésére, az információhordozók anyagaira, az állomány károsodásának és a megelőző állományvédelem legkülönfélébb módszereire és technikáira. Bőséges és alapos betekintést nyújt az állományvédelem legkülönfélébb ágainak problematikájába. A szerző im-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ponáló elméleti és gyakorlati tudását kalauz-szerűen adja át, orientálva bennünket, hogy mi a teendő ebben meg ebben a helyzetben, mik az esetleges alternatívák. E megközelítésével szinte lebilincsel, hiszen – a digitális – virtuális korban is élő, ható valós problémákat vet fel, és érdekeltté tesz azok megoldásában.

A nagy szakértelemről tanúskodó fejezetet üde (egyébként sajnos igaz) megállapítások is tarkítják, mint pl.: *„A könyvtári anyag megőrzése szempontjából az ember, a könyvtáros és a használó az egyik legnagyobb veszélyforrás."* Valóban, nagyon fontos, hogy tudatosítsuk az alábbiakat: *„Hogyan bánunk a könyvtári anyaggal? Mit szabad és mit nem szabad tennünk? Hogyan kezeljük a dokumentumokat szállítás közben? Hogyan használjuk őket?"* (251. p.)

A technológiai rész zárófejezetét *Papp István írta* a könyvtár épületéről és berendezéséről. Ő a témakör elismert szakértője, akinek imponáló és alapos az áttekintése a könyvtárépítészet múltjáról és jelenéről is, de jól érzékeli a jövő kihívásait és perspektíváit is.

Betekinthetünk (sajnos röviden) a könyvtárépítészet történetébe, nyomon követhetük az épülettel és berendezéssel szembeni követelményeket. *„Amióta a könyvtár könyvtárként létezett, szükségszerűen jelentkezett a gyűjtemény elhelyezésének kérdése. Falak közé és fedél alá kellett vinni, tároló bútorokba vagy bútorokra kellett rakni a különféle fizikai jellemzőkkel bíró információhordozókat, hogy megőrzésük és használatuk lehetséges legyen."* (265. p.)

Az építészeti követelmények kifejtésénél a lényegre koncentrálva, világosan kimondva, hogy bár a gyűjtemény elhelyezése, a falak közé és fedél alá vitel, a tároló bútorokra vagy bútorokba rakás az építészet elsődleges motívumai, de *„... az épülettel szemben támasztott követelmények számbavételekor helyesebb a használatából kiindulni. Ugyanis nem mindegy, hogy milyen jellegű használatnak lesz kitéve gyűjtemény: leszűkítetten, a tradicionális szolgáltatásra, a kölcsönzésre, vagy a helyben olvasásra esik a hangsúly, mekkora a várható forgalom, milyen az olvasókör szociális összetétele, mennyi időt tölt el átlagosan egy-egy felhasználó a könyvtárban, milyen technikai, telematikai szolgáltatásokra van igény stb."*

(270. p.) A könyvtári-tájékoztatási tevékenységek funkcionális és esztétikai paraméterek szerint komponált, rendezett terekben folynak. Ezen az elméleti-módszertani alapon tárgyalja az egyes könyvtártípusok valamint a tervezés az építési folyamat komplex kérdéskörét. A szerző érinti a számítástechnika hatását, utal arra a tényre, hogy annak *„alkalmazása áthatotta a könyvtárak létét, de a komplexebb kifejtése ennek a könyvtárépítésre gyakorolt hatásnak itt nem történik meg."*

A fejezet gondolatvilágán, stílusán végig érződik a szerző szakértelme, tudása, bölcs áttekintőképessége. Ez mutatkozik meg a könyvtáros és építész, és más, az építésben érdekeltek együttműködéséről írt sorokban, abban, hogy meg kell érteni egymás gondolkodását, nyelvét. *„Kölcsönösen el kell fogadniuk partnerük kompetenciáját a maga területén, s ennek megfelelően akceptálniuk szempontjait, kívánságait, javaslatait. A zavartalan, termékeny együttműködés alapja a bizalom."* (280. p.) Egy technológiai részben is jó dolog az emberi elem primátusát érezni.

A szerző könyvtárépítészeti elméleti, módszertani tudása, gyakorlati tapasztalata közismert, kár, hogy nem nyílt kellő tér, a helyszűke miatt ezek „kézikönyvesebb" kifejtésére, még több konkrét információval, adattal, példákkal, vagy akár fotókkal, ábrákkal való alátámasztására. Hiányérzetünket természetesen részben csökkenti a nemzetközi és magyar forrásokra való bőséges és kompetens hivatkozás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szervezési-vezetési tényező

A kézikönyv 7–10. fejezete, a zárórész *(Az információs és könyvtári szolgáltatások menedzselése)* egyetlen szerző, *Mikulás Gábor* műve. Három fejezete a vezetés, gazdálkodás és közönségkapcsolatok – mind igen aktuális és fontos téma. Mikulás jó elméleti felkészültséggel, és nagy tapasztalatokra támaszkodva – kellő teret kapva a saját külön blokkban – sokrétűen és sokoldalúan világítja meg, hogyan alkalmazhatók az eredetileg ipari-kereskedelmi gyökerű ismeretek a művelődési intézmények legkiválóbbikában, a könyvtárban. A menedzsment mellett hangsúlyt kap a leadership, a koncepciózus, azaz a jövőről vízióval bíró vezetés.

A 7. menedzselési fejezet *(Az információs és könyvtári szolgáltatások menedzselése)* a már klasszikusnak nevezhető tervezés, szervezés, vezetés, irányítás logikai ívet követi.

Világosan és példákon keresztül igazolja, hogy a menedzsment – leginkább – gondolkodási forma, amely profitérdekelt információs vállalkozásokban és nonprofit könyvtári környezetben egyaránt használható. Pataki menedzsment-elméletét és meghatározását követi, mely szerint „a *menedzsment emberi, fizikai, pénzügyi és információs erőforrások tervezése, szervezése, irányítása és vezetése a szervezet céljainak sikeres és hatékony elérése érdekében.*"

A 8. fejezet tárgya a könyvtárgazdaságtannal, a könyvtári szakirodalom talán elhanyagoltabb területével foglalkozik. Kitér az alapfogalmakra, majd az információs és könyvtári szolgáltatás környezetére, a szolgáltatásra, a szolgáltatások anyagi erőforrásaira, a működés optimalizálására.

Mikulás Gábor nem riad meg a kritikai hangvételtől, a problémák, hibák, hiányosságok, a kihasználatlan lehetőségek felmutatásától. A „nem elég" szellemében mutat rá, hogy a „*magyar könyvtárakat a 21. század első éveiben továbbra is a jellemzi, hogy nem alakultak ki a piaci viszonyok a könyvtárügyben, s hogy mutatkoznak ebbe az irányba eső jelenségek, pl. az információs piac könyvtárakon kívüli fejlődése, a dokumentum-, illetve tudáspiac fellendülése és változásai, a könyvtár továbbra is inkább bürokratikus eljárások által működik, mintsem piaci szereplőként.*" (349. p.) a képet természetesen könyvtártípusok szerint is igyekszik árnyalni.

Értelmezi az információs erőforrások és menedzselésük kérdését, feltárja az információhasználat és érték gazdasági, minőségi és stratégiai szempontjait. Az ismertetett dolgok a legkülönfélébb könyvtári környezetekben alkalmazhatók.

Tömören, összefogottan jellemzi az információtudomány különféle gyakorlati alkalmazóinak profilját: az informatikus adat-visszakeresést menedzsel, az információmenedzser információval gazdálkodik, a könyvtári menedzser a kognitívumokra (általában dokumentumokra, és szurrogátumaikra) alapuló termékekkel, szolgáltatásokkal gazdálkodik, az információbróker testreszabott információt és tudást kínál, a tudásmenedzser pedig a tudással gazdálkodik. (305. p.)

Összefogottak, hasznosak az információs szektorról (350– p.), a piacelemzésről (351– p.), a könyvtári szerepmodellekről (356– p.), a marketingszemlélet változásairól (362. p.) írott fejezetrészek is.

Meglehetősen biztos kézzel nyúl a kényes kérdésekhez, igyekezve a lényegre koncentrálni, ami persze gyakran ellentmondásokat rejteget. Ilyen a menedzsment egyik, kétségkívül legnehezebb területe a pénzügyi vezetés is. „*Minden könyvtárnak – bármekkora legyen is – két pénzügyi nehézséggel, kell megküzdenie. Az első az, hogy a használói igényekre reagálva sajátos eszközök és szolgáltatások, kifejlesztésére kell törekednie, miközben szorítják s a jóváhagyott költségvetés keretei. (A költségvetés általában nem kötik a szolgáltatási paraméterekhez). A második nehézséget az jelenti, hogy az állomány és a személyzet folyamatosan növekednek.*" (366. p.)

Az interneten is elérhető menedzsment kislexikon szerzőjéről tudjuk, hogy híve a világos fogalmazásnak, a fogalmi háló tisztázásának, pl. a pr és a mar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

keting közötti különbségeket taglalásával: *„a pr-es a szervezet által kínált információk, a továbbítani kívánt üzenet marketingjéért felelős."* A pr tartalmát, eszközeit világítja meg, s kitér a visszacsatolás kérdéseire is. Komplex felmérési módszereket, technikákat mutat be, közérthetően, világosan. Olykor, a tőle megszokott módon kendőzetlenül.

A szerkesztői bölcsességet dicséri, hogy nem „szedték ízekre" külön szerzők szerint a 3. blokkot. Így az egy szerző jóvoltából az egyes fejezetek (a menedzsment, a könyvtárgazdaságtan és információs és könyvtári szolgáltatás pr-je) szervesen kapcsolódnak egymáshoz, ami a kereszthivatkozásokban is megnyilvánul.

Záró megjegyzések

A negyedik kötet összesen nyolc szerzője egymás mellett láttatja (olykor egyben láttatja) az információtudomány lényegéhez kapcsolódó emberi, technológiai és menedzsment tényezőket. Bár meglehetősen ritkák az egyes blokkokon keresztüli egymásra hivatkozások, de gondolati átívelések vannak. A szerkesztőkkel együttértve a kötet elérte kinyilvánított célját, a határterületek helyzetének alapos elemzésével, a problémák, a veszélyek és a perspektívák feltárásával egyfajta indíttatást kelt az olvasókban. Ami nagyon fontos, ebben az indíttatásban ötvöződik az emberi, a technológiai és a szervezési-vezetési tényező, ezek szerves összefüggésben láttatása elkezdődött.

A kötet elgondolkodtat, motivál, tanácsot, kitekintést ás áttekintést ad, olykor lelki tartást, ösztönzést, hivatástudatot közvetít. Nagy szükség is van világos stratégiára, alternatívákra, irányelvekre, elvekre, és tapasztalatokra. A megfogalmazott alapgondolatok világosak – az információhoz való hozzáférés megkönnyítésének igénye, szükséglete, az e célt szolgáló technológiák, a hálózatok közötti együttműködés, és az emberi, anyagi, technikai és információs erőforrásokat mobilizáló dinamikus menedzsment iránti igény, mely lehetővé teszi a globális, nemzeti, regionális, és helyi szint szerves kapcsolódását. A kötet olvasása során úgy érezzük, a könyvtárnak még számos tartaléka és lehetősége van arra, hogy az információtudomány lényegét követve (*Francis L. Miksa* szavaival élve) az információáramlást, az emberek közötti információcserét és kommunikációt elősegítse a saját gazdag eszköztárával.

Egy bizonyos: hagyományos szakmai értékeink birtokában, ismeretében nem ülhetünk a babérjainkon, sőt az eddigieknél nyitottabbnak, aktívabbnak, kezdeményezőbbnek kell lennünk a fejlesztés különféle (országos, regionális, nemzetközi) szintjein, a potenciális partnerekkel való együttműködésben, tudáscserében. A „könyvtári hátország" birtokában még bátrabban kell kísérletezni a határterületeken. Tevékenységeinknek be kell ágyazódni az európai és nemzeti információs stratégiákba, a nemzeti fejlesztési tervbe, mely megfelelő keretként szolgál a fejlesztésekhez.

Hogy ez milyen sikerrel történik majd, függ az emberi, technológiai és szervezési-vezetési tényező összefogottságától. A kézikönyv e téren is ad indíttatást, természetesen a benne szereplő tudást tovább kell fejleszteni, a tudáselemek összefüggéseit feltárni – ehhez esetleg nem ártana elektronikus internetes médiumokat is felhasználni, legalábbis bizonyos, gyorsan változó területeken.

A 4. kötetben a szükségeshez képest elég kevés az ábra, táblázat, fotó nincs is. Részben szerző, részben témafüggő, hogy a szöveg mellett milyen mértékben élnek e kifejezési eszközökkel. Az 1. (emberi tényezős) blokkban 13 táblázat, 0 ábra, a 2. (a technológiai) blokkban 10 táblázat és 3 ábra, a 3. (menedzsment) blokkban 19 táblázat, 16 ábra, 4 inzert támasztja alá a szöveges mondanivalót. A fejezetek bibliográfiai apparátusa az idegen nyelvű és magyar irodalmat egyaránt felvonultatja.

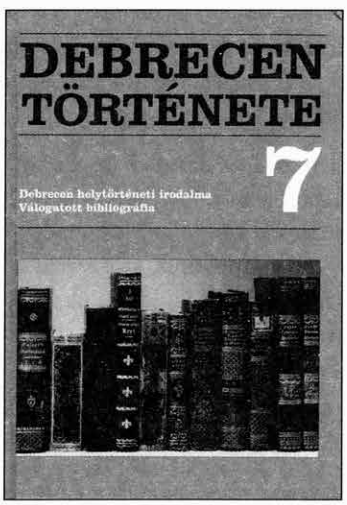
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötet nyolc szerzője nyolcféle hangon, nyolcféle „hangszeren" kilencféle tárgyról szól, olykor eltérő mélységben. A kézikönyvvel – és ez most is igazolódott – mindezek ellenére elkezdődött a szerves összefüggések megmutatása, a „szimfónia" érezhetően javul, a fő motívum (az információs és könyvtári szolgáltatás céljainak követése) jelen van mindenki játékában. Itt és most a határterületek (érintkezési területek) szakértőinek hangjára kell odafigyelni: a könyvtár (gyakran kihasználatlan) lehetőségeire hívják fel a figyelmet.

Végül felvetődik a kérdés, mennyire koherens a kötet, mennyire érvényesíti ugyanazt a fogalomkört, szókincset, terminológiát, mennyire hivatkoznak egymásra az egyes fejezetek. E téren – néhány kivételtől eltekintve – „még van, mit tenni." Reméljük, hogy megszületik a kézikönyvhöz illő tárgymutató, segítve e gazdag tudományterület és rokontudományai fogalmainak árnyalt megismerését, s ezen az alapon a kutatások jobb összehangolását. Azt várjuk a tárgymutatótól, hogy segítsen egyben láttatni a sok-sok fős szerzői gárda által tárgyalt témakörök különböző és sokrétű aspektusait.

A könyvtáraknak, könyvtárosoknak és könyvtáros hallgatóknak egyaránt javasoljuk e kötet beszerzését is.

Pálvölgyi Mihály

Debrecen története / főszerk. Ránki György ; [... szerk. biz. ... Ács István et al.] ; [kiad. Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya]. – Debrecen : Megyei Városi Tanács, 1981–2002. – 7 db. ; 25 cm
ISBN 963 031 588 2
7. köt./ Debrecen helytörténeti irodalma : válogatott bibliográfia / összeáll., szerk. Bényei Miklós. – 2002. – 663 p.
ISBN 963 202 969 0

Debrecen helytörténeti irodalma - Válogatott bibliográfia

A húsz évvel ezelőtt induló hatalmas várostörténeti összefoglalás, a *Debrecen története* c. szintézis hetedik, záró köteteként jelent meg *Bényei Miklós* összeállításában és szerkesztésében a *Debrecen helytörténeti irodalma. Válogatott bibliográfia* című bibliográfia.

Teljességgel a nagy mű szerves része ez a munka: a kötetszámozás, a külcsín (színek, forma stb.), a kolofonban olvasható besorolás (stb.) mind erre utalnak. Szerves, organikus része, *egyik* kötete a nagy monográfiának, mégis önálló, különálló, magában is felmutatható, az alapműtől függetlenül is kezelhető kötet, még azt is megkockáztatom, hogy talán többen és többször fogják kézbe venni, mint társait. (Érde-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mes lenne majd a kézikönyvtárakban regisztrálni, melyik kötet mennyire használódott, használódik el, persze be kell számítani a „versengésbe" azt is, melyik kötet mikor jelent meg, mekkora „előnynyel" indult.)

A mű – e sorok szerzőjének magánvéleménye szerint – a mindenkori magyar bibliográfiai irodalom egyik csúcsteljesítménye, ez idő szerint legalábbis meghaladhatatlannak tűnő remeke. Hogy miért az, azt igyekeznénk bemutatni, számba venni. De persze, ezt nem tehetjük meg a bibliográfia tárgyának, szerkezetének elemzése nélkül.

Előbb azonban a nézőpontok különbözőségének érzékeltetésére két „apró színes"-t idézünk fel. Az első egy lelkes, honleány arisztokrata asszonyság, gróf Eszéki Sándorné beszélgetése gróf Szentirmay Rudolffal (természetesen Jókai Egy magyar nábobja alapján):

„Ah uram, ne is folytassa tovább szarkazmusait" – mondja a grófnő a fiatal grófnak – *„mi nem megyünk Tiszaváradra malomkelepelést hallgatni, s nagyon mezei fogalmai vannak a honvágyról, ha azt csak a búzavirágok közt látja érni, mi Magyarországon is nagy városban fogunk élni."* *„Annál szebb"* – mondja Rudolf – *„Debrecen vagy Szeged, vagy akár Hódmezővásárhely a legritkább élvezetekkel fognak kínálkozni. Teszem föl, Debrecenben van egy nagy híd a város közepén, mely az egész utcán végigmegy, s mely azért európai ritkaság, mert szárazföldre van építve, ezen érdekes lesz járni".* Eszéki grófnő, aki persze Pestre kíván költözni, nem védi meg Debrecent e vádtól (megteszi, megtette azt Jókai nem egy írásában, lásd Bényei bibliográfiájának megfelelő tételeit!), nem is igen tehette: Párizsból (ugyanis a párizsi Opera egyik páholyában zajlik a beszélgetés) akkor (1822) így, ez látszott Debrecenből.

De persze vannak más látószögek is. Nemrégiben a 49-es villamoson utazva, hallhattam egy, az ablakon tágra nyílt szemmel kinézdelődő, úgy hat év körüli kisfiú csodálkozó kifakadását: *„Ez még mindig Pest? Akkor ez majdnem akkora, mint Debrecen".* (Ez egy másik nézőpont, s nem is rosszabb a párizsinál.)

A bibliográfia összeállításával hármas célt valósított meg Bényei Miklós, s most őt idézzük: „• *A város múltjáról nyomtatásban megjelent közlemények számbavételével képet adni a város helytörténetírásának több mint másfél évszázadáról, felmutatni Debrecen hozzájárulását a hazai históriográfia fejlődéséhez.* • *A helytörténeti irodalom bibliográfiai regisztrálásával tájékoztatási segédletet nyújtani a most és a jövőben folyó kutatásokhoz, ráirányítva a figyelmet a feltáratlan vagy alig feltárt területekre, a meg nem vizsgált kérdésekre, jeles személyekre is.* • *Segíteni a városvezetés döntés-előkészítő munkáját, a pedagógusok, az újságírók és a könyvtárosok ismeretközvetítő tevékenységét, az iskolai tanulók, az egyetemi és főiskolai hallgatók tanulmányi feladatainak megoldását, a honismereti mozgalom akcióit és a helytörténeti szakkörök, klubok működését, a spontán érdeklődők tájékoztatását. [...]* • A bibliográfiai gyakorlat számára pedig hasznosítható módszertani tanulságokat kínálhat."

Bényei bibliográfiája 10.304 tételes. Sok ez a szám, vagy kevés? Mihez képest sok, mihez képest kevés? Nyilvánvaló, hogy a tételek száma nagyságrendekkel több is lehetett volna (mondjuk százezernyi). De lehetett volna jóval kevesebb is. Mondjuk két-, háromezernyi. A punctum saliens az arány, az arányosítás, a válogatás szűrőhálójának „beállítása". És – szerintünk – éppen ebben jeleskedik Bényei Miklós, pedig nem volt könnyű dolga. Sőt, éppen ennek a helyes aránynak a megtalálása lehetett a legnehezebb a munkájában. A messze legjobb magyar filozófiatörténet szerzője, *Nyíri Tamás* vallja: *„Nem az okozott gondot, hogy kiről írjak bővebben, hanem hogy kiről rövidebben. Nem volt könnyű...".* Bényeinek még nehezebb lehetett. Hisz anyaga, cédulái (sőt, megjelent bibliográfiái) lehetővé tették volna számára, hogy tételei számát megsokszorozza. Nem tette. Nagyon helyesen nem tette. Annak idején *Szentmihályi János,* aki a bibliográfia tárgyat tanította nekünk, könyvtár szakosoknak, többször is szörnyülködve emlegette a *Berza László* szerkesztette Budapest-bibliográfiát. Rámutatott a vaskos kötetek redundanciáira, s arra a vitatható szerkesz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tői koncepcióra, hogy egy második magyar nemzeti bibliográfia született Budapest címszó alatt. Nos, Bényei Miklósnak módja lett volna arra, – hiszen tudjuk, hogy Debrecen kétszer is volt hazánk fővárosa, hogy a második nemzeti könyvtár Debrecenben van, hogy ... – ugyancsak nemzeti bibliográfiát nyújtson, ezúttal Debrecen égisze alatt. Nem tette. Nemcsak lemondott a napilapok cikkeinek garmadájáról, nemcsak szelektált a debreceni író, költő géniuszokról szóló szakirodalomban (nem vette fel a magyar irodalom legnagyobbjai – s Debrecen sok ilyet adott az országnak – munkáinak esztétikai, verstani, poétikai (stb.) elemzéseit, méltatásait), nemcsak kihagyta a lexikonok helyi szócikkeinek felvételét (stb.), de lemondott a 19. század előtti *teljes* anyagról is. Tartalmazza viszont a korábban, elszórtan megjelentetett retrospektív és kurrens bibliográfiák anyagát, kiegészítve azokat. Formai szempontból a bibliográfia a könyvekben, gyűjteményes kötetekben, folyóiratokban megjelent írásokra terjed ki, továbbá a helytörténeti dolgozatokat, forráspublikációkat, visszaemlékezéseket, interjúkat stb, valamint a helytörténeti publikációkról megjelentetett recenziókat is regisztrálja.

A bibliográfia *„Mintegy harmincöt esztendő adatgyűjtő munkájának terméke, igyekezett számba venni mindazt, amit a 19–20. században a kétszáz évvel bezárólag Debrecen múltjáról publikáltak és az átnézett forrásokban fellelhető volt"*. Ezt és ennyit. Sem Szentirmay Rudolf, sem a kisfiú nézőpontját nem tette magáévá a bibliográfus Bényei. Közvetít mintegy az ál(ságos) szerénység (provinciális kisebbrendűségi tudat) és a megalománia között. De nemcsak a két rossz pólus közt. A teljességre törő, a használóra, annak igényeire mit sem adó, az öncélúvá emelt „szakmaiság" vagy a rossz értelemben vett „népszerűsítés" vagy az „erre van igény" koncepciók közt is közvetít Bényei (s tudjuk, Hegel szerint a közvetítés a szellem helye).

Bibliográfiája páratlan remekműve, teljesítménye szakmánknak. Mert hogy remekmű, az értő számára nem lehet kétséges. Felöleli mindazt, ami Debrecen története, a legszélesebb, legtágabb értelemben vett története (ha tetszik helytörténete) szempontjából, számára releváns. És teszi ezt a munkák szinte mindegyikének belső ismerete, kézbevétele alapján, olyan szerkezetben és olyan módon, amely – forgassuk bárhogy – a legmegfelelőbbnek tűnik.

Időrendi a beosztás, hisz *történetről, történelemről* van szó. A korszakok (a kezdetektől 1693-ig, 1693–1849, 1849–1919, 1919–1944, 1944-től napjainkig) természetesen az anyamonográfia szerkezetét követik. Az öt időrendi fejezet elé még egy ún. általános rész, az összefoglaló és a több korszakot érintő művek csoportja került, s ott találhatók a természeti viszonyokat ismertető munkák is.

Lehetett volna más időszakhatárokat is felvenni, néha talán jobbakat is, de ez azzal a hátránnyal járt volna, hogy egymáson elcsúszik a monográfia első öt és utolsó, hetedik kötete. Ezt akkor sem lehetett volna vállalni, ha a monográfia korszakolása inadekvát lett volna. Erről pedig szó sincs.

Az időrenden belül tematikus az osztás. Tematikájában felöleli valamennyi szakterület történeti vonatkozásait, plusz a történeti segédtudományok és határterületek szelektált irodalmát Ez a tematika alapjában, de csak alapjában azonos minden korszakon belül, persze finom eltéréseket is lehet regisztrálni, nem véletlenül. A megfelelő nagy korszakok sajátosságainak megfelelően újabb tematikus címek lépnek fel (pl. nyomdászat, könyvkiadás, sajtó stb.) vagy tűnnek el (pl. település- és birtoklástörténet, ugyan mit keresne ez az alcím az újkori részekben?), ám a beosztás mindenkor értelemszerű és természetes. Ez a szerkezet annyira adekvát, hogy szerkesztésének nehézségeit, embert (bibliográfust) próbáló ravaszságait alig is érzékeljük. Pedig micsoda „passziánszozásnak" kellett megelőznie azt az állapotot, amikor minden a maga helyére került. Talán erre az esetre is érvényesnek tekinthetjük – persze mutatis mutandis – az állítólag természettudósok körében járó, sokak által emlegetett mondást: a nehézség *nem* abban áll, hogy felfedezzünk valamit, hanem abban, hogy felismerjük azt, hogy mit fedeztünk fel. A nehézség – a bibliográfus számára – nem abban áll, hogy meglegyen a cédulája, hanem hogy tudja, *hová sorolja,* s Bényei tudja, tudta. De azért – természete-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sen – gondolt azokra is, akik nem tudják, vagy nem úgy tudják, vagy amikor senki sem tudja, mert nem tudhatja, egy-egy bibliográfiai tételnek hol a helye. „Lásd még!" – olvasható szinte minden csoport végén, hosszabb, rövidebb számsorozat (tételszám-sorozat) élén.

Hogy a szerkezet mintegy maga-magát magyarázza, hogy kommentárt sem kíván, kiderül(het) abból is, hogy a szerző nem érezte szükségét hosszú használati útmutatásnak. Kitűnő bibliográfiák egész sorát említhetnénk, amelyeknek használata beható stúdiumot igényel: előbb alaposan át kell olvasnunk az útmutatásokat, bevágni a használatukat, hogy egyáltalán elkezdhessünk keresni bennük.

Bényei esetében erre semmi szükség. Aki nem olvasta el a szerző négy (!) oldalas tájékoztatóját (ami még Bényei szűkszavúságához képest is rekordteljesítmény, ekkora bevezetőt szaporaszavú szerkesztők egy-egy folyóiratszám vagy rovat élére szoktak állítani, amikor magyarázni próbálják a „koncepciót"), az is otthonosan mozoghat a bibliográfiában, *mindent* meg fog találni amit keres, *mindenre* rá fog lelni, amit nem keresett ugyan, de amire – maga se tudta persze – szüksége van. És természetesen ott vannak a mutatók is: a személynév, a földrajzi és testületi mutató, a bibliográfiai leírásokban alkalmazott rövidítések feloldására a rövidítésjegyzék, valamint a feldolgozott időszaki kiadványok jegyzéke, továbbá a feltárt bibliográfiák, repertóriumok listáját tartalmazó forrásjegyzék.

Mondottuk volt, hogy az arányok eltalálása, a szelekció művészete, a közvetítés megvalósítása példaértékű Bényei bibliográfiájában. Ez utóbbihoz még hozzátennénk valamit. Nyilvánvaló, hogy a (természetesen mindig viszonylagos) teljesség nem egy ilyen (nyomtatásban megjelent, egy monográfia részét képező) bibliográfia dolga. A „teljességre" (napilap-cikkekig bezárólag, vagy esetleg még tovább?) ott vannak (tudjuk persze, amit tudunk, de mégis) a helyismereti gyűjtemények számítógépes adatbázisai, cédulagyűjteményei stb. De vannak (pontosabban mondva, lenniük kellene) az „ajánló", kommentált bibliográfiák, a modern, mai értelemben vett bibliographie raisonnée-k is. Bényeié – más jellegű célkitűzései miatt – természetesen nem ilyen. Nem is lehetne az. De! Az anyagot egy ilyenhez (akár több ilyenhez is) adja, megadja a mostani opusz. Épp csak a „raisonnée" hiányzik belőle, az adatanyag benne van. És talán nem túlzás, nem hiú reménykedés abban bízni, hogy – Bényei alapján, őt, az ő bibliográfiáját és annak jelzés nélkül is oly látható útmutatásait követve – megszületik majd valami ilyesmi is Debrecen kapcsán. (Amelyből többek közt, és épp csak példával élve, kiderül, hogy miért szükséges mindenképp elolvasni a komolyan érdeklődőnek pl. Szűcs István háromkötetes Debrecen-történetét, az évszázados megjelenés ellenére is, és miért nem érdemes kézbe venni más szerzők munkáit stb.) Egy ilyen bibliográfia szerzője, összeállítója, szerkesztője mindenképp Bényei lesz, ha nevét nem tünteti is fel majd a kiadvány címlapja vagy kolofonja, impresszuma. Ugyanis *csak* ebből a bibliográfiából indulhat ki, *csak* erre alapozódhat majd ez a munka. Ezt az összeállítást teheti át annak a műfajába. A munka dandárja immár elvégezve.

Debrecen helytörténeti irodalma – mondja, állítja a munka címe. Hogy mi légyen a helytörténet, hogy micsoda is az, hogy mit tud nyújtani, arra – e bibliográfia megjelenése óta – nincs jobb példa, mint maga ez a mű. Aki a helytörténet iránt érdeklődik, ehhez a bibliográfiához vezetendő el. Ennek érdekében, ezért szorgoskodnak, az ilyenek miatt működnek és szolgáltatnak a helytörténeti műhelyek. De a bibliográfia címe lehetett volna az is, hogy Debrecen várostörténeti irodalma. (A várost persze Erdei értelmében, komplexen fogva fel, nem szörnyülködve azon, hogy akkor a Hortobágy is – város, vagyis a korábban a városhoz tartozó területekről szóló irodalmat is ide sorolja). Hogy micsoda is egy város, hogy micsoda is egy város története, hogy mi légyen egy város „irodalma", ezt is világossá teszi mindenki számára Bényei bibliográfiája. A helytörténet is, a várostörténet is a történettudomány csúcsműfajai (akit nem győznek meg a történészek, a legjobb hazai és külföldi történészek szakvé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leményei, akik a „józan kívülálló" szavazatára kíváncsiak, forgassák Németh László írásait). E csúcsműfajok miben- és milyenlétéhez a legjobb mutató Bényeinek ez a munkája. Ez persze csak sokadrangú, származékos haszna e műnek. De rangját, csúcspozícióját az is mutathatja, hogy még erre is alkalmas.

Utaltunk arra, Jókai Mór jóvoltából, hogy mi látszott Debrecenből – 1822-ben – Párizsból. E sorok szerzője azzal hitegeti magát, hogy ismeri a Párizs-történeti bibliográfiákat. Bényei Miklóséhoz hasonlíthatóról, azzal egyenrangúról azonban nem tud. Ma – 2003-ban – így látszik Debrecenből Párizs. Bényei Miklós munkája jóvoltából.

Vajda Kornél

A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve 1952-2002 / Takács Anna. – Tatabánya : József Attila Megyei Könyvtár, 2002. – 212 p.
ISBN 963 7631 71 2

Jubileumi kiadvány két megyei könyvtárból

„Ez jó mulatság, férfimunka volt" – a megyei könyvtárak ilyen tartalmú gondolatok jegyében ünnepelték, ünnepelhették méltán, létezésük ötvenedik évfordulóját. Ebből az alkalomból több jubileumi évkönyv, emlékkönyv, könyvtártörténet jelent meg, s meglehet, lesz még némileg elkésett folytatása is az eddigieknek. E „célkitűzéseken " kívül a standard folyóiratokban publikált cikkek-tanulmányok egyike-másika ugyancsak öregbítette a közkönyvtárak e vezető intézményeinek hírét-nevét, dicséretét.

Két-három év múlva izgalmas elemző kaland lesz, ha valaki előveszi ezt a mostani, de „számszakilag" egyelőre még le nem zárult szakirodalmi termést, s levonja belőle a minden bizonnyal eminens könyvtárpolitikai következtetéseket. Azt, hogy mi volt a megyei könyvtárakban jó és mi a rossz, mi speciálisan közös vagy éppen véglegesen egyedi, meddig tartott esetükben „az ész, erő és oly szent akarat", mit lehetett velük áthidalni és mit nem. De legfőképpen: megvannak-e bennük a „jövőbealakulás" mindazon feltételei, amelyek az információs társadalom körülményei közepette az eredményes munkához szükségesek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő szerkesztőségétől ezúttal a Komárom-Esztergom és a Hajdú-Bihar megyei könyvtár jubileumi kiadványát kaptam meg ismertetésre. Ezt a feladatot a „menet közbeni" helyzet következtében a két mű külön-külön tárgyalásával kívánom elvégezni, úgy mintha semmi közük nem volna egymáshoz, mintha nem is egy közös eseménysor szülte testvérek volnának.

A tatabányai *József Attila Megyei Könyvtár* egyetlen szerző – *Takács Anna* – monográfiáját helyezi a t. olvasók, könyvtárosok és nem könyvtárosok elé, hogy belőle ismerjék meg egy fontos intézmény, a megye minden bizonnyal legfontosabb kulturális intézménye ötven éves pályafutását. Ezt a pályafutást mindvégig az innovációs hajlam és cselekvés jellemezte, s miközben állandóan mozgott benne és körülötte minden, egyszersmind igénybeli állandóságot is képviselt, amiben elévülhetetlen érdemeket szerzett a könyvtár harminc évig volt igazgatója, *Horváth Géza* és munkatársainak stabil magja.

Takács Anna nem profi történész, hanem remek szelekciós érzékkel rendelkező krónikás, aki „holtbiztosan" különbözteti meg a fontosat a kevésbé fontostól, aki sallangtalanul, világosan-áttekinthetően elő tudja adni írásban is. Mondhatnám: vérbeli informatikus, aki „ásatásokat végez" a célterületen, majd „rendet csinál" rajta, s az egészet mintegy felajánlja az oknyomozó és összefüggésekben gondolkozó elemzésnek. Amiről ír, vallja: „a személyes történelmünk, kor- és magántörténelmünk, az életünk".

Eközben szerzőnk történelemszemlélete is kikezdhetetlen: ismeri és hangsúlyozza a múlt szerepét az intézménye és az egyének életében, s figyelmeztet: ha nem tudunk tájékozódni benne, az annyit tesz, hogy (*Tóth Gyula* frappáns megfogalmazásával élve) *„többször is sikerül belépni ugyanabba a pocsolyába"*.

Takács Anna munkája – eltekintve az előzményi, következményi fejezettől és a dokumentatív közlésektől – hét fejezetre tagolódik annak megfelelően, hogy éppen mi jellemezte főként az egy-egy fejezetben történteket. Íme:

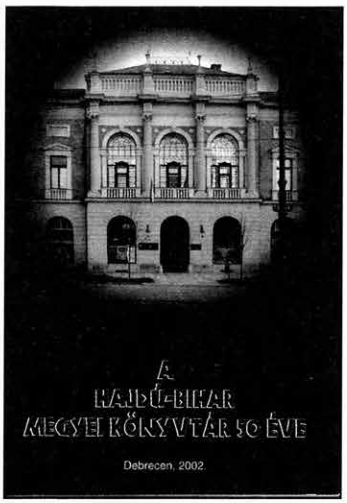
- A körzeti könyvtártól a megyei könyvtár megalapításig (1948–1952)
- A megyei könyvtár első évei (1952–1956)
- Folytatás és újrakezdés (1957–1964)
- Az új könyvtárban (1964–1969)
- Legendás évtized (1970–1979)
- Gondok és remények (1980–1989)
- A rendszerváltozás után (1990–2002)

Az előzményi-következményi közlés in nuce nem egészen négy oldala a megyei és városi vonatkozásokra támaszkodtatja – mondhatni – mesterien a könyvtári mondanivalót, s teszi egyszersmind méretessé az egészet.

Az imént felsorolt fejezetcímek alatt sorjázó történések aprócska fejezetszilánkokra osztódva jelennek meg, nem egyszer korabeli írásos dokumentumok és fényképek társaságában. Talán mondani sem kell, hogy ez a szimbiózis mennyire „földobja" az éppen tárgyaltak szemléletességét. Az azonban nem ártott volna, ha a csoportképek alatti névfeltüntetés a teljességre törekedett volna: tempora mutantur et nos mutamur in illis. Egyébként a perszonáliák előadásánál a szerző mindig nagyon érzékenyen jár el: a világért se akar méltánytalan lenni. Tetszett az a melegség, amellyel a könyvtár régebbi és újabb protagonistáiról, főleg *Horváth Gézá*ról és *Bárdos László István*ról emlékezik.

A dokumentatív közlések közül egyértelműen indokolt volt itt elhelyezni a könyvtár kiadványainak (gazdag) jegyzékét, valamint a munkatársi névsort, amelyeknél jobb lett volna, ha az ötven év valamennyi munkatársát feltünteti. A még fennmaradó két mellékletről, a forrásokról és a felhasznált szakirodalomról szólva, elég lett volna egyetlen, mindkét funkciónak eleget tevő melléklet. Hivatkozástechnikai kérdés az egész.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952-2002 : Dokumentumok, tanulmányok, adatok / szerk. Bényei Miklós. – Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, 2002. -323 p. 4 t. – ISBN 963 7531 94 7

A bemutatásra kerülő **másik összeállítás** a **Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven évi történetét feldolgozó kiadvány**, igencsak számos szerző-összeállító munkáját dicséri. És nemcsak a benne angezsáltak száma változatos (meghaladja a tizenötöt), hanem választott vagy szükségszerű stílusa is.

Ám: sok szerzőjűség ide vagy oda, idő és megfelelő előmunkálatok hiányára tudatosan apellálva, a szerkesztők-közreadók korántsem törekedtek az intézmény teljes és „elvágólagos" történetének résztanulmányok sorába való megírására-megíratására. *„Maradt tehát feladata a jövendő könyvtártörténet íróinak"* – jegyzi meg *Arató Attila* bevezetés helyett c. köszöntőjében és vallomásában.

Arató Attila huszonnyolc évig állt az intézmény élén, s nem véletlen, hogy Állami Díjban részesült. Rövidre fogva, azért nem az, mivel egyre kvalitásosabbá fejlesztett kollektívájával vállvetve sikerült neki „mély süllyedéseiből" kivívnia a Megyei Könyvtárat és a megye tanácsi könyvtárhálózatát. Egyetlen kivétellel, az új székhelyű épület emelésének elmaradásával (erről a későbbiekben még lesz szó), minden dolga „bejött". Hogy és mint csinálta ezt, hát az Arató-féle csendes és következetes diplomáciával, a „non vi, sed saepe cadendo"-val. Itteni írásából éppen ennek a „forsza" tetszik ki, főként ami kiadványi és személyzeti politikájának realizálását illeti.

Az aratói bejelentkezést egy bőséges – 96 oldalas – gyűjtemény követi sajtó- és szaksajtó kivágatokból. Belőle úgy képzik fel a könyvtár történetének vázlata, hogy csupa „forró nyomot" mutat. S bár tudjuk: a „forró nyom" és az igazság nem teljesen, nem mindig azonos, de el kell indulni rajta. A nyomában sorjázó írások tanúskodnak róla, hogy ez megtörtént. (Ez a szerkesztői lelemény, mi tagadás, tetszik nekem.)

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte címen *Bényei Miklós* jegyzi az emlékkönyv első tanulmányát. Megállapításait-közléseit gondosan válogatott hivatkozásokkal „talpalja meg." Bizony-bizony, még egy olyan nagyvárosban is, mint Debrecen, meglehetősen lassan és későn valósult meg a közkönyvtári gondolat, s mikor pedig már meg, a megyei könyvtár formájú újrakezdés töretlen fejlődését egy időre visszavetette.

Számomra megtisztelő volt, hogy az emlékkötet előkészületei közben felkérést kaptam a közreműködésre. Ennek „Amikor externista voltam a Megyei Könyvtárban debreceniségem kezdetén" címen próbáltam eleget tenni. Arról „értekeztem" benne, mégpedig csak „saját kútfőmre" támaszkodva, hogy nagyjából 1956-ig milyenek is voltak azok a „neoprimitív" viszonyok, amelyekben a munkaszervezetek – és folyamatok leledzettek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Simon Zoltán a módszertani munkáról ír, pontosabban szólva: annak hajdú-bihar megyei válfaját mutatja be olyaténképpen, hogy anyagát három fejezetre osztja. Eszerint az alapozás és az útkeresés időszaka a kezdetektől 1963-ig tart, s kiteljesedést követő „virágkor" pedig 1980-ig, amikor a Megyei Könyvtár elvileg és gyakorlatilag egyaránt élen járt ebben a munkában. A harmadik szakasz 1990-ben kezdődött, s oda konkludál, hogy a módszertani munkának kulcsszerepet kell biztosítani *„a könyvtárak közötti együttműködés megszervezésében, illetve az együttműködés tárgyi és személyi feltételeinek kialakításában".*

Simon Zoltán terjedelmes dolgozatához szinte hozzátapad *Szilágyi Irén* rövid beszámolója a könyvtári ellátó rendszerről. Ez, noha még a rendszerváltás előtt keletkezett, sikerült neki mindmáig fenntartania, s az ellátás törzsfeladatán kívül a nemzetiségi és a romaellátás dolgában is eredményeket elérnie.

Az *Árvai Annuska* néni elindította gyerekkönyvtári szolgálatot, *G. Szabó Edit* állítja majdnem húsz oldalon keresztül érdeklődésünk fókuszába. Summázatként közli, hogy *„a gyerekkönyvtár munkájának ábrázolása ebben a visszaemlékezésben csak a legfontosabb elemeket tartalmazza. A valóság ennél sokkal mozgalmasabb, színesebb volt."* (Sajnálom, hogy a szerző némely asszonynév közlésével bajban van, sőt önmagát is kétféleképpen szerepelteti: szerzőként – mint láttuk – G. Szabó Edit, gyerekkönyvtárosként pedig Gödény Ferencné.)

A gyerekkönyvtári beszámolóhoz is – mintegy – tapad egy fióktájékoztatás: *Harangozó Attiláné* az 1980-tól létező olvasónapló pályázat eredményeit ismerteti.

Papné Angyal Ágnes 1952-től a könyvtár menedzselte képzésről-továbbképzésről, *Lilik János* pedig 1967–68-tól a könyvtári kölcsönzés alakulásáról számol be.

Az intézmény jelenlegi igazgatója, *Gödény Ferencné* a számítógépesítés és a korszerű technika „berobbanását" írja le. Alcímei az egyes folyamatok időrendjében követik egymást. Így: megindulása (1990–1991), a kommunikációs struktúra és infrastruktúra fejlesztése (1992–1993), új típusú szolgáltatások indítása (1994), kommunikáció és együttműködés a hajdú-bihari rendszerben (1995–1996), az integrált könyvtári rendszer bevezetése (1996–1997), eredményeink 1998-ban, telematikai infrastruktúra fejlesztés (1998–), tartalomszolgáltatás és digitalizálás (2000–), a legszűkebb esztendő (2001), a jelen (2002) és persze: a jövő.

Az *Adatok, bibliográfiák* c. rész a következőket tartalmazza:

- A megye közművelődési könyvtárainak statisztikai adatai (Simon Zoltán);
- Egy álom krónikája. Az új Megyei Könyvtár meg nem építésének története (Gödény Ferencné);
- Rendezvényeink (Nagyné Kováts Lenke);
- Kiadványaink (Csiki Elvira);
- Munkatársaink (Tárczyné Mányi Sarolta);
- Kitüntetések (Nagyné Marton Andrea);
- Sajtóközlemények a könyvtárról (Sebők Vilna, Nagyné Márton Andrea);
- Négy táblányi fénykép a könyvtárról és kiadványainak illusztrációiból.

A felsorolt adalékokról egybehangzóan meg lehet állapítani, hogy a kötetben való jelenlétük dúsítja az írások információtartalmát. Az Egy álom krónikája (1966–2002) egyenesen „kis magyar pornográfia"-ként hat. A *Sajtóközlemények a könyvtárról* c. összeállítást talán „bele lehetett volna keverni" a sajtókivágati gyűjteménybe, s így még attraktívabb lehetett volna. A táblázatok képanyaga azonban sajnálatosan rossz minőségű és szegényes.

Futala Tibor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Az ismertetett könyvekre vonatkozó könyvtárközi kölcsönzési kéréseket postán, faxon és e-mailben is fogadjuk.

Postacím: *Könyvtártudományi Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár*
Könyvtárközi kölcsönzés
1827 Budapest
Fax: (1) 224-3795
E-mail: kszk@oszk.hu, szabozs@oszk.hu, racz@oszk.hu

Használó; Számítógép; Számítógépesítés; Továbbképzés

Barclay, Donald A.

Managing public-access computers : a how-to-do-it manual for librarians / Donald A. Barclay. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 2000. – XV, 223 p. ; 28 cm. – (How-to-do-it manuals for librarians ; 96.). – ISBN 1-55570-361-5

Raktári jelzet: 4-11078

A nyilvános könyvtárakban az olvasók számára biztosított számítástechnikai eszközök: a helyi hálózatok gépei és a különböző be- és kimeneti eszközök (nyomtatók, CD-ROM meghajtók stb.) a könyvtárak vezetőit szinte naponta állítják döntések elé. Könyvünk ezeket a kérdéseket igyekszik túlzás nélkül a teljesség igényével számba venni és megválaszolni. Felépítése olyan, hogy fokozatosan „távolodik" magától a számítógéptől. A vezetőktől manapság elvárható számítástechnikai alapismeretektől – leginkább fogalommagyarázatok – a biztonságtechnikai alapokon, a speciális bútorokon, a személyzeti kérdéseken és sok máson keresztül eljut végül az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasók számítógép-használatban való segítéséhez, illetve az ilyen természetű olvasói visszajelzésekhez. Természetesen ennyi mindent csak leegyszerűsítésekkel, és a szakma ismerete, többéves könyvtári gyakorlat feltételezésével lehetett egy kézikönyvbe tömöríteni, azonban éppen ez teszi jól használhatóvá célközönsége, a könyvtárvezetők számára.

Berendezés; Építési terv; Flexibilitás; Információtechnológia; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

Bazillion, Richard J. – Braun, Connie L.

Academic libraries as high-tech gateways : a guide to design & space decisions / Richard J. Bazillion, Connie L. Braun ; [ed. by the] American Library Association. – 2. ed. – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XI, 250 p. : ill. ; 26 cm. – ISBN 0-8389-0792-X

Raktári jelzet: 4-11079

A könyv öt évvel korábbi első kiadásában a szerzők még úgy említették a világháló használatát, mint egyszerű könyvtári segédeszközt. Akkor a felsőoktatási könyvtárakat „a csúcstechnika kapui"-nak nevezték. Azóta drámaian változott a helyzet: a könyvtár ma már egyszerű elektronikus csatolóként szolgál a kereső és a forrás között – ráadásul nem kizárólagosan, hiszen a technikai eszközöket bárki birtokolhatja s általuk elérheti a könyvtári információk minden fajtáját. Ezért a könyvtárnak olyan intézetként kell tovább élnie, amely hagyományos és elektronikus eszközeivel tanulási és közösségi helyszínként szolgál. Ezt a kettős funkciót kell ellátniuk az egyetemi és főiskolai könyvtáraknak is.

Az információtechnológia rohamos fejlődése új feladatot ad a könyvtárépületek tervezőinek.

Új szempontok határozzák meg a terveket: a személyzet és az olvasók megváltozott eszközhasználata, a tanulást/tanítást szolgáló helyiségek kialakítása, a segédletek elhelyezése stb. A szerzők az Egyesült Államok és Kanada újabban tervezett és épített könyvtárain (azon belül főiskolai és egyetemi könyvtárakon) mutatják be a tervezés és kivitelezés új módjait, amelyek megfelelnek a kihívásnak. Az információs eszközök várható további változása is befolyásolja az épületek belső tereinek, bútorainak kialakítását. A könyvben bemutatott könyvtárak képekkel illusztrált mintát adnak az új megoldásokhoz.

Elektronikus publikáció; Multimédia; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Tájékoztatási eszköz

Benson, Allen C.

Neal-Schuman complete Internet companion for librarians / Allen C. Benson. – 2. ed. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 2001. – XXXI, 566 p. ; 28 cm + 1 db CD-ROM. – ISBN 1-55570-414-X

Raktári jelzet: 4-11080

Az információtechnika változásai és valószínűleg az első kiadás népszerűsége tette szükségessé (és nyilván anyagilag is megtérülőnek) újabb, bővített kiadását a nagyszabású Internet-kézikönyvnek. Mégsem mondható, hogy e vaskos kötet témája már „lerágott csont", ugyanis az első kiadás óta eltelt hét év alatt sokat változott a világháló, tehát lehet újat mondani róla, és változott maga a könyvtáros is, akinek immár napi feladatává vált az elektronikus dokumentumok kezelése, a digitális könyvtárak szervezése, a webes információkeresés.

A kézikönyv hét nagyobb egységből és sok alfejezetből áll. Az első nagyobb rész az internetről szóló alapismereteket foglalja össze; a 2. rész a szükséges technikai ismereteket rendszerezi. A harmadik rész a könyv egyik központi fejezete, amelyből az átdolgozás jegyében már kimaradt a gopher, bár a telnetezést, ftp-használatot, az Archie-t, Free-Net-set, Lynx-ot, a keresőgépek működését még bemutatja. A 4. rész újonnan írt fejezete a könyvnek a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

multimédiás tudnivalókról (szkennelés, digitális kamera használata, kép és hangklippek, web-adatbázisok). A következő fejezet a hálózati kommunikációról szól (e-mail, levelező listák), a 6. pedig az elektronikus publikálásról, a digitális kiadókról és a digitális könyvtárakról. A kötet 7. fejezetében, a Függelékben hét melléklet található (Internet-szótár, fontosabb levelezési listák válogatott jegyzéke, a könyvtárosképző intézmények webcímei, on-line álláskereső listák, a fájl-kiterjesztések és tudnivalók ezek használatáról, néhány központi hálózati intézmény bemutatása, végül pedig az Internet legújabb forrásairól, szolgáltatásokról tájékozódást adó webhelyek felsorolása).

A jól felépített, a legújabb fejleményekről is tájékoztató, olvasmányos stílusban megírt könyv praktikus segédeszköz.

Feladatkör; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Franciaország, Paris

La **Bibliothèque** nationale de France : collections, services, publics / sous la dir. de Daniel Renoult et Jacqueline Melet-Sanson ; avec la collab. de Marcelle Beaudiquez [et al.] ; préface de Jean-Pierre Angremy. – Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 2001. – 238 p., [6] t.l. : ill. ; 25 cm. – (Collection bibliothèques, ISSN 0184-0886). – ISBN 2-7654-0820-3

Raktári jelzet: 3-13186

A könyv az első monográfia a Francia Nemzeti Könyvtárról, mióta új helyére, a François-Mitterand épületbe költözött. A könyvtár szakemberei egy-egy fejezetben a következő területeket mutatják be részletesen: a könyvtár küldetése és története; az állomány; állománygyarapítási politika és kötelespéldány-rendszer; katalógusok és bibliográfiák; osztályozás és állományvédelem; új technológiák alkalmazása; a könyvtár használói; kutatási tevékenység és kiállítások; a „falak nélküli könyvtár" (távolról is elérhető elektronikus szolgáltatások); a jövő tervei és feladatai. A függelék a nemzeti könyvtár tematikus bibliográfiáját, filmográfiáját, az elmúlt tíz év jelentős kiállításainak jegyzékét és az új épület létesítését előíró kormányrendelet szövegét tartalmazza.

Disszertáció -könyvtártudományi (forma); Nőolvasó; Olvasástanítás; Svájc

Blum-Brunner, Angelika

Lesen & Unterricht : eine Frage des Geschlechts? : Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität Zürich / vorgelegt von Angelika Blum-Brunner. – Zürich : Zentralstelle der Studentenschaft, 2001. – 184 p. ; 21 cm

Raktári jelzet: 2-10530

Az alkalmazott pszichológia területén megvédett doktori disszertáció azt vizsgálta, hogy játszik-e valamilyen szerepet a tanító vagy a tanuló neme az olvasástanításban. A kiinduló adatok az általános iskola harmadik osztályosai körében 1991-ben végzett országos reprezentatív felmérésnek az olvasási képességekkel kapcsolatos részéből származtak. Ezeket az adatokat a női és férfi tanítókkal készített interjúk adataival együtt vizsgálták. A dolgozat megállapításai szerint abban valóban léteznek a nemükkel összefüggő különbségek, hogy milyen a tanítók személyes és szakmai helyzete, továbbá hogy az olvasástanítás legfontosabb kérdései közül melyeket ítélnek a legfontosabbnak, de nem mutatható ki szoros összefüggés a tanító neme és a tanulók olvasási teljesítménye között. A tanítók a tanulókat azokon a területeken igyekeznek segíteni az olvasás elsajátításában, amelyeken nemükből, családi vagy társadalmi körülményeikből adódóan a leggyengébbek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése; Információtechnológia; Módszertani útmutató (forma)

Brandt, D. Scott

Teaching technology : a how-to-do-it manual for librarians / D. Scott Brandt. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 2002. – XVI, 214 p. : ill. ; 28 cm. – (How-to-do-it manuals for librarians ; 115.). – ISBN 1-55570-426-3

Raktári jelzet: 4-11081

Tanítási segédlet könyvtártechnika oktatásához, amely az ISD (instructional systems design) oktató rendszer sémájára épül. Ezt eredetileg a kereskedelemben alkalmazták személyzeti képzésre. Lépésről lépésre vezeti a tanulót a cél megfogalmazásától a kiértékelésig. A könyv ezt a koncepciót használja könyvtáros/informatikus oktatási kurzusok tervezéséhez az ADDIE (analysis, design, development, implementation and evaluation) program felhasználásával. Az 1. rész ismerteti a tervezés menetét az ADDIE felépítésének megfelelően, feltárja az egymást követő fázisok kapcsolatát. A 2. rész egy teljes program tervezését, működtetését mutatja be a könyvtári technológia tanításához. A 3. rész sikeres, bevált programokat ismertet (pl. egyórás foglalkozás keretében keresés indexekben). Referenciahelyként olyan amerikai könyvtárakat sorol fel, ahol sikeresen alkalmazták a módszert. Listát ad a legfontosabb tudományos adatbázisokról és példával illusztrálja a keresést.

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Normatívák, mutatószámok; Vezetés; Németország

Ceynowa, Klaus – Coners, André

Balanced Scorecard für wissenschaftliche Bibliotheken / Klaus Ceynowa, André Coners. – Frankfurt am Main : Klostermann, cop. 2002. – X, 152 p. : ill. ; 24 cm + 1 db CD-ROM. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderhefte ; 82.). – ISBN 3-465-03207-1

Raktári jelzet: 3-13151

A kötet a DFG által támogatott „Balanced scorecard für wissenschaftliche Bibliotheken" című projekt eredményeit foglalja össze. A münsteri egyetemi és tartományi könyvtár, a brémai állami és egyetemi könyvtár és a bajor állami könyvtár részvételével zajló kutatás során a tudományos információellátás teljesítményértékelési mutatóit és javasolt felmérési módszereit kívánták megfogalmazni.

Jogszabály -könyvtárügyi; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Európa; Ausztria, Wien -K

En route: neue Aufgaben, neue Chancen für öffentliche Bibliotheken : Beiträge der Bibliothekskonferenz des Büchereiverbandes Österreichs, des Französischen Kulturinstitutes und der Bibliotheque publique d'information du Centre Georges Pompidou : 17.-18. Juni 1999, Französisches Kulturinstitut Wien / Gildas Illien und Gerald Leitner Hrsg. – Wien : Büchereiverband Österreichs, [2001]. – 216 p. ; 24 cm. – (BVÖ-Materialien ; 8.). – ISBN 3-901639-08-X

Raktári jelzet: 3-13115

1999-ben a bécsi Francia Kulturális Intézet az osztrák könyvtáros egyesülettel és a párizsi Georges Pompidou Központ Közkönyvtárával közös konferenciát szervezett Bécsben. A konferencián arra a kérdésre keresték a választ, hogy a kommunikációs és információs folyamatok változásai közepette szükség van-e még a fizikai értelemben vett könyvtárra. Az előadók egyetértettek abban, hogy a változásokat nem fenyegetésként, hanem lehetőségként kell megélni.

A német nyelvű kötet előszava örömmel üdvözli azt a tényt, hogy a nyitó fejezetben a francia könyvtárügyről végre átfogó ismertetés áll rendelkezésre; ehhez az osztrák könyvtárügy ismertetése csatlakozik. A könyvtárépítés témakörében elhangzott három előadás egyike a bécsi városi könyvtár közpon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ti könyvtárának tervezése és építése történetével, annak várospolitikai és várostervezési vonatkozásaival foglalkozott. Egy kilenc előadásból álló blokk a könyvtári jogszabályok megalkotásának gyakorlatát vizsgálta különböző európai országokban (Ausztriában, Franciaországban, Horvátországban, Magyarországon, Németországban, Svájcban és Szlovéniában) az Európa Tanács törvényhozási és könyvtárpolitikai tárgyú ajánlásainak ismertetését követően. A könyvtárosképzés és használóképzés témakörében tartott előadások főként az új technológiák hatását vizsgálták.

Besorolási adat; Besorolási adatok jegyzéke; Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat (forma)

Guidelines for authority records and references / recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section and Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology ; [ed. by the International Federation of Library Associations and Institutions, ...Deutsche Bibliothek...]. – 2. ed. / rev. by the IFLA Working Group on GARE Revision. – München : Saur, 2001. – XII, 46 p. ; 25 cm. – (UBCIM publications ; N. S. 23.). – ISBN 3-598-11504-0

Raktári jelzet: 3-13351

A UBC-program, az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel egyik alapelve, hogy a nemzeti bibliográfiai központok felelősek a saját „nemzeti" szerzőik (természetes és jogi személyek) nevéből az egységesített besorolási adatok meghatározásáért, valamint az egységesített besorolási adatállományok (authority fájlok) létrehozásáért és karbantartásáért. Ennek a munkának a segítésére az IFLA útmutatót adott ki *Guidelines for authority and reference entries* (GARE) címen, amely 1993-as megjelenése óta megérett az átdolgozásra. Az IFLA katalogizálási szekciója 1998-99-es akciótervében vette fel programjába a GARE átdolgozását, s ennek eredménye ez a kötet. Az új kiadás elkészítésénél figyelembe vették az összes kiadványtípussal (beleértve az időszaki kiadványokat, a zeneműveket is) kapcsolatos szerzőség jellegzetességeit, és a szabályokat az IFLA UBCIM Working Group on Minimal Level Authority Records and ISADN által összeállított *Mandatory data elements for internationally shared resources authority records* c. útmutatóra, valamint az *FRBR*-re (*Functional requirements for bibliographic records*) alapozták. – Jelen második kiadás nem tartalmazza a tárgyszavak egységesített besorolási rekordjára vonatkozó szabályokat, mivel azokról *Guidelines for subject authority and reference entries* címmel készült szabályzat.

Elektronikus dokumentum; Módszertani útmutató (forma); Szerzői jog

Harris, Lesley Ellen

Licensing digital content : a practical guide for librarians / Lesley Ellen Harris ; [ed. by the] American Library Association. – Chicago, IL ; London : ALA, 2002. – XI, 137 p. ; 23 cm. – ISBN 0-8389-0815-2

Raktári jelzet: 3-13187

Az elvben korlátlanul sokszorosítható és tetszőleges távolságba eljuttatható digitális dokumentumok elterjedése a könyvtári gyűjtemények szervezésének új módszereit teszi lehetővé és szükségessé. Természetesen a digitális tartalmak felhasználását is szabályozzák (ha úgy tetszik: korlátozzák), hogy érvényesüljenek a tartalom tulajdonosainak, létrehozóinak érdekei is. A két fél – a tartalom tulajdonosai, illetve a könyvtárak – jogait és kötelességeit azonban, legalábbis ma még, nem rögzítik minden vonatkozásban jogszabályok. A feleknek mindenkor megállapodást kell kötniük, ami kiterjed a hozzáférés és felhasználás minden lehetséges szempontjára. A digitális tartalomhoz fűződő licencek jóval bonyolultabbak a nyomtatott dokumentumok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megrendelési szerződéseinél. Leggyakrabban elektronikus folyóiratok és adatbázisok jönnek szóba, de hasonló kérdéseket vet fel például egy fénykép, amit a könyvtár szeretne kitenni honlapjára. Léteznek a digitális dokumentumoknak konzorciális beszerzési formái is – hiszen nem mindegy, kik tárgyalnak a tulajdonosokkal –, más esetekben az adott könyvtárnak magának kell rögzítenie saját licencét, hiszen vannak egyedi, saját gyűjteményszervezési szempontok is. Másrészt a könyvtárak is szerepelhetnek mint tartalom tulajdonosai egy-egy ilyen megállapodásban. Könyvünk mindebben segíti őket.

Szerzője jogász, több évtizede foglalkozik a szerzői joggal, szakterülete az Internet és az elektronikus kereskedelem jogi aspektusai a kiadói-tartalomszolgáltatói szférában. Rendszeresen ad elő szakmai konferenciákon, és szaktanácsadó céget működtet.

A terület szabályozatlansága miatt természetesen könyvünk nem adhat szigorúan követendő, részletes útmutatást. A szerző részben kérdés-felelet formájában ad tanácsokat (gyakorlatában számtalanszor találkozott igen sokakban felmerülő, tipikus kérdésekkel), másrészt tippeket ad, melyek a legtöbb embernek a szerződéskötésnél nem jutnának eszébe, csak aztán, amikor már késő.

Hatékonyság; Igény; Normatívák, mutatószámok; Szolgáltatások

Hernon, Peter – Altman, Ellen

Assessing service quality : satisfying the expectations of library customers / Peter Hernon and Ellen Altman ; [ed. by the] American Library Association. – Chicago, IL ; London : ALA, 1998. – XVII, 243 p. : ill. ; 28 cm. – ISBN 0-8389-3489-7

Raktári jelzet: 4-11083

Magyarországon különösen időszerű téma a könyvtári szolgáltatások minősége: a NKÖM Könyvtári osztálya 2002-ben meghirdetette a „Könyvtári minőségfejlesztés 21" programot, 2002 tavasza óta pedig működik a teljesítménymérési munkabizottság, melynek feladata olyan módszerek kidolgozása, melyek segítségével mérni lehet a könyvtári szolgáltatások és folyamatok minőségét, eredményességét.

A régebbi könyvtárstatisztikai módszerek szinte csak a mennyiségi mutatókra koncentráltak. A könyvtárak működésének kulcskérdése azonban a szolgáltatások minősége. A használó-orientált könyvtárak számára ajánl egyértelmű módszereket és mérőszámokat ez a könyv is. Szerzői a könyvtárhasználók elvárásaira, és ezek kielégítésére koncentrálva mutatják be a felsőoktatási és közkönyvtárakban alkalmazható mérési eljárásokat. Ezek közül ki-ki kiválaszthatja a saját könyvtárának speciális adottságaihoz legjobban igazodó módszereket, eszközöket és eljárásokat. Egy kis ízelítő a feldolgozott témákból: A dicséretek és panaszok nyomkövető rendszerének alkalmazása Az „ügyfelek" célcsoportjainak közvéleménykutatása; A folyamatos szolgáltatásminőség-fejlesztés megtervezése. A kötetet különösen szemléletessé és olvasmányossá teszik az egyes témákhoz társuló példák.

Így olvashatjuk Lehigh Egyetem könyvtári tájékoztató szolgálatának nyilatkozatát, benne a következőket: garantáljuk, hogy a tájékoztató pultnál 5 percen belül foglalkozunk önnel. Ha önnek valamilyen kutatással kapcsolatos problémája van, konzultációra van szüksége, vagy kérdése olyan összetett, hogy nem tudjuk azonnal megválaszolni, a lehető legrövidebb időn belül sort kerítünk a kielégítő megoldás megtalálására. Vagy különösen megragadó a Camden Megyei Könyvtár szórólapja, mely így kezdődik: Ez a közkönyvtár ígéretet tesz arra, hogy jól képzett munkatársai udvarias, informatív, barátságos és segítőkész szolgáltatást nyújtanak a használóknak. A kötetet kb.150 tételes bibliográfia és 4 oldalas mutató zárja. A könyvet bátran ajánlhatjuk a minőség-menezsment iránt érdeklődő olvasóinknak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Minerva -könyvtári (forma); Regionális könyvtár; Németország, Sachsen-Anhalt

Hochschulbibliotheken des Landes Sachsen-Anhalt / Hrsg. Kultusministerium Sachsen-Anhalt. – Magdeburg : Kultusministerium des Landes Sachsen-Anhalt, 2001. – 166 p. : ill. ; 30 cm

Raktári jelzet: 4-11054

Szászország-Anhalt felsőoktatási könyvtárai mutatkoznak be ebben a kötetben, amelynek élén a hallei (Saale) egyetemi és tartományi könyvtárról (feladatköréről, regionális bibliográfiai tevékenységéről, épületeiről, gyűjteményeiről, kutatási projektjeiről) szóló tanulmányok állnak. Hasonló szerkezetben rövidebb tanulmányok foglalkoznak a tartományban található más felsőoktatási intézmények könyvtáraival. A fényképekkel és táblázatos összeállításokkal illusztrált kötetet a tartományi kulturális minisztérium adta ki, és nemcsak a felsőoktatásban résztvevőknek, hanem az érdeklődő polgároknak, az ön- és továbbképzésben, az élethosszig tartó tanulásban érintetteknek szánták.

Elektronikus dokumentum; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Hoffmann, Gretchen McCord

Copyright in cyberspace : questions and answers for librarians / Greetchen McCord Hoffmann. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 2001. – XVII, 264 p. ; 23 cm. – (Neal-Schuman netguide series). – ISBN 1-55570-410-7

Raktári jelzet: 3-13184

Olyan könyvtárosok számára készült ez a kalauz, akiknek értelmezniük és alkalmazniuk kell a szerzői jogi rendelkezéseket az internetről kinyert, illetve az internet közvetítésével megszerzett információ esetében. A fejezetek: I. A szerzői jog háttere (1. Történet és célok, 2. Az alkalmazás áttekintése, 3. Méltányos használat és a könyvtárakkal kapcsolatos kivételek, 4. Az internetről röviden, 5. A jogi szabályozás aktuális kérdései); II. A szerzői jog alkalmazása a kibertérben (6. Hiperlinkek és frameek, 7. Böngészés, 8. Digitális képek használata, 9. A védjegyek, 10. A jogi felelősség felismerése); III. Könyvtári alkalmazások (11. Felelősségvállalás a könyvtárak gyakorlatában, 12. Könyvtárközi kölcsönzés és forrásmegoszás, 13. Elektronikus archívumok és oktatási célú felhasználás, 14. Könyvtárosképzés és távoktatás, 15. A könyvtárosok és a könyvtárhasználók álláspontja); IV. Fontos szerzői jogi információk és szerzői joggal kapcsolatos források (az 1976-os törvény részletei, irányelvek, jelentések, mintadokumentumok stb.).

Az egyes pontokban említett témákat és problémákat (1-15.) kérdések formájában vetik fel a kötetben. A további tájékozódást bibliográfiák és jegyzetek segítik.

Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

The **Internet** public library handbook / by Joseph Janes [et al.]. – New York N.Y. ; London : Neal-Schuman, cop. 1999. – X, 218 p. : ill. ; 23 cm. – (Neal-Schuman netguide series). – ISBN 1-55570-344-5

Raktári jelzet: 3-13028

1995 óta működik az első internetes közkönyvtár (www.ipl.org), mely jelenleg az online elérésű szövegek, folyóiratok és tájékoztató források legnagyobb gyűjteménye. Több mint 130 országból naponta átlagosan 20.000 látogatója van a nap 24 órájában. A „könyvtár" munkatársai ebben a kötetben osztják meg tapasztalataikai azokkal, akik az interneten keresztül szolgáltatnak információt. A kézikönyvet így nemcsak könyvtárosok forgathatják haszonnal, de a számítástechnikai, telekommunikációs területen dolgozók is. A szerzők szándéka,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a következő területeken segítsék az információszolgáltató intézmények munkatársait: 1. Web-alapú információforrások gyűjteményének tervezése, kialakítása, fenntartása; 2. A szolgáltatások fejlesztése, alakítása a felhasználók különleges igényeinek figyelembe vételével; 3. Eredendően web-alapú információforrások tervezése; 4. E-mail-en keresztül bonyolított tájékoztató szolgálat; 5. A hálózati alapú információs szolgáltatásokról való kritikus gondolkodás.

Bibliográfiai leírási szabályzat (forma); Időszaki kiadvány

ISBD(CR): International standard bibliographic description for serials and other continuing resoruces : revised from the ISBD(S): International standard bibliographic description for serials / recommended by the ISBD(S) Working Group ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Catalogiung and the IFLA Section on Serial Publications ; [ed.] International Federation of Library Associations and Institutions, ... Deutsche Bibliothek. – München : Saur, 2002. – XI, 112 p. ; 25 cm. – (UBCIM publications ; N. S. 24.). – ISBN 3-598-11599-7

Raktári jelzet: 3-13188

Az időszaki kiadványok bibliográfiai leírására vonatkozó *ISBD(S): International standard bibliographic description for serials* 1988-as kiadása óta már megérett a revízióra. Erre akkor is sor került volna, ha nem történik meg a lapok kiadása terén az a temérdek változás, amit az elektronikus formák megjelenése és terjesztése okozott. Az ISBD(S) előírásait harmonizálni kellett a többi, főként az elektronikus források leírására vonatkozó szabályzattal. Az 1998-ban elkezdett revízió ezt a célt tűzte ki, kiegészítve az ISSN-nel és az AACR-rel való összhangba hozással is. A több mint három évig tartó revíziós munka terméke ez az új szabályzat, amelynek a megváltozott címe is utal arra, hogy az időszaki kiadvány fogalmát tágabban értelmezve ide tartozónak ítéltek minden folyamatosan megjelenő publikációt, illetve az olyan természetű forrásokat is, mint a honlapok. A másik jelentős változást az hozta, hogy a szabályalkotók igyekeztek redukálni a címváltozások kezelésére vonatkozó bonyolult előírásokat. Az új ISBD(CR) készítésénél szem előtt tartották az *FRBR* (*Functional requirements for bibliographic records*) irányelveit is.

Honlap; Könyvtárpropaganda

Kerr, Mark

How to promote your Web site effectively / Mark Kerr ; [publ. by Aslib, The Association for Information Management. – London : Aslib IMI, cop. 1999. – 87 p. : ill. ; 20 cm. – (The Aslib know how guides). – ISBN 0-85142-424-4

Raktári jelzet: 2-10407

A webhelyek ma már nemcsak egyszerű felsorolásai a könyvtár szolgáltatásainak és kapcsolattartó munkatársainak, hanem sokféle lehetőséget nyújtanak: tények, bibliográfiai források, segédletek, űrlapok, hozzáférési pontok, katalógusok, képzési lehetőségek érhetők el a közvetítésükkel. Bármilyen hasznos tartalmú és szépen kialakított is a webhely, megfelelő propagálás híján az egész befektetett munka kárba veszhet. A praktikus zsebkönyv-sorozatnak (Know How Guides) ez a darabja a webhelyek hatékony propagálásához ad tippeket a következő témákban: miért kell propagálni a webhelyet, milyen stratégiával, hogyan lehet a dizájn a propaganda eszköze, hogyan jelentsük be az URL-eket a keresőrendszereknek, mi a teendő a csatolásokkal, interaktív üzemmód az e-posta révén, sajtóközlemények, hirdetések, mérések és értékelés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elemi károk; Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Restaurálás; Vezetés

Library disaster planning and recovery handbook / ed. by Camila Alire. – New York, N.Y. ; London : Neal-Schuman, cop. 2000. – XXVI, 616 p. : ill. ; 23 cm. – ISBN 1-55570-373-9

Raktári jelzet: 3-13213

A szerkesztőt és a szerzőket személyes élményeik inspirálták, hogy a könyvtári katasztrófa-eseményeknek, azok elhárításának, illetve a helyreállításnak minden lényeges mozzanatát elemezzék. Valamennyien a Colorado State University munkatársaiként élték át 1997-ben, hogy az egyetem könyvtárát egy felhőszakadás nyomán elöntötte a víz. Hat fejezet foglalkozik a katasztrófa kezelésével: a vezetés feladataival, a szolgáltatások és a helyreállításban érintett műszaki szolgáltatók munkájának szervezésével, a személyzet tennivalóival a segélyek és ajándékok kapcsán, az állomány helyreállításával és az erőforrás-megosztás koordinálásával. Fontos vezetői feladat a védelem kiépítése és a biztonság mérése, majd a katasztrófa utáni helyreállítás, újjáépítés szervezése: a szerzők minden várható és szükséges lépést számbavesznek. Mindezt gyakorlatias megközelítéssel teszik, érzékeltetve, hogy a váratlan nehézségek átvészelésén sokat segít, ha humorral is szemlélik helyzetüket. Alapos bibliográfiai kitekintés egészíti ki a fejezeteket.

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat (forma)

Maxwell, Robert L.

Maxwell's guide to authority work / Robert L. Maxwell ; [ed. by the] American Library Association. – Chicago, IL ; London : ALA, 2002. – XII, 275 p. ; 26 cm. – ISBN 0-8389-0822-5

Raktári jelzet: 3-13352

Az AACR2-t alkalmazó szolgáltatások számára készült útmutató a katalógusok „hozzáférési pontjainak", az egységesített besorolási adatoknak, illetve besorolási rekordoknak az elkészítését segíti a MARC21 előírásainak figyelembevételével. A kötet 12 fejezetben foglalja össze a besorolási adatok egységesítésére vonatkozó tudnivalókat. Első három fejezete alapozó, bevezető jellegű: 1. Bevezetés; 2. Az „authority control"-ra, a besorolási adatok egységesítésére vonatkozó szabványok, szabályzatok; 3. Az authority control fő műveletei. A következő fejezetek a besorolási adatok egyes típusait tárgyalják: 4. A nevek (személy-, testületi és földrajzi nevek) egységesítése; 5. és 6. Az egységesített címmel kapcsolatos általános és speciális tudnivalók; 7. és 8. Az időszaki kiadványokkal kapcsolatos egységesített besorolási adatok és rekordok készítése; 9-11. A tárgyszavak egységesítése (tezauruszépítés, tárgyszavak, műfajok és kiadványtípusok). Az utolsó fejezet a besorolási adatok egységesítésére irányuló amerikai gyakorlatot mutatja be (a Library of Congress tevékenysége, közös katalogizálási programok).

Könyvtárkép; Közéleti tevékenység; Társadalmi követelmények; Egyesült Államok

McCook, Kathleen de la Pena

A place at the table : participating in community building / Kathleen de la Pena McCook ; with foreword by Sarah Ann Long ; [ed. by the] American Library Association. – Chicago, IL ; London : ALA, 2000. – XI, 118 p. ; 23 cm. – ISBN 0-8389-0788-1

Raktári jelzet: 3-13185

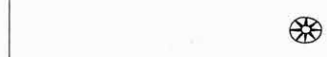
A szerző, Kathleen de la Peòa McCook 1999–2000-ben az ALA elnökeként keresztbe kasul járta az Egyesült Államokat, és sok tapasztalatot gyűjtött a könyvtáraknak a közösségek építésében betöltött szerepéről. Meggyőződése, hogy nem elég nyilvános események alkalmával hosszú beszédekben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ecsetelni a könyvtár fontosságát, aktív munkával kell valóban láthatóvá, sőt, nélkülözhetetlenné tenni őket. Hogy mire is gondol pontosan, már az előszóból kiderül, melyben egy jellegzetes példát mutat be: az Ohio állambeli Ravenna város alapításának 200. évfordulója alkalmából egész éves eseménysorozatot szervezett, és a szervezőbizottságba a Reed Memorial Library vezetőjét is meghívták. Éppen egy könyvtárépítési projekt kellős közepén voltak, tehát a könyvtárvezető eleinte nem bízott benne, hogy lesz elegendő energiájuk a közösségi eseményekben való aktív részvételhez, de aztán őt és kollégáit is elkapta a gépszíj. Feltették az eseménynaptárt a honlapjukra és ezt folyamatosan egészítették ki az egyes alkalmakon készül fényképekkel. Minden hónapban helytörténeti programokat szerveztek, a helytörténeti gyűjtemény folytonos böngészésével újabb és újabb nevezetes személyiségekről adtak anyagot a középiskolai hírességek falára, majd az anyagot digitalizálták és feltették a könyvtár weboldalára. Egy könyvtáros kollégát küldtek az olaszországi Ravennába, hogy elhozza egy kiállítás anyagát az anyavárosból, és természetesen erről is bőven került információ a Webre. Az év végére mindannyian meglehetősen elfáradtak, de erőfeszítéseiknek meglett a jutalma. A könyvtár valóban ismertté vált a polgárok között, a közösség központi helye lett. A város honlapjáról link vezet a könyvtárához, és ma már magától értetődően szerepel a város turisztikai nevezetességei között is. Két helytörténeti gyűjteményt is elhelyeztek náluk azóta, és joggal bízhatnak benne, hogy könyvtárépítési projektjüknek is sok támogatója lesz.

A könyv első fejezete áttekinti a közösségek különböző dimenzióit, és a polgári megújulási mozgalmat. A második részben a sokféleség előnyös hatásait ismerhetjük meg. A szegények és gazdagok közötti egyre növekvő különbség körülményei között a könyvtárnak a politikai, kulturális és szociális szférában működő kiegyenlítő szerepéről szintén itt olvashatunk. A következő fejezet azt veszi szemügyre, milyen fontos, hogy a könyvtár aktívan vegyen részt a közösség jövőképének kialakításában, valamint a hatékony közösségépítés különböző tényezőit veszi számba. Az ötödik fejezetben öt különböző könyvtár ezirányú munkáját vizsgálhatjuk meg. A cyber (kiber) közösség a témája a hatodik fejezetnek, míg a hetedik a könyvtárosoknak a CCI-ben (comprehensive community building initiatives), azaz az átfogó közösségépítési kezdeményezésben játszott szerepét taglalja. Azok a könyvtárosok hozhatják mozgásba a könyvtár közösségépítő tevékenységét, akik maguk is felelős tagjai egy közösségnek – elemzi a nyolcadik fejezet. Az utolsó fejezet azt az optimista képet vetíti elénk, hogy a könyvtárak a közösségépítésben való aktív részvétel útján egyenlő partnerek lehetnek például a politikai döntéshozatali folyamatokban.

A könyv hasznos olvasmány lehet minden elkötelezett könyvtárosnak, akit érdekelnek a társadalmi változások, és a könyvtárosok ebbéli szerepe.

Minerva -könyvtári (forma); Gépi könyvtári hálózat; Svájc

Netzwerk Schweiz : ein Einblick in die Verbundsituation der Schweizer Bibliotheken, die einzelnen Verbünde und ein Ausblick auf die Zukunft / erarb. von Marlene Gerber ; [Hrsg.] Öffentliche Bibliothek der Universität Basel. – Basel : Öffentliche Bibliothek der Universität Basel, 1999. – 16 p. ; 30 cm

Raktári jelzet: 4-11044

Svájc egyetemi könyvtárai korábban hat, egymástól független hálózatot alkottak. 1999 őszén, a német svájci területen az Aleph 500 integrált könyvtári rendszer egységes bevezetését követően átszervezésre került sor, amelynek keretében a könyvtárak egy nagy hálózatot képeztek (IDS). A zömében VTLS rendszert használó könyvtárak alkotják a másik nagy hálózatot (RERO). A füzet a hálózatokban kiemelt szerepkört betöltő nagykönyvtárak egyszerű minervája.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Disszertáció -könyvtártudományi (forma); Tézaurusz

Nielsen, Marianne Lykke

The word association method : a gateway to work-based retrieval / Marianne Lykke Nielsen. – Abo : Abo Akad. Fölr. : Abo Akad. Univ. Pr., 2002. – VIII, 342 p. ; 25 cm. – ISBN 951-765-101-5

Raktári jelzet: 3-13175

A könyv a szerző PhD-disszertációját tartalmazza, amelynek célja annak megállapítása volt, milyen hatást gyakorol a szókapcsolatokra épülő információkeresési nyelv a használó és az információkeresési rendszer párbeszédére a keresőkérdések kialakítása során, illetve a szókapcsolatok hogyan járulnak hozzá az információkereső tezauruszok elméletéhez és szervezéséhez. A kutatás céljából kifejlesztettek egy szókapcsolatokat tartalmazó tezauruszt, és teljesítményét összehasonlították a hagyományos tezaurusszal végzett keresések eredményeivel. Megállapították, hogy a szókapcsolatokra építő módszerrel hatékony, jól használható tezauruszt lehet készíteni, amellyel ugyanolyan jó keresési eredményeket lehet elérni, mint a hagyományos módszerekkel kifejlesztett tezaurusszal.

Építési terv (forma); Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtárépület -nemzeti

Nouvelles Alexandries : les grands chantiers de bibliotheques dans le monde / sous la direction de Michel Melot. – [Paris] : Electre – Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 1996. – 399 [16] p. : ill. ; 30 cm. – (Collection bibliotheques, ISSN 0184-0886). – ISBN 2-7654-0619-7

Raktári jelzet: 4-11056

Az elektronikus hálózatok, digitális dokumentumok és archívumok térhódítása korában talán meglepőnek tűnik az a világszerte megfigyelhető építkezési láz, amelynek nyomán létrejött többek között az új Alexandriai Könyvtár, megújult a British Library és a Bibliothèque nationale de France. Nincs-e ellentmondás a gigantikus, térben behatárolt építmények és az információ szinte anyagtalan áramlása között, amely megteremtette a virtuális könyvtár fogalmát?

Michel Melot bevezetőjében a grandiózus, kivételes építészeti és műszaki megoldásokat felmutató, és szinte minden esetben nagy vitát kiváltó projektek létrejöttének indítóokait, valamint társadalmi, kulturális és politikai vonatkozásait vizsgálja. A könyvtáraknak nemcsak az egyre nagyobb mennyiségű írott anyaghoz kell alkalmazkodniuk annak minden megjelenési formájában, hanem az olvasók változó szükségleteit és viselkedési formáit is követniük kell. A jelenkor nagy könyvtárépületeinek ezekre az új kihívásokra kell választ adniuk.

A könyv világkörüli útra indul, hogy bemutassa a közelmúlt és a jelen nagy könyvtárépítkezéseit. Tizenöt nagy könyvtár építési projektjének alapelvei, céljai és eszközei tárulnak fel egy-egy fejezetben. Az épületek részletes bemutatása (anyagok, elrendezés, funkciók, szolgáltatások, új technológiai alkalmazások) mellett szélesebb kitekintést is nyerünk a projektek történetére: a pályázatkiírásokról, a finanszírozásról, az esetleges kritikákról is találunk adatokat. A helyszínek: Alexandria, Algír, Koppenhága, Dakar, Dubai, Göttingen, La Haye, London, New York, Párizs, Peking, San Francisco, Tajpej, Tallinn és Tokió. A leírásokat bőséges illusztráció, fényképek, alaprajzok, makettek és vázlatok egészítik ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtárügy; Könyvtárügy története; India

Patel, Jashu – Kumar, Krishan

Libraries and librarianship in India / Jashu Patel and Krishan Kumar. – Westport, Connecticut ; London : Greenwood Press, cop. 2001. – VIII, 270 p. ; 24 cm. – (Guides to Asian librarianship, ISSN 1073-6530). – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 0-313-29423-2

Raktári jelzet: 3-13355

A Greenwood Kiadó ázsiai sorozatának immár negyedik kötete India könyvtárügyének az összefoglalására vállalkozik. (Eddig a Korea, Japán és Kína könyvtárügyét bemutató kötetek láttak napvilágot.) A két – amerikai és indiai – szerző szándéka szerint a hatalmas ázsiai ország könyvtárügyének tájékoztató kézikönyve azoknak készült, akik tanárként, kutatóként vagy diákként foglalkoznak vagy érdeklődnek a szakma nemzetközi fejleményei iránt, illetve az összehasonlító könyvtártudomány művelőinek.

A több mint 900 milliós lélekszámú (1994) szubkontinens 1947. évi függetlensége óta szövetségi köztársaság. Az indiai kormány kezdettől fogva felismerte a könyvtárügy fontosságát, és folyamatosan jelentős támogatást biztosított számára, így jelenleg egy jól kiépített könyvtári infrastruktúrával rendelkezik az ország.

A kézikönyv a kezdetektől a kilencvenes évek végéig követi nyomon a modern könyvtárügy fejlődését. Az első fejezet röviden összefoglalja az indiai könyvtárügy történetét, majd egy-egy fejezetben az egyes könyvtártípusok (nemzeti könyvtárak, felsőoktatási, közművelődési, iskolai és szakkönyvtárak) ismertetésére kerül sor. A következőkben a bibliográfiai számbavétel, a szakmai egyesületek, a könyvtárosképzés, majd a könyvtárgépesítés kérdéseivel foglalkoznak. Az egyes fejezetek végén jegyzetek és a kérdéskör válogatott bibliográfiája található. A kötetet tárgymutató teszi még használhatóbbá.

Szerzői jog

Pedley, Paul

Copyright for library and information service professionals / Paul Pedley ; [publ. by the Aslib...]. – 2. ed. – London : Aslib IMI, cop. 2000. – XI, 124 p. ; 20 cm. – (The Aslib know how guides). – ISBN 0-85142-432-5

Raktári jelzet: 2-10562

Bár a könyvtárosok közül kevesen rendelkeznek jogi végzettséggel is, mégis gyakran szembesülnek szerzői jogi problémákkal. Az Aslib „Know How Guides" sorozatában megjelent útmutató kifejezetten a könyvtárosokat szeretné eligazítani a szerzői jog labirintusában. A könyv egyaránt foglalkozik a hagyományos papír alapú és elektronikus formában megjelent dokumentumok szerzői jogi kérdéseivel. A karcsú, ám praktikus ismereteket adó könyv szerkezete: Bevezető (gazdasági jogok, erkölcsi kérdések, a szerzői jog időtartama); A szerzői jog és a könyvtárak; Felhasználói jogok; Licenc formák; Szerzői jogvédelem alatt álló anyagok digitális használata; Elektronikus források licensze; Az Egyesült Királyság jogi szabályozása; Az Európai Unió dokumentumai; Nemzetközi tanulmányok, egyezmények; Eseti jog; A szerzői jog a munkahelyen (esettanulmányokkal); Hasznos könyvek, folyóiratok jegyzéke; Hasznos szervezetek címei, és néhány fontosabb webhely.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irányelvek -könyvtári; Közművelődési könyvtár

The **public** library service : IFLA/UNESCO guidelines for development / prep. by a working group chaired by Philip Gill... ; [ed. by the International Federation of Library Associations and Institutions]. – München : Saur, 2001. – XVI, 116 p. ; 21 cm. – (IFLA publications, ISSN 0344-6891 ; 97.). – ISBN 3-598-21827-3

Raktári jelzet: 3-13148

Az *IFLA közművelődési könyvtári irányelvek* 1986-ban jelent meg először ezzel a címmel: előzőleg a Standards for public libraries (1973 és 1977) nevet viselte; a magyar fordítás öt évvel később jelent meg. Az irányelvek legfrissebb kiadása 2001-ben látott napvilágot. Az átdolgozást végző hét tagú nemzetközi munkacsoport úgy határozott, ismét közzétesz olyan számszerű normatívákat, amelyek az elérendő célokat tűzik ki, azaz bármely közkönyvtárra alkalmazhatóa fejlődésük bizonyos szakaszában. A szolgáltatásokra vonatkozó példákkal azt illusztrálják, milyen követésre érdemes fejlemények tapasztalhatók a könyvtári ellátásban a különböző országokban. A kötetben komoly hangsúlyt kapott az új információs és kommunikációs technológia is.

A könyvecske hat fejezetből áll, mindegyik élén az IFLA/UNESCO 1994. évi közkönyvtári kiáltványából vett idézetek állnak: A közkönyvtár szerepe és céljai (p.1-12.), Jogi és pénzügyi keretek (p.13-21.), A használók igényeinek kielégítése (p.23-47.), Gyűjteményfejlesztés (p.49-60.), Emberi erőforrások (p.61-69.), A közkönyvtárak irányítása és marketing-tevékenysége (p.71-90.). A függelékben az IFLA/UNESCO közkönyvtári kiáltványa (*Manifesto*) és a finn könyvtári törvény (904/1998) teljes szövege, a Buckinghamshire-i megyei könyvtár szolgáltatási szabályzata és két könyvtárépítési normatíva található (a kanadai Ontario és a spanyolországi Barcelona városi könyvtáráé 1997-ből, illetve 1999-ből). A kötetet irodalomjegyzék, az IFLA normatíváinak és irányelveinek, továbbá előkészületben lévő irányelveinek jegyzéke és tárgymutató zárja.

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

Rehman, Sajjad ur

Preparing the information professional : an agenda for the future / Sajjad ur Rehman. – Westport, Conn. ; London : Greenwood, cop. 2000. – XI, 177 p. ; 21 cm. – (Contributions in librarianship and information science, ISSN 0084-9243 ; 93.). – ISBN 0-313-30673-7

Raktári jelzet: 2-10559

A szerző a kuwaiti egyetem LIS-professzoraként újragondolta a könyvtárosi munkakörök ellátásához szükséges szakmai ismereteket. Elemzéséhez felhasználta az elmúlt húsz év szakirodalmát, de a munkáltatók elvárásaira, az egyes könyvtártípusok jellegéből következő elvárásokra is figyelt az ideális szakmai képzési modell(ek) bemutatásában.

A nyolcvanas évek közepétől vált ismertté a szakirodalomban a CBE (competency-based education) fontossága a tantervekben, melynek lényege, hogy a szakma változó igényeihez alkalmazkodva próbálja meghatározni a szakmai tudásanyagot és a szakma gyakorlásához szükséges készségeket a jövő könyvtárosa számára. A szakmai alkalmasság jellemzésére többféle módszer (statisztikai alapon a szakirodalomban gyakran emlegetett tulajdonságok alapján, jártasságokat felsoroló listáról választva stb.) kínálkozik, melyek közül többet bemutat a szerző. Definiálja a szakmai kompetencia fogalmát és az érthetőség kedvéért néhány modellel is illusztrálja (pl. a könyvtári, információs pályaalkalmasság szempontjai, az ausztráliai alkalmassági normák, az európai országokban a kilencvenes években felállított NVQ – nemzeti foglalkoztatási képesítési norma – stb.). Mintát ad a jövő könyvtáros szakemberétől elvárható ismeretekről és készségekről, munkakörökhöz kötve vázolja az elvárásokat (pl. a feldolgozó, a gyarapító, beszerző, gyűjteményszervező, tájékoztató, folyóiratos). Szó esik az egyes könyvtártípusokhoz (felsőoktatási könyvtár, közkönyvtár, szakkönyvtár) köthető modellekről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

is. A fejlődő országokban folyó egyetemi képzés és a fejlett országok képzése közötti különbségekről egy teljes fejezet szól, felvetve ezek egymáshoz közelítésének szükségességét. A záró fejezetben összehasonlítást kapunk az amerikai, az angol/ausztrál modellekről, valamint néhány fejlődő ország (Pakisztán, Malajzia, Szingapúr) helyzetéről, álláspontjáról. A munkáltatók, a könyvtárhasználók és a szakma által megfogalmazott elvárások ismerete és összehangolása azért fontos, mert a képzést a tényleges igényekhez lehet közelíteni. Az információtechnika fejlődése miatt szükségszerűen bekövetkező változásokról, a hálózathasználattal kapcsolatos tudás megjelenéséről kevés szó esik. A kötet elsősorban a könyvtárosképzésben oktatók, valamint a szakmai szervezetek érdeklődésére számíthat.

Információszervezés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Továbbképzés
St. Clair, Guy

Beyond degrees : professional learning for knowledge services / Guy St. Clair ; with the participation of Lauren Albert. – München : Saur, 2003. – XXVI, 315 p. ; 24 cm. – (Information services management). – ISBN 3-598-24369-3

Raktári jelzet: 3-13183

A szerző a tanulás, a tudás, az ismeretek megszerzésének új módjáról, az általa knowledge services-nek, kompetens fordítás hiányában „tudásszolgáltatásnak" nevezett fogalomról írta könyvét. Célja kettős volt: egyrészt az ismeretekkel, tudással, információval foglalkozók figyelmét felhívni erre az új, általa a 21. század hivatásának nevezett szakmai területre, másrészt pedig konkrét példákkal, útmutatással segíteni az intézményeket ilyen típusú funkció kialakításában, megszervezésében.

A tudásszolgáltatás mindazokkal a tudományterületekkel és foglalkozásokkal kapcsolatban áll, amelyekben az ismeretekkel, a tudással, az információval foglalkoznak. Érinti a könyvtárakat, levéltárakat, a képzéssel foglalkozókat stb. Fogalmilag közeli kapcsolatban áll a tudásmenedzsmenttel, az információs menedzsmenttel, a stratégiai (célorientált) tanulással.

A könyv első részében hét fejezet található: definiálja a fogalmat, bemutatja a kapcsolódási pontjait, jellemzi és összehasonlítja a hagyományos végzettséget a képesítést adó foglalkozásokkal, s javaslatot tesz a tudásfejlesztés és tudásmegosztás bevezetésére valamennyi intézményben, szervezetben. A munka második részében a tudásfejlesztés és tudásmegosztás (KD/KS) intézményi, szervezési teendőivel foglalkozik a szerző, aki egyébként egy New York-i vezetőképző iskola irányítója, korábban pedig a Szakkönyvtárosok Egyesületének elnöke volt (ez magyarázza az SLA működéséből vett sok példát).

A könyv nem elvont elméleti fejtegetésekkel magyarázza a knowledge service lényegét, hanem praktikus szempontokat követ, gyakran alkalmaz az egyes fejezetek között hosszas idézeteket a szakkönyvtárosok egyesületének állásfoglalásaiból (pl. stratégiai tervek, képzési terv, szakmai kompetencia meghatározása), s a személyzet képzésének adott intézményen belüli megszervezésére és a hasonló intézmények közötti képzési formák kialakítására ösztönöz.

Elektronikus folyóirat; Folyóirat; Folyóiratárak; Folyóiratkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké
Tenopir, Carol – King, Donald W.

Towards electronic journals : realities for scientists, librarians, and publishers / Carol Tenopir and Donald W. King. – Washington : SLA Publishing, 2000. – XXII, 488 p. ; 23 cm. – ISBN 0-87111-507-7

Raktári jelzet: 3-13194

Ebben a vaskos kötetben, amelynek alcíme: *A realitásokról kutatóknak, könyvtárosoknak és kiadóknak*, két jeles szerző tekinti át az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatos legváltozatosabb kérdéseket a gazdag szakirodalom, különböző vizsgálatok és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

saját publikációs és oktatási munkásságuk alapján. Ahogy írják, az volt a céljuk, hogy az e-folyóiratok előállítói, kiadói, közvetítői és felhasználói jobban megértsék egymás szempontjait, céljait, szerepét és munkamódszereit. A kötetben egy-egy, több fejezetet átfogó blokk foglalkozik a kutatók, a könyvtárak és a kiadók részvételével az elektronikus publikálási folyamatban (2., 3. és 4. rész). A kutatók részvételét áttekintve a kutatók többféle szerepéről (szerzők, olvasók és lektorok), a tudományos közlemények szerzőségének kérdésköréről, a tudományos folyóiratok olvasóközönségéről és az információkeresési-olvasási szokásokról esik szó. A könyvtárak részvétele részben a könyvtári használatról és annak gazdaságossági kérdéseiről olvashatunk. A kiadók részvétele sok-sok adattal és ténnyel szolgál a kiadási tevékenység, a költségek, az árképzés és a finanszírozás területéről. A záró, 5. rész az elektronikus publikálás összefoglaló címet kapta. Ebben az elektronikus publikálásra való áttérés több tucat szempontjára térnek ki a szerzők, majd az internet gazdasági kérdéseivel, az elektronikus folyóiratkiadás költségeivel (a trendekkel és a „gyenge pontokkal") és az árképzéssel (többek között a beindítás és a működés beruházásigényével) foglalkoznak. A nyitó fejezetben természetesen megírták a tudományos folyóiratok és – ez utóbbit főként saját tapasztalataik alapján – az elektronikus folyóiratkiadás rövid történetét.

Adatvédelem

Ticher, Paul

Data protection for library and information services / Paul Ticher. – London : Aslib IMI, cop. 2001. – XI, 131 p. ; 20 cm. – (The Aslib know how guides). – ISBN 0-85142-467-8

Raktári jelzet: 2-10558

Az 1998-ban született adatvédelmi törvény keretet biztosított a különböző szervezetek számára az adatok gyűjtéséhez és kezeléséhez. A törvény természetesen befolyásolta a könyvtári és információs intézmények gyakorlatát is. A „Know How Guide" sorozatban megjelent kötet az adatvédelem kérdéseinek könyvtári vonatkozását taglalja. A jogi kérdéseket közérthető magyarázatok után esettanulmányokkal illusztrálja. A könyv szerkezete: Személyes adatok; Az adatvédelem 8 alapelve; Ki felel az adatok védelméért; Tájékozódás az adatokról; Mikor szükséges közmegegyezés; A túl személyes adatok kezelése; Jog saját adataink megtekintésére; Korlátozások a közvetlen marketing felhasználásban; Egyéb jogi szempontok; Adatbiztonság; Ki mihez férhet hozzá; Milyen adatok adhatók ki külföldre; Néhány különleges eset bemutatása; Büntető szankciók; Az adatvédelmi biztos stb. A sorozat ismerői tudják, hogy a sorozat karcsú köteteiben a témához kapcsolódó hasznos olvasnivalókat, praktikus információs helyeket, címeket is találnak, s hasznos információt tartalmaznak a függelékben olvasható dokumentumok is.

Enciklopédia, lexikon; Tudománytörténet

Tous les savoirs du monde : Encyclopédies et bibliotheques, de Sumer au XXIe siecle / sous la direction de Roland Schaer. – [Paris] : Bibliothèque nationale de France : Flammarion, cop. 1996. – 495 p. : ill. ; 30 cm. – ISBN 2-7177-1977-6. ISBN 2-08-010217-6

Raktári jelzet: 4-11057

A könyv alapjául a Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France) azonos című, nagyszabású kiállítása szolgált, amelyet a könyvtár új, François Mitterrand nevét viselő épületének megnyitása alkalmából rendeztek 1997 elején.

A kiállítás az enciklopédikus gyűjtés és rendszerezés történetét kíséri végig az írásbeliség kezdetétől napjainkig. A művek két nagy csoportra oszthatók: szerkesztői vállalkozásokra, amelyek a tudást egyetlen könyvbe szerették volna sűríteni, valamint könyvtárakra, amelyek a világ összes tudását egyetlen helyen szerették volna bemutatni. A szándék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ugyanaz: összegyűjteni, rendszerezni, majd mások számára hozzáférhetővé tenni a tudást. A történeti áttekintés az ókori könyvtáraktól a középkori kolostorokig, a műgyűjtő uralkodók kincseitől a francia felvilágosodáson át napjaink elektronikus korszakáig nyúlik, miközben a szerzők filozófiai-filológiai kontextusban is elemzik az „enciklopédizmus" fogalmát.

A Bibliothèque nationale de France új épülete ambíciózus módon viszi tovább az enciklopédikus hagyományt. A diszciplinák kiterjesztése a humán és társadalomtudományoktól a természet- és gazdaságtudományokig, a tudományterületek szerinti rendszerezés, az olvasók új, szélesebb rétegei felé nyitás minden eddiginél jobban megerősíti a könyvtár országos és nyilvános szerepét. Az új információs technológiák, adattárolási formák és hálózatok soha nem tapasztalt mértékű ismeretfelhalmozást és -áramlást tesznek lehetővé, meghatározó szerepet játszva a könyvtárak átalakulásában, a tudáshoz való egyetemes hozzáférés biztosításában. A könyv utolsó fejezetei már olyan fogalmakat tárgyalnak filozófiai alapossággal, mint virtuális könyvtár, interaktív szövegek, digitalizálás, felvillantva ezzel a könyvtártudomány, a könyvtárak szerepének új értelmezéseit.

A kiállítás nemcsak a BnF saját könyveire, valamint más, Franciaországban található gyűjteményekre korlátozódott, hanem további 10 európai ország könyvtáraiból és múzeumaiból kölcsönkapott anyagokat is felvonultatott. A közel 600 eredeti dokumentum az egyetemes kultúrtörténet 5000 évét öleli fel. A könyv részletesen tárgyalja és jegyzetekkel ellátott képillusztrációkkal örökíti meg a gazdag anyagot.

Dokumentumleírási szabályzat (forma); Elektronikus dokumentum; Hangfelvétel; Mikroforma; Térkép; Videokazetta

Weber, Mary Beth

Cataloging nonprint and Internet resources : a how-to-do-it manual for librarians / Mary Beth Weber. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 2002. – XXI, 379 p. : ill. ; 28 cm. – (How-to-do-it manuals for librarians ; 113.). – ISBN 1-55570-435-2

Raktári jelzet: 4-11082

Ez a kézikönyv a nem nyomtatott és az internetes források katalogizálásához ad igen részletes, példákkal bőven illusztrált útmutatót a feldolgozó könyvtárosok kezébe az AACR2R és a USMARC alapján. Fejezetei a következő publikációtípusok katalogizálását segítik: kartográfiai anyagok; hangzóanyagok; mozgófilmek és videodokumentumok; elektronikus dokumentumok, készletek; mikroformák; Internet források. Utolsó fejezete a metaadat- és a MARC-formátumokat hasonlítja össze. Az egyes fejezetek nemcsak a bibliográfiai leírással, hanem az egységesített besorolási adatok megválasztásával, az ún. tételszerkesztéssel is foglalkoznak.

A Budapesti Könyvfesztiválon leadott szavazatok alapján az Országos Széchényi Könyvtár nyerte el a *„Kincsek a nemzet könyvtárából" című díszalbumával a Szép Magyar Könyv 2002. verseny közönségdíját. A díjat az Ünnepi Könyvhét nyitó napján adják át a könyvtárnak. (Kiss Barbara híradása. OSZK levelezési fórum. 2003. jún. 6.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Tudománymetria, bibliometria

lásd 72

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

03/001

WIENHOLZ, Heike: Zwischen Polarexpedition und dänischem Sommer. 19th Polar Libraries Colloquy in Kopenhagen = Bibliotheksdienst. 36.Jg. 2002. 8/9.no. 1005-1012.p.

A sarkvidéki könyvtárosok 19. értekezlete Koppenhágában

Együttműködés -nemzetközi; Konferencia -nemzetközi; Könyvtárügy

A skandináv országok könyvtári együttműködésének régi hagyományai vannak. A háború után a Scandia-terv célja a ritkán használt kül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

földi irodalom beszerzésének és használatának ésszerűsítése volt, a többszörös beszerzés elkerülése érdekében a művek hozzáférhetővé tétele valamennyi skandináv ország részére. A Scandia-terv egyik részterületeként jött létre a külföldi folyóiratok közös katalógusa, a Nordic Union Catalogue of Serials (NOSP). Ennek továbbfejlesztett változata ma is funkcionál: bázisát időközben kiterjesztették a helyi folyóiratokra is, a 90-es évek végétől pedig a baltikumi könyvtárak állományát is tartalmazza, adatai már interneten keresztül is hozzáférhetők. Üzemeltetője 1993 óta az Oszlói Nemzeti Könyvtár.

A skandináv országok közötti könyvtári együttműködést elősegítik a közös szervezetek. Már 1947-ben létrehozták az Északi Könyvtáros Egyesületek Szövetségét (NVFB), amely az összes skandináviai tudományos könyvtárosi egyesület csúcsszerve, s melyhez számos együttműködési kezdeményezés fűződik. Legjelentősebb közülük a Norfi terv, melynek központjában a skandináv államok közötti könyvtárközi kölcsönzés ingyenességének garantálása áll. – Más jellegű szervezet az 1976-ban alapított Nordinfo, mely az Északi Minisztertanács irányítása alatt áll, mint virtuális szakértői központ működik, (vezetői grémiumának és titkárságának Helsinki a székhelye), célja a tudományos információ és dokumentáció terén való együttműködés támogatása.

A Nordinfo által támogatott projektek közül a legjelentősebb a „Tudomány és Kutatás Északi Virtuális Könyvtára". (Ennek előzménye a már lezárult Nordic Electonic Library Project – Nordelib – volt.) A törekvések elsődleges célja, hogy biztosítsák a nehezebben hozzáférhető dokumentumokhoz való ingyenes hozzájutást, abból kiindulva, hogy az információhoz való szabad hozzáférés az északi jóléti államok filozófiája szerint minden állampolgárnak alapvető joga. A digitális dokumentumok visszakeresési módszereinek kidolgozására egy dán-svéd projekt kapott megbízást (Nordic Net Centre of Excellence for Networked-Based Information Services), a megőrzés kérdéseivel a Norvég Nemzeti Könyvtár északra kihelyezett letéti könyvtára foglalkozik, (Nordic Centre of Excellence for Digital Handling of National Collections), az elektronikus publikálás fejlesztésének problémájával pedig – a könyvtárak, az információszolgáltatók és a kiadók bevonásával – egy finnországi projekt (Nordic Centre of Excellence in Electonic Publishing, NordEP.)

Ugyancsak a Nordinfo finanszírozta a Nordic Web Index (NWI) projektet, (1996-1998), melynek a célja az volt, hogy az állampolgárok részére egy nemkommerciális internet keresőszolgálatot nyújtson, megteremtse az „északi internetforrások nemzeti katalógusát".

A Nordinfo által jelenleg támogatott 32 projekt közül kiemelkedik a Skandináv Összkatalógus és a digitális folyóirat-könyvtár. A Scandinavian Virtual Union Catalogue (SVUC) 1999 óta interneten elérhető formában tartalmazza valamennyi északi ország nemzeti katalógusának anyagát. Speciális keresőrendszere figyelembe veszi a különböző északi nyelvek szemantikai sajátságait is. Az északi folyóiratok digitális könyvtára – Tiden – létrehozásán 1998 óta dolgoznak. Eddig az 1640-1860 közötti időszak 60 mértékadó északi újságának teljes szöveganyagát tették hozzáférhetővé, többnyire mikrofiche kiadások alapján, a skandináv nemzeti könyvtárak anyagára támaszkodva. Az időhatárt most a legújabb korra is kiterjesztik: mivel Finnországban és Norvégiában több folyóirat kiadó átengedte a digitális forma felhasználási jogát a könyvtáraknak, a Tiden újabban már 1990-től is hozzáférhetővé tesz folyóiratokat.

Minden északi országnak saját nemzeti kereső hálózata van, ezeket a Nordunet köti össze egymással. Az információkereső technika jobbítása érdekében jelenleg ennek továbbfejlesztett változatán, a Nordunet2-n dolgoznak.

(Katsányi Sándor)

lásd még 7

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzeti könyvtárügy

03/002

LANDSVERK, Thor Arne: Litt fag- og forskningsbibliotekstatistikk 1992-2001 = Synopsis. 33.arg. 2002. 5.no. 246-250.p.

Néhány statisztikai adat Norvégia egyetemi-, szak-, és tudományos könyvtárairól

Általános tudományos könyvtár; Egyetemi könyvtár; Statisztika [forma]; Szakkönyvtár

2001-ben a norvég könyvtárak (352 egység) közel 3,9 millió kölcsönzést végzett (58%-os növekedés); ezek közül 600 ezer könyvtárközi, 3,3 millió pedig helyi kölcsönzés volt. A teljes gyűjtemény közel 18,75 millió kötet (28%-os növekedés), az alkalmazottak száma 1904 volt (29%-os növekedés). A könyvtárak összes kiadása 952 norvég koronát tett ki, amiből 470 milliót a fizetésekre, 240 milliót állománygyarapításra fordítottak. A folyóiratok száma csak 6,3%-al növekedett 1992 óta. Az elektronikus folyóiratcímek száma összesen 33 ezer volt 2001-ben. A vizsgált tíz évben az elektronikus források használata jelentősen növekedett, a nyomtatott állomány kölcsönzése viszont stagnált. A könyvtárközi kölcsönzések száma 1997-től 19%-kal, 2001-2002-től pedig 22,6%-kal emelkedett. A produktivitás mutatói folyamatosan javultak a vizsgált időszakban.

(Autoref.)

03/003

HEJHÁLKOVÁ, Marta – RICHTER, Vít: Stav připojení knihoven České republiky k Internetu v závěru roku 2001 = Čtenář. 54.roč. 2002. 9.no. 249-254.p.

A könyvtárak internet-hozzáférésének helyzete Csehországban 2001 végén

Számítógép-hálózat

Csehországban 1997-hez hasonlóan 2001 végén is felmérték, hogy az ország könyvtárai milyen arányban létesítettek már kapcsolatot az internettel. A web-kérdőíveket 1144 különböző típusú könyvtáraknak-információs központoknak küldték ki. Közülük kereken 200 intézmény küldött nemleges választ, 946 pedig érdemit. A felmérés az alábbi pozitívumokat állapíthatta meg:

1. 1997 óta a könyvtárak és információs központok számítógépes eszköztára és internethez való hozzáférése – mondhatni – igen dinamikusan fejlődött.
2. A személyi számítógépek száma valamennyi könyvtártípusban megkétszereződött.
3. Felettébb gyorsan nőtt (különösen a nyilvános könyvtárakban) a belső számítógépi hálózattal való ellátottság.
4. Az 1100 internet-kapcsolattal rendelkező intézmény ugyancsak dinamikus fejlődést tükröz. (Még kb. 5 ezer falusi könyvtárat kell majd az internetbe bekapcsolni.)
5. A könyvtárak jelentős mértékben specializált könyvtári számítógépi rendszereket működtetnek.

   A felmérés tanúsága szerint akadnak problémák is az „internetesítési" folyamatban. Ezek:

   a) Elég jelentős számú községi és kisvárosi könyvtár normál telefonvonalon csatlakozik az internethez, ami nem tesz lehetővé megbízható és gyors kapcsolatot.
   b) Nagy akadályt jelent a használati díjak drágasága.
   c) Községekben és kisvárosokban elégtelen a hozztáférési idő: bennük az esti órákban és a vasár- és ünnepnapokon nem lehet internetezni.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/004

PONCÉ, Florence: Échanges et transferts: les bibliothèques publiques françaises sur la scene internationale = Bull.Bibl.Fr. 47.tom. 2002. 5.no. 62-73.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia közkönyvtárak nemzetközi kapcsolatai a szakmai tapasztalatcsere előmozdítására

Közművelődési könyvtár; Tapasztalatcsere

A múlt év májusában Moszkvába és Szentpétervárra látogatott a francia könyvtárosok egy csoportja, hogy kicseréljék tapasztalataikat a közkönyvtárak finanszírozási, különösen az államnak a közművelődési könyvtárakat segítő pénzügyi gyakorlatáról.

A találkozón a franciák virtuális látogatásra hívták orosz kollégáikat az újjáépített toulouse-i, limoge-i, St. Quentin-i könyvtárakba. A fotók mély benyomást keltettek az orosz könyvtárosokban, talán el is bátortalanították őket, hiszen ha szakmaszeretetükkel, odaadásukkal képesek is csodákra, lehetőségeikben messze elmaradnak a franciákétól. A franciák ennek kapcsán vették sorra mindazokat a nagy, könyvtári változásokat, amelyek országukban az utóbbi évtizedekben történtek. Mindez a könyvtári épületek, az írott nemzeti örökség, a szakmai gyakorlatok és kapcsolatok, cserelátogatások, valamint a kölcsönös tapasztalatcseréket érintette.

Az épületek felújításának megvalósítását elősegítette az „Építészek és könyvtárak" c. tanácskozás éppúgy, mint a Pompidou Központ új szárnyainak megnyitása, a nagy nemzetközi projectek megismerése és Québec, Bécs, Marokkó stb. impozáns könyvtárépületeinek látogatása, funkcióinak elemzése. Természetesen mindez nem valósulhatott volna meg a francia állam anyagi szerepvállalása nélkül, hiszen a majd kétszáz beruházáshoz 40 %-os költséggel járultak hozzá.

Az írott nemzeti örökség értékének és állományának megőrzése, a könyvtár és a könyvtárosok társadalmi szerepének és megbecsülésének kérdései a könyvtár falain belül és kívül játszódnak a szakemberek munkája, cselekedetei, gyermekekkel, börtönlakókkal, kórházi ápoltakkal és a társadalom minden rétegével kialakított kapcsolataikban.

A szakmai gyakorlatok és tapasztalatcserék iránti igény olyan nagy, hogy a BNF és a BPI nem tudják valamennyi kérést kielégíteni annak ellenére, hogy évente több mint 300 külföldi könyvtárost fogadnak. Ezért témánként több napos, szakmai konferenciákat, közös gyakorlatokat szerveznek. Egyik ilyen legutóbb 2002. okt. 7-25. között zajlott a restaurátorok számára. Az egyéb gyakorlatokon elsősorban a fejlődő országok számára kívánnak szakembereket képezni.

Előtérbe kerültek a tapasztalatcserék, mert ezek mindkét fél számára gyümölcsözőek. Franciaország a kölcsönösség jegyében éppen a közelmúltban alakított ki kapcsolatot Németországgal, Oroszországgal és Finnországgal. Mindezek megerősítik az egyes országok szerepét az IFLA szakcsoportjaiban is.

Konzultálásra érdemes helyek:

- http://www.libraries.fi
- http://www.cfifla.asso.fr

(Pajor Enikő)

Együttműködés

03/005

GENONI, Paul: Distributed national collections. Concept and reality in two countries = Alexandria. 14.vol. 2002. 2.no. 103-115.p. Bibliogr.

Megosztott nemzeti gyűjtemények. A koncepció és a valóság két ország (Ausztrália és az Egyesült Királyság) gyakorlatában.

Egybehangolt állományalakítás; Könyvtári hálózat; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Az országos erőforrások maximális kihasználása érdekében az ún. „megosztott országos gyűjtemé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek" program keretében a British Library megállapodásokra törekszik más könyvtárakkal speciális tárgyköri gyűjtemények létrehozására. A 80-as évek végén és a 90-es években egy hasonló programot javasoltak Ausztráliában is (Distributed National Collection, DNC), amelynek fő szószólója a nemzeti könyvtár (NLA) volt. Megvizsgálták a Conspectus tervet, és a nemzeti könyvtárban irodát állítottak fel a DNC számára. Ám a program, különféle okok miatt, kudarcba fulladt: a Conspectus használhatatlannak bizonyult, az NLA-nak csökkentenie kellett a saját gyarapítását, és a pénzügyi megszorítások sok könyvtárt arra kényszerítettek, hogy a saját érdekeit tartsa szem előtt. Az Egyesült Királyságban a British Library és a felsőoktatási finanszírozási tanácsok (Higher Education Funding Councils) vállalták az együttműködéses állománygyarapítás felelősségét. Ebben az országban nagyobb esély volt a sikerre – például a felelős tanácsok függetlenek a fő résztvevőktől –, míg Ausztráliában ez a felelősség a Nemzeti Könyvtárra hárult; az Egyesült Királyságban a tudományos könyvtárak hálózata jobban ki van építve; és a BLDSC léte is igen hasznos. Ennek ellenére nagyok a kihívások, például a projektvezetés bonyolultsága, a program beindításának időigénye, a résztvevők elkötelezettsége, és a használók jóváhagyása.

(Autoref. alapján)

03/006

GIORDANO, Tommaso: Library co-operation on ICT in Italy: an overview = Program. 36.vol. 2002. 3.no. 144-151.p. Bibliogr.

Információtechnológia-használat és könyvtári együttműködés Olaszországban

Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Számítógépesítés; Számítógép-hálózat

A cikk az információs és kommunikációs technológia állapotát vizsgálja az olasz könyvtárakban, különös tekintettel a könyvtári hálózatokra és a digitalizálási együttműködésre. Válaszként a szaporodó kihívásokra az elmúlt években az olasz könyvtárügy komoly erőfeszítéseket tett a nyilvános szolgáltatások és az oktatási rendszer korszerűsítésére. A cikk részterületek szerint tekinti át az információtechnológia történetét és használatát az olasz könyvtárakban.

(Autoref.)

03/007

WIENHOLZ, Heike: Vom Scandia-Plan zur Virtuellen Nordischen Bibliothek. Die Zusammenarbeit im Bibliotheks- und Informationsbereich = BuB. 54.Jg. 2002. 7/8.no. 504-508.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

A Scandia-tervtől a virtuális skandináv könyvtárig. A skandináv könyvtárak együttműködése

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -nemzetközi; Központi katalógus -online; számítógép-hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

A sajátos problémáikról rendszeresen tanácskozó sarkköri könyvtárak 2002 júniusában tartották Dániában 19. kollokviumukat. A megbeszélésen, melynek központi témája az online kapcsolatok szerepe volt, 15 ország képviselői vettek részt.

A *Finn-Lappföld*ről, közelebbről Rovaniemi-ből érkező könyvtárosok arról számoltak be, hogy a régió 12 közkönyvtárát és a város politechnikai főiskolájának könyvtárát az AURORA nevű hálózat köti össze, ennek segítségével néhány könyvtár biztosította olvasói számára az interneten keresztül igényelt könyvek díjtalan lakásra szállítását. Jelenleg annak a kísérletezése folyik, hogy hogyan lehet az anyagot a hosszú és hónapokon át nehezen járható utakon át a leggyorsabban célba juttatni. Az AURORA-nak különleges jelentőséget ad az a körülmény, hogy a főiskola számos hallgatója a Rovaniemitől igen messze lakik, és „e-learning" oktatási formában vesz részt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az *alaszkai* Anchorage egyetemi könyvtárának képviselője arról számolt be, hogy sikerült kilenc különböző könyvtárat egy fedél alá hozniuk, és az ARLIS hálózat segítségével online információt tudnak adni Alaszka geológiájáról, gazdaságáról, etnikumairól és kultúrájáról.

Norvégia egyik legészakibb településén, Tromsoban működik a Norvég Sarkkutató Intézet. Az intézmény könyvtárosa arról számolt be, hogy náluk a sarkköri vonatkozású anyagot külön nem tárják fel, viszont a nemzeti online katalóguson, a BIBSYS-en és a SAMBOK-on keresztül ez a teljes anyagból ez elérhető és lokalizálható. Az oszlói nemzeti könyvtár fotó- és képgyűjteményének egy része szintén elérhető digitalizált formában, így pl. Nansen és Amunkdsen sarkköri expedíciójának gazdag anyaga is, a tromsoi múzeum pedig ugyancsak gazdag – sarkköri vonatkozású – képanyag megtekintésére nyújt digitalizált formában módot. A leggazdagabb sarkköri képanyagot a Dán Sarkkutatási Központ adatbankja nyújtja, ugyancsak online elérhető módon.

A *Spitzbergák*on, Svalbard-ban egyetem működik, itt van a világ legészakibb könyvtára. A vidék zord és kietlen, az egyetemet mégis számos külföldi hallgató látogatja, akik geológiát, biológiát vagy más természettudományt tanulnak itt, átlagosan egy éven át. Ennek következtében a világ legészakibb könyvtárának oldott nemzetközi légköre van. (A szigetnek nem volt őslakossága, a jegesmedvék annyira elszaporodtak, hogy a könyvtárosok a bekerített települést csak fegyverrel hagyhatják el.)

Az 55 ezer lakosú *Grönland* fővárosában, Nuukban (korábbi neve: Godthab) két könyvtár van: a nemzeti (mely egyúttal közművelődési is) és az egyetemi. A nemzeti könyvtárat 1925-ben alapították, jelenleg 56 ezer kötete van. A főiskola 1989-ben nyerte el az egyetemi státust, egy faházban működő könyvtárának állománya 18 500 kötet. Grönlandban 1956-ban állt munkába először képzett könyvtáros, a pályakezdők ma is külföldön, leginkább Koppenhágában szerzik meg könyvtárosi képesítésüket. A könyvtárosság itt úttörő munka és hivatás: a könyvek és az internetes szolgáltatások hozzájárulnak a helyi értelmiség kialakításához, másrészt a világ nagyrészt a könyvtár internetes szolgáltatásain, pl. a Groendlandica gyűjtemény anyagán keresztül alakíthat elmélyültebb és reálisabb képet Grönlandról.

A *szibériai*, közelebbről a novoszibirszki egyetemi könyvtárban összegyűjtött sarkköri vonatkozású anyag a kívülállók számára elérhetetlen. Ennek nem nyelvi akadályai vannak, és már nem is az információk titkos kezelése, mint a szovjet korszakban történt, hanem – a konferencián részt vevő könyvtáros közlése szerint – hiányoznak a digitalizálás szükséges anyagi feltételek.

A Colorado Egyetem Sarkköri Kutatóintézetének képviselője arra hívta fel a figyelmet, hogy miközben egyre több pénzt áldozunk nagyvonalú és korszerű könyvtárak építésére, a távolságot nem ismerő elektronikus szolgálatok azt eredményezik, hogy a használók már alig lépnek be ezekbe az épületekbe. (Nem csak a Lappföldön, ahol a rovaniemi könyvtár egy napi utazásnyira van, hanem a coloradoi egyetemen is.) A saját könyvtárában végzett mérések azt mutatják, hogy a hallgatók már csak az online elérhető folyóiratcikkeket használják munkájukhoz, más cikk és főként más dokumentumtípus már szóba sem kerül náluk. „Hogyan reagáljunk erre mi könyvtárosok? Milyen következtetést vonjunk le munkánkra vonatkozólag?" – kérdezte, de kérdései a vita után is nyitottak maradtak.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/008

WOODWARD, Hazel: Licensing e-journals: UK style = Ser.Libr. 42.vol. 2002. 1/2.no. 135-141.p.

Konzorcium e-folyóiratok használatára

Együttműködés belföldi; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Egyesült Királyságban a felsőoktatási és a továbbképzési finanszírozási tanácsok (HE/FE Funding Council) feladata a 16 éven felüli korosztály oktatási intézményeinek fenntartása és fejlesztése, de ők finanszírozzák az információellátásért és az információs technológiai fejlesztésekért felelős JISC (Joint Information Services Committee, az információs szolgáltatások közös testület) tevékenységét is. A JISC több bizottságból áll, és fő feladata, hogy biztosítsa az információs technológiának az oktatásban és a kutatásban való innovatív használatát.
A JISC négy nagy területre koncentrál: működteti a felsőoktatás számára a SuperJANET-hálózatot; különböző kutatási és fejlesztési programokat finanszíroz (eLib Programme, Managed Learning Environment stb.); tájékoztatást, technikai segítséget és oktatási szolgáltatást nyújt; valamint biztosítja az elektronikus dokumentum-ellátás infrastruktúráját a közösen épített országos elektronikus gyűjteményen (Distributed National Electronic Resource, DNER) keresztül.
A DNER (http://www.jisc.ac.uk/dner/) a JISC fejlesztési elképzeléseinek megvalósulása, egy olyan elektronikus gyűjtemény, amelyhez kiegészítő szolgáltatások is járulnak. Ugyanakkor egy együttműködési stratégia is, amelynek része egy hároméves gyűjtési stratégia (a térítések rendszeréről, az állományépítésről, a licensz-feltételekről és a megőrzés elveiről). A DNER gyűjteményi részlege (collection team) húszmillió dolláros költségvetéssel rendelkezik, és nyolc munkacsoportban tevékenykedik, amelyek 206 gyűjteményt, több mint 5000 folyóirat-címet, két e-print szervert, több mint ötven keresőeszközt, index-adatbázisokat, központi katalógusokat (COPAC stb.) és közel negyedmillió képet gondoznak és kezelnek.

A licencekkel kapcsolatos országos szintű kezdeményezést (National Electronic Site Licence Initiative, NESLI, http://www.nesli.ac.uk/), amely a DNER folyóirat-munkacsoportjának felügyelete alá tartozik, 1999-ben hozták létre. Feladata az elektronikus folyóiratok központi szolgáltatása a felsőoktatás számára és a kiadókkal folytatott tárgyalások lebonyolítása. A NESLI voltaképpen a felsőoktatási könyvtárak laza konzorciuma: a központi lebonyolítás mellett a tagkönyvtárak maguk dönthetik el, bekapcsolódnak-e az adott előfizetésbe. (Kezdetben 180 tagja volt, jelenleg már több mint 300.) A napi teendőket egy ún. managing agent látja el (a manchesteri egyetem és a Swets Blackwell cég konzorciuma), a tárgyalásoktól a technikai teendőkig (jelenleg tizennyolc kiadóval és százhúsz könyvtárral áll kapcsolatban). MARC-rekordokat is biztosít a folyóiratcímekről, statisztikai adatokat gyűjt, és kapcsolatot tart hasonló szervezetekkel is (ARL, ICOLC).

2000 folyamán a brit folyóirat-munkacsoport kezdeményezte a NESLI értékelését. A vizsgálati eredmények azt igazolták, hogy a licencekről való közös tárgyalás és a mintalicencek (http://www.nesli.ac.uk/neslilicence.html/) létrehozása jó megoldás volt, bár néhány területen akadtak problémák (túl hosszú és bonyolult a tárgyalási szakasz, némelyik szerződés nem volt mindenki számára kedvező stb.). A munkacsoport folyamatosan foglalkozik ezekkel a kérdésekkel.

A NESLI működésének második szakaszában a saját állomány építését és a rendszergazdai feladatok külső céggel történő elvégeztetését tűzi ki céljául, továbbá szorosabb együttműködésre törekszik más

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyesült királyságbeli, különösen a regionális és szakterületi konzorciumokkal.

(Hegyközi Ilona)

lásd még 4-5, 44, 88

Jogi szabályozás

03/009

BAKOWSKA, Ewa: Legal deposit in Poland: law and practice = Slav.East Eur.Inf.Res. 3.vol. 2002. 1.no. 3-19.p. Bibliogr. 23 tétel.

A kötelespéldány-rendszer Lengyelországban: törvény és gyakorlat

Kötelespéldány

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Lengyelországban a kötelespéldány hagyományai a 18. században gyökereznek. A kommunista rendszer szigorúan szabályozta a velük kapcsolatos kötelezettségeket. Az 1989-es politikai változások nyomán ugrásszerűen megnőtt a kiadványok száma, ami komoly problémát jelentett a letéti könyvtáraknak. A 90-es években hozott új törvényeknek nem sikerült stabilizálniuk a helyzetet. A kiadókat a költségek riasztják vissza, miközben a kiskönyvtárakat elárasztják az olyan kiadványok, amelyeket nem tudnak feldolgozni és tárolni. Mivel sok kiadó nem tartja be a törvényt, igen sok kiadvány nem kerül bejelentésre. Ez természetesen negatív hatással van a nemzeti bibliográfiákra. Újabban Lengyelország két nemzeti könyvtára együttműködésbe kezdett a probléma megoldására.

(Autoref.)

03/010

NUYS, Carol Van: PARADIGMA – PliktAvlevRing Av DIGitalt MAteriale = Synopsis. 33.arg. 2002. 4.no. 203-208.p.

Res. angol nyelven

PARADIGMA – az elektronikus publikációk kötelespéldány-rendszerének szabályozása Norvégiában

Elektronikus publikáció; Kötelespéldány

A norvég Nemzeti Könyvtár Paradigma projektjének (http://www.nb.no/paradigma) célja a norvég internetes dokumentumok kötelespéldány-rendszerének kidolgozása az 1989. jún. 9-i 32.sz. törvény alapján, amely előírja a nyilvánosan hozzáférhető dokumentumok kötelező letétbe helyezését. A törvény minden dokumentumtípusra kitér, így az elektronikus dokumentumokra is. Néhány kihívás a megoldandó feladatok közül: olyan keresőgép kifejlesztése, amely nemcsak a „.no" domain nevek alól tudja kikeresni a dokumentumokat, hanem más, Norvégiához kapcsolódó domain nevek alól is; azoknak az adatbázisoknak és dokumentumoknak az összegyűjtése, amelyekkel kapcsolatban meg kell egyezni az előállítókkal a letétbe helyezés és az egyéb eljárások feltételeiről. A Paradigma projektet még két és fél évig szeretnék folytatni. Remélik, hogy addigra az elektronikus dokumentumok kötelező letétbe helyezése a rutin-munkafolyamatok integráns részévé válik.

(Autoref. alapján)

lásd még 28

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosi hivatás

03/011

KOSMAN, Janina: Kodeks bibliotekrskiej etyki na Łotwie = Biblikotekarz. 2002. 7/8.no. 13-14.p.

Könyvtárosetikai kódex Lettországban

Könyvtárosetika

A lett könyvtáros egyesület 2001. november 21-én fogadta el a könyvtárosok etikai kódexét. Ez tulajdonképpen olyan alapelvek gyűjteménye, amelyet úgy célszerű betartani, hogy minden könyvtár „testre szabottá" igazítja egyes pontjait.

Ezek a pontok a következők:

1. A szakma szeretete és a könyvtárnak mint a társadalmi fejlődés intézményének elismerése.
2. A társadalmi szerepkör eredményesebb betöltéséhez és a társadalmi presztízs emeléséhez való hozzájárulás.
3. A saját intézmény iránti elkötelezettség, egyetértés a benne érvényesülő intézményi politikával és működéssel.
4. Nyerészkedési tilalom a könyvtár állományával és szolgáltatásaival kapcsolatban.
5. A szakmai egyesületek támogatása, s munkájukba való bekapcsolódás.
6. A munkahely működésének tökéletesítésében való részvétel.
7. A személyiségfejlesztés és a szakmai továbbképzés kötelezettsége.
8. A saját könyvtár információvagyonának védelme és buzdítás annak használatára.
9. A munkaköri hatályos normatívák betartása.
10. A könyvtári és információellátás közben az objektivitás és a szakszerűség érvényesítése.
11. Tilos a cenzúrázás, a vallási, politikai, társadalmi és faji részrehajlás.
12. Az információhasználati szabadság a szólásszabadság egyik válfajának értelmezendő.
13. Kötelezettség a „minden oldalú" olvasó-kiszolgálás.
14. Az olvasószolgálat diszkréciót biztosító munkahely.
15. Kollegiálisnak kell lenni.
16. A kollégákkal meg kell osztani a szakmai tudást az eredményesebb működés érdekében.
17. Respektálni kell az intellektuális szabadságot.

(Futala Tibor)

03/012

MICHEL, Jean – MEYRIAT, Jean: La certification des professionnels de l'information et documentation en France et dans l'Union Européenne = Doc.Bibl. 48.vol. 2002. 1.no. 19-26.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Információs szakemberek szakvizsgája Franciaországban és az Európai Unióban

Dokumentáció -felsőfokú; Minősítés

Franciaországban 1992 óta a dokumentációs, információs szakemberek számára speciális, bizonyítvánnyal igazolt minősítési eljárást kezdeményeztek, melynek valódi elindítója 1994-től a „Dokumentációs és Információs Szakemberek Egyesülete," az ADBS (Association des professionnels de l'information et de la documentation) nevéhez fűződik. Napjainkban e munkafolyamatot az európai országok számára példaértékűnek tekinthetjük. Mostantól kétszeresére, de akár háromszorosára kellene növelni az ilyen bizonyítvánnyal rendelkezők számát. Ehhez meg kellene győzni a szakembereket ennek fontosságáról és mind magát a folyamatot, mind magát a bizonyítványt eurokompatibilissá tenni.

Az információs társadalomban minden bizonyítványnak megvan a maga helye és szerepe. Egyre inkább versenyerőnek számít abban az értelemben, hogy a munkaadót mintegy előzetesen biztosítja a munkavállaló személyének minőségi szaktudásáról

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és képességeiről. A jelen esetben a bizonyítvány azt igazolja, hogy egy adott személy képes egy meghatározott szakmai feladat, szakmai aktivitás elvégzésére. Ez egyaránt jelenti a bármilyen képzési formában szerzett elméleti és gyakorlati ismereteit, ösztönös érzékét és tudatos szakmai önképzését. A bizonyítvány természetesen nem garantál tulajdonosának végleges munkahelyet, de annak bizonyosságát igen, hogy szakterületén belül bármilyen feladatkör betöltésére alkalmas, képes alkalmazkodni a kihívásokhoz és azokra megfelelőképpen válaszolni is tud. Mindezekből egyértelműen látszik, hogy a „bizonyítvány" nem diploma. A diploma ugyanis egyszer és véglegesen megszerzett örökbecsű dokumentum, míg a bizonyítvány érvényessége kötött, határozott időre szól és megszerzésének körülményei – a szintjüktől függően – változóak. A diploma továbbá azt bizonyítja, hogy tulajdonosa az ismeretek és az intellektuális képességek bizonyos szintjére érkezett, a bizonyítvány pedig azt, hogy birtokosa adott szakmai körülmények között és adott szakmai közegben bebizonyította már elméleti és gyakorlati tudásának jó alkalmazási képességét. A bizonyítvány értéket ad az egész élet során szerzett folyamatos képzésnek, tanulásnak, valamint lehetőséget ad arra, hogy a szakma elismerje, az adott személy már nem kezdő, hanem a kérdéses időben már megszerzett tapasztalat és értékes tudás birtokában lévő szakember.

A folyamat szabványosítására 1989 novemberében került sor. Ez a 45013-as számot viselő, jelenleg az Európai Unió valamennyi tagállamában használatos szabvány az „Általános kritériumok a szakemberek minőségbiztosítási bizonyítványának folyamatát végrehajtó szervezetek számára" címet viseli. Franciaországban ezzel kapcsolatban az ADBS a munka első szakasza után 1994-ben, majd 1998-ban adott közre egy olyan kézikönyvet, amelyben részletesen meghatározták azokat a jellemzőket, tudásszintet, cselekvési kört, speciális ismérveket stb., amelyek az információs, dokumentációs szakember fogalmát egészen apró részletekig terjedően lefedik. A kötet második részében a „bizonyítványt" és az ehhez szükséges kompetenciákat veszik sorra. Eddig a következő négy szintet/típust ismerik el: *asszisztens* (assistant), *technikus*, 2000-től *ügyvezető technikus* (techiciens, techniciens gestionnaires), *mérnök*, 2000-től *ügyvezető mérnök* (ingénieurs, ingénieurs managers) és a *szakértő* (experts).

A „bizonyítvány" megszerzéséhez annak szintjétől függően az Értékelő Bizottság évente két-három alkalommal kettőtől öt főig terjedő zsűrit hív össze. A jelölt ugyan nem vizsgázik, de egy hármas követelményszintnek kell megfelelnie: 1. valamennyi általános és speciális diplomáját; 2. az információtudomány és a dokumentáció terén szerzett tapasztalatait; 3. valamint az e téren végzett munkásságát kell igazolnia. Ehhez formanyomtatványokat, kérdőíveket, kompetenciáját megállapítandó tesztet stb. kell kitöltenie, amely ily módon, végül egy önálló dossziét képez minden jelentkező esetében. A bizottság által ellenőrzött, jóváhagyott és a szükséges pontszámot elért dokumentáció alapján a jelölt megkaphatja az általa már előzőleg kért szakterületekre az öt évre szóló „bizonyítványt," amely lejárta után új procedúra keretében megújítható.

Az ADBS kezdeményezése nem maradt elszigetelt kísérlet. Kezdetektől nyomon kísérhető az a törekvés, hogy az európai országok más rendszerű minőségbiztosítási rendszerével összehangolják (Egyesült Királyság, Németország, Spanyolország) és így elősegítsék a szakemberek európai munkaerőpiacon való megjelenését. Ennek egyik, 9 ország (Németország, Belgium, Franciaország, Anglia, Spanyolország, Portugália, Románia, Csehország, Svájc) közös munkájaként 2000-ben befejeződött vezérprojectje a DECIDoc (Az információs és dokumentációs eurokompetenciák fejlesztése) egyértelműen pozitív eredményekkel zárult. Olyannyira, hogy hamarosan az európai elismertség érdekében újabb kutatást kezdenek.

(Pajor Enikő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/013

VODOSEK, Peter: „Crossing over to the Corporate Sector". Bibliotheken ohne Bibliothekare? = BuB. 54. Jg. 2002. 9.no. 578-581.p. 578-581.p.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtárak könyvtárosok nélkül? Könyvtáros-utánpótlás az Egyesült Államokban és Németországban

Könyvtárosi hivatás; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás

Egy ideje az Egyesült Államokban sokat hallani arról, hogy a fiatal, újonnan végzett könyvtárosok elvesznek a könyvtárosi szakma számára. Ezt a hiányt nem a szakma csökkenő vonzereje okozza, hanem elsősorban az információs technológia fejlődésnek eredményeként kialakult változások a képzésben, és a munkaerőpiacon ennek nyomán kialakult versenyhelyzet. Újabban nemcsak a könyvtárak, hanem a magánvállalatok is érdeklődnek a képzett információs szakemberek iránt, Másodsorban a könyvtárosi fizetések nem versenyképesek a többi ágazat fizetéseivel. További problémát jelent az elkövetkezendő években nyugdíjba menők nagy száma, és a fiatalok hosszú évekig való távolléte a gyermekeik felnevelése miatt. Ezeknek a problémáknak az ellensúlyozására az USA-ban hirdetési és oktatási kampányokat indítottak. Németországban, ahol ugyanezek a problémák – bár kisebb mértékben – felmerülhetnek, ideje megtenni a szükséges lépéseket.

(Autoref.)

Oktatás és továbbképzés

03/014

BOECKH, Dorothee – BEIER, Nina – SCHÄFER, Christina: Alles Master – oder was? Halbzeit beim Studiengang „Bibliotheks- und Medienmanagement" in Stuttgart = Bibliotheksdienst. 36.Jg. 2000. 7.no. 845-851.p.

Félidejénél tart a „Könyvtár- és médiakezelés" elnevezésű szak a stuttgarti könyvtárosképző főiskolán. Beszámoló a tapasztalatokról

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv; Vezetés

A magiszter fokozatot adó képzés bevezetésének szűkebb körű kipróbálásával bízta meg a stuttgarti Könyvtári és Informatikai Főiskolát a Baden-württenbergi kultuszminisztérium. Az új képzési formában, mely 2001 áprilisában indult, a már alkalmazásban álló és képzettséggel rendelkező „médiaszakemberek" vehetnek részt, tehát a könyvtárosoknál szélesebb kör. A „Könyvtár- és médiamenedzser" képzés eredményes résztvevői magiszter fokozatot nyernek.

A képzésre, mely „nyári szemeszter" formájában a munka mellett történik (hétfőtől péntekig 14-19, szombaton 9-16 óráig) 35 jelentkező volt, 30-45 év közöttiek, a felvételi vizsgák után közülük 19-et vettek fel, a második évet 14-en kezdték el.

A hallgatók nyolc különböző témájú oktatási modul közül választhattak négyet. Egy-egy modul elsajátításának időtartama két szemeszter, évenként két modult lehet felvenni. Az első év választéka: 1. Menedzsment kulturális intézményekben. 2. A munkatársak vezetése és a vállalati kommunikáció. 3. Nemzeti és nemzetközi médiapiac. 4. Az információ kezelése. („Számítógépes modul.")

Az első év tapasztalatai a tananyaggal kapcsolatban:

1. Menedzsment kulturális intézményekben. – Az oktatási idő elsősorban az elméleti alapok átte-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kintését tette lehetővé, a gyakorlatot a hallgatói kérdések, viták és a tapasztalatokról szóló beszámolók képviselték. A munkatapasztalatokkal rendelkezők és a kezdő főiskolai hallgatók képzése más-más megközelítést igényelne.

2. A munkatársak vezetése és a vállalati kommunikáció. – Az előadók gyakran alkalmaztak gyakorlati módszereket: szerepjátékot, team-munkát különböző összetételű csoportokban, feladatmegoldásokat, ezek nagyon hasznosnak bizonyultak. Hátrány viszont, hogy a részletek között gyakran elveszették a hallgatók az egészről való áttekintésüket.
3. Nemzeti és nemzetközi médiapiac. – Az első félévben a hallgatók elméleti áttekintést kaptak, a másodikban szemináriumformában gyakorlati kérdésekkel foglalkoztak. A külső előadók megbízása hasznosnak bizonyult.
4. Az információ kezelése. – Ez a modult igényelték a hallgatók a legjobban. A képzés hat fős csoportokra osztva folyt, a kis létszám nagyon előnyösnek bizonyult.
5. Kiderült, hogy a különböző években és különböző főiskolákon végzett hallgatók ismeretei rendkívül különbözők, ez a hátrány azonban előnyt is jelentett: a hallgatók egymást tanították, ki-ki a maga speciális ismereteit átadta a többieknek. A tanulság: az oktatásban a legnagyobb flexibilitásra kell törekedni, az anyag nagy részének kiválasztásában együtt kell működni a hallgatókkal.

(Katsányi Sándor)

03/015

DAHL, Kerstin – FRANCIS, Simon – TEDD, Lucy A. – TETREVOVÁ, Milena – ZIHLAVNIKOVÁ, Elena: Training for professional librarians in Slovakia by distance-learning methods: an overview of the PROLIB and EDULIB projects = Libr.Hi Tech. 20.vol. 2002. 3.no. 340-351.p. Bibliogr.

Szakkönyvtárosok képzése Szlovákiában távoktatási módszerekkel: a PROLIB és EDULIB projektek bemutatása

Fejlesztési terv; Támogatás -más országnak; Távoktatás; Továbbképzés

A cikk áttekinti a PROLIB és az EDULIB projekteket, amelyek keretében szlovák nyelvű távoktatási tanfolyamokat fejlesztettek ki és bocsátottak a Szlovák Köztársaság könyvtárosai és informatikusai rendelkezésére. Mindegyik tanfolyam tartalmazott egy hetes „szemtől-szembe" előadássorozatot gyakorlatokkal és csoportos foglalkozásokkal, majd ezt követte három hónapnyi irányított, nyomtatott munkafüzet segítségével és interaktív internet-kommunikációval végzett egyéni tanulás. A kurzusokat Zvolen és Kassa egyetemi könyvtárainak oktatási központjaiban tartották.

(Autoref.)

03/016

HOLSTE-FLINSPACH, Karin: Die Einschätzung der Ausbildung für die mittlere berufliche Ebene im Bibliothekswesen durch Berufsangehörige = Bibliotheksdienst. 36.Jg. 2002. 8/9.no. 1047-1057.p.

Hogyan értékelik a középfokú könyvtárosképzést a könyvtári asszisztensek?

Felmérés [forma]; Könyvtáros -középfokú, alapfokú; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú; Munkabér, alkalmazás

Kérdőíves felmérés keretében 2001 nyarán Németországban 162 könyvtári asszisztenstől érdeklődtek egyrészt szakmai munkájuk és közérzetük felől, másrészt arról, hogy mennyiben ítélik hasznosnak a képző intézményekben szerzett ismereteiket. A megkérdezettek valamennyien könyvtári asszisztensi munkakörben dolgoznak közkönyvtárban (57%) vagy egyetemi ill. főiskolai könyvtárban (22%) illetve kisebb részük szakkönyvtárban, intézeti vagy egyházi könyvtárban). Mindnyájan asszisztensi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy ennek megfelelő szakmai képzettséggel rendelkeznek, többségük 30-40 év közötti életkorú, 85 százalékuk nő.

Magukat a diplomás könyvtárosokkal összehasonlítva úgy vélik, hogy a munkahelyük egyformán biztonságos, a diplomások számára azonban nagyobb szakmai mozgástér nyílik és sokkal nagyobbak a szakmai előmenetelük lehetőségei, valamint ők mint asszisztensek nagyobb pszichikai és még nagyobb fizikai megterhelésnek vannak kitéve.

A legtöbben olvasószolgálati munkakörben (is) tevékenykednek (162 megkérdezettből 104), sokan végeznek az állományrendeléssel, állományba vétellel kapcsolatos tevékenységet (59), formális katalogizálást (47), állományépítést (45), könyvtárközi kölcsönzést (38). Másfelől nagyon kevesen végeznek közülük szociális könyvtári munkát (4), kevesen vesznek részt a számítógépes rendszer gondozásában (8), információnyújtásban, tanácsadásban (11) tartalmi állományfeltárásban (12).

A könyvtárban végzett munkájukból kiindulva a megkérdezettek visszatekintettek a képző intézményben oktatott tárgyakra; azok gyakorlati hasznosságát mérlegelve a következő vélemény alakult ki:

- Fölöslegesnek ítéli a megkérdezettek nagy része az alábbi tárgyakat: általános műveltségi (nem szakmai) tárgyak a nyelvtanulás kivételével; könyvviteli-, költségvetési ismeretek, matematika.
- Túlzott mértékben oktatták a következő tárgyakat: formális katalogizálás, bibliográfia.
- A gyakorlati igényekhez képest kevés ismeretet nyújtottak az alábbi tárgyak: tájékoztatás, állományépítés, könyvtárszervezet, irodalom, nyilvános szolgálat.
- Sokkal több ismeretre lett volna szükség az alábbi tárgyakból: a használókkal való foglalkozás, számítógépes ismeretek, idegen nyelv, kommunikációs és kérdezési technika, retorika.

(Katsányi Sándor)

03/017

KOENIG, Michael E.D. – HIDRETH, Charles: The end of the standalone „library school" = Libr.J. 127.vol. 2002. 11.no. 40-42.p.

Egyesült Államok: az önálló könyvtáros iskolák végnapjai

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Munkaszervezet

1982 óta, amikor is a Rutgers egyetem könyvtár- és információ-tudományi (KIT) intézetét (*Graduate School of Library and Information Science*) beolvasztották a kommunikációs, információs és könyvtári intézetbe (*School of Communication, Information and Library Science*), egyre több „független" vagy önálló KIT-programot integrálnak nagyobb felsőoktatási tanulmányi egységekbe. 2001 végére az ötvenhat ALA (American Library Association, Amerikai Könyvtáros Egyesület) által akkreditált programból tizenhét jutott hasonló sorsra. Ez a tendencia sokkal gyökeresebb változásokat eredményez, mint amilyen a korábbi években a könyvtártanszékek tömeges megszüntetése, mégsem keltett akkora figyelmet.

A folyamat a kilencvenes években gyorsult fel: 2001 őszén – már a felmérés lezárása után – a délkarolinai egyetem könyvtári-információs kollégiumát beolvasztották a tömegkommunikációs és információs tanulmányok kollégiumába, amihez az újságíró-iskola is tartozott, és hasonló történt meg a tennessee-i egyetemen is. A jelenség alapvetően a KIT-iskolák nagyságának a folyománya: a könyvtári programok szinte kivétel nélkül a legkisebbek az amerikai egyetemeken. Ennek alternatívája csak az lehet, ha a könyvtáros-képző intézmények felhagynak alapfeladataikkal, és olyan agresszív programokkal állnak elő, mint a Washington- vagy a Syracuse-egyetemen. Ez nem túl gyakran fordul elő, de megesik. Voltaképpen kétféle összevonás van: a kommunikáció-újságírás-média szakokkal és tanár-szakkal, bár két esetben egy felsőbb (gra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

duate) tanulmányokat biztosító karba, egy esetben pedig a menedzsment-képzésbe olvasztották be őket; egyszer sem jutott érvényesült a KIT-oktatásban mindig jelenlévő és egyre növekvő technikai jelleg, hiszen csak két esetben fordult elő, hogy számítástechnikai tanulmányi egységekkel vonták volna össze őket; gyakoriság szerint ötféle variáció figyelhető meg:

- a KIT-iskola a kisebbik fél egy már létező, nagyobb és domináns egységgel való összevonás során (6),
- a KIT-iskola a kisebbik fél egy újonnan létrehozott tanulmányi egységben (5 + 2),
- csak átalakításra vagy új elhelyezésre kerül sor (és csak másnak kell beszámolniuk), de az egyetemen belül nem kerül sor összevonásra (3),
- a KIT-iskola egyenrangú társ egy új vagy régebbi egységben (2),
- a KIT-iskola a nagyobbik fél egy újonnan létrehozott egységben (1).

Nyilvánvaló, hogy az átszervezések során nem a KIT-iskoláké a főszerep; az említett tizenhét intézet esetében csak egyben, a Long Island-i egyetemen (a szerzők munkahelyén) fordult elő, és mindössze két esetben beszélhetünk egyenrangúságról (Rutgers, Western Ontario). Hasonló a helyzet az egyetemeken működő információs intézmények (Information Schools) esetében is.

A KIT-iskolák nagysága tehát az átszervezés egyik oka, amire minden esetben az egyetemi vezetés kezdeményezésére került sor, többnyire az érintettek megkérdezése nélkül, olykor rájuk bízva, hogy melyik egységhez kívánnak csatlakozni. A meglévő tantervi, tudományterületi hasonlóságok vagy párhuzamok a döntésben semmilyen szerepet sem játszottak. Azok az intézmények ellenben, amelyek kezdeményezően léptek fel, és új, jóval szélesebb körű, nem könyvtári tematikát kínáltak a hallgatóknak (mint pl. egyes információs képző intézetek), és a növekedésre is képesek voltak, elkerülték a beolvasztást.

Az átszervezések egyetlen negatív következménye az volt, hogy a néhai KIT-iskolák dékánjait tanszékvezetővé „fokozták le", pozitívumként pedig a pénzügyi lehetőségek javulása említhető meg. (A tanulmány bővebb, a szerzők által 2001-ben végzett felmérés adait részletesen elemző változata a *Journal of Education for Library and Information Science* hasábjain lát majd napvilágot.)

(Murányi Lajos)

03/018

KRAUSS-LEICHERT, Ute: Quo vadis Deutschland? Internationale Studienabschlüsse und Credit Point Systems = BuB. 54.Jg. 2002. 7/8.no. 471-475.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Nemzetközi bizonyítványok és kreditpont-rendszerek Németországban is?

Fejlesztési terv; Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A német felsőoktatásban – és Európa több más államában is – most folyik a kredit pontrendszerre való áttérés. Ez alapjaiban módosítja a felsőoktatás szerkezetét, amennyiben két meghatározó képzési szint alakul ki: a bakkalaureus végzettséget adó, legalább három és legfeljebb négy évig tartó bachelor képzés és az erre épülő, magiszter képzettséget adó, legalább egy és legfeljebb két évig tartó master képzés.

A könyvtárosképző intézmények egy része is elkezdte már a kredit rendszerre való áttérést, de még számos probléma vár tisztázásra, mindenekelőtt a munkahelyi besorolásé. A jelenleg érvényben levő németországi besorolási rend ugyanis (a könyvtári asszisztenseken túl) két alapvető munkaköri szintet különböztet meg: 1) Az „emelt szintű" könyvtárosi munkakört (ide tartozik a közkönyvtárak legtöbb diplomához kötött munkaköre), ehhez főiskolai könyvtárosi végzettség szükséges. 2) A „felső szintű" könyvtárosi munkakört (ide tartozik a tudományos könyvtárak legtöbb munkaköre), en-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek betöltéséhez egyetemi könyvtárosi végzettség kell. Az új rendszerben ezzel szemben a főiskola és az egyetem egyaránt adhat felső szintű, magiszter fokozatot. A közalkalmazotti könyvtárosok besorolását illetően a belügyminisztérium olyan javaslatot tett, hogy a magiszter fokozat az emelt szintű munkaköröknek feleljen meg, a felső szintű munkaköröknek pedig csak akkor, ha azok egy egyetem magiszter szintjével azonosak, amit akkreditációnak kell igazolnia. Bajorország viszont nem ért egyet ezzel a javaslattal. Az ő elképzelésük szerint a magiszter fokozat az emelt szintű munkakörökben lenne megfelelő, a felső szintű munkakörökhöz ezt kiegészítő egyéni kvalifikáció is szükséges lenne.

A vita még nem zárult le. Tény azonban, hogy amennyiben a főiskolákon szerzett magiszter fokozat nem lesz az egyetemen szerzettel egyenértékű, ez a felsőoktatási reform csődjét jelenti ezen a területen. Ezt a német „külön utat" aligha fogadnák megértéssel a külföldi kollégák, még kevésbé a német főiskolai hallgatók.

(Katsányi Sándor)

lásd még 12

KÖNYVTÁRAK ÉS FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

03/019

KOSCHNICK, Annett – RICHTER, Steffi: Neunzig Jahre Deutsche Bücherei Leipzig = Dial.Bibl. 14.Jg. 2002. 3.no. 4-7.p.

90 éves a lipcsei Deutsche Bücherei

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Németországban először az 1848-as forradalom során merült fel egy nemzeti könyvtár alapításának ügye: a könyvkereskedők a Szent Pál Székesegyházban ülésező nemzetgyűlés számára felajánlottak egy 4600 kötetes gyűjteményt, mint a jövendő nemzeti könyvtár alapját. (A forradalom bukása után a könyvek Nürnbergbe került, jóval később, 1938-ban viszont a lipcsei Deutsche Bücherei kapta meg őket fennállásának 25. évfordulójára, mint a nemzeti könyvtári gyűjtemény történeti magvát.) Németország tartományokra osztottsága miatt a korai kezdeményezés ellenére csak későn, 1912-ben került sor a nemzeti könyvtár létrehozására. Ekkor is a könyvkereskedők voltak az indítványozók: szeptember 25-én a német könyvkereskedők lipcsei szövetsége javaslatot tett az intézmény létrehozására, s a javaslathoz október 2-án csatlakozott a Szász Királyság, Lipcse városa és a német könyvkereskedők szövetsége, a Börsenverein is. A költségek két ötödét Szászország vállalta, két ötödét a könyvkereskedői egyesületek, egy ötödét pedig Lipcse városa. 1913 októberében már elhelyezték az új épület alapkövét a Karl-Siegismund utcában, ez a helyválasztás azonban nem bizonyult szerencsésnek, egy év

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

múlva kedvezőbb új helyen, a Deutsche téren kezdődött meg az építkezés az alapkő áthelyezésével. 1916 szeptember 2-án nyílt meg a könyvtárnak ma is otthont adó, építőművészetileg is rendkívül értékes épület. Az ekkor elkészült főépülethez már az induláskor, 1914-ben megtervezték a két kiegészítő oldalszárnyat, s úgy vélték, hogy ezek együttesen 200 évre biztosítják majd az állomány elhelyezését.

Az első – délkeleti – mellékszárnyat 1934-36 között építették meg. A világháború alatt, 1943 decemberében a könyvtárat gyújtóbomba találat érte, a tetőszerkezet és a nagy olvasóterem leégett. A könyveket 1944 januárjában elszállították, a könyvtár csak 1947 szeptemberében nyílt meg újra.

A második – előre megtervezett – épületszárnyat 1959-63 között építették meg, megnövelve ezzel a raktári kapacitást. A harmadik kiegészítő építkezésre 1976-82 között került sor, az ekkor épített toronyraktár azonban már teljesen eltért az eredeti koncepciótól.

A nemzeti könyvtári funkció a német újraegyesítés után kérdésessé válhatott volna, a könyvtár sorsáról azonban már „Az NSzK és az NDK közötti szerződés Németország egységének helyreállításáról" c. alapdokumentum is (1990. okt. 3.) intézkedett. E szerint a nemzeti könyvtári funkciót a három helyszínen működő Die Deutsche Bibliothek látja el, ennek három egysége: a lipcsei Deutsche Bücherei, a Frankfurti Deutsche Bibliothek és a berlini Deutsches Musikarchiv. A lipcsei könyvtár alapvető feladata, a német vonatkozású nyomtatott és más formájú publikált szövegek gyűjtése és őrzése változatlan maradt.

1990-ben merült fel a rossz állapotban levő műemlék épület teljes rekonstrukciójának gondolata. Az 1992-ben induló, hosszú távú újjáépítés 28 millió €-ba fog kerülni. A könyvtár együttműködik a műemlékvédelmi hatósággal, hogy a felújítás a könyvtár funkciójának és a műemlékvédelmi szempontoknak egyaránt megfeleljen. A rekonstrukció során sor kerül a negyedik kiegészítésre: 2004-ben megkezdik az új raktárépület emelését, mely újabb 20 évre biztosítja a dokumentumok tárolását, új és bő helyet ad a könyvtár keretében működő könyv- és írástörténeti múzeumnak is.

(Katsányi Sándor)

lásd még 5

Felsőoktatási könyvtárak

03/020

SPOHRER, James H.: Les bibliotheques universitaires françaises et nord-américaines: prolégomenes a une étude comparative = Bull. Bibl. 47. tom. 2002. 5.no. 32-35.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia és észak-amerikai egyetemi könyvtárak összehasonlítása

Egyetemi könyvtár; Összehasonlító könyvtártudomány; Statisztika

Az egyes országok régóta kifejlesztették a maguk statisztikai eszközeit, hogy intézményeik és az általuk nyújtott szolgáltatások gyarapodásáról képet kapjanak. A könyvtárak saját szempontú elemzéseket végeznek vagy pedig többféle könyvtártípust közösen vetnek egy-egy összehasonlító analízis alá. Ez történt a jelen esetben is, melynek érdekessége, hogy ezt a felmérést rendszeres időközökben megismétlik. Amerikában a több mint nyolc évtizede statisztikai vizsgálatokkal foglalkozó ARL (Association of Research Libraries), a Tudományos Könyvtárak Egyesülete végezte el a 49 kritérium alapján összeállított vizsgálatot, míg Franciaországban az egyetemi könyvtárak általános statisztikával foglalkozó csoportja, az ESGBU (Enquête statistique générale aupres des bibliothèques universitaires) tette ugyanezt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A két intézmény statisztikai adatainak egybevetésekor szembetűnő a franciák alaposssága, részletesebb adatfelvétele, különösen a beszerzést és a beiratkozást illetően. Az észak-amerikaiknál viszont megjelenik egy olyan kategória, a technikai és tartalmi tájékoztatási kérdéseké, amely a franciáknál teljesen hiányzik. Pedig ez fontos, hiszen fényt vet a könyvtárosoknak az olvasókkal, felhasználókkal való interaktív kapcsolatának milyenségére.

Az összehasonlító elemzés során felmerülnek az alábbi kérések: Mi célból készülnek a hagyományos vizsgálatok? A rendszeresen ismétlődő felmérések eredményeinek alapos elemzése során születnek-e előrevivő javaslatok? A francia és észak-amerikai metodológiai különbségek (részletesség-nagyvonalúság) valójában a statisztikai adatok iránti nagyobb érzékenységből vagy pedig csak a két ország különböző könyvtárvezetési szemléletéből adódnak? Elfogadható-e, hogy két, eltérő felsőoktatási rendszerű és más-más anyagi szinten álló egyetemi könyvtárat azonos „normáknak" vessenek alá? Stb.

Hogy valós végeredményeket nyerjünk, célszerűnek látszik közös mutatókat kidolgozni, megnézni, hogy a különféle rendszereknek vannak-e olyan kapcsolódási pontjaik, amelyek elegendőek az összehasonlításhoz, vagy olyan módszert kifejleszteni, amely a két ország előző vizsgálati eredményein nyugszik. Ezzel erőt, időt, munkát takaríthatunk meg.

Még a leggondosabban összeválogatott kérdések ellenére is van olyan téma, amelyet sem a franciák, sem az észak-amerikaiak nem vizsgáltak. Ez pedig az olvasók, a felhasználók elégedettségét érintő kérdéskör, amely viszont szükséges lenne az olvasószolgálat gyenge és erős pontjainak feltérképezéséhez.

A témához érdemes megnézni a következő két webhelyet::

- az ARL statisztikai honlapja:
  http://www.arl.org/stats/arlstat/index.html
- a Berkeley Egyetem 2000 őszén végzett „elégedettségi" vizsgálatáról:
  http://www.lib.berkeley.edu/Staff/UserSurvey/

(Pajor Enikő)

03/021

AHMED, Syed Sajjad: Managing change to enhance Web-based services in the Arabian Gulf libraries = Online Inf.Rev. 26.vol. 2002. 4.no. 265-270.p. Bibliogr.

Korszerű web-alapú szolgáltatások hét arab egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Számítógéphálózat; Szolgáltatások

Az Arab Öböl országainak hét egyetemi könyvtárban végeztek felmérést annak megállapítására, hogy milyen internetes szolgáltatásokat nyújtanak használóik számára a honlapjukon, különös tekintettel a katalógusokra, keresőgépekre és web-űrlapokra. Az eredmények azt mutatták, hogy majdnem mindegyik könyvtár nyújt valamilyen internetes szolgáltatást. A cikk azzal is foglalkozik, hogyan lehetne fejleszteni a meglévő szolgáltatásokat, beleértve a figyelőszolgálatot és a könyvtárhasználati képzés hatékony módszereit. A szerző szerint a tanulmány eredményei, különösen a szóban lévő térség könyvtárosai számára, hasznosak lehetnek internetes szolgáltatásaik fejlesztéséhez.

(Autoref.)

lásd még 2, 36, 66, 78, 84

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvárak

03/022

BLACK, Alistair – CRANN, Melvyn: In the public eye. A mass observation of the public library = J. Librariansh. Inf.Sci. 34.vol. 2002. 3.no. 145-157.p. Bibliogr.

A nyilvánosság szeme előtt... A közkönyvtár és a közvélemény

Közművelődési könyvtár; Közvéleménykutatás

A cikk egy tanulmány eredményeit ismerteti, amelyik az ún. Tömeg-megfigyelési Archívum (Mass Observation Archive, MOA) számára végzett adatgyűjtési technikát alkalmazta a közkönyvtár használóinak vizsgálatára. Azon túl, hogy nyilvánosságra akarta hozni, hogy mit csinálnak jól, illetve rosszul a közkönyvtárak, be kívánta bizonyítani a tömegmegfigyelés módszerének használhatóságát a könyvtári környezetben. A tanulmányozandó adatokat 231 önkéntes riportalany írásos észrevételeiből gyűjtötték össze, a MOA által használt ún. „életrajzi napló" (autobiographical diary) módszer segítségével. Az adatok elemzésével a könyvtárhasználat különféle szempontjait akarták felfedni, például: általános benyomások; szolgáltatás-korlátozások; társadalmi kirekesztettség; kommercializálódás; számítógépek használata; hely-kérdések; személyzet; épület, tervezés és légkör. A projektet sikeresnek ítélték, és megállapították, hogy módszertani hiányosságai ellenére (szubjektivitás, kísértés a megfigyelések kiszínezésére, reprezentativitás hiánya az önkéntesség miatt) a módszer hasznos és praktikus.

(Autoref. alapján)

03/023

GÓRSKA, Elżbieta – WINOGRADSKA, Katarzyna: Raport o stanie kompjuterizacji bibliotek publicznych 2002 = Bibliotekarz. 2002. 7/8.no. 2-8.p.

Beszámoló a nyilvános könyvtárak 2002. évi számítógépesítéséről

Közművelődési könyvtár; Számítógépesítés

A 2000-ben működött 8946 lengyel nyilvános könyvtárból 831, azaz 9,3% rendelkezett számítástechnikai eszközökkel, a 2001-ben számba vett 8858-ból pedig 1336, azaz 15,08%. A viszonylag gyors előrelépés ellenére a számítógépesítettség szempontjából a lengyel könyvtárügy számos más ország (egyebek mellett: Magyarország) könyvtárügyétől marad el.

Az intrnethez a könyvtárak 7,7%-nak van kapcsolata, de mindössze 4%-nyi az olyan könyvtár, ahol a hálót a közönség is igénybe veheti, ami különösen kívánatos fejlesztési-fejlődési követelmény.

A 18 vajdasági könyvtár mindegyike számítógépesített úgy-ahogy (lokális hálózatok, gépi katalógusok és belső ügyviteli eljárások gépesítettsége jellemzik őket). A gépi felszereltség tekintetében a következő vajdasági könyvtárak járnak az élen: Katowice (99%), Poznan (83%), Lublin (76%), Lódz (74%), Opole (80%).

A 198 járási könyvtár 90%-ában láttak neki a számítógépesítésnek. Ez az arány 2000-ben még csak 74%-os volt.

Az öt és fél ezer községi (falukörzeti) könyvtár 7,2%-a számítógépesít, és 2,06%-ának van internet-szolgáltatása.

Elmondható, hogy a korszerűen működő lengyel könyvtárak rájöttek az internet „ízére", s csak az elhelyezési és személyi feltételek szűkös volta miatt nem terjed a felszerelkezés és a használat az elképzelések gyorsaságával.

Összesen 26 program szolgál könyvtári célokat. Legmagasabb a MAK-ot, SOWÁ-t, LIBRÁ-t, PATRON-t és az ISIS-t, azaz az egyszerűbb-olcsóbb

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldás mellett kikötő alkalmazók száma. Hét vajdasági könyvtár komplex programot vezetett be. Ezek: ALEPH (2 könyvtár), HORIZON, PROLIB, VTIS (egy-egy könyvtár).

(Futala Tibor)

03/024

MORRIS, Anne – SUMSION, John – HAWKINS, Margaret: Economic value of public libraries in the UK = Libri. 52.vol. 2002. 2.no. 78-87.p. Bibliogr.

A közkönyvtárak gazdasági értéke az Egyesült Királyságban

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Kutatási jelentés [forma]; Normatívák, mutatószámok

A brit közkönyvtárakban a Best Value („a legjobb értéket a közpénzekért") már több évtizede elfogadott cél és program. Az utóbbi időben egyre többször merült fel annak igénye, hogy a közkönyvtári szolgáltatások gazdasági értékét felmérjék, a használók szempontjaiból kiindulva.

A cikkben ismertetett kutatás során a korábbi vizsgálatokat összegző szakirodalom áttekintése, saját felmérés, majd modellálás segítségével készítették el a használói igények gazdasági vonásainak és hatásának általános leíró modelljét. Emellett 550 könyvtárhasználót is megkérdeztek a könyvkölcsönzés lebonyolítása során a kölcsönzés céljáról, okáról, „élvezeti értékéről", és arról, milyen árat lettek volna hajlandók fizetni, hogy a könyvet „bérbe vegyék", ha a könyvtárban nem lett volna hozzáférhető.

A leíró modell és a felmérés alapján gazdasági modelleket fogalmaztak meg. Ezek egyike, az optimalizálási modell elméleti szempontok alapján közelíti meg és magyarázza a közkönyvtár egyik legfontosabb tevékenységét, a könyvkölcsönzést. A hasznosságra vonatkozó modell ezt bővíti ki, és a hasznosságot az olvasási alkalmak számával fejezi ki és a magán- és közkiadásokkal veti össze. Kísérletet tettek arra is, hogy felbecsüljék a közkönyvtári szolgáltatások szélesebb körének hasznosságát az ország gazdasága szempontjából. A kiinduló adatokat a könyvtári szolgáltatás különböző területein más célra gyűjtött statisztikai adatokból nyerték ki. Végül két új teljesítménymutató (a könyvtár értékteremtő képessége a kölcsönzés során, illetve a szerzeményezés költségének és a kiadói listaárnak az aránya) kialakításával kapcsolatban fogalmaztak meg szempontokat.

(Hegyközi Ilona)

03/025

BUDYŃSKA, Barbara – JEZIERSKA, Małgorzata: Biblioteki powiatowe w sieci bibliotek publicznych = Bibliotekarz. 2002. 9.no. 2-8.p.

Járási könyvtárak a nyilvános könyvtárak hálózatában

Járási könyvtár

A lengyelországi közigazgatásban újból meghonosodott a járási szint: összesen 308 területi járást szerveztek. A könyvtárügy ugyancsak kénytelen volt ezt a fejleményt követni, bár egy ilyen átszervező munka korábban nem volt „tervbe véve".

2001 végéig ennek során 231 járási könyvtár alakult. Közülük 159 volt területi könyvtár, 47 járási jogú (városi) könyvtár, 25 intézmény pedig mindkét funkció ellátására szerveződött. A Könyv és Olvasás Intézete 2001-ben (két részletben) összesen 91 területi járási könyvtárat keresett fel, hogy feltérképezze helyzetüket. A vizsgálóbiztosok megállapították, hogy a folyamatot konfliktusok kísérik. Főként a területi funkciók ellátásának nincsenek meg a feltételei. Semmiképpen sem mondható kedvezőnek az a klíma, amelyben e könyvtárak megszülettek/megszületnek. Legtöbb helyen elmaradt az adekvát szervezet kialakítása, valamint az egyelőre pontosan nem is rögzített feladatrendszerükhöz mért dotálás.

Ennek ellenére a vajdasági könyvtárak „látnak fantáziát" és tennivalókat a járási könyvtárakkal kap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csolatban. Nem utolsósorban az ország falusi településeinek kis lakosságszámára és „laza" térbeli megjelenésére való tekintettel.
A felmérésben részt vevők is úgy látják, hogy a járási könyvtárak feladatrendszerét a falusi könyvtárak szükségleteihez képest kell – kellene – meghatározni-kiteljesíteni. Mindenképpen korszerű könyvtárakká kellene fejleszteni őket. Bennük kellő számú és képzettségű könyvtárosoknak kellene dolgozniuk, s az állománygyarapítás, feltárás és olvasószolgálat tekintetében egyaránt korszerű technológiákat kellene alkalmazniuk. Szervezniük és működtetniük kellene a könyvtárak és egyéb intézmények kapcsolatrendszerét, ami korántsem könnyű feladat.

(Futala Tibor)

lásd még 4, 56, 71, 83

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

03/026

JOHANSSON, Marie: Library loyalties in limbo: the problems of support mechanisms for library purchasing routines – the case of Sweden = J.Librariansh.Inf.Sci. 34.vol. 2002. 3.no. 159-169.p. Bibliogr.

A könyvtárak támogatásának bizonytalanságai; az állománygyarapítási támogatási mechanizmus és a könyvtárellátás problémái Svédországban

Állománygyarapítás; Könyvtárellátó; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A svéd könyvtárak anyagi gondjai abból adódnak, hogy nem tudnak minden újdonságot megvásárolni, és ezért ott is választás elé kerülnek, ahol szinte képtelenség prioritásokat felállítani. Svédországban a *Bibliotekstjänst* (BTJ) az a könyvtárellátó szervezet, amely fél évszázada foglalkozik szinte egyedüli központi vállalatként a könyvtári dokumentumok beszerzésével és szállításával, és így monopol-helyzetben van. Már fél éveszázada végzi ezt minden probléma nélkül, és egy olyan szolgáltatásként ismert, ami megkönnyíti a könyvtárosok munkáját. Ez a helyzet drámaian változott meg akkor, amikor a sajtóban fellángolt a vita a közkönyvtárak helyzetéről, az olvasókról és a könyvtárosokról – sőt a megjelenő és terjesztésre kerülő (vagy éppen nem kerülő) könyvek szerzői is megszólaltak. A kritikai észrevételeket a tanulmány részletesen ismerteti, amelynek nyomán a kérdéskör komplex jellegére is fény derül.
A kritikai megjegyzések alapvetően három témakört érintenek: a svéd „*Új Könyvek*"-ben megjelenő könyvismertetések szerzőit (az ún. „olvasók"-at), az állománygyarapítást jelentősen befolyásoló könyvismertetéseket, de jócskán kijut a kritikai megjegyzésekből a vállalat (BTJ) *Sambindingen*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nevű részlegének is, amely a kiadók és a könyvtárak között közvetítve könyvtári kötésben szállítja a könyveket. A probléma lényege az, hogy az alapjában véve non-profit és centralizált könyvtárellátó szervezetnek, amelynek tulajdonosai a könyvtárak, egy olyan profitorientált részlege van – ez a *Sambindingen* –, amely nyereségre törekszik, noha a könyvtárak érdekeit kellene szolgálnia, és ez folyamatosan érdekellentétekhez vezet.

(Murányi Lajos)

lásd még 5

Állományvédelem

03/027

BUDYŃSKA, Barbara: Ochrona zbiorów w bibliotekah v latach 2001-2002 = Poradnik Bibl. 2002. 10.no. 13-17.p.

Könyvtári állományok védelme 2001-ben és 2002-ben

Állományvédelem

Lengyelországban a közgyűjtemények – a könyvtárak és az archívumok – állományának jelenlegi állapota nem felel meg az állományvédelmi követelményeknek. Az állományvédelmi lemaradások túlnyomórészt a szocialista évtizedek adósságai. Mindemellett a bűnözés és a terrorizmus térhódítása újabb problémákat is felvet a biztonságos átörökítés garantálásával kapcsolatban.

2001 és 2002 folyamán a Kulturális Minisztérium az ország nagykönyvtáraival és a könyvtáros egyesülettel vállvetve négy konferenciát is rendezett az állományvédelem témaköréből. Ezek a következők voltak:

- A kulturális javak fenyegetettsége – a vele kapcsolatos új technológiák.
- Archiválís és könyvtári gyűjtemények konzerválása és védelme a savas papírok megóvására kezdeményezett munkálatok nézőpontjából.
- Védjük meg a múltat a jövő nemzedékek számára a könyvtári állományok mikrofilmezése és a másféle védelmi közbeavatkozások által.
- A könyvtári és archiválís állományok védelmének aktuális tendenciái.

A címek információközléséből is kitűnik, hogy a szóban forgó konferenciákon minden bevált régi és merésznek tetsző új módszer (pl. digitalizálás) bemutatása megtörtént. A negyedik konferenciának összefoglaló jellege volt.

A Kulturális Minisztérium közelesen megszervezi a nemzetközi „Kék Pajzs" mozgalom lengyelországi intézményeit (a mozgalom nemzeti bizottságát, három információszervező központot, nevezetesen a varsói Nemzeti Könyvtárban, a krakkói Városi Levéltárban és a toruni Kopernikusz Egyetemen). E mozgalom célja a kulturális javak megvédése különleges veszélyeztetések esetén.

(Futala Tibor)

03/028

DE PASQUALE, Andrea: I beni librari e la legge Merloni = Boll. AIB. 42.vol. 2002. 3.no. 281-290.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. angol nyelven

A könyvtári javak és a „lex Merloni" (a restaurálási tevékenység jogi szabályozása

Jogszabály -más területről; Restaurálás

Az 1994-ben napvilágot látott, Merloni-törvényként emlegetett jogszabály módosításainak hatályba lépésével Olaszországban teljessé vált a kulturális javak – és így a könyvtári javak – restaurálásával foglalkozó jogi szabályozás korpusza. A könyvtári dokumentumok a „történelmi és művészeti értékű mozdítható javak" kategóriájába tartoznak. A szabályozás eredményeképpen egyrészt az ilyen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtári tevékenység kiszabadult abból a – még néhány évvel ezelőtt is jellemző – állapotából, hogy összetévesztették a könyvkötészettel és kizárólag kézműves munkának tekintették. Másrészt, a jogi szabályozás kötelező erejénél fogva számos olyan gyakorlati problémát okozott, amelyek egy jó része még megoldásra vár (pl. azonos eljárási, engedélyezési, dokumentálási stb. előírások vonatkoznak egy könyvre, mint egy festményre). A szabályozás meghatározza a restaurátor-képzés intézményi kereteit, de nem írja elő a képesítéshez szükséges ismereteket. Előírja, hogy restaurátor-munkát csak olyan cég vállalhat, amelynek van szakképzett alkalmazottja, de a restaurátort általánosan értelmezve nem akadályozza meg, hogy adott esetben egy freskó-szakértőt alkalmazó vállalkozás „garázdálkodhasson" egy könyvtár ősnyomtatványai között.

(Mohor Jenő)

03/029

HENDRICKS, Arthur – WANG, Jian: Libraries and desktop storage options: results of a web-based survey = Libr.Hi Tech. 20.vol. 2002. 3.no. 270-284.p. Bibliogr.

A könyvtárak számítógépes tárolási-archiválási lehetőségei: egy internetes felmérés eredményei

Felmérés [forma]; Tároló -számítógépi

A floppy-lemez meghajtó hamarosan elavulttá válik; ennek ellenére e kérdéssel igen keveset foglalkoztak a könyvtári szaklapok. A cikk egy internetes felmérés eredményeit közli, amely azt kutatta, hogy milyen tervei vannak a könyvtáraknak ennek a technológiai változásnak a kezelésére, ha egyáltalán foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A felmérés azt mutatta, hogy a könyvtárosok, különösen az egyetemi könyvtárakban, érdeklődnek a korszerű hordozható tárolók iránt, de még nincsenek világos terveik. Az is kiderült, hogy amennyiben a floppy-lemez korszak véget ér, a könyvtárak a következő tárolási megoldásokat részesítik előnyben: 1) LAN, 2) Zip lemez, 3) CD-RW, 4) merevlemez. A legkisebb érdeklődés a mágnesszalagos és az internetes megoldások iránt mutatkozott.

(Autoref. alapján)

03/030

KOLIVOŠKO, Štefan: Kradlo se, krade se, bude se krást = Čtenář. 54.roč. 2002. 7/8.no. 233-236.p.

Loptak a múltban, lopnak mostanában és lopni fognak a jövőben

Könyvlopás

A cikk szerint nincs olyan bármennyire vigyázott könyvtári állomány, amelynek egyes darabjait el ne lopnák. De arra mindenképpen törekedni kell, hogy az emberi és műszaki lehetőségek latba vetésével az előfordulásokat minimalizálni lehessen. (A szerző úgy véli, hogy 1%-ra tehető a „lopós" olvasók aránya.)

Közöttük több típus figyelhető meg. Nevezetesen:

- „bibliomán"-ok, akik egy-egy általuk birtokolni kívánt (könyvkereskedelmi forgalomban általában már nem kapható) műért a „lelküket is odaadnák". Egyikük-másikuk olyannyira tehetős, hogy szegény tolvajoknál mintegy „megrendeli" az ellopandó könyvet.
- „megélhetési tolvajok", akik különösen mostanában, a könyvek és egyéb dokumentumok szüntelen drágulásának korszakában szaporodtak el. Lebukásuk legtöbbször a könyvtári dokumentum lepecsételt oldalainak „kivakargatása" vagy kitépése miatt következik be.
- akik egyszerű „csak"-kal válaszolnak a kérdésre, hogy miért loptak könyvtári dokumentumot. A tolvajok megbüntetésére Európában az iszlám jogot természetesen nem lehet alkalmazni, s ez még csak eszébe sem jut senkinek. A könyvlopás azonban „európai módon" sincs szankcionálva. Ha le is bukik valaki emiatt, különösen ha az általa okozott kár az „abszolút érték" szempontjából nem túlságosan jelentős, olyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

enyhe büntetést kap, hogy az szinte az ismétlésre való bíztatással ér fel. Az olvasók túlnyomó többsége viszont a leleplezett és lebukott könyvtolvajokat szigorúbban ítéli meg.

(Futala Tibor)

03/031

WOODS, Rachel: When preserving the past – think of the future = Multimedia Inform.Technol. 28.vol. 2002. 3.no. 71-72.p.

Digitális információk megőrzése – gondoljunk a jövőre!

Elektronikus publikáció; Információtechnológia; Megőrzés

A múlt megóvása és megőrzése érdekében gondosan kell mérlegelni, hogy az információkat hogyan tárolják, és hogy válnak hozzáférhetővé, nem csak a jelenben, hanem a jövőben is. A rossz archiválási döntések következtében az információk rosszabb esetben elvesznek, a legjobb esetben pedig „csak" különösen nehezen és költségesen lesznek visszakereshetők. (Példák erre a BBC *Doomsday* projektje, mely Nagy-Britannia 1986-os életét kívánta megörökíteni, mára teljesen elavult 12 hüvelykes video-diszkeken; vagy a *Betamax* video-rendszer, amelyet a VHS teljesen kiszorított.) Azt nehéz megbecsülni, hogy a jövőben melyik technológia lesz az uralkodó. Azt viszont – bármilyen archiválás előtt – el kell dönteni, hogy annak mi a célja. Lesz-e az archivált anyag iránt rendszeres érdeklődés, kell-e biztosítani a könnyű hozzáférést, vagy el lehet zárni az egész anyagot? Az archiválás úgy történjen, hogy őrizze (védje) meg az eredeti dokumentumot; annak integritását (azaz a digitalizált dokumentumot ne lehessen módosítani, kicserélni vagy törölni); tegye könnyűvé a hozzáférést. Mostanáig kevés lehetőség volt a választásra: vagy korlátozzuk a használatot, vagy mikrofilmezünk. A mikrofilm kiváló, valódi archiváló hordozó, ám nem elégíti ki a könnyű hozzáférés igényeit.

A digitalizálással számos tárolási lehetőséghez jutottunk, ám nem mindegyik alkalmas hosszú távú megőrzésre. A merevlemez és a RAID (*Redundant Array of Independent Disks*) technológia igen gyors hozzáférés biztosít, de drága, és megnöveli a sérülés veszélyét, tehát nem elégíti ki az archiválási igényeket. A mágnesszalag a tárolás egyik legismertebb formája, azonban két okból nem ideális: időigényes a visszakeresés és nagy a sérülésveszély. A szalagos tárolás leginkább „backup" célokra alkalmas, ahol az adatokat csak szerencsétlenség esetén kell elővenni. A mágneslemez, RAID és szalagos technológiák kombinációja nyújthat gyors hozzáférést és megfelelő biztonságot, ám még mindig nem az igazán végleges megoldást. Jelenleg az optikai technológia használata látszik, megfelelő tárolás-kezelő szoftverekkel, a leginkább kedvező megoldásnak. A magneto-optikai alapú MO/WORM lemez jelenleg 9,1 GB kapacitású és gyors hozzáférést biztosít, hátránya, hogy speciális eszköz-igényű, így az átlagos PC-használó nem alkalmazhatja. A CD és az azt lassan felváltani látszó DVD szintén megfelelő archiválási médiumnak tűnik.

A hordozók megfelelő kiválasztása függ az archiválandó adatok értékétől is. Ezt és a rendelkezésre álló hordozók változatosságát figyelembe véve könnyű rájönni, hogy az ideális megoldást a tárolási technológiák kombinációja jelenti. Legjobbnak a gyakran keresett dokumentumokhoz használt merevlemezes RAID, a valamennyi információ tárolásához (és szükség szerinti visszakereséséhez) használt optikai média, és a szalagos háttér (biztonsági) tár együttes alkalmazása tűnik, amelyhez a technológiák közötti láthatatlan átmenetet is biztosító archívum-kezelő szoftver (pl. a K-PAR *Archimedia* szoftvere) társul.

A technológiai jövőt nem lehet megjósolni, és az információk archiválásának számos kiváltó oka lehet, de van néhány alapvető azonosság: figyelembe kell venni, hogy a rendelkezésre álló információkat milyen valószínű gyakorisággal archiváljuk; hogy a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kiválasztott hordozó média olyan egyszer írható eszköz legyen, melyre nemzetközi szabványok vannak érvényben; lépést kell tartani a technológiai innovációkkal.

(Mohor Jenő)

Különgyűjtemények

03/032

RAUMEL, Frank: Kunst für alle: Artotheken in Deutschland und in Biberach = BuB. 54. Jg. 2002. 9.no. 574-577.p.

Artotékák Németországban és Biberach városában

Képgyűjtemény; Módszertani központ; Városi könyvtár

Németországban 130 artotéka működik, ebből 66-ot köz- ill. szakkönyvtár tart fenn, 28-at a helyi művelődési kormányzat, 13 artotéka a helyi múzeum vagy a városi galéria részeként működik., 17-et kulturális egyesület működtet. Sokféle fenntartójuk és viszonylag kis számuk miatt létük árnyéklétnek tűnik. Eloszlásuk Németország területén egyenlőtlen: számuk az ország területén nyugatról keletre, ill. északról délre haladva fokozatosan csökken. Az utóbbi években mintha kedvező hátszelet kaptak volna, látogatottságuk és részben a számuk is némileg növekedett.

A könyvtári artotékák ügyét korábban (a megszüntetett) Német Könyvtári Intézet gondozta: negyedévenként tájékoztatót jelentetett meg az artotékák kérdéseiről és továbbképzéseket szervezett számukra. Az utolsó ilyen alkalommal, 1999 szeptemberében – hogy a szakmai infrastruktúra ne essen teljesen széjjel – egyesület szervezését határozták el, s 2000 májusában megalakult a Német Artotékák Egyesülete. Céljai a következők:

- A műtárgyak kölcsönzésével kapcsolatos információk gyűjtése és feldolgozása.
- Rendszeres továbbképzés és szakmai tapasztalatcsere utak szervezése.
- Címlista vezetése az artotékákról és statisztika vezetése kölcsönzési tevékenységükről.
- Segítségnyújtás, ha az artotékát bezárás fenyegeti.
- Tanácsadás az artotékák szervezéséhez és működtetéséhez.
- A műtárgyak kölcsönzésével kapcsolatos alapvető publikációk kiadása, a propaganda koncepciójának kidolgozása.
- A műtárgykölcsönzés ügyének képviselete politikai és társadalmi fórumokon.
- Kapcsolattartás a külföldi artotéka egyesületekkel.

Az egyesületnek jelenleg 33 intézményi tagja van. Szervezetileg önálló, de az országos egyesülettel szorosan együttműködő tartományi egyesületekből áll. 2001 májusában a Könyvtári Intézet még működő utódszerve, az Egykori Német Könyvtári Intézet a Német Artotékák Egyesületével közösen továbbképzést szervezett az artotékák vezetőinek, ezt 2002-ben megismételték.

Az artotékák működését a cikk Biberach Városi Könyvtárának példáján mutatja be. Itt a gyűjtemény 154 művész 371 művéből áll; akvarellek. fotók, rézmetszetek, linóleummetszetek, litográfiák, olajképek és vegyes technikával előállított alkotások szerepelnek köztük. A gyarapítás (szűk lehetőségek között) vásárlásból és művészek valamint galériák adományozásaiból történik. Az elmúlt évben 235 alkalommal kölcsönöztek műtárgyat. A kölcsönzési idő hat hónap, egyszeri hosszabbítás lehetséges. A kölcsönzés a könyvekéhez hasonlóan történik, azonban félévre 6 Euro biztosítási díjat kell befizetni. Magánszemélyeken kívül irodák, előadótermek, várószobák részére is kölcsönöznek műalkotásokat, leginkább az átlagos méretű, figurális, színes képeket keresik. A kölcsönzők a választékról katalóguson keresztül tájékozódhatnak, mely a tárgy adatain kívül a művészről is tájékoztatást ad.

Az artotékát egy nyugdíjba vonult szakértő vezeti tiszteletdíjasként, tiszteletdíj nélkül. Szakmai kap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csolatai nagy előnyt jelentenek az állomány gyarapításánál, a kiállítások rendezésénél. Heti két órában szaktanácsokat ad az érdeklődőknek. Az ő esetében megvalósuló „polgári kezdeményezés" felbecsülhetetlenül hasznos a könyvtár számára.

A biberachi artotéka 2002-ben ünnepelte fennállásának huszadik évfordulóját, ebből az alkalomból számos újítást vezettek be. A könyvtár földszintjén „artotéka-sarkot" alakítottak ki, itt az aktuális kiállításhoz könyveket és plakátokat is elhelyeznek. A kölcsönözhető műalkotások katalógusa az interneten keresztül elérhető, itt az olvasó a műtárgy adatai és kép megjelenítése mellett felvilágosítást kap annak pillanatnyi státusáról is, és előrendelés is tehető. A katalógus CD-Rom formában ki is kölcsönözhető.

(Katsányi Sándor)

03/033

CAMPBELL, Debbie: Federating access to digital objects: PictureAustralia = Program. 36.vol. 2002. 3.no. 182-187.p. Bibliogr. 13 tétel.

Ausztrália: a PictureAustralia nevű internetes képarchívum bemutatása

Együttműködés -belföldi; Képgyűjtemény; Számítógép-hálózat

A cikk ismerteti a sikeres ausztrál „PictureAustralia" nevű szolgáltatást, amely együttműködésre alapozva, web-felületen nyújt hozzáférést egyedülálló kulturális anyagokhoz. A PictureAustralia hasznos kezdeményezésnek bizonyult a kontinens-szintű keresés előnyeinek és hátrányainak megállapítására, különös tekintettel az egyidejű keresések kezelésére, és továbbra is alkalmat ad új protokollok kipróbálására.

(Autoref.)

03/034

LASKOWSKI, Mary S. – WARD, David: Electronic reserves: access issues related to technology = Tech. Serv. Q. 19.vol. 2002. 4.no. 39-52.p. Bibliogr. 8 tétel.

Oktatási anyagok elektronikus különgyűjteménye – technológiai szempontok és egy felmérés eredményei

Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Tankönyvgyűjtemény

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Egy jól működő, hatékony, használó-barát elektronikus különgyűjtemény kiépítéséhez többféle szoftver és technológia szükséges. Az elektronikus gyűjtemények kiépítése és az elektronikus dokumentumok szolgáltatása manapság különleges kihívást jelent azoknak az egyetemi könyváraknak, amelyek javítani vagy bővíteni szeretnék szolgáltatásaikat. A jelen cikk az University of Illinois könyvtárának tapasztalatai alapján áttekinti az online kurzusok tanagyag-gyűjteményének kifejlesztéséhez szükséges technológiák kérdéseit, és a velük való munka előnyeit és hátrányait.

(Autoref. alapján)

03/035

SHAW, Graham: 'IN PLACE': Making the British Library's collection 'local' as well as 'national' = Liber Q. 12.vol. 2002. 2/3.no. 199-207.p.

Az „In Place" projekt: a British Library „nemzeti" állományának „helyi"-vé való alakítása

Digitalizálás; Fejlesztési terv; Különgyűjtemény -helyismereti; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

A British Library (BL) jelenlegi, a kormány által finanszírozott digitalizálási programja az „In Place" nevet viseli: ennek nyomán 2004-re elkészül a BL

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyűjteményeinek első „hálózati kirakata". A program főleg az Egyesült Királysággal kapcsolatos anyagokra koncentrál, és elsősorban az „élethosszig tanulókat" célozza meg, bár a digitalizálandó művek érdekelni fogják minden bizonnyal a könyvtárat eddig is intenzíven használó tudósokat is.

Egy „nemzeti" intézmény – a jelen esetben egy könyvtár – „helyi" elérhetősége nagyon fontos feladat, hiszen nemcsak politikai, hanem kulturális kérdés is a közel 150 milliós állomány közkinccsé tétele az egész ország lakosai számára. Az információs technológia alkalmazásában a könyvtárak eddig is úttörő szerepet játszottak; az egyedi, ritka vagy éppen történeti értékű dokumentumok iránt egyre nagyobb az érdeklődés, amit azonban csak ezek digitalizálásával lehet kielégíteni.

Nemcsak a tudományos közvélemény, hanem a nemzeti tanterv is egyre nagyobb hangsúlyt helyez a primér források használatára. Fogas kérdés azonban, hogyan határozzák meg, mi kerüljön digitalizálásra, és mi nem. Az első lépés a stratégia kidolgozása, amelynek a használók igényeit kell elsősorban figyelembe vennie, de olyan belső igényekre is tekintettel kell lennie, mint a megőrzés. A másik fontos tényezőt a rendelkezésre álló anyagi források jelentik, de legalább ennyire lényeges a másutt folyó munkálatok ismerete is, hogy a párhuzamos feldolgozást elkerüljék, valamint a feldolgozott anyag „kritikus tömege": vagyis hogy egy-egy szakterület, nyelv és földrajzi régió arányosan legyen képviselve az anyagban.

2001 júliusában a kormány új fejlesztéseket felkaroló pénzalapja (New Opportunities Fund, NOF) több mint 150 nemzeti és helyi intézmény számára összesen 50 millió fontot biztosított a „NOF-digitise" digitalizálási program keretében. A program célja az internetes tanulási források közös adatbázisának a kiépítése. (Ebből a keretből a BL 3,2 millió fontot kapott.)

A British Library digitalizálási programja az Egyesült Királyságra vonatkozó dokumentum-együttesből három nagy témacsoportot ölel fel: „Your Place in the Nation" (helytörténeti, történelmi jellegű információkkal), „Britain in sight and sound" (Nagy-Britannia természeti kincsei, történeti értékei képeken és hangfelvételeken), „Beyond Britain" (a brit gyarmatbirodalom kulturális sokszínűségét tükröző összeállítás). A program keretében tizenkilenc témában kerül sor könyvek, képek, kéziratok, térképek, hangzó anyagok (mintegy 98 ezer oldal) digitalizálására.

A digitális gyűjtemény három használói csoportot szeretne elérni: azokat, akik kalandoznak a világhálón; akik szervezett formában vagy egyénileg tanulnak; valamint a felsőfokú tanulmányokat folytatókat és oktatóikat. A weboldal jellemzőinek kialakításánál figyelembe veszik a használók széles körét, ezért tetszetős és könnyen használható felépítést, egyszerű keresést és nyelvezetet igyekeznek alkalmazni. A gyűjteményt kétféle módon lehet majd megközelíteni: a hagyományosabb, „gyűjtemények" útvonalon (collections pathway) a tizenkilenc téma valamelyikéből, és a tanulásra szánt, inkább böngészésre sarkalló „utazások" útvonalon (journeys pathway) elindulva. A weboldalt összekapcsolják majd a People's Network-kel (a közkönyvtárakon keresztül) és a National Grid of Learning-gel, valamint a jelenleg folyó digitalizálási programokkal, hogy a brit történelem, topográfia és kultúra „kritikus tömege" elérhetővé váljék az Interneten.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Raktározás

03/036

RAMSAY, Karen M.: B.D. (Before Digital)- A.D. (After Digital): Rethinking space in a mid-sized adademic library = Tech. Serv. Q. 19. vol. 2002. 4. no. 31-38. p. Bibliogr. 10 tétel.

A digitalizálás előtti és utáni korszak – a helyigény újragondolása egy közepes méretű amerikai egyetemi könyvtárban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Raktározás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A digitális tárolás és információterjesztés következtében gyökeresen megváltozott a könyvtárosok és a használók felfogása a „raktári hely" fogalmáról. A digitális korszak előtt ez főleg a nyomtatott könyvek és folyóiratok raktározásához szükséges fizikai területet jelentette, de a digitális korban a digitális tárolás és terjesztés válik egyre jelentősebb tényezővé a könyvtári tervezésben. A mérés fizikai mértékegységei (kötetek, polcok száma, folyóméter stb.) helyett ma inkább elektronikus forrásokról, online folyóiratokról, PC-kről és megabájtokról beszélünk. Az egyetemi könyvtárakban a raktári hellyel kapcsolatban a „kötet"-ben való gondolkodást felváltotta a „digitális gondolkozás".

(Autoref.)

Feldolgozó munka

03/037

DE PINEDO, Isa – PETRUCCIANI, Alberto: Un approccio all'applicazione del mondello FRBR alle regole di catalogazione italiane: problemi e possibili soluzioni = Boll.AIB. 42.vol. 2002. 3.no. 267-280.p.

Res. angol nyelven

Az FRBR modell alkalmazása az olasz katalogizálási szabályokban: problémák és lehetséges megoldások

Dokumentumleírási szabályzat

Az olasz katalogizálási szabályzat (*Regole Italiane di Catalogazione per Autori* – RICA) 1979-ben jelent meg, 1981 óta az olasz nemzeti bibliográfia is alkalmazza, s az idők folyamán a legszélesebb körben elterjedt és elfogadott katalogizálási gyakorlat alapjává vált. Ugyanakkor már megjelenése előtt javasolták egy állandó bizottság felállítását a szabályzat folyamatos korszerűsítésére és lehetséges egyszerűsítésére, ám a bizottság csak 1997-ben jött létre. Céljául tűzték ki, hogy a megjelenése óta eltelt több mint húsz év nemzetközi fejleményeihez igazodva tekintse át a szabályok revíziójának, korszerűsítésének módjait. A bizottság elmúlt évi munkájának legnagyobb részét az IFLA FRBR-tanulmányából eredő új modell kínálta lehetőségek és fejlemények vizsgálata tette ki. Az FRBR újdonságainak és redukált alkalmazása lehetőségeinek gondos és részletesen dokumentált elemzése alapján a bizottság néhány olyan problémát fogalmazott meg, amelyek akadályai lehetnek az új modell egységes és hatékony alkalmazásának a katalógusokban, illetve a katalogizálási szabályzatokban, s amelyek az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- egy rugalmasabb strukturális modell szükségessége, mely jobban összhangban van a különböző könyvtárak (ill. olvasóik) körülményeivel és funkcióival;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az entitások olyan azonosításának szükségessége, amely kevésbé szorosan kötődik a (gyakran megállapíthatatlan, vagy éppen irreleváns) tartalmi különbségek kritériumaihoz;
- az „első csoport" entitásai azonosító elemei szabványosításának szükségessége;
- a „szerző" fogalma újraértelmezésének lehetősége, a katalógus funkcióival összefüggésben, túllépve az intellektuális vagy művészi tartalom létrehozásának vagy módosításának körén, a felelősség más formáit is ideértve, felismervén, hogy a katalógusok funkciói ma már ténylegesen kiterjedtebbek, mint amit a Párizsi Konferencia annak idején előre látott;
- lehetőség az „első csoport" entitásai autoritásregisztrációinak a felelős személyek és intézmények regisztrációival való összekapcsolására;
- lehetőség az új intellektuális és művészi kifejezési formák és a multimédiás termékek környezetének megfelelő, a személyek és intézmények valamint a dokumentum tartalma közötti új viszonyok regisztrálására.

(Mohor Jenő)

03/038

WIESENMÜLLER, Heidrun: Von Fröschen und Strategen. Ein kleiner Leitfaden zur AACR2-Debatte = BuB. 54.Jg. 2002. 7/8.no. 466-470.p.

Res. angol és francia nyelven

Vita az AACR2 bevezetéséről Németországban

Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi

A Deutsche Bibliothek szabványosítási bizottsága azt javasolta, hogy a német könyvtárak a RAK-ról (Rules for Alphabetical Cataloguing) térjenek át az AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules) használatára, továbbá a jelenleg használt MAB (Machine Exchange Format for Libraries) cserformátum helyett használják inkább a MARC formátumot. A két változtatást nem lenne szükséges egyszerre végrehajtani, mert a katalogizálási szabályzat és az adatformátum függetlenek egymástól. A változatás elleni fő érvet a becsült hatalmas költségek jelentik. Minden helyi és konzorciumban működő rendszert módosítani kellene, nem beszélve a központilag gondozott egységesített besorolási adatokról. A teljes megegyezés a német és amerikai adatok között még a változtatás után is utópia maradna. A megtakarítás, ti. hogy fel lehetne használni az AACR2 rekordokat a közös katalogizáláshoz, nem perdöntő érv. Sokkal nagyobb mértékű ésszerűsítést jelentene a regionális konzorciumok közötti együttműködés. Mivel a szabványosítási bizottság már szerződést kötött egy megvalósíthatósági tanulmány elkészítésére, a katalogizálási szabályok fejlesztésére irányuló munka legalább két évig szünetelne Németországban. Egy lehetséges megoldásként a szerző azt javasolja, hogy a német könyvtárosok aktívan vegyenek részt egy közös nemzetközi katalogizálási szabályzat kifejlesztésében.

(Autoref. alapján)

03/039

SHOHAM, Snunith – KEDAR, Rochelle: The subject cataloging of monographs with the use of keywords = Cat.Claffif.Q. 33.vol. 2001. 2.no. 29-54.p. Bibliogr.

Monográfiák tárgyi katalogizálása tezaurusz-deszkriptorokkal

Felmérés [forma]; Hatékonyság; Tárgyi feltárás; Tézaurusz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány monográfiák tárgyi katalogizálásának különféle megközelítését vizsgálja. Egy 50 szakkönyvből álló mintát 16 könyvtárszakos hallgató (gyakorlatlan indexelő) tárgyszavazott, az új héber *Thesaurus of Indexing Terms* c. tezaurusz használatával. Az így készült 800 rekordot összehasonlították a „helyesen osztályozott" (gyakorlott katalogizá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lók által készített) könyvek rekordjaival. Az indexelés következetességét két, korábbi tanulmányokban már használt képlet segítségével állapították meg. Az indexelés következetességét közepes színtűnek találták. A leggyakoribb hiba az volt, hogy lényegtelen szempontoknak (a tartalom kevesebb, mint 20%-a) is adtak tárgyszót. Az eredmények lehetséges magyarázatára a következő okokat találták: a tárgyköri megjegyzések (Nota Bene) ritkasága a tezauruszban; a héber nyelvű szakkönyvek kitüntetett mivolta a közkönyvtárak állománygyarapítási politikájában; az izraeli kiadói ipar által kiadott héber nyelvű szakkönyvek mennyisége. Az indexelés következetességet és a hibákat a következő tényezők fényében vizsgálták: (1) az egy műhöz rendelt deszkriptorok száma; (2) a monográfiák terjedelme (oldalszáma); (3) a monográfiák tárgyköre. Ugyanezt a vizsgálatot elvégezték azokkal a katalógusrekordokkal is, amelyeket az izráeli Könyvtári Központ (Israeli Center for Libraries) készített.

(Autoref.)

Információkeresés

03/040

HO, Jeannette: Faculty and graduate student search patterns and perceptions of videos in the online catalog = Cat.Classif.Q. 33.vol. 2001. 2.no. 69-88.p. Bibliogr.

Videókazetták az online katalógusban: posztgraduális hallgatók és oktatók keresési szokásai

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Online katalógus; Videokazetta

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A jelen tanulmányban a Texas A&M Egyetem 16 tanszékének oktatói és hallgatói válaszoltak egy felmérés keretében olyan kérdésekre, hogy milyen módszerekkel keresnek videokazettákat a könyvtárban, hogyan keresik a LibCat online katalógusban a videokazettákat, és mi a véleményük a katalógusrekordok adatelemeiről. Az eredményekből kiderült, hogy a válaszolók többsége a LibCat-ot használja videokazetták keresésére. Cím szerint keresnek, és elégedettek az ismert címek keresési eredményeivel. Ami a katalógusrekord elemeit illeti, a többség hasznosnak találta az eredeti mű szerzőinek, a színészeknek és a rendezőknek a szerepeltetését, míg néhányan a szerkesztők, tanácsadók és operatőrök keresési lehetőségét is fontosnak tekintették.

(Autoref.)

03/041

KLINE, Vickie: Missing links: the quest for better search tools = Online Inf.Rev. 26.vol. 2002. 4.no. 252-255.p.

Hiányzó láncszemek: jobb keresőrendszerek kutatása

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógéphálózat

Az információs szakemberek nagy része szent Grálként keresi a tökéletes keresőeszközt, ám mindegyik – még a legújabbak és a leglelkesebben fogadottak is – hagynak kívánnivalót maguk után. A problémák négy csoportra oszthatók:

1. A *keresés nehézségei* közt említendő, hogy a kötött tárgyszavak közt a használók nem találják a megfelelőt, nem értik meg az összefüggéseket; a kulcsszavas keresésnél gondot okoz a többjelentésű szavak, a helyesírás, a szinonímia kezelése; a természetes nyelvű keresés pedig még távoli álom.
2. A *megtalált dokumentumok* kezelése a következő problémakör: relevancia-rangsorolás, vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

újabban az eredmény klaszterbe rendezése a szokásos megoldás, ám további gondot okoz a rendezett eredmény megjelenítése (talán csak a Google és az AltaVista nyújt viszonylag átlátható találati listát).

3. A *dokumentumok megkülönböztetése* az internet folyamatos növekedésével egyre fontosabb kívánalom: szükséges lehet a tartalmi színvonal (a megcélzott használói réteg), az eredet (.gov, .com, .edu stb.), a jelleg (szöveg, kép, zene, multimédia), a formátum stb. szerinti megkülönböztetés, valamint a különböző felhasználó-csoportok számára különböző kereső-eszközök kifejlesztése (pl. a Yahoo! junior-változata, a Yahooligans!).
4. A *felhasználói felület* szegényessége a legjobb eszköztől is elriasztja a felhasználót.

A négy problémakör áttekintéséből látható, hogy az egyedi innovációk nem vezethetnek eredményre, jól mutatja ezt, hogy azok a sikeresebb keresőeszközök, amelyek kiegészítő technológiákkal társultak, vagy vásároltak ilyeneket.

(Mohor Jenő)

03/042

PETTIGREW, Karen E. – DURRANCE, Joan C. – UNRUH, Kenton T.: Facilitating community information seeking using the Internet. Findings from three public library-community network systems = J.Am.Soc.Inf.Sci. 53.vol. 2002. 11.no. 894-903.p. Bibliogr.

A közösségi információk keresése az Interneten. Három közkönyvtári-közösségi hálózat vizsgálatának eredményei

Felmérés; Gépi információkeresés; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A szerzők egy új tanulmány eredményeit ismertetik, amely azt vizsgálta, hogy a közkönyvtárak hogyan használják az online közhasznú információs hálózatokat. A cél a használók információkeresésének és -használatának megkönnyítése volt. Ezeket a hálózatokat általában azért dicsérik, mert a helyi szolgáltatásokról és eseményekről szóló információkkal, valamint a polgárok közötti kommunikációs lehetőségekkel erősítik a közösségeket. Ennek ellenére keveset tudunk arról, hogy a használók hogyan használják az ilyen elektronikus szolgáltatásokat, és milyen akadályokba ütköznek. A jelen cikk egy kétéves vizsgálat eredményeit ismerteti, amely egy könyvtárosokkal folytatott országos felmérésből és három tagállamban végzett esettanulmányból állt. Az adatgyűjtést mindegyik helyen a következő módszerekkel végezték: online felmérések, terepszemlék, mélyinterjúk és fókuszcsoportok internet-használókkal, szolgáltatók, könyvtári személyzet. Az online felméréseket és a következő interjúkat az úgynevezett „sense-making" módszerre építették. A cikk a következőket tárgyalja: 1) hogyan használják a használók a közhasznú információs rendszereket és az internetet mindennapi problémáik megoldására; 2) milyen akadályokba ütköznek; 3) milyen haszna van az egyének és közösségek számára a közkönyvtárak és a közhasznú információs rendszerek közötti hálózatosítási kezdeményezéseknek és az ún. „információs közösségek" megjelenésének.

(Autoref.)

03/043

KESSLER, Jack: Les bibliotheques françaies en ligne. Une vue de l'extérieur = Bull.Bibl.Fr. 47. tom. 2002. 5.no. 10-31.p. Bibl. lábjegyzetben.

Res. angol, német, spanyol nyelven

Francia könyvtárak az interneten – kívülről nézve

Hozzáférhetőség; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Franciaország – újszerű megoldásokat és többnyelvű hozzáférést kínálva – példaként szolgálhat az egész világ számára az internettel való lépéstartás,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a digitális információk és az információs túlterhelés kezelése tekintetében. Ezekben az erőfeszítésekben – más országokhoz hasonlóan – a könyvtárosok járnak az élen. Mindössze tíz év alatt sok mindent elértek, de még mindig sok a teendő. A cikk összefoglalja a 2002. év kiemelkedő eredményeit, a fejlesztéseket és a jövő irányait.

(Autoref.)

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

03/044

CURTIS, Susan – MANN, Barbara: Cooperative reference – is there a consortium model? = Ref.User Serv. Q. 41.vol. 2002. 4.no. 344-349.p.

Van-e a közös referensz-tevékenységnek konzorciumi modellje?

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Modellálás; Online információkeresés; Referensz

Milyen kooperációs tájékoztatási kezdeményezések vannak jelenleg az Egyesült Államokban könyvtáraiban? Erre kereste a választ nemrég az amerikai könyvtárosegyesület (ALA) tájékoztató és olvasószolgálati egyesülete (RUSA) menedzsment- és olvasószolgálati szekciójának (MOUSS) egyik bizottsága. Volt ugyan tudomásuk néhány informális szerveződésről, de a szakirodalom átnézése során (1999) ezeknek alig volt nyoma: a legfrissebb cikk is 1996-es volt (http://www.ala.org/rusa/mouss/commettee/coop/bib.htm).

Ezek után fogtak a kérdőíves vizsgálat előkészítéséhez, amelynek során a könyvtári konzorciumokban működő kooperációs tájékoztatási munkát mérték fel. A huszonhat kérdésből álló kérdőívet az ICOLC (International Coalition of Library Consortia) tagjai közül kiválasztott 24 tagnak küldték meg 2000 szeptemberében. Tizenhárman válaszoltak, de csak hétben volt kooperációs tájékoztatásra kötött megállapodás. A vizsgálati eredményeket a 2001 januárjában tartott ülésükön ismertették, az alábbiakban a legfontosabb megállapításokat emeljük ki.

A hét válaszadó, akiknél kooperációs tájékoztatás folyt, az alábbiak voltak: az Appalachian Library Cooperative, a Big 12 Plus, a Chicago Library System, a Fenway Library Consortium, az Indiana Cooperative Library Services Authority, a Kentucky Commonwealth Virtual Libray és a MINITEX Information Network. Az összefogás legfontosabb tényezőjének mindannyian a forrásmegosztást és a szakértelmet jelölték meg. Bár a kooperációs tájékoztatás már a hetvenes években megkezdődött az Egyesült Államokban, a válaszadók fele csak a kilencvenes évek közepén kapcsolódott be ebbe. Meglepő módon egyikük sem említette, hogy működtetnének elektronikus tájékoztatási szolgálatot, és a már elérhető tájékoztatási (call-center) szoftvert sem alkalmazták. Öten a földrajzi közelséget, hárman a könyvtártípusát említették az együttműködésben való részvétel kritériumaként. (Ketten mindkettőt fontosnak tartották.) A szervezési kérdésekben igen sokféle a megoldás, de a tájékoztatásra fordított pénzügyi források nagyságrendje nem állapítható meg. A kommunikációra a tagkönyvtárak az elektronikus postát használják, öt konzorcium rendszeresen tart megbeszéléseket. A kérdéseket általában két munkanap alatt válaszolják meg, de nem végeznek árnyalt statisztikai adatgyűjtést. A szolgáltatásra a honlapon hívják fel az olvasók figyelmét. Mivel a szolgáltatás még „embrionális" állapotban van, értékelésére sem fordítottak eddig figyelmet.

A bizottság a felmérés alapján meglepőnek tartja azt, hogy a konzorciumok alig élnek az adott infrastruktúrával a kooperációs tájékoztatás során, noha erre nagy szükség lenne. (A tanulmány egyik függeléke a kérdőívet, a másik a felmérésben megkeresett intézmények jegyzékét tartalmazza.)

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/045

MIHAJLOVA, Zoâ: Škola čuvstv. Spektakl' v biblioteke = Biblioteka. 2002. 6.no. 50-54.p. Bibliogr.

Érzelmek iskolája. Színház a könvtárban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Irodalompropaganda

Tavaly februárban Uljanovszkban a hóviharok és az influenzajárvány idején hosszú időre bezárták az iskolákat, a területi könyvtár azonban ez idő alatt is fogadta a gyerekeket: február 9-én egy ifjúsági színházi előadás premierjét tartották. A könyvtár már régóta komoly figyelmet szentel használói esztétikai nevelésének, hivatásos és amatőr színjátszó-csoportokat hív meg, kamarakoncerteket szervez, gyermekelőadásokat tart és saját bábszínházat működtet. A könyvtárosok ezeken az előadásokon egyszerre játsszák a szervező, a forgatókönyvíró, a rendező és a színész szerepét. Az ország területén zajló negatív változások és a televízió erőszakossága az utóbbi években nem kedveztek a gyermek- és ifjúsági színjátszás ügyének, színházak zártak be, nem készültek az ifjúság számára darabok és előadások. A 2000-ben elfogadott orosz oktatási törvény azonban már kitér a gyerekek és a fiatalok sokoldalú fejlődésének és az alkotókészség fejlesztésének szükségességére. E cél megvalósulásának egyik útját biztosítja Uljanovszk 50. számú iskolája, ahol a gyerekek a humán tagozat keretein belül színházi és dramaturgiai fakultás foglalkozásain vehetnek részt. Az iskola orosz nyelv és irodalom tanárnője 1994-ben színjátszókört alapított, a kör 1997 óta tíz előadással, főleg orosz és külföldi klasszikusok darabjaival lépett fel. A Puskin-jubileum és a Győzelem napjának 55. évfordulója alkalmából készített zenés irodalmi összeállítás bemutatásáért átvehették az orosz oktatási miniszter kitüntetését.

2000. októbere óta Uljanovszkban évente megrendezik az amatőr gyermek színtársulatok fesztiválját. A fentebb említett fakultás vezetője a területi könyvtár bibliográfiai osztályának segítségét kérte a soron következő fesztiválon előadandó darab kiválasztásában. A könyvtár Jurij Druzsnyikov műveit ajánlotta: gyermekeknek szóló novellái és elbeszélései mellett két iskolai témájú darabot is írt még a hetvenes években. Akkoriban játszották őket az ifjúsági színházak, de amikor a szerzőt szamizdat-kiadásban való részvétel miatt 1977-ben kizárták a pártból, a darabokat mindenhol levették műsorról. Azóta negyedszázad telt el, változott az iskolarendszer és a mai iskolás nemzedékek is nagyban különböznek a korábbiaktól, mégis: a végül kiválasztott vígjáték – „Szerelmes lett a tanár úr" – mondanivalója napjainkra is aktuális maradt.

A társulat néhány hónap felkészülési idő után február 9-én nagy sikerrel adta elő a színdarabot, először a területi könyvtárban, majd több helyen a városban. A könyvtárban lezajlott előadás után a könyvtárosok „közvéleménykutatás"-t tartottak az iskoláskorú nézőközönség körében: a megkérdezettek egybehangzóan állították, hogy a darab róluk, korosztályuk életének eseményeiről és problémáiról szól. Az előadás után a könyvtár vezetője a gyermekszínészeket Sztanyiszlavszkij-kötettel ajándékozta meg, a könyvtárosok felolvasták Druzsnyikovnak a színészekhez és a nézőközönséghez szóló üdvözlő levelét, majd a nézők megtekinthették a könyvtárban a szerző életművét bemutató könyvkiállítást. Druzsnyikov 1987 óta Amerikában él, orosz irodalmat tanít a kaliforniai egyetemen és néhány éve rendszeres könyvadománnyal támogatja a területi könyvtárat. Uljanovszk legnagyobb könyvkiadója tavaly megjelentette a szerző legújabb, Puskinról szóló kötetét, a könyvtár pedig saját kiadványaiban, a helyi sajtóban és a médiában rendszeresen ismerteti és reklámozza a korábban agyonhallgatott író tevékenységét.

(Hangodi Ágnes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/046

VÁVRA, Jan: Knihovna a ochrana osobních údajů jejích čtenářů = Čtenář. 54.roč. 2002. 7/8.no. 207-213.p.

A könyvtár és az olvasók személyi adatainak védelme

Adatvédelem

A 101/2000. Sb. számú cseh törvény, amely a személyi adatok védelmét szabályozza, teljes mértékben vonatkozik a könyvtárak személyi adatgyűjtésére és -kezelésére is. Nekik különösen körültekintő és éber gyakorlatot kell e téren folytatniuk, minthogy nem rendelkeznek a jobban tisztelt és respektált hivatalokhoz képest semmiféle közjogi státusszal, s emiatt inkább ki vannak téve az izgága személyek okvetetlenkedéseinek.

A hivatkozott törvény megkülönböztet személyi adatokat, érzékeny személyi adatokat és egyéb adatokat. A könyvtáraknak, hogy működtethessék szolgáltatatásaikat, mindhárom adatféleséget gyűjteniük és „alkalmazniuk" kell. E téren egyidejűleg adatkezelőknek és -feldolgozóknak minősülnek.

A személyi adatgyűjtés terjedelme és mélysége nem haladhatja meg azt a szintet, amely az adott szolgáltatások viteléhez már nem feltétlenül szükséges. A könyvtáraknak nyilvántartásba kell magukat vetetniük az Adatvédelmi Hivatalnál, mégpedig korántsem takarékos adatmegadással.

A személyi adatokat feldolgozni csupán az olvasó beleegyezésével szabad, de akkor is „anonimizálni" szükséges őket. Az így kezelt adatokat – a statisztikai adatszolgáltatás kivételével – is csak olvasói beleegyezéssel szabad publikálni. A könyvtár tárolta személyi adatok bizalmasan kezelendők.

A nagy vonalakban ismertetett törvény végrehajtására a prágai városi könyvtárban részletes szabályozás készült, amelyet rigorózusan betartanak. A szóban forgó cikk második fele ezt a szabályozást, illetve gyakorlatot ismerteti „lépésről-lépésre haladva" részletességgel.

(Futala Tibor)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

03/047

CHING LEUNG, Yau: Always yes, never no = J. Interlibr. Loan Doc.Del.Inf.Supply. 12.vol. 2002. 3.no. 13-27.p.

„Nehéz" dokumentumkérések teljesítése – öt esettanulmány

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Nem hagyományos dokumentum

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárközi kölcsönzésben általában a szürke irodalomra vonatkozó kérések okozzák a legtöbb bonyodalmat. Ezeket legtöbbször nem hivatásos kiadók jelentetik meg, nemigen szerepelnek bibliográfiai adatbázisokban, és gyakran a könyvtárak sem szerzik be őket. Hasonló nehézségek merülnek fel a régen kiadott könyvek, kották esetében. Nagyjából az összes kérés 10-15%-a tartozik ebbe a kategóriába. Szerencsére manapság a hagyományos bibliográfiai segédeszközökön kívül az online katalógusok, az Internet és az e-mail is segítik a keresett dokumentum pontos adatainak megtalálását, és a kiadóval vagy a szerzőkkel való kapcsolat felvételét.

A Hong-kongi Kinai Egyetem Könyvtárának munkatársa öt példa segítségével érzékelteti az előforduló nehézségeket, és azok megoldási lehetőségeit.

Egy olvasó olyan két cikkhez szeretett volna hozzájutni, melyekre a Sociological Abstracts- ben hivatkoztak. Az anyagok egy-egy szakmai egyesület konferenciáján elhangzott előadások voltak, kiadványban nem jelentek meg. A Sociological Abstracts adatbázis tartalmazta az egyik szerző e-mail címét, a másikét azonban már a Yahoo kereső segítségé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vel találták meg a könyvtárosok. A könyvtárközisek levelére válaszul a szerzők megerősítették, hogy előadásuk nem jelent meg nyomtatásban, ám felhívták a figyelmet néhány, a témához szorosan kapcsolódó és hozzáférhető anyagra. A könyvtárosok így ezeket, és az egyik szerző által elektronikus formában megküldött előadás szöveget adták az olvasónak.

A második esetben a kérő megadta a cikk címét, két szerzőjének nevét és a kiadót. A szokásos adatbázisok csődöt mondtak. Az Alta Vista és a Norternlight kereső következett, ahol a címre, szerzőre, kulcsszóra történő keresés nem hozott ugyan eredményt, ám a kiadó nevére történő igen. Azonnal megkeresték a téma irodalmára specializálódott, és ezért kizárólag a szakmai körökben ismert kiadót, és megkapták tőle a kért anyagot.

A következő esetben az olvasó szintén megadta a szerzőket, címet és a kiadót. Az Alta Vista-ban a teljes címre történő keresés hozta meg az eredményt, méghozzá egy 68 oldalas, Interneten hozzáférhető dokumentum formájában, ám a kiadó nem stimmelt. Szerencsére a megadott adatokból ki lehetett következtetni, hogy miből adódott a kérő tévedése, és hogy a megtalált cikk valóban az, amit keresett. Elég gyakori eset egyébként, hogy a könyvtárközi kölcsönzést kérők nem pontosan adják meg az adatokat, így téve próbára a könyvtárosok leleményességét. Az olvasónak a szerzői jogokra való tekintettel nem nyomtatták ki az anyagot, hanem megmondták neki az URL címet, ahol maga is hozzáférhet a teljes szöveghez.

A negyedik esetben egy megjelent konferenciai anyag kilenc oldalas előadását kellet fellelni. Az Alta Visla segítségével találtak egy cikket, mely hivatkozott a kérdéses előadásra. Szerencsére tartalmazta az előadó e-mail címét is, így a könyvtárosok megkeresésére a szerző készségesen adott tájékoztatást, hogy hol és mennyiért tudják beszerezni a keresett konferenciai anyagot.

Az ötödik meglehetősen speciális eset volt. Az olvasó egy tizenkilencedik században zongorára és hegedűre írt darab kottájához szeretett volna hozzájutni. A kiadó persze már rég nem működik. Az ilyen régi kottákat a könyvtárak – ha meg is van nekik – nem szokták kölcsönözni. Az egyik könyvtár azonban, amely rendelkezett a művel, volt olyan szíves és fotómásolatot küldött a Honkongi Kínai Egyetemi Könyvtár kérésére, s mivel a szerzői jogok már régen lejártak, szerencsére semmi akadálya nem volt, hogy a kérő boldogan távozhasson.

A fentiekből is jól látható, hogy a könyvtárosok valódi kapcsot képeznek a tudományos élet résztvevői és az egyetemi könyvtár használói között. Sőt, a könyvtárközi kölcsönzést bonyolítók mondhatni „hozzáadott értéket termelnek", mikor egy-egy végképp fellelhetetlen dokumentum keresése közben olyan forrásokat találnak, melyek nagy valószínűséggel helyettesítik a kért művet, és megfelelnek a használó igényeinek.

(Fazokas Eszter)

03/048

CREFF, Christelle: Opening interlending services to end users: the Catalogue Collectif de France = Interlend. Doc.Supply. 30.vol. 2002. 3.no. 126-129.p.

Könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás a közvetlen használók számára: a francia országos központi katalógus szerepe

Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -online

A közel 14 millió dokumentum-rekordot (könyvekét, videókét stb.) tartalmazó francia közös katalógus, a *Catalogue Collectif de France* 2001 óta három nagy adatbázis online elérését biztosítja:

- az egyetemi könyvtárakét (SUDOC),
- ötvenöt közkönyvtár értékes anyagának retrospektív katalógusát és
- a nemzeti könyvtár katalógusát (BN OPALE PLUS). (A közös katalógus hamarosan a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárközi kölcsönzést támogató szolgáltatással is bővül.)

Franciaországban a könyvtárközi kölcsönzések száma évente 1,8 millió (1999), amiből 1,35 millió a kölcsönadott, 480 ezer a kölcsönkért egységek száma. A könyvtárközi kölcsönzés két főszereplője az *Országos Tudományos és Műszaki Információs Intézet*, az INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique) és az *egyetemi könyvtárak*, míg a közkönyvtárak alig vesznek részt benne. (A nemzeti könyvtár a maga 4%-ával az „utolsó esély"-t jelenti.) A legnagyobb forgalmat az INIST bonyolítja évi 700 ezer szakcikkel, míg az egyetemi könyvtárak főleg cikkmásolatokat és könyveket szolgáltatnak (80-20% arányban). Az egyetemi könyvtárak saját szoftvert (PebNet) használnak, és SUDOC (Système universitaire de documentation) néven közös katalógust is működtetnek (http://www.sudoc.abes.fr). Az elmúlt években az egyetemi könyvtárakban visszaesett a folyóiratcikkek forgalma az elektronikus folyóiratok konzorciális (COUPERIN) előfizetése nyomán. A közkönyvtárak forgalma mindössze 35 ezer egység évente; online katalógussal csak kevesen rendelkeznek (mindössze 24), és értékes, régi anyaguk is csak helyben használható.

A nemzeti könyvtár (Bibliothèque nationale de France, BnF) könyvtárközi kölcsönzési statégiája közel tíz esztendeje szolgálja az olvasók jobb ellátását. Ennek érdekében több fontos projekt megvalósítására is sor került az internetes technológia alkalmazásával. A legelső a forrásmegosztást szolgálta: a hetvennégy könyvtárból álló hálózat egy-egy szakterület dokumentumainak beszerzésével, integrált feldolgozásával és kölcsönzésével vesz részt a az országos szakirodalmi ellátásban: úgy döntöttek, hogy könyvtárközi kölcsönzési központ helyett egy decentralizált ellátási modellt alakítanak ki. A kilencvenes években elkezdett digitalizálási program eredményeként létrejött a *Gallica* nevű elektronikus könyvtár, amely ötvenezer francia művet és nyolcvanezer képet tartalmaz (http://gallica.bnf.fr).

Két új szolgáltatórészleg is szerveződött a nemzeti könyvtárban, a reprográfiai és a dokumentumellátó szolgálat (utóbbi „zsilipként" a külföldről érkező könyvtárközi kölcsönzéseket továbbítja a francia közgyűjteményekhez).

A francia közös katalógus (http://www.ccfr.bnf.fr) nemcsak bibliográfiai és lelőhely-adatokat tartalmaz, 2002-től már szolgáltatásokkal is segíti a könyvtárközi kölcsönzést (A cikk függelékében a legfontosabb francia hálózati címeket találjuk meg.)

(Murányi Lajos)

03/049

MORROW, Terry: Electronic article supply – making life EASY-er for all = Interlend.Doc.Supply. 30.vol. 2002. 3.no. 112-119.p.

Elektronikus cikkek szolgáltaatása – az EASY projekt

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv

Az EASY az Ingenta cég és a Lancester University ILLOS részvételével zajló két éves dokumentumszolgáltatási kísérlet. Az a célja, hogy kipróbálják, hogyan lehetne a könyvtárközi kölcsönzési (KK) kéréseket közvetlenül a kiadók digitális fájljaiból kielégíteni.

A használók számára ez a megoldás azért lenne előnyös, mert gyorsan hozzájutnának az eredetivel megegyező minőségű másolatokhoz, amelyeket kinyomtathatnának vagy elektronikusan tárolhatnának. A könyvtárosok különösebb ráfordítás nélkül korszerűsíthetnék a KK szolgáltatást. A kiadók számára viszont olyan bevételeket hozna a dokumentumszolgáltatásnak ez a módja, amelyekhez egyébként nem jutnának hozzá.

A könyvtárközi kölcsönzés jövője a kiadók és könyvtárosok között már régóta vita tárgya. A kiadókat aggasztja az illegális másolás és terjesztés lehetősége, a könyvtárosok pedig a közjóra hivatkoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

va igyekeznek elfogadtatni a dokumentumszolgáltatást. A Publishers Association és a Joint Information Systems Committee a kiadók bevonásával ezért egy olyan önfenntartó szolgáltatás létrehozására tett javaslatot (ez lett az EASY), amelynek költségei a könyvtárak számára nem haladnák meg a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzéseit, adminisztratív költségei alacsonyak a kérések és a dokumentumok elektronikus továbbítása miatt, és szabványos, egyszerű munkafolyamatot képvisel.

A megvalósításhoz egy „clearing house" jellegű megoldás bizonyult a legcélszerűbbnek. A clearing house fogadja a könyvtárak kéréseit, ellenőrzi, hogy a szöveg e-változata rendelkezésre áll-e, továbbítja a kérést a kiadó szerverére, gondoskodik a szöveg továbbításáról a használóhoz (ha szükséges, a könyvtár szerverén keresztül, rendszerint elektronikus levél mellékleteként), számlát állít ki a szolgáltatásról és kifizeti ennek egy bizonyos százalékát a kiadónak. A kiadók dolga, hogy saját szerverükről vagy általuk hitelesített szerverről szolgáltassák a dokumentumot. Emellett bevételhez is juthatnak a cikkek szolgáltatása kapcsán. A könyvtárak a projekt keretében egyes cikkekről tudnak elektronikus másolatot szolgáltatni, mégpedig a jelenlegi KK szolgáltatásnál nem drágább áron. A rezsiköltségek terén megtakarításra tehetnek szert.

Az EASY projektben a University of Lancaster az ILLOS könyvtárközi kölcsönzési nyilvántartó rendszer továbbfejlesztett változatát használja, amely 30 egyéb könyvtárban áll rendelkezésre. Közülük 14 használja az EASY szolgáltatást, 12 pedig jelezte, hogy bekapcsolódna annak értékelésébe.

A projekt másik résztvevője, a könyvtári berkekből indult Ingenta cég a világ egyik legjelentősebb teljes szövegű elektronikusfolyóirat-szolgáltatója, kb. 1,4 millió cikket szolgáltat, 160 kiadó 5200 folyóiratából. Az EASY projekthez 19 egyéb kiadó is csatlakozott, főként a kisebb kiadók mutattak érdeklődést, ezek összesen több mint ezer folyóiratcímhez engednek hozzáférést. (Ez a szám meglehetősen alacsony a BLDSC-hez beérkező 40 ezerhez képest.)

A könyvtárak véleménye szerint a siker kritikus kérdései: az ár (ne legyen magasabb, mint a British Library-é), az egyszerű használat és a campuson kívüli hozzáférés megoldása. A használók számára az EASY rendszer könnyebb hozzáférést ígér a könyvtárukban nem szereplő dokumentumokhoz. Problémát csak a kérések pontatlan adatai jelenthetnek (már dolgoznak az elektronikus hasonlítás megoldásán). A projekt sikere a kiadók, könyvtárak és a használók részvételétől függ. Kidolgozásra vár a gazdasági modell. 2002 márciusában elhatározták, hogy a kísérleti szakaszt hat hónappal meghosszabbítják.

(Hegyközi Ilona)

03/050

PROWSE, Stephen – MASSIE, Dennis: From traditional inter-library loan to a new interlending model – the role of the CURL monograph interlending pilot = Interlend.Doc.Supply. 30.vol. 2002. 3.no. 130-135.p. Bibliogr.

A monográfiák hagyományos könyvtárközi kölcsönzésétől az új CURL-modellig

Fejlesztési terv; Könyvtárközi kölcsönzés

A monográfiák hagyományos könyvtárközi kölcsönzése újabban háttérbe szorul a folyóiratcikkek elektronikus szolgáltatásainak népszerűsége miatt. A szerzők egy új, monográfiák könyvtárközi kölcsönzésére irányuló brit kísérlet programot ismertetnek, amelyben a brit egyetemi könyvtárak konzorciumának (CURL – Consortium of University Research Libraries) tagjai vettek részt. A szerzők statisztikai adatokat is közölnek, és bemutatják egy kérdőíves visszacsatolás eredményeit. Érintik a SHARES-el, a tudományos könyvtárak csoportjának (Research Libraries Group, RLG) programjával való kapcsolatot, és ismertetik, hogy a kísérleti program milyen hatással volt a nemzetközi könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárközi kölcsönzésre. A jövővel kapcsolatban új modellek kifejlesztését sürgetik.

(Autoref.)

03/051

Räisänen, Markku: Kaukolainaat suoraan kotiin = Kirjastolehti. 95.vuo. 2002. 5.no. 18.p.

Finnország: Könyvtárközi kölcsönzés közvetlenül az olvasókhoz

Együttműködés -regionális; Könyvtárközi kölcsönzés; Tároló könyvtár

A Finn Tároló Könyvtár az elmúlt tíz év folyamán az ország legnagyobb könyvtárközi kölcsönző könyvtárává vált. 2001 tavaszán született meg egy kísérlet gondolata, amelynek résztvevőiül hat könyvtárat sikerült megnyernie Lappföld tartományból: a tartományit, négy nagyobb település közkönyvtárát, valamint egy szakfőiskolai könyvtárt. A kísérlet célja a könyvtárközi kölcsönzés racionálisabbá (és gyorsabbá) tétele oly módon, hogy a helyi könyvtár közvetítő szerepét részlegesen vagy teljesen kikapcsolják. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a Tároló könyvtár egyenesen a megrendelő olvasó címére küldi ki a kért dokumentumot, s ezzel időt, pénzt (az olvasó értesítésének postaköltsége) és fáradságot (az olvasó útja a könyv átvételéért) takarít meg. Vannak azonban további alternatív lehetőségek is: 1) az ügyfél a kérését a helyi könyvtár kikerülésével, egyenesen is elküldheti a Tároló Könyvtárnak, miután annak Vaari elnevezésű gépi adatbázisából meggyőződött róla, hogy a keresett dokumentum megvan az állományában. 2) A visszaküldés történhet a helyi könyvtáron keresztül vagy közvetlenül – ez utóbbi esetben azonban a postaköltség az ügyfelet terheli.

Ha az ügyintézésből netán ki is kapcsolódik a helyi könyvtár, a folyamatról természetesen pontos információt kap. Amikor ugyanis csatlakozik az említett rendszerhez, szerződést köt a Tároló Könyvtárral, s ebben vállalja, hogy az ügyféltől közvetlenül hozzá érkezett kérés teljesítéséről, illetve az ugyanígy visszaküldött dokumentum megérkezéséről folyamatosan értesíti a helyi könyvtárat. Ez utóbbi lehetővé teszi, hogy az egyes könyvtárak továbbra is regisztrálhassák olvasóik könyvtárközi kéréseit pl. a statisztika számára.

(Sz. Nagy Lajos)

03/052

STABLER, Karen: Benchmarking interlibrary loan and document delivery services: lessons learned at New Mexico State University = J.Interlibr.Loan Doc. Del. Inf. Supply. 12.vol. 2002. 3.no. 57-73. Bibliogr.

A dokumentumszolgáltatás értékelése: A New Mexico State University tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A New Mexico-i Állami Egyetem könyvtárközi kölcsönzési részlege 1998 óta ú.n. „bechmarking" módszerrel méri szolgáltatásainak hatékonyságát. Négy területet értékeltek: használói elégedettség, teljesítési idő, költségek, és teljesítési arány. Az 1999-2000. évi eredményeket összehasonlították korábbi ARL (Association of Research Libraries – Tudományos Könyvtárak Egyesülete) tanulmányokkal. Pályázati támogatás keretében tanulmányi látogatást tettek hat tudományos könyvtárban a pozitív gyakorlatok átvétele céljából. Megállapították, melyek a fejlesztésre szoruló területek, és kijelölték a jövő útjának irányait.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/053

STOWELL BRACKE, Marianne – GWAMANDA, Diane: Mediated document delivery using the British Library's Inside = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 12.vol. 2002. 4.no. 5-13.p.

Tapasztalatok a British Library „Inside" nevű dokumentumszállítási szolgáltatásáról

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A növekvő folyóiratárak miatt a University of Houston könyvára kénytelen volt lemondani néhány folyóirat előfizetését, és új címekre sem futotta a költségvetésből. A könyvtár ezért elhatározta, hogy egy kereskedelmi dokumentumszolgáltató rendszerhez fordul, nevezetesen a British Library *Inside* nevű szolgáltatását veszi igénybe az állomány kiegészítésére, illetve az eseti használói igények kielégítésére. E szolgáltatás alapján a könyvtár élettudományi szakrészlege egy kísérleti program keretében teljesíti a biológiai és biokémiai tanszék folyóiratigényeit. A program eredményeként eredményes együttműködés alakult ki a tanszék és a könyvtár között.

(Autoref.)

Dokumentációs eljárások és termékeik

03/054

VARNIENE, Regina: Lietuvos nacionalines retrospektyvines bibliografijos dabartine bukle ir perspektyvos = Knygotyra. 37.vol. 2001. 43-55.p.

Res. angol nyelven

A litván nemzeti retrospektív bibliográfia helyzete és jövőbeli kilátásai

Nemzeti bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

Amikor a litván nemzeti könyvtárat 1992-ben az UBC felelős országos intézményévé nevezték ki, határozatot hozott a könyvtár átszervezésére és a nemzetközi szabványokhoz és ajánlásokhoz való alkalmazkodásra. A könyvtár célja az volt, hogy elkészítse a nemzeti retrospektív bibliográfiát és csatlakozzon az nemzetközi UBCIM programhoz. 1993-ban elkészítették a nemzeti bibliográfiai adatbázis (NBDB) koncepcióját, majd kifejlesztették és tesztelték az adatbázist. A nemzetközi szabványosítási előírások fényében történő elemzések kimutatták, hogy a bibliográfiai számbavétel Litvániában teljes mértékben megfelel a normatív dokumentumoknak, és biztosítja 1) a kurrens és retrospektív bibliográfia gyűjtőkörének teljességét, 2) az összes típusú bibliográfiai és besorolási rekord elkészítését, beleértve a többnyelvűséget és a többféle karakterkészlet használatát, 3) a bibliográfiai és besorolási rekordok hosszú távú megőrzését. A számítógépes nemzeti retrospektív adatbázisokhoz a kezdeti időszakban rendelkezésre álló szoftverrel még nem lehetett előállítani UNIMARC formátumú rekordokat, de a nyomtatott füzetek elkészítésére alkalmas volt. Az NBDP első fejlesztési szakaszának befejezése után a következő fejlesztések megvalósítása merült fel: a gyűjtőkör kibővítése olyan dokumentumokkal, amelyek eddig kimaradtak a bibligráfiai számbavételből, a retrospektív bibliográfia szerkezetének átalakítása, kibővítése új feldolgozási szempontokkal.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

03/055

CZAJKOWSKI, Franciszek: Dysleksja jest wszędzie. Co zatem robi tvoja biblioteka? = Poradnik Bibl. 2002. 9.no. 15-17.p.

A diszlexia mindenütt előfordul. Mit tesz ellene a te könyvtárad?

Beteg olvasó; Olvasástanítás

A diszlexia olyan bonyolult neurológiai állapot, amely a születéstől fogva beszéd-, olvasás- és írásbeli zavarokat idéz elő. Hol mindhárom vonatkozásban, hol csak az egyikben-másikban. A világ népességének kb. 8%-a szenved benne. A fiúk nagyobb arányban, mint a lányok. Speciális törődés révén gyógyítható-csökkenthető. Az a diszlexiás jár el helyesen, aki ezt a baját nem tagadja, és igénybe veszi a rendelkezésre álló segítséget.

Az IFLÁ-val összefogva az European Dyslexia Association az 1997. évi konferenciáján hívta fel a könyvtárak figyelmét diszlexiában szenvedő olvasóik segítésére, majd 1999-ben tartott bangkoki összejövetel után – Gyda Skat Nielsen és Brigitta Irvall dán könyvtárosok műveként – közzé is tette diszlexia-irányelveit (Guidelines for Library Services to Persons wih Dyslexia. The Hague, 2001. 36 p.).

Az irányelvekben hét érdemi ajánlás található. Nevezetesen:

1. Valamennyi olvasót diszkrimináció nélkül kell ellátni.
2. Szükséges hogy a könyvtárosokat kiképezzék a diszlexia elleni küzdelemhez alkalmas ismeretekre.
3. Fel kell hívni a diszlexiás gyerekekkel is foglalkozó könyvtárak figyelmét azokra a szakmai ajánlásokra, amelyek alkalmazása révén eredményeket lehet elérni a szóban forgó olvasók körében.
4. Olyan könyvtári környezetet kell kialakítani, amelytől a diszlexiások nem idegenkednek.
5. „Könnyen olvasható" műveket – könyveket, folyóiratokat, audiovizuális hordozókon található anyagokat – kell beszerezni.
6. „Be kell vetni" a multimédiás programokat e kategória előmenetelének segítésére.
7. A könyvtárat és szolgáltatásait minden lehetséges módon reklámozni kell.
8. Az irányelvek öt melléklete bibliográfiát, fontos címeket, folyó kutatási ismertetéseket tartalmaz a témakörből.

(Futala Tibor)

03/056

RUTLEDGE, Hazel: Dyslexia – challenges and opportunities for public libraries = J. Librariansh. Inf. Sci. 34. vol. 2002. 3.no. 135-144.p. Bibliogr.

Dyslexia – kihívás és lehetőségek a közkönyvtárak számára

Esettanulmány [forma]; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Olvasástanítás; Hátrányos helyzetű olvasó

A cikk a következő PhD kutatási projekről számol be: „Hogyan járulnak hozzá a közkönyvtárak a diszlexiás egyének információellátásához?" A kutatást a Loughborough Egyetem könyvtári-információs tanszékén végezték 1992 és 2000. között. A kérdés alapos irodalomkutatása után kérdőíves végeztek 114 angol és walesi könyvtár részvételével (75%-os válaszarány). A magas válaszolási arány azt mutatja, hogy a könyvtárak érdeklődnek a kérdés iránt, a felmérés szerint azonban csak 16,7% rendelkezik szabályzattal a különleges igényekkel kapcsolatosan, és még ennél is kevesebb (7%) azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyek szabályzatában kifejezetten szerepel a diszlexia. A szabályzatok tanulmányozása kimutatta, hogy sok dokumentum csak utal erre a betegségre, de nem említi név szerint. A tanulmány következtetései: a közkönyvtárak nem szervezik és reklámozzák megfelelően a diszlexiás egyének számára használható informá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cióforrásokat; állományaikban általában megtalálható a diszlexiáról szóló irodalom, de igen kevesen foglalkoznak a diszlexiások tényleges információs szükségleteivel; jelentős különbség van a könyvtárak között e feladat ellátása tekintetében; a könyvtáros szakma és a diszlexiával foglalkozó szervezetek nem adnak megfelelő iránymutatást a diszlexiások információellátásáról. A szerző javaslatokat is közread a helyzet orvoslására.

(Autoref. alapján)

03/057

MUDRÍKOVÁ, Janka: Knižnično-informačné služby handicapovaným občanom = Kniž.Inf. 34.roč. 2002. 3/4.no. 130-132.p.

Könyvtári-tájékoztató szolgáltatások fogyakékkal élő használók számára

Testi fogyatékos olvasó

A cikk a Cadcán működő Kysuca-vidéki könyvtár hátrányos helyzetű olvasóknak nyújtott szolgáltatásait mutatja be. Ezek az alábbi elvi megfontolások alapján realizálódnak:

- a könyvtár szolgáltatásait valamennyi olvasója számára működteti és fejleszti: mutatis mutandis nincs senkivel szemben diszkrimináció (naponta az intézményt átlagosan négyszázan látogatják),
- tulajdonképpen minden olvasót hátrányos helyzetűnek tekintenek valaki más olvasóhoz képest, ami nem zárja ki, hogy hasonló típusú hátrányos helyzetűeknek csoportos szolgáltatásokat ne tartsanak fenn, miközben minden konkrét olvasót egyénileg is „megszólítanak", illetve ellátnak,
- a fizikailag hátrányos helyzetűeken kívül a város lakossága körében a gazdasági pozíció, kor, függőség, deviancia stb. szempontjából is tömegesen fordulnak elő hátrányos helyzetűek.

A könyvtár mindenekelőtt a gyerekeket és a serdülőket tekinti hátrányos helyzetűeknek, minthogy előttük állnak a felnőttek társadalmába való integrálódás hatalmas nehézségei, ők vannak a leginkább kitéve a drogok csábításának, a legkülönbözőbb manipulációk veszélyeinek. Ezért a könyvtárnak fel kell használnia minden alkalmas formát és eszközt (beleértve a legmodernebb eszközöket is) e korcsoport megnyerésére és polgárrá történő tudatosítására.

A hátrányosság szempontjából a másik fontos csoport a mentálisan sújtottak csoportja, amely felé az emberiesség gesztusait kell a könyvtárnak szolgáltatásai révén kisugároznia.

Végül a nyugdíjasok csoportja fogható össze a legkülönfélébb szolgáltatási kedvezmények által. Itt különös jelentőségük van a „kihelyezett" rendezvényeknek, a nyugdíjas házi műsoroknak, az e helyekre eljuttatott letéteknek, végső soron az olvasnivaló házhoz szállításának.

Időnként a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó könyvtárak és könyvtárosok csalódnak törekvéseik visszhangtalansága, bal- és félsikerei miatt. Ebben közrejátszik az, hogy a könyvtárosok nincsenek kiképezve erre a munkára: mindenkinek a saját kárán kell tanulnia. Jó volna e téren a továbbképzés. És még egy dologra volna szükség, nevezetesen pénzre, mivel a speciális törődés nemcsak jóindulat, hanem „pénz, paripa, fegyver" kérdése is.

(Futala Tibor)

03/058

MYHILL, Christine E.: ICT for access to information services for disabled people: an overview of projects and services at Gateshead Libraries Service = Program. 36.vol. 2002. 3.no. 176-181.p. Bibliogr.

Információtechnológia sérült használók számára – a Gateshead Libraries Service szolgáltatásai

Beteg olvasó; Információtechnológia; Közérdekű tájékoztatás

Nagy-Britanniában 6,6 millió korlátozott munkaképességű aktív korú ember (a korosztály majdnem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egy ötöde) él. A könyvtárak kötelessége, hogy minden olvasójuk számára – a fizikailag korlátozott képességűeket is beleértve – biztosítsák az információkhoz való hozzáférést, és ezt segítheti az info-kommunikációs technológia használata. Az angliai Gateshead könyvtári szolgálata (GLS) több ilyen szolgáltatást fejlesztett ki.

1. 1987 óta működik az AIRS (*Access to Information and Reading Services*), mely a vakok és gyengén látók számára nyújt hangos újságot, Braille illetve nagybetűs átírási lehetőséget.
2. Interaktív CD-ket készítettek a korlátozott képességűek munkalehetőségeiről, a város kórházairól (részben braille írású, részben jelnyelvű, részben kantoni, hindi urdu stb. nyelvű anyaggal), valamint az EU TIDE (*Telematics Initiative for Disabled and Elderly people*) programja támogatásával elkészült az ESLI (*European Sign Language Interactive*), azaz a jelnyelv elsajátítását segítő CD-i.
3. A helyi kábel-tv hálózaton teletextes információszolgáltatást üzemeltetnek, amit – a felmérések szerint – gyakran és szívesen használnak az idősebbek és a korlátozott képességűek.
4. A GLS anyagi lehetőséget kapott a MISSISSIPPI (*Multimedia Information Systems Specially Integrated Solutions Sensory ImPaired People Included*) projektben való részvételre, mely a siketek és nagyothallók részére biztosítja a könyvtári szolgáltatásokhoz való hozzáférést.
5. A digitális és hálózati információk elérése érdekében egy PC-t elláttak a képernyő-szöveg felnagyítására, illetve beszédszintetizátorral való felhangosítására alkalmas szoftverekkel, illetve külön böngésző-program segíti a vakoknak szóló honlapok elérését.

(Mohor Jenő)

03/059

JACKSON-SANBORN, Emily – ODESS-HARNISH, Kerri – WARREN, Nikki: Web site accessibility: a study of six genres = Libr.Hi Tech. 20.vol. 2002. 3.no. 308-317.p. Bibliogr.

Az információk hozzáférhetősége sérült emberek számára: hatféle webhely értékelése

Honlap; Hozzáférhetőség; Testi fogyatékos olvasó

Nem lehet pontosan tudni, hogy az Americans with Disablities Act és a Rehabilitation Amendment of 1998 (a sérült emberekre vonatkozó amerikai jogszabályok) hogyan vonatkoztathatók az internetre. A jelenlegi irányzatokat figyelembe véve azt lehet mondani, hogy ezek a törvények hamarosan az internet vonatkozásában is érvényesek lesznek, a kereskedelmi és a kormányzati szektorban egyaránt. Mennyi információ hozzáférhető ma az interneten a sérült emberek számára? A cikk a webhelyek hat kategóriáját vizsgálta (népszerű, munkahelyek, ruházat, nemzetközi, felsőoktatási és kormányzati) három ágazaton belül: kereskedelmi (.com), oktatási (.edu) és kormányzati (.gov). A Bobby kiértékelő szoftver használatával megállapították, hogy a kormányzati helyek a legkönnyebben hozzáférhetők; a népszerű, kereskedelmi helyek pedig a legkevésbé elérhetők a sérült emberek számára. A cikk felveti az oktatás szükségességét a webhelyek tervezői számára.

(Autoref.)

lásd még 81

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hálózatok, regionális rendszerek

03/060

AGUSTI, Lluís: Les réseaux des bibliothèques a l'étranger: les modeles français et espagnol = Bull. Bibl. Fr. 47.tom. 2002. 5.no. 55-61.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Országok közötti könyvtárhálózatok: francia és spanyol modellek

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat

Spanyolország az 1990-es években létrehozta a spanyol könyvtárak és dokumentációs-információs központok hálózatát külföldön. Mindezt annak a Cervantes Intézetnek a keretein belül tette, amely 1991 óta hivatalosan is a spanyol és a latin-amerikai kultúra, nyelv szószólója és terjesztője az egész világon. Sajátos szerkezetű és szerényebb anyagi forrásból táplálkozó intézmények ezek, mint amilyeneket Nagy-Britannia, Franciaország vagy Németország hívhatott életre.

Az első ilyen hálózatot bizonyára az ún. „kulturális nagykövetségek" működtették, amelyek általánosságban a 19. század végén sorra-rendre születtek külföldön. E korban jelentek meg az első spanyol kezdeményezések is, három jól körülhatárolható területen: először az olyan nagy európai városokban, mint London (1946) vagy Párizs (1952); majd Észak-Afrikában, különösen Marokkóban, minden olyan területen, amely valaha spanyol fennhatóság alá tartozott; végül pedig Latin-Amerika országaiban.

A jelenlegi Cervantes Intézet csak 1992-ben alakult. Egy újonnan felmerülő igény hozta létre, nevezetesen az, hogy a spanyol enteriőrt, a spanyol kultúrát igénylő közönség összetétele megváltozott. Látogatói a 20. század végén elsősorban nem a külföldön élő spanyolok, hanem inkább a francia és a német polgárok közül került ki, akik a kor felfogásához híven egy új Spanyolország képet, az ősi kultúrájában is modern, csábító, szédítő európai országot kívánták látni.

Az intézmény létrehozói először az észak-amerikai, brit, francia és német mintákat tanulmányozták. Elképzelésükhöz legközelebb a német modell állt kiegyensúlyozott nyelvtanítási és kulturális tevékenységével és 5-15 ezer kötetes könyvtári állományával. Ez utóbbi kialakításához azonban a példát a francia könyvtárak szolgáltatták sokszínű dokumentumtípusaikkal, a modern és antik harmonikus együttélésével, állománymegőrzési gondosságukkal. E tapasztalatok nyomán alakultak meg a spanyol könyvtárak. Napjainkban 30 országban 38 könyvtár mintegy ötszázezer dokumentummal képviseli a spanyol kultúrát külföldön.

A Franciaországban található spanyol könyvtárak: a párizsi (1952), a Goya Házé (Casa de Goya) Bordeaux-ban, egy újabb spanyol könyvtár Toulouse-ban és a legrégebbi, hányatott sorsú, ma kb. 20 ezer kötetet számláló bibliotéka a „College d'Espagne"-é.

Spanyolországban a Franciaországot és kultúráját bemutató médiatárak és információs központok léteznek. Professzionális szempontok alapján történő átfogó újjászervezésük az 1990-es években megtörtént. Így ma Barcelona, Madrid, Valencia, Sévilla, Saragoza és Bilbao rendelkezik egy-egy francia könyvtárral, de érdemes még megemlíteni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a madridi Velázquez Ház (Casa de Vélazquez) és az „Alliances francaises"-ek kisebb könyvtárait is. Míg Spanyolország a világon mindössze 38 hivatalos spanyol könyvtárral képviselteti magát, addig Franciaország 250 francia központot helyezett el a kontinenseken. Ebben az összehasonlításban jól látható, hogy Spanyolországnak van még mit tennie, de a jobb helyzetben lévőkre is új feladat vár: reális könyvtáraiknak az Internet korában a virtuális könyvtárak részévé is kell válniuk, tehát számítógépes feltárásuk sürgetővé vált.

(Pajor Enikő)

lásd még 3, 21

Kereskedelmi tájékoztatás

03/061

ANDRIANOVA, Irina Nikolaevna: Vhoždenie v mir biznesa i kommercii. Predostavlenie informacii v Centre meždonarodnoj torgovli = Biblioteka. 2002. 4.no. 12-14.p.

Belépés az üzlet és a kereskedelem világába. Információnyújtás a Nemzetközi Kereskedelmi Központban

Szakkönyvtár -kereskedelmi

Az 1980-ban Moszkvában alapított Nemzetközi Kereskedelmi Központ aktív tagja a 97 ország 326 szervezetét tömörítő Nemzetközi Kereskedelmi Központok Szövetségének. A Központ küldetése abban áll, hogy elősegítse Oroszországnak a világgazdasághoz való integrálódását, az orosz piacok elismertetését a külföldi befektetők felé, támogassa a hazai és a nemzetközi vállalkozások kölcsönös hasznot hozó kapcsolatait. A Központban az alapításkor szakkönyvtárat nyitottak, napjainkban a gyűjteményben mintegy 25 ezer könyvtári egységet őriznek és előfizetnek kétszáz folyóiratra, valamint 45 napilapra. A szakkönyvtár gyűjtőkörébe tartozik többek között a közgazdaságtan, az üzleti élet, a bank- és tőzsdeügyek, a kereskedelem, a jog, a statisztika, a marketing és a vezetéselmélet. Tájékoztató szolgáltatásuk alapját állományuk mellett orosz és a Szövetség által rendszeresen küldött külföldi adatbázisok (pl. a Trade Information Directory CD-ROM-on) jelentik. A Libermedia elnevezésű integrált könyvtári rendszernek köszönhetően a könyvtár szabad hozzáférést biztosít a könyvek és időszaki kiadványok adatait feltáró online katalógushoz és az internethez, megrendelésre elektronikus formában összefoglalókat készít az új beszerzésekről és rendszeres sajtófigyelést végez.

A nemzetközi és orosz üzleti információszerzés és -gyűjtés fejlesztése során figyelembe kell venni, hogy Oroszországban napjainkban az információs infrastruktúra fejletlensége miatt a Központ és a könyvtár által nyújtott szolgáltatások egyelőre nem, vagy csak minimális szinten képezik a gazdaság részét, az üzleti élettel és a kereskedelemmel kapcsolatos információk csak szétszórtan találhatók meg, és a használókhoz való eljutásuk esetleges. A Healey&Baker's Európa harminc városában lefolytatott felmérése szerint Moszkva az utolsó helyen áll az információs társadalom vívmányainak bevezetésében. Egy sor oka van annak, hogy az információ piaca ilyen nehezen alakul ki és csak akadozva fejlődik: hiányzik a hazai üzleti szféra vállalkozókedve, nincsenek meg a feltételei a külföldi befektetők letelepedésének, nem létezik az információhoz való szabad hozzáférés gyakorlata a tudományos-technikai, a jogi, a kormányzati adatbázisok használata esetén, szabályozatlan a szerzői jog és a szellemi tulajdon kérdése, nincs komoly marketing-tevékenység a szakirodalmi információ piacának feltérképezésére. Az internet-hozzáférés és információkeresés komoly hányada csak térítéses szolgáltatásként működik, a regisztrált adatok egy része frissítés nélküli és pontatlan, sok az átfedés, ez megnehezíti a gyors és hatékony visszakeresést. Oroszország vállalkozói egyszerűen nem tudják, milyen vagy melyik könyvtárhoz fordulhatnak, ha üzleti információra van szükségük. Az orosz könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ri rendszerben korábban létrehoztak már működő könyvtárakban ún. szakirodalmi információs központokat, ezek fejlesztése azonban komoly anyagi ráfordítás és hozzáértő, jól képzett információs szakemberek nélkül nehézkes, gyakran akadozik.
A Nemzetközi Kereskedelmi Központ könyvtára – szinte „megbújva" a Központ sokrétű feladatrendszerében, ugyanakkor jól kiegészítve annak tevékenységét és erősítve küldetését – a főváros és a régió üzleti köreiben komoly ismertséggel és hírnévvel bír, az üzleti információk egyik legjobb és legpontosabb közvetítőjének számít. Fejlett telekommunikációs infrastruktúrájának, gazdag anyagi-technikai bázisának és magasan képzett szakembereinek köszönhetően méltó helyet foglal el a központok szövetségének szervezetében. A szakkönyvtár szolgáltatásainak megvalósítása érdekében gyakran működik együtt az Oroszországi és a Moszkvai Kereskedelmi Kamara szakkönyvtáraival, függetlenül attól, hogy bizonyos területeken ezek a gyűjtemények is alapos fejlesztésre szorulnak.

(Hangodi Ágnes)

Humán tudományi tájékoztatás

03/062

USBERTI, Marina: RDN Humbul Humanities Hub, un nuovo centro de gravita per l'informazione in rete nel campo delle scienze umane = Boll.AIB. 42.vol. 2002. 3.no. 291-303.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol nyelven

Az RDN Humbul Humanities Hub, a hálózati tájékozódás új súlypontja a humán tudományok területén

Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -humán tudományi

A brit JISC által támogatott *Resource Discovery Network* (RDN) öt tematikus „zsilipjének" egyikeként 1999 novemberében kezdte meg működését a *Humbul Humanities Hub*. Célja, hogy az oktatók és hallgatók számára nyújtson megfelelő hozzáférést a jó minőségű, tematikusan válogatott, egységesen kereshető forrásokhoz, valamint egyéb szolgáltatásokhoz, ezáltal mintegy ellensúlyozza a „láthatatlan web" fenyegető terjedését, a felhasználók számára pedig egy élő virtuális közösséghez tartozás érzését biztosítsa. Az RDN-n belül jelenleg öt ú.n. *hub* (a.m. középpont, súlypont) működik: az orvostudományi *BIOME*, a műszaki, matematikai és informatikai *EEVL*, a természettudományi *PSIgate*, a társadalomtudományi, közgazdasági és jogi *SOSIG*, valamint a humán tudományi *Humbul Humanities Hub*. Ez utóbbi adatbázisában egyaránt lehet kulcsszavakkal keresni, illetve tárgy, típus, idő szempontú válogatásokban böngészni. Rekordjai a *Dublin Core* alapján vannak „katalogizálva", tartalma pedig – a gondos „állománygyarapítás" következtében az egész web-forrásanyag kellően széles, de mégis a brit oktató és tanuló közösség, mint speciális közönség igényeihez mért válogatásához nyújt hozzáférést. Nem tévesztve szem elől azt az eredeti célt, hogy magas minőségi követelményeknek megfelelő súlypontja legyen egy meghatározott tárgykör online információellátásának, a *hub* egy új zsilip-koncepció irányába mozdul el. Ebben a felhasználó egyre aktívabb szerepet kap, újabb szolgáltatások – mint pl. katalogizálandó új források javaslásának lehetősége – révén részt vesz egy virtuális közösség életében. Ezt szolgálják az olyan új, a felhasználó igényeihez szabás („hiperperszonalizáció") célját szolgáló eszközök, mint a *My Humbul*, és az egészen friss *My Humbul Include* – általuk a válogatott adatok zárt és statikus csomagja helyébe a különböző funkciókhoz hatékonyan alkalmazkodó, rugalmas *hub* lép.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Vezetőképzés

03/063

NICHOLS, C.Allen: Leaders: born or bred? = Libr.J. 127. vol. 2002. 13.no. 38-40.p.

Adottság vagy képzés kérdése a jó vezető?

Vezetőképzés

Az amerikai könyvtárosok aggodalommal figyelik a szakmai vezetés helyzetét, ugyanis lassan elöregszik a szakma, és az egyetemet végzett, fiatal szakemberek választás elé kerülnek: a hagyományos könyvtárit vagy az új információs pályák közül melyikét választják; ezért nagyon fontos, hogy megfelelő lehetőséget kapjanak képességeik kibontakoztatására.

Az elmúlt évtizedben több intézmény és tanfolyam vállalkozott vezetőképzésre, bár ezek eredményességében többen is kételkednek. A cikk szerzője, aki a kenti egyetemen (Ohio) szerzett fokozatot (MLIS), három vezetőképző-tanfolyamon vett részt: 1993-ban az Ohio állambeli *Library Leadership 2000*-en (LL2000), 1994-ben a nemzetközi hírű *Snowbird Leadership*en, majd 1997-1998 folyamán egy helyi programon (*Leadership Medina County*, LMC), és biztos abban, hogy ezek nélkül sohasem lett volna belőle könyvtárigazgató.

Sokan elég vegyes érzelmekkel viseltetnek a vezetőképző szemináriumokkal szemben, és csupán elit-kluboknak tartják ezeket. A lényeges kérdés viszont az inkább, hogy megtanulható-e egyáltalán a vezetés „tudománya". Első tanárai (LL2000) úgy gondolták, „katalizátor"-ként segítségére lehetnek ebben; a programok kis- és nagycsoportos formában folytak tanári irányítással, fontosnak tartva az önismeretet, és a közösségi szellemet. A későbbi helyi képzés során (LMC) a szülőföld (város, megye vagy körzet) szolgálatára helyezték inkább a hangsúlyt, és nem volt csoportvezető.

Bár a tanfolyamok eredményessége nehezen mérhető, annyi azonban az kiderült egy-egy vizsgálat nyomán, hogy azok a könyvtárosok, akik részt vettek például a *Snowbird* képzésében, többet publikáltak, több bemutatót tartottak és több konferencián vettek részt, mint annak előtte. (Az Ohio állambeli könyvtáros egyesület irányítását például az LL2000 résztvevői hamarosan „kezükbe kaparintották", és a szerző lett az elnök). A vezetőképzés eredményessége a személyes életpályák alakulásán is lemérhető, véli szerzőnk, aki számos példával szolgál ehhez élvezetes stílusban megírt, a tanfolyamok egykori résztvevőit és vezetőit is megszólaltató írásában. (A keretes részben tíz egyesült államokbeli vezetőképző intézmény nevét és webcímét is közli.)

(Murányi Lajos)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

03/064

DAVIES, Eric J.: What gets measured, gets managed: statistics and performance indicators for evidence based management = J.Librariansh.Inf.Sci. 34.vol. 2002. 3.no. 129-133.p. Bibliogr.

A mérési eredmények felhasználása a vezetők munkájában. Hogyan használhatók fel a statiszti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kai adatok és a teljesítménymutatók a bizonyítékokon alapuló vezetés céljaira

Hatékonyság; Normatívák, mutatószámok; Statisztika; Vezetés

A teljesítménymérés mellett döntő szervezeteknek háromféle dolgot kell mérniük: a szervezet milyen sikeresen mobilizálja erőforrásait; hogyan halad előre küldetésének teljesítésében; a személyzet milyen hatékonyan dolgozik. A statisztika a következő három funkcióban játszhat szerepet: a működési hatékonyság nyomon követése; alap szolgáltatása a stratégiai tervezéshez; a használók által nyert haszon demonstrálása. A statisztikai adatokkal alátámasztott bizonyítékok széles körű lehetőségeket adnak a vezetésnek a szabályzatok, stratégiák, munkafolyamatok stb. kialakítása ill. megváltoztatása tekintetében. A cikk a könyvtári statisztika alkalmazásával foglalkozik, különös tekintettel a Loughborough Egyetem könyvtári statisztikai részlege által gyűjtött adatokra, és ezeknek „benchmarking" típusú mérésekre való felhasználására. Arra a következtetésre jut, hogy a könyvtári munkával kapcsolatos bizonyítékok gyűjtése és értelmezése nemcsak a szolgáltatások minőségét és a vezetés hatékonyságát javítja, hanem emeli a szakmai elégedettség és részvétel szintjét is a könyvtárban.

(Autoref. alapján)

03/065

HENCZEL, Sue: Benchmarking – measuring and comparing for continuous improvement = Inf.Outlook. 6.vol. 2002. 7.no. 12-20.p. Bibliogr.

Teljesítménymérés és összehasonlítás a szakkönyvtárak szolgáltatásainak folyamatos fejlesztése érdekében

Hatékonyság; Szakkönyvtár; Szolgáltatások

A benchmarkingnak sokféle definícióját olvashattuk már a szakirodalomban. Közöttük a legjelentősebb különbség, hogy tartalmazzák-e az eljárásból leszűrt tapasztalatoknak a gyakorlati munkába történő beépítését, avagy sem. A könyvtári benchmarkingnak több típusa ismeretes. A belső (internal) benchmarking az intézményen belül vizsgálja az adott könyvtárnak a többi szervezeti egységhez viszonyított munkáját. A külső (external) benchmarking egy hasonló típusú könyvtár működését veszi alapul az elemzéshez.

Megkülönböztethetünk „verseny" típusú eljárást, mikor a cél annak kimutatása, hogy a mi könyvtárunk miben és mennyivel jobb egy másik szervezeti egységnél vagy külső könyvtárnál, és „funkcionális" benchmarkingot, melyben a cél a mintául vett intézmény eljárásainak vizsgálata után a számunkra megfelelő eljárások átvétele, adaptálása.

Érdekes történeti áttekintés után a benchmarking nyújtotta előnyökről olvashatunk – pl. hatékonyabb és célravezetőbb munkafolyamatok, a szolgáltatások fejlesztése, jobb és gyorsabb döntéshozatal stb. – valamint a veszélyforrásokról – pl. a folyamatos mérési és összehasonlítási folyamat nehezen reagál a felmerülő új tényezőkre, nagy az idő, személyzet és pénzigénye a kielégítő eredmény garantálása nélkül, elvonja más lehetséges innovatív eljárásokról a figyelmet stb. Ezután a benchmarking tervezéséhez kapunk hasznos tanácsokat – pl. pontosan tervezzük meg a szükséges erőforrásokat, határozzuk meg az összes inputot és outputot, azonosítsuk a folyamatokban jelentkező problémákat és derítsük ki mi okozza őket stb. Nagyon fontos, hogy jól válasszuk ki, hogy mit is akarunk feltérképezni. Ehhez is kapunk néhány szempontot segítségül (azokat a folyamatokat vizsáljuk, melyek rendszeresen vagy folyamatosan gondot okoznak, azokat, amelyek szolgáltatásaink használóinak szempontjából fontosak stb.). A sikeres benchmarkinghoz más tippeket is kapunk (hozzuk összhangba a vizsgálati projektet a szervezet stratégiai céljaival, nagyon szigorú szempontok szerint tervezzünk, elemezzünk, ne csak az outputokat, hanem a folyamatokat vizsgáljuk stb.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Végül a jelenlegi trendekről és projektekről olvashatunk rövid tájékoztatást, nevezetesen az Európai Unió Telematics for Libraries programjának keretében indult EQUINOX-ról (http://equinox.dcu.ie), az ARL (Academic and Research Libraries) E-Metrics projektjéről (http://www.arl.org/stats/newmeas/), a McClure/Bertot Project-ről, valamint a nagy-britanniai JUSTEIS-ről.

(Fazokas Eszter)

03/066

SALVESEN, Helge: The quality management of Norwegian universities and its influence on university libraries = Liber Q. 12.vol. 2002. 2/3.no. 185-191.p.

Minőség-szemléletű vezetés a norvég egyetemeken, és hatása az egyetemi könyvtárakra

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Felsőoktatási intézmény; Vezetés

Az elmúlt években a nyugati egyetemeken válság söpört végig; ennek nyomán számos értékelési modell, átszervezési és stratégiai terv született az oktatás- és kutatásfejlesztésre, valamint az egyetem hagyományos értékeinek megőrzésére. A felsőoktatás minőségi reformjának egyik legfontosabb dokumentuma a *Páneurópai Bolognai Nyilatkozat* (1999 június) volt, amelynek főbb elemei a felsőoktatás „Fehér könyvé"-ben 2001 márciusában kerültek a norvég parlament elé: több önállóságot kapnak az intézmények, de nagyobb felelősség is hárul rájuk, bővülnek a diákok jogai, amerikai mintára új minősítési rendszer bevezetésére kerül sor, nagyobb súlyt kap a nemzetköziség és a diákcsere, valamint az új módszerek bevezetése stb. (Ezekre a 2003-2004. tanévtől kerül sor.)

A minőségi reform az egyetemi könyvtárak számára is új feladatokat jelent, hiszen mind az oktatást, mind a kutatást támogatniuk kell, a követelmények pedig csak egyre nőnek; a távoktatás és a decentralizált oktatás az információellátás új módozatait teszik szükségessé. Pontosan meg kell határozni a könyvtáraknak, milyen hozzáadott értéket nyújtanak, és azok mibe kerülnek; ha a költség-haszon mutató nem megfelelő, nehézségek adódhatnak. A könyvtár nemcsak szakirodalmi dokumentációs és tájékoztatási központ, hanem az ún. egyetemi kultúra központja (vagyis a multi-diszciplináris környezet egyfajta találkozóhelye) is, továbbá az egyetemnek a külvilág felé mutatott képe is egyben. Mivel az egyetemeken fontos szerepet kapnak azok a módszerek, amelyek a probléma-megoldásra, projekt-tevékenységre, a távoktatásra és a decentralizált oktatásra összpontosítanak, nagyobb igény hárul majd a könyvtárakra mint forrásközpontokra; a könyvtár lesz a problémamegoldás és a projekt-munka helyszíne, az elektronikus hálózat pedig alapvető oktatási segédletté válik.

Mivel Norvégiában a hazai kutatások adatai nem érik el az OECD átlagát sem, igen fontos az információs politika: hatékony rendszerekre lesz szükség, hogy a fontos információkat összegyűjthessék, és a használókhoz eljuttassák. A reform a Norvég Elektronikus Tudományos Könyvtár létrehozását is szükségessé teszi.

A felsőoktatási intézményeknek gondoskodniuk kell arról is, hogy a hallgatók elsajátítsák a könyvtári források használatát, és a könyvtárnak tudományterületenként problémaközpontú könyvtári-tájékoztatási tanfolyamokat kell szervezniük, hogy a diákok el tudjanak igazodni az információs dzsungelben. Olyan digitális központokat kell megszervezni, ahol mindenféle tananyag, audiovizuális és elektronikus dokumentum megvan. A tudásanyag összegyűjtése és szétsugárzása nyomán új ismeretág van születőben, az ún *information literacy*, amelynek révén az ember képes megfelelő válaszokat találni egy adott problémára. Emellett szükség van egy olyan minőségbiztosítási rendszerre is, amely a világhálón megtalálható információk kritikai értékelését is lehetővé teszi. Ennek a készségnek az elsajátítása csökkenteni fogja a tudás megszerzéséhez szükséges időt, a forráskritika pedig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

minden szakterületen fontos szerephez jut majd. A felsőoktatási minőségi reformon túlmenően az intézmények új kihívásokal szembesülnek, elsősorban a rugalmasabb tanulási lehetőségek megteremtése terén. A *könyvtár az egyetem hatalmas szolgáltató központjaként* igencsak érdekelt lesz digitális tansegédletek készítésében, a pedagógiai fejlesztőmunkában és a hagyományos dokumentációs-információs és tájékoztató tevékenységben: tanulási központként valamennyi információs folyamat gondozója, amely mind az oktatók, mind a diákok és az őket körülvevő társadalom számára egyaránt szolgáltat, saját gyártóközponttal rendelkezik, ahol a segédletek egy tv-stúdióban készülnek, folyik a digitalizálás és konferencia-anyagok, jegyzetek stb. kiadása, de feladatai közé tartozik az egyetem oktatási részleg szabványainak a készülő tananyagokba való integrálása is.

(Murányi Lajos)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

03/067

KUSACK, James Michael: Understanding and controlling the costs of library services = Libr.Admin.Manage. 16.vol. 2002. 3.no. 151-155.p.

A könyvtári szolgáltatások költségei; hogyan ismerjük meg és hogyan tartsuk ellenőrzésünk alatt ezeket

Költségelemzés; Szolgáltatások; Vezetés

Gyakran az amerikai könyvtárak vezetői sincsenek tisztában a saját könyvtárukban végzett munkafolyamatok, az ott nyújtott szolgáltatások költségeivel. Ahol végeznek költségelemzést, ott is igen különböző értékeket kapnak (előfordult, hogy valahol ugyanarra négyszeres értéket kaptak, mint másutt), valószínűleg, mert különböző módszereket használnak. Ráadásul az adatokat nem szívesen teszik közzé, mert tartanak ennek esetleg hátrányos következményeitől.

Márpedig ha intézményeinket jól akarjuk vezetni, ha szerény költségvetésünkkel hatékonyan szeretnénk gazdálkodni, a profit-orientált szervezeteknél természetes módon alkalmazott eljárásokat kell eltanulnunk.

A költségek ismerete győzhet meg minket arról, hogy egy szolgáltatás nem hatékony, talán helyesebb volna megszüntetni, alternatív megoldásokat keresni (például lehet, hogy valamely adatbázisban egy keresésre jutó költség kisebb, ha CD-ROM helyett internetes hozzáférést biztosítunk), felmerülhet bizonyos munkák szerződéses kiadásának lehetősége (outsourcing). Az USA egyik állami egyetemén kiszámították, hogy minden egyes tétel katalogizálása 17,70 dollárba kerül, miközben ezt az OCLC negyedannyiért végezné el. A költségelemzés mellett szóló érv még, hogy a fenntartók felé bizonyítanunk kell költséghatékony működésünket, e nélkül nem sok esélyünk van a forrásokért folyó örök versenyben.

A költségelemzés eredményei mindig fajlagos – egy használóra vagy egy tranzakcióra vetített – adatok. Számításukhoz kész képletek állnak rendelkezésünkre. A könyvtárunkra jellemző értékek behelyettesítésekor azonban tisztában kell lennünk bizonyos fogalmakkal. Megkülönböztetünk egyrészt fix és változó, másrészt direkt és indirekt költségeket. Fix költségek azok, amelyek függetlenek a szolgáltatás teljesítményétől. Egy CD-ROM adatbázis elkészítésénél például ilyen a számítógépes munkaállomás ára. Eme példánál maradva változó a nyomtatóba való festék és a papír költsége, mivel a szolgáltatás fokozottabb használata – többen, több tételt nyomtatnak ki – ezeket növelni fogja. Költségadataink egyszersmind időtartamra vetítettek is: még fix költségeknél is, az amortizációt figyelembe véve, a hasznos élettartamra kell vonatkoztatni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A direkt költségek egyértelműen a vizsgált szolgáltatással – és csak azzal – kapcsolatosak. Az előbbi példában szereplő festék és papír is ilyen még akkor is, ha a nyomtatót nemcsak e célra használják – mindenesetre megállapítható a költségek erre jutó része. A direkt költségek legnagyobb részét rendszerint a számítógépek és a személyzet költségei (a fizetés és az összes járulék, illetve juttatás) jelentik. Az indirekt költségek nem egy bizonyos szolgáltatáshoz fűződnek. Ilyen a fűtés, világítás, a biztonság, a könyvtár vezetése stb. Lehet számszerűsíteni indirekt költségeket is, például a Chemical Abstracts nyomtatott változatának egy évre jutó raktározási költségét, ami tartalmaz építészeti, épületgépészeti költségeket is – és ezek természetesen évről évre változnak. Megkaphatjuk a könyvtár vezetési költségeinek azon részét is, amit a könyvtárközi kölcsönzési osztály „visz el". Ezt tehetjük területi alapon (az osztály, valamint az egész könyvtár alapterületének arányával számolunk), de talán helyesebb az alkalmazottak száma alapján eljárni.

Hamis az a felfogás, hogy bizonyos költségek elkerülhetetlenek, ezért hiába is ismernénk őket. Alternatív megoldások igenis vannak; a könyvtárközi osztály – meglepően drága – működtetése helyett e feladatokat átadhatjuk az Infotrieve-hez hasonló dokumentumszolgáltató cégeknek, miközben a dolgozókat használóképzésre, olvasószolgálatra csoportosíthatjuk át.

A költségelemzés során a leggyakoribb hibák közé tartozik, hogy indirekt, például épületköltségeket kihagynak. A ráfordított munkaerő mérésekor az adott műveletet egyszeriségében vizsgálják, pedig helyesebb volna az egy munkanap vagy egy hét alatt teljesíthető maximumot figyelembe venni – így, a valóságnak megfelelően, jelentkezni fog az ebédidő, a kávézás és egyéb holt idő okozta kiesés is.

Kétségkívül lehetnek esetenként olyan szempontok, amelyek túlmutatnak a költségelemzés hatáskörén. Egy újonnan létesítendő nyilvános könyvtár tervezésénél kimutatták, hogy az állományból kivont könyvek értékesítése a könyvtárban töredékét hozza csak be az e célból fenntartott alapterület költségeinek. Mégis, az esemény közösségteremtő, közérdeklődést felkeltő hatása pénzben ki nem fejezhető, és végül mellette döntöttek.

(Vajda Henrik)

03/068

LAWAL, Ibironke: Science resources: does the Internet make them cheaper, better? = Bottom Line. 15.vol. 2002. 3.no. 116-124.p. Bibliogr.

Olcsóbbak vagy jobbak lettek-e az Internet révén a természettudományos források?

Elektronikus publikáció; Költségelemzés; Online információkeresés

1997 és 2001 között folyamatosan tovább nőtt a tudományos-műszaki-orvostudományi (STM) tematikájú dokumentumok ára, egyes esetekben az 50%-ot is meghaladva. Ebben az időszakban egy technológiai forradalom is zajlott, amely után az internet, majd a web lett a dokumentumok közreadásának jelentős színtere. Felcsillant a remény, hogy a szedési, nyomtatási és terjesztési költségek kiküszöbölésével, valamint a terjesztési folyamat felgyorsításával, a felhasználóknak nagyobb ellenőrzést engedve különböző kezdeményezésekkel (ilyen a SPARC) sikerül megtalálni a kiutat folyóiratválságból.

Egy, természettudományi területen dolgozó könyvtárosok és STM kiadók és terjesztők körében végzett felmérés arra kereste a választ, hogy olcsóbbá és jobbá váltak-e ezek a kiadványok.

A tapasztalatok azt igazolják, hogy az elektronikus változatok előállítása – bár felmerülnek egyéb költségek – akkor válhatna olcsóbbá (akár a nyomtatott változat 30%-ig csökkentve a költségeket), ha nem adnák ki párhuzamosan a nyomtatott változatot is. De egyelőre az a megoldás tipikus, hogy a két változat egymás mellett él tovább, ezért az elektronikus források ára nem mutat lényeges csökkenést.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak mindegyike azt érzékelte, hogy többet fizet kevesebb dokumentumért, mint öt évvel ezelőtt. 88%-uk kényszerült előfizetéseinek egy részét törölni. A folyóiratválság hatásait igyekeztek enyhíteni: a dokumentumok birtoklása helyett az elérés biztosításával; konzorciumok alakításával a közös licencek előnyeit kihasználandó; és a megtekintett/letöltött dokumentumok arányában történő fizetési megoldást választva. Miközben a tudományos publikálás modellje továbbra is kialakulóban, és az archiválás kérdése továbbra is bizonytalan, a könyvtárak az elektronikus elérést ma is csak a nyomtatott kiadvány fejlettebb változatának tekintik.

A feldolgozó könyvtárosok szerint az elektronikus termékek olcsóbbak, mivel megtakaríthatók a fizikai dokumentumok „feldolgozásának", továbbá tárolásának egyes költségei. Ugyanakkor a könyvtárak nagy része csak lízingeli az elektronikus információkat, és archiválási céllal továbbra is beszerzi a nyomtatott változatot is (a válaszolók 48%-a).

Arra kérdésre, hogy az elektronikus források olcsóbbak-e, 28,9% válaszolt igennel, 44,2% nemmel, 9,6% érezte azt, hogy nem számottevően, 17,3% nem volt benne biztos.

Az elektronikus források előnyeit Ginsparg négy pontban összegezte: 1. az elektronikus források könnyebben elérhetők, 2. a költségek minimálisak, meglévő hálózat esetén lényegében nincsenek is, 3. elősegítik a tudományágak közötti kommunikációt, 4. a fejlődő országok szakemberei számára másképp elérhetetlen információkat szolgáltatnak. Neal az időbeli korlátozások megszűnését, a dinamizmust, a közös kutatás lehetőségét, a multimédiában rejlő lehetőségeket emelte ki. Egy másik előny, ami hangsúlyt kapott, a publikálási idő lerövidülése: hat hétre szemben a nyomtatásnál szokásos 6-9 hónappal. A kutatók a csatolások segítségével az indexekből vagy bibliográfiai adatbázisokból eljuthatnak a referátumokhoz és a teljes dokumentumokhoz, és szabadon mozoghatnak a cikkek között.

Az elektronikus források értéknövelt szolgáltatást képviselnek. Az Internet kiküszöböli a közvetítőt. Az információ előállítója közvetlenül kínálhat a használónak újszerű lehetőségeket (háromdimenziós képeket, egy kutatás megtekintését, szimulációk futtatását stb.). Egyes kiadók (pl. az American Chemical Society) a cikkeket egyenként publikálják (ASAP, itt: as soon as publishable), azaz nem várnak addig a közreadásával, amíg akár egy komplett elektronikus folyóiratszám összeáll (ez az Accelerated Publication, azaz gyors közreadás). A figyelemfelkeltő szolgáltatások közé a Table of Contents Alert (tartalomjegyzék-szolgáltatás) így bekerült az ASAP alert, amely a cikkenként publikált művek megjelenésére hívja fel a kutatók figyelmét – akár a mobilkommunikáció eszközeit is igénybe véve. A kutatóknak módot adnak arra is, hogy kedvenc cikkeiket bármikor kinyerjék, személyes jegyzeteikkel ellássák.

Az elektronikus források közleményeiben szereplő csatolások elvezethetnek ugyanazon folyóirat más cikkeihez, vagy más folyóiratok cikkeihez (ez a CrossRef szolgáltatás lényege), továbbá helyesbítésekhez vagy olvasói megjegyzésekhez, vitafórumokhoz. A CrossRef program keretében 102 kiadó együttműködésével gondoskodnak arról, hogy közel hatezer, teljes szöveggel rendelkezésre álló elektronikus folyóirat hivatkozásait és a bibliográfiai vagy indexadatbázisokat csatolásokkal összekapcsolják. Az SFX segítségével olyan csatolások hozhatók létre, amelyek a könyvtárban vagy külső forrásnál lévő információforrásokat (teljes szövegű forrásokat, indexeket, referátumokat, könyvtári katalógusokat, cikkek hivatkozásait, e-archívumokat és más webes forrásokat) kötnek össze. Egyedülálló a ScienceDirect „Cited by" nevű új szolgáltatása, amely az adott cikkre való (tehát később keletkezett) hivatkozásokhoz vezet el.

Az internet lehetővé teszi, hogy a számára szükséges forrásokat egy-egy kutató számára személyre szabottan, egyéni igényeit figyelembe véve egy portálon összegyűjtsék. Ilyen kezdeményezések az USA-ban: MyUCLA, MyLibrary of Virginia (Commonwealth University) vgy az ARL Scholars Portal.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus források használatának mértékét firtató kérdésre válaszolva a könyvtárosok 96%-a látta úgy, hogy az jelentősebb volt, mint a hagyományosak forrásoké, és ezt a könnyű hozzáférésnek, a kínálat növekedésének és a technikailag képzett használóknak tulajdonították.
Arra a kérdésre, hogy jobbá váltak-e a tudományos források az Internet révén, 55,7% válaszolt igennel, 19,2% nemmel, 4,76% igennel és nemmel, 17,3%-nak nem volt véleménye. Ha választania kellene a nyomtatott és az elektronikus formátum között, 46,1% választaná a csak elektronikus folyóiratokat, 38,4% mind az elektronikus, mind a nyomtatott változatot, 5,7% csak a nyomtatottat, 3,8% bizonytalan. Az archiválás miatt aggódott 42,3%. Megmaradt tehát a kérdés, hogy az elektronikus hordozó megfelelő, megbízható lehetőséget nyújt-e a tudományos eredmények gyűjtése és megőrzése céljaira.

(Hegyközi Ilona)

lásd még 24, 26

Személyzet

lásd 13

Marketing, közönségkapcsolatok

03/069

RIŠKO, Andrej: Knižnično-informačné prostredie = Kniž. Inf. 34.roč. 2002. 3/4.no. 104-108.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A könyvtári-tájékozódási környezet

Public relations

A sikeres könyvtárak állandóan figyelik-tesztelik környezetüket, feltárják benne az időközönként bekövetkezett változásokat, majd mindennek alapján módosítják-fejlesztik szolgáltatásaikat, nem utolsósorban a korszerű technikát is alkalmazva.

A környezet mikro- és makrokörnyezetre oszlik. Mindkettőnek különböző összetevői vannak.

A mikrokörnyezetben hat ilyen összetevőt különböztethetünk meg, úm.:

1. Maga a szóban forgó könyvtár és funkcionális struktúrája.
2. Dokumentumok és információk mint erőforrások és visszakereshetőségüket biztosító belső szekunder eszközök (és természetesen: az előbbiek külsők is lehetnek).
3. Az információközvetítők, azaz a könyvtárosok illetve könyvtárakban dolgozók mind differenciáltabb képzettségű és munkakörű csoportjai (pl. információkalauzok, irodalomkutatók, kutató könyvtárosok, elemzők, szakcsoportok).
4. A használók, akikért a könyvtári intézmények és szolgáltatások egyáltalán társadalmilag indokoltan tudnak létezni és működni.
5. A többi könyvtár mint „háttérintézmény", amely szolgáltatatásai révén együttműködik az adott könyvtári helyen fellépő igények maradéktalan kielégítésében.
6. A közvélemény, amelynek meghatározása a következő lehet: „Az a csoport, amely tényleges vagy potenciális érdekből befolyással rendelkezik a tekintetben, hogy egy könyvtár alkalmas legyen a maga könyvtári-információs céljainak képviseletére és teljesítésére." E csoportok feletteb sokfélék, úm. pénzügyiek, kormányzatiak, civilek, telekommunikációsok stb.

A makrokörnyezet demográfiai, gazdasági, technológiai, politikai és kulturális összetevőkből áll. Ahány könyvtár, annyiféle makrokörnyezeti hatásnak van kitéve, illetve annyifélét kell érdemlegesen tekintetbe vennie működése közben.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/070

ROWLEY, Jennifer: Information marketing in a digital world = Libr.Hi Tech. 20.vol. 2002. 3.no. 352-358.p. Bibliogr.

Információs termékek reklámozása a digitális világban

Elektronikus publikáció; Marketing

A cikk az információ szerepét vizsgálja a digitális dokumentumokhoz kapcsolódó marketing-tevékenységben. Megkülönbözteti az információs termék (product), áru (good) és szolgáltatás (service) fogalmát. Az információs termék egy új megközelítést igényel a marketing tevékenységben, amit a szerző „információ-marketing"-nek nevez. A termék különféle szintű elemzése kimutatja, hogy a szolgáltatások és áruk javítására gyakran használnak információkat, és az is kiderül, hogy nehéz pontosan körvonalazni az „információs termék" fogalmát. A marketing-kommunikációban a digitális információ gazdag erőforrás lehet a szervezetek, fogyasztók és közösségek számára. Az információ sokféle szerepe a digitális világban jelentős hatást gyakorol az előállítókra, fogyasztókra és forgalmazókra. Ezeknek a csoportoknak tisztában kell lenniük az információ-marketing jellemzőivel.

(Autoref.)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

03/071

D'ELIA, George – JÖRGENSEN, Corinne – WOELFEL, Joseph: The impact of the Internet on public library use. An analysis of the current consumer market for library and Internet services = J.Am.Soc.Inf.Sci. 53.vol. 2002. 10.no. 802-820.p. Bibliogr.

Az Internet hatása a közkönyvtárak használatára; a könyvtári és internetes szolgáltatások jelenlegi fogyasztói piacának elemzése

Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A szerzők felmérték az amerikai felnőtt lakosság információhasználati szokásait a közkönyvtár és az internet vonatkozásában. Országos méretű telefoninterjúkkal nyert adatok segítségével megállapították a hat piaci szegmens nagyságát, és az egyes csoportok választási preferenciáit a közkönyvtár és az internet között. A cikkben közreadott elemzés becsléseket közöl mindegyik használói csoport nagyságáról és demográfiai jellemzőiről; ismerteti, miért használják az emberek a közkönyvtárat, illetve az internetet; milyen kritériumok alapján választanak a szolgáltatók között; melyek azok a területek, amelyeken a könyvtárak és az internet rivalizálnak egymással, és melyek azok, ahol kiegészítik egymást; mely okok miatt nem használják az emberek a közkönyvtárat és/vagy az internetet. Az adatokból az derül ki, hogy jelenleg egy elkülönülésre irányuló tevékenység folyik a közkönyvtárak és az internet között, amely hatással lehet a kettőjük közötti vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lasztási szokásokra. E preferenciák trendjeinek pontosabb megállapítására további, hosszú távú kutatásokra van szükség.

(Autoref. alapján)

03/072

HERRING, Susan Davis: Use of electronic resources in scholarly electronic journals. A citation analysis = Coll.Res.Libr. 63.vol. 2002. 4.no. 334-341.p. Bibliogr. 19 tétel.

Az elektronikus források használata a tudományos értékű elektronikus folyóiratok közleményeiben; a hivatkozások elemzése

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Hivatkozás

Bár a nyomtatott dokumentumokra vonatkozóan már évek óta tanulmányozzák a gyűjtési és használói szokásokat, az elektronikus környezet még új és feltáratlan terület ebből a szempontból. A jelen tanulmány 1999-2000. között megjelent elektronikus folyóiratok tudományos cikkeinek hivatkozat-elemzését ismerteti. Annak megállapítására összpontosít, hogy a kutatók milyen mértékben használják az elektronikus forrásokat, továbbá milyen típusú és tárgykörű online forrásra hivatkoznak. Az eredmények azt mutatják, hogy a kutatók egyre nagyobb mértékben támaszkodnak elektronikus forrásokra, nagyszámú nem-hagyományos forrást használnak, és aránylag nagy mértékben használnak interdiszciplináris hivatkozásokat.

(Autoref.)

Olvasáskutatás

03/073

MACHET, M.P.: Young people's reading interests in South Africa = Mousaion. 20.vol. 2002. 1.no. 44-72.p. Bibliogr.

Mit olvasnak a fiatalok Dél-Afrikában?

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Olvasáskutatás

A dél-afrikai fiatalok körében végzett olvasáskutatás a londoni Roehampton Intézet Nagy-Britanniában végzett kutatómunkájának sikerei nyomán, kis változtatásokkal az ott alkalmazott módszerekkel indult meg. A Dél-Afrikai Egyetem Információtudományi Karán most egy előtanulmány készült el, ennek eredményeiről számol be a cikk.

Az előtanulmány elemzi a társadalmi attitűdök és az olvasás összefüggéseit, vizsgálja az olvasmányok kiválasztásának módját. Eközben törekszik arra, hogy a képet felbontsa a különböző nemű, társadalmi és etnikai helyzetű fiatalok, illetve a hagyományos és modern dokumentumtípusok (pl. CD-ROM, internet) szerint.

A kérdőíves felmérésekben a főváros, Pretoria angol tannyelvű általános és középiskoláinak tanulói vettek részt. A földrajzi környezettől eltekintve a minta nemi, nyelvi, illetve etnikai, vallási tekintetben reprezentatívnak mondható. A tanulókat két korcsoportba osztották azzal, hogy külön kezelték az általános iskolásokat (2. csoport: 12-14 év), illetve középiskolásokat (3. csoport: 14-16 év).

Könyvek kiválasztásánál még a középiskolások számára is lényeges az illusztráció. Dél-Afrikában sokan kénytelenek második nyelvükön olvasni; egyébként is sok tanuló él alacsony olvasáskultúrájú környezetben, talán ezért ragadnak meg minden eszközt, ami az olvasásban segíti őket.

Sok múlik a borítón is, de míg a 2. csoportot a borító képei, élénk színei ragadják meg, az idősebbekre a modern benyomást keltő tipográfia és kialakítás hat. A kiadók tudatában vannak ennek, de a könyvtári kötések az ilyen igényeknek gyakran nem megfelelők. Az életkor előrehaladtával a fülszövegek jelentősége is megnő.

Az anyanyelven való olvasáshoz a fiatalabb korcsoport ragaszkodik; az idősebbek közül inkább a fiúk hajlamosak erre. A válaszadók további szemponto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat is említettek: a könyv címét, azt, hogy ajánlotta-e valaki olvasásra, valamint kapcsolódik-e a mű filmhez vagy tévéműsorhoz. A szerző személye a fiatalabb korcsoportnál mellékes, az idősebbeknél már határozottan fontos.

Általában nem elvárás, hogy egy mű tükrözze az illető földrajzi és társadalmi környezetét, bőrszínét, vallását. Inkább időbeli szempontok érvényesülnek: lehetőleg a jelenben játszódjon, szereplői legyenek egyidősek olvasójukkal.

Külön kérdések vonatkoztak a képregényekre és magazinokra. A – jórészt importált – képregények Dél-Afrikában a vizsgált korosztályban nem népszerűek, vélhetően a helyitől gyökeresen eltérő értékviláguk és humoruk miatt. Természetesen képregények választásánál képanyaguk a döntő. Az ezen felül említett „szerző" fontossága az életkorral erőteljesen nő.

A magazinok általában is népszerűbbek, legtöbb időt a 14-16 éves lányok fordítanak olvasásukra. Kiválasztásuk szempontjai: „értéket kapjak a pénzemért"; a név; ismert személy a borítón; a dokumentum általános megjelenése (fiatalabb korcsoport); általános megjelenés; a képek; „értéket a pénzemért" (idősebb korcsoport).

A vallásos irodalom Dél-Afrikában, különösen a fiatalabb korcsoportban igen népszerű. A vallás szerepe itt jóval nagyobb a mindennapi életben, és 1994 előtt az oktatás is erősen vallásos színezetű volt. A 12-14 évesek „sok" időt töltenek a Biblia, illetve szent könyvek és imakönyvek olvasásával.

A 2. csoportnál még mindkét nem esetében harmadik helyezett kategória a kalandregény, bár ezt leginkább a 10-11 évesek kedvelik, fejlődés-lélektani okoknál fogva. Adott kalandregény kiválasztásának okai hasonlók a műfaj népszerűségének okaihoz: a konvencionális cselekmény és jellemek, erősen leegyszerűsített világkép.

A rémtörténetek olvasótábora Dél-Afrikában kisebb, mint Amerikában (2. csoport: fiúk 35%, lányok 28%; 3. csoport: 42, illetve 36%). Egyik lehetséges ok, hogy Dél-Afrikában a bűnözés és erőszak nagyobb méreteket ölt, az olvasás funkciója inkább az ettől való menekülés volna.

A szépirodalmi olvasmányok összetételében természetesen az idősebbik csoportban mutatkoznak nagyobb különbségek. A romantikus irodalom iránt ebben az életkorban specifikusan a lányok érdeklődése nő meg. A kalandregények iránt való érdeklődés 12-14 éves kor után mindkét nemnél esik. A tanulókat már a mélyebben ábrázolt jellemek, az ő vágyaik, motivációik, konfliktusaik foglalkoztatják. Ezen kívül, mint mindenütt, kamaszkorra kissé lecsökken az olvasásra fordított idő.

Szakirodalmat a válaszadók túlnyomó többsége olvas. Az olvasás legfőbb motiválói az iskolai tanulmányok. A nemek, illetve a két korcsoport eltérése csak ismeretterületekre bontva lesz szignifikáns. Az „állatok, növények" megjelölésű tárgykörben, az életrajzi, valamint a vallásról szóló irodalomnál mindkét nemnél csökken az érdeklődés. A műszaki irodalomnál a 12-14 éves lányok 41%-a jelzett érdeklődést, 14-16 éves társaiknak már csak 8%-a, míg fiúknál a 40% fölötti arány alig változik. Őket a sport is mindkét életkorban jobban érdekli. Az egészség, az emberi szervezet működése témájában a kezdeti jelentéktelen különbségből 14-16 éves korra a lányok javára 28% : 12% arány alakul ki a témában „igen gyakran" olvasók számát tekintve.

Dokumentum-, illetve kiadványtípusok szerint a nemek közti legnagyobb eltérés a magazinok és activity book-ok, és – másik irányban – a számítógépes dokumentumok területén van. A lányok viszonylagos érdektelensége a számítógép iránt 14-16 éves korra jelenik meg határozottan, és ez világszerte megoldásra váró pedagógiai probléma. Az életkorral a dokumentumtípusok sorában az enciklopédiák, az adatsorok, a számítógépes dokumentumok mind több teret nyernek, ezek ugyanis több gyakorlatot, fejlettebb használati stratégiát igényelnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A megkérdezettek 59%-a saját megítélése szerint közepes olvasó, és kevesen mondták magukat lelkes olvasónak. Sokan tehát nem olvasnak szívesen. Dél-Afrikában országos probléma az alacsony olvasáskultúra. Ez még inkább igaz a férfiakra, valószínű, hogy az iskolában, majd a munkahelyen elért gyengébb eredményeik oka a rosszabb olvasási készség. Mindez az iskolai oktatás számára újabb feladatot jelent.

A serdülőknek korukból adódó gondjaikkal és a kényes kérdésekkel (szex, alkohol, kábítószer, nyomor, bűnözés) nagy bizalommal fordulnak az irodalomhoz. Az olvasás kiemelkedő jelentősége ebben talán azzal magyarázható, hogy e tevékenység magánügy, és nem rekeszt ki senkit, miközben az afrikai kultúra a szexuális kérdéseket többé-kevésbé tabuként kezeli. Az irodalom rendszerint pozitívan befolyásolja a serdülők állásfoglalásait (pl. meggyőződésük lesz, hogy a kábítószertől tartózkodniuk kell), egy kisebbséget azonban ellenkező irányban orientál. Az iskolában és otthon talán több közvetítésre, beszélgetésre volna szükség e témákban is.

A nem hagyományos dokumentumok egyelőre nem szorítják háttérbe, csak kiegészítik a hagyományosakat, noha a 3. korcsoportban a CD-ROM és az Internet szakirodalmi tájékozódásban a 2. helyen áll. A számítógép persze nemcsak művelődésre használható. Szabadidőben a 12-14 évesek harmada olvas „sokat". 14-16 éves korban a szabadidőből már kevesebbet fordítanak olvasásra, és fiúknál második helyre szorul az olvasással töltött idő – leginkább a számítógépes játékok miatt, melyek mindazonáltal nagy szerepet játszhatnak későbbi sikereikben a számítógépes szakmákban.

Dél-Afrikában persze kevesebben férnek hozzá digitális dokumentumokhoz, mint a nyugati országokban, amint a megfelelő adatokból is látszik. A szóbeli hagyományok itt még csak most vannak kiszorulóban, elsősorban a nagyvárosokban. A hangkazettáknak nagy a szerepe a hagyományos mesélés pótlásában, de kamaszkorra hallgatóik aránya töredékére csökken. A film és a televízió ennél fontosabbak a gyerekek életében. Korcsoporttól és nemtől gyakorlatilag függetlenek. Emellett fontos olvasás-motiválók. A korreláció a filmek nézése és az olvasás között kétségtelen.

A legfőbb megállapítások a következők.

- Az adatok igen hasonlók a Nagy-Britanniában kapottakhoz, jelentős eltérés a vallásos szép- és szakirodalom, illetve a képregények területén látható.
- A 14-16 éveseket nem érdekli, melyik rasszhoz tartoznak a szereplők – ami kisebb gyerekekről még nem állítható.
- Olyan társadalomban élünk, ahol a rendszeres olvasással fenntartott jó olvasási készség létfontosságú ahhoz, hogy az egyén kezelni tudja problémáit, képes legyen új tapasztalatokat, eszméket magáévá tenni. Ráadásul az új elektronikus médiumok még fejlettebb képességeket követelnek meg. Feladatunk a fiatal nemzedékekkel kapcsolatban az olvasás megtanításán túl az, hogy hasznos és érdeklődésüknek megfelelő olvasmányokkal lássuk el őket annak érdekében, hogy önként és rendszeresen olvasó felnőttekké váljanak.

(Vajda Henrik)

Használók képzése

03/074

BRUCE, Harry – LAMPSON, Marc: Information professionals as agents for information literacy = Educ.Inf. 20.vol. 2002. 2.no. 81-106.p. Bibliogr. 15 tétel.

Az információs szakemberek szerepe az információs jártasság előmozdításában

Felmérés [forma]; Használói szokások; Használók képzése; Továbbképzés

Az elmúlt évtizedben történt fejlődés ellenére a könyvtárosok és információs szakemberek még

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindig úgy vélik, hogy igen messze vagyunk az „univerzális információs jártasság" idejétől. A Washingtoni Egyetem informatikai iskolája a Washington Állami Könyvtárral együttműködésben felmérést végzett erről a kérdésről a tagállam könyvtárosai között. Az eredmények világosan mutatják, hogy a megkérdezettek szükségét érzik az ilyen képzésnek, amelynek szerintük legalább a következő elemeket kellene tartalmaznia: elkötelezettség az információs jártasság széles körű definíciója mellett; a használókat a kritikai és értékelési módszerekre is meg kell tanítani; a könyvtárosok, informatikusok megtanítása arra, hogyan tanítsanak másokat; e szakemberek kiképzése a marketing, közönségkapcsolatok, aktív segítségnyújtás stb. területén.

(Autoref.)

03/075

JANTZ, Ronald – BELL, Rudolph: English advice manuals online at Rutgers: a partnership in a new course using digital books and Web technology = Libr.Hi Tech. 20.vol. 2002. 3.no. 318-324.p. Bibliogr.

Új tantárgy kifejlesztése a Rutgers egyetemen digitális könyvek és web-technológia használatával

Elektronikus könyv; Használók képzése -felsőoktatásban; Számítógép-hálózat

A szerzők egy új egyetemi kurzus elindításával kapcsolatos tapasztalataikat ismertetik. A szóban lévő kurzus a Rutgers Egyetem történelem tanszéke és könyvtára közötti együttműködés eredményeként jött létre, s egy újszerű oktatási forma keretében kombinálták benne a hagyományos egyetemi oktatást, az elektronikus könyveket és a web/internet technológiát. A hallgatók az egyetem EEBO (Early English Books Online) webhelyét használták a középkori angol tanácsadó kézikönyvek tanulmányozására. A szerzők ismertetik a tantárgy céljait, technológiai vonatkozásait és a hallgatók tapasztalatait.

(Autoref.)

03/076

SULLIVAN, Helen: Slavic bibliography online: WebCT as a resource for online insstruction = Slav.East Eur. Inf. Res. 3.vol. 2002. 1.no. 21-33.p. Bibliogr. 9 tétel.

Könyvtárhasználati távoktatás a WebCT szoftver használatával

Használók képzése -felsőoktatásban; Szláv gyűjtemény; Szoftver; Távoktatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A távoktatási kurzusok elszaporodása sok feladatot jelent a könyvtárosoknak, amelyek közül az egyik legfontosabb: hogyan segítsék a bibliográfiai képzést igénylő tanulókat. A WebCT nevű tanfolyamszervező szoftvert sok amerikai egyetem használja. Az Illinois Egyetem Szláv és Kelet-Európai Könyvtárának referensz-részlege a WebCT program használatával kifejlesztett egy tanfolyamot a szláv bibliográfia oktatására. Jóllehet a kurzus kiépítése során akadtak nehézségek, a tananyag többféle referensz-szolgáltatást is kínál: konzultáció, bibliográfiai oktatás, gyorsreferensz. A szolgáltatás kibővítését is tervezik.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Adatok, információk rögzítése

03/077

CHANDRAKAR, Rajesh: Multi-script bibliographic database: an Indian perspective = Online Inf.Rev. 26.vol. 2002. 4.no. 246-251.p.

Többféle karakterkészlet használata bibliográfiai adatbázisokban – indiai példa

Adatbázis; Betű; Szabvány

Az internet-korszakban, amikor mindet ki akarnak tenni a világhálóra, a karakterek helyes megjelenítése feladatot jelent a fejlesztők számára. Ez különösen fontos kérdés Indiában, ahol sokkféle nyelv, kultúra és hagyomány található. A könyvtári és tájékoztatási hálózatok feladata az értékes nyomtatott erőforrások digitalizálása, és hozzáférhetővé tétele a használók számára a világhálón. Mostanáig azonban a technológiai korlátok miatt ez nem lett volna célszerű. A cikk elmagyarázza a szóban lévő korlátokat és problémákat, és ismerteti a többféle karakterkészlettel működő adatbázisok kifejlesztésével és az ehhez szükséges technológiával kapcsolatos kérdéseket. Végül, mérlegelve az Unicode lehetőségeit, ennek a szabványnak a használatát javasolja megoldásként.

(Autoref.)

Audiovizuális és elektronikus információhordozók

03/078

VIBE, Anne-Mette: Elektroniske dokumenter: Hva gjor vi na pa UBO, og hva gjor vi i framtiden? = Synopsis. 33.arg. 2002. 4.no. 199-202.p.

Res. angol nyelven

Elektronikus dokumentumok. Az oslói egyetemi könyvtár jelenlegi és jövőbeli kezdeményezései

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum

Az elektronikus korban a tudományos könyvtáraknak megoldást kell találniuk az egyetemen belül készült elektronikus dokumentumok kezelésére, archiválására, és az országos BIBSYS rendszerben való szerepeltetésére. Az Oslói Egyetemi Könyvtárban kidolgozták a posztgraduális hallgatók disszertációinak elektronikus kezelőrendszerét, amelynek ismertetése az interneten a http://www.digbib.uio.no/prosjektinfo címen található. A jelenlegi alkalmazás a disszertációk benyújtását, elfogadását és regisztrálását teszi lehetővé. A rendszer jelenleg 1450 disszertációt tartalmaz. 2002. januárjában az egyetem négy könyvtárának és a tanszékeinek képviseletével munkacsoportot hoztak létre az egyéb típusú elektronikus dokumentumok kezelésének megbeszélésére. Mivel nem született egyetértés ennek a munkának a felelős szervezetéről, a döntést most az egyetem vezetésétől várják.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/079

LEE, Leslie A. – WU, Michelle M.: Do librarians dream of electronic serials? A beginner's guide to format selection = Bottom Line. 15.vol. 2002. 3.no. 102-109.p. Bibliogr.

A könyvtárosok az elektronikus folyóiratokról álmodnak-e? Kalauz kezdők számára a formátum megválasztásához

Elektronikus folyóirat; Folyóirat; Folyóiratárak; Információhordozó; Módszertani útmutató [forma]

Az elektronikus hordozók elterjedése következtében a könyvtáraknak mérlegelniük kell, hogy a folyóiratok nyomtatott vagy az elektronikus változatára, esetleg mindkettőre előfizetnek-e. Az előfizetés formátumáról/formátumairól (hordozójáról/hordozóiról) való döntésnél egy sor szempontot figyelembe kell venniük. (A cikk „kezdőknek szóló", a döntést segítő kalauz jogtudományi szakkönyvtárosok számára.)

A formátumról hozott döntések kiindulópontját a küldetésnyilatkozat és a gyűjteményfejlesztési koncepció kiválasztási irányelvei jelentik, amely utóbbiak a szakterületi bontás és dokumentumtípusok mellett rendszerint kitérnek az előnyben részesített formátumokra is.

A könyvtárak számára a beszerzési döntésnél mindig a tartalom és annak megjelenítése volt az elsődleges szempont. Az elektronikus források nyomtatott vagy mikroformátumú megfelelőiknél lényegesen több információt tartalmaznak (csatolásokat további forrásokhoz, gyakoribb frissítési lehetőséget). Ugyanakkor tisztában kell lenni azzal, hogy a szerzői jogi megállapodások újratárgyalása következtében az elektronikus forrásokból részben hiányozhatnak például a nyomtatott megfelelőikben már korábban szerepelt cikkek. Megvizsgálandó továbbá a forrás funkciója és fogadtatása a használók körében. Ha valamely formátum kiadása megszűnik, a használókat értesíteni kell a változásról, és képzésükről gondoskodni szükséges.

A webes adatbázisok egyedülálló funkciókat, rugalmasságot kínálnak a használóknak (kiugró menük, online vagy interaktív súgó, csatolások, teljes szövegű keresés). Viszont gyakran bonyolultabb a használatuk, mint a nyomtatott vagy mikroformátumú változatoké, ezért a használók fokozott segítségre szorulnak a keresési stratégia kialakításánál. Könnyebb a navigálás, nyomon követhetők a korábbi keresések. Kulcsfontosságú kérdés a nyomtatás és/vagy a letöltés lehetősége. A felsőoktatási intézményekben a használók nagy száma miatt nem bizonyultak praktikusnak azok az adatbázisok, amelyek használónként vagy munkaállomásonként egyedi jelszót kérnek, célszerűbb az IP tartományon alapuló azonosítás. További lényeges szempontok: a hivatkozások szakszerűsége, a licenc korlátai (elkerülendők azok, amelyek bizonyos gépekre vagy bizonyos használókra korlátozzák a hozzáférést, illetve a könyvtári elsődleges használói számára is tiltják a távoli elérést). Gondot jelenthet, ha az egyes elektronikus források eltérően szabályozzák a távoli hozzáférés kérdését (az adminisztratív költségek miatt). Az előfizető könyvtár döntését meghatározza a használók köre, képzettsége, az adott forrás rugalmassága (könnyű navigálás, jó indexelés, stb.) – néha bizony a nyomtatott változat felé hajlik a mérleg!

A könyvtáraknak jövőbeli használóikra is gondolniuk kell. A források tartósságát tekintve

- a mindennapi használat követelményeit és a várható elhasználódás figyelembe vételét (nyomtatott dokumentumok esetében ez a köttetést, mikroformátumok esetén az ideális formátum típusának kiválasztását; online dokumentumok esetén pedig a gyorsaság, az egyidejű többszörös használat, a kiesések gyakoriságának és tartamának tesztelését jelenti),
- a folyamatos hozzáférhetőséget (nyomtatott és mikroformátumok esetén az élettartamot szabványok garantálják; az elektronikus források esetében a megvásárlandó szoftver és a hardverkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vetelmények gondos vizsgálatot igényelnek; az elveszett vagy megrongálódott dokumentumokat hagyományos esetben pótolni lehet; elektronikus források esetében is előfordulhat információvesztés, tehát mérlegelni kell a forrás stabilitásának kérdését; az előfizetés megszűnésével pedig a forrás nyomtalanul eltűnhet a gyűjteményből),
- és az elsődleges használóik igényeit és alapvető számítógép-használati jártasságát kell mérlegelniük.

Dönteni kell tovább a beszerzendő licenc típusáról: vannak egy vagy több felhasználós, több egyidejű használatot lehetővé tevő és egy-egy site-ra szóló licencek. Az elektronikus források alaposabb marketinget igényelnek, mint a nyomtatottak, ugyanis az egyes termékek igen eltérőek. A használóképzési teendők között gondolni kell a személyzet előzetes kiképzésére és a megfelelő dokumentáció beszerzésére (még a döntés előtt), majd a nyomtatott segédletek biztosítására.

A döntési szempontok között az ár a legegyszerűbb, egyben a legösszetettebb kérdés. Az elektronikus termékek árai jóval szélesebb skálán mozognak, mint a nyomtatott termékekéi. A kiadók ugyanis az árat tárgyalásos úton határozzák meg, és az árat nemcsak a licenc típusa, hanem a könyvtár jellege vagy nagysága is meghatározza. Számottevő engedményeket is el lehet érni, amikor egy-egy terméket egyszerre több formátumban vásárol meg, vagy egyszerre több terméket szerez be a megrendelő könyvtár.

(Hegyközi Ilona)

03/080

LE LOARER, Pierre – SALÜN, Jean-Michel: Librarians working with publishers on e-book provision = LIBER Q. 12.vol. 2002. 2/3.no. 219-227.p.

A könyvtárosok együttműködése a kiadókkal az e-könyv ellátásban: a MANUM projekt

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Fejlesztési terv; Könyvkiadás

A francia oktatási minisztérium az országos *Campus numériques* (digitális egyetem) programon belül létrehozta a MANUM (*manuels numériques pour le premier cycle* – digitális kézikönyvek alsóéveseknek) kutatási projektet, melyben kiadók, felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek vesznek részt. A francia felsőoktatás kevésbé támaszkodik az irodalomra, mint az angol-amerikai, az egyetemi könyvtárak kevesebb könyvet és kevesebb példányt vásárolnak, így a digitális dokumentumok is lassabban nyernek teret. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az elektronikus dokumentumkiadás és a távoktatás alapvetően megváltoztatja a hallgatók hozzáférését az egyetemi információforrásokhoz.

A MANUM projektnek *kiadási* (hallgatói szükségletek), *oktatási* (oktatói kívánalmak), *műszaki* (rendszerek, eszközök, hozzáférés, kinyomtatás stb.), *gazdasági* (a kiadó, a hallgató és az egyetem közötti pénzügy kapcsolatok) és *jogi* (szerzői jogok) szempontokat kell figyelembe vennie. A projekt első része tanulmányokból, vizsgálatokból, második (még hátra levő) része gyakorlati kísérletekből áll. A tanulmányok során elemezték a kiadói kínálatot, kérdőíves formában felmérték a projektbe bevont felsőoktatási intézményekben meglévő gyakorlatot és interjúkat készítettek az oktatókkal. Jelenleg a tanulmányok eredményeinek összegzése folyik.

(Mohor Jenő)

lásd még 8, 31, 33, 49, 72, 75

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárépítés, -berendezés

03/081

KOBIERSKA-MACIUSZKO, Ewa: Budownictvo biblioteczne a potrzeby czytelników niepełnosprawnych = Poradnik Bibl. 2002. 7/8.no. 3-7.p.

Könyvtárépítészet és a rokkant olvasók szükségletei

Könyvtárépítés, berendezés; Testi fogyatékos olvasó

Lengyelországban a lakosság 13%-a fizikai, pszichikai és értelmi szempontból hátrányos helyzetű. Pozitív diszkriminálásukról a Szejm 1997-ben fogadott el törvényt. A mozgáskorlátozottak érdekében már 1994-től létezik miniszteri utasítás, amely a közhasznú épületek tervezésében-építésében alkalmazandó normatívákat tartalmaz, hogy a „járószékes emberek" ezeket az épületeket fel tudják keresni.

Az „etalon" e tekintetben a járószék mérete, illetve annak mozgásformáit lehetővé tevő térbiztosítás. Sajnos, e törvény eddig nagyrészt „írott malaszt" maradt.

Cikkünk szerzője a mozgáskorlátozottak járószékkel történő könyvtárlátogatásokhoz szükséges térméretekkel foglalkozik az angol Disability Discrimination Act és az Americans with Disabilities Act normatíváiból kiindulva, s méretfeltüntető illusztrációkkal egészítve ki szöveges megfogalmazásait.

Konkréten a következő övezetek méreteivel ismertet meg bennünket:

1. A be- és kijárat, valamint az ellenőrzés. Ezen belül: legalább egy lépcső nélkül megközelíthető kapu (min. 150 cm-nyi szélesség), 6%-osnál nem meredekebb rámpa, ha nincs mód az utcaszintről való megközelítésre (a kapu előtt legalább 150x150 cm-es vízszintes felülettel), legalább 3,5 m-es parkolóhelyek a bejárathoz legközelebb, min. 90-cm nyílású ellenőrzőpont, előtte a járószék fordulásához szükséges térrel (150x150 cm).
2. A polc- és katalógusövezet. A két polc közötti távolságnak – 71 cm széles járószék esetén – min. 91.5 cm-nek kell lennie, de az optimális folyosószélesség 106,5 cm, a polcmagasság ne legyen több mint 130 cm. Két katalógusszekrény között 160 cm távolság szükséges 120 cm-nyi katalógusmagassággal számolva.
3. Az olvasóhelyek 5%-a szolgáljon a mozgáskorlátozottak számára. Az asztalok méretei legyenek: 76 cm magasság; min. 60x90, max. 70x120 cm asztallap. Végül a mosdó (151x213 cm) és a liftek méretei, valamint kapocsoló-magasságok (120 cm) kerülnek rögzítésre.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/082

POWELL, Mark: Designing library space to facilitate learning. A review of the UK higher education sector = Libri. 52.vol. 2002. 2.no. 110-120.p. Bibliogr.

Könyvtári terek megtervezése a tanulási tevékenység elősegítése érdekében. Helyzetkép a brit felsőoktatási szektorról

Berendezés; Könyvtárépület -felsőoktatási; Oktatás információellátása; Szolgáltatások

A felsőoktatás a tanítástól a tanulás irányába mozdul, a tanulás pedig egyre inkább forrás-használaton, együttműködésen, csoportmunkán alapuló tevékenységé válik, s e tevékenység fő színtere a könyvtár. A digitális írástudás a felsőoktatásban már természetes, így a hallgatók olyan könyvtárt (és könyvtárost) igényelnek, ami (aki) képes az információhoz való hozzáférés biztosítására és az információhasználat elősegítésére. A hallgató egy elektronikus dokumentumot (pl. cikket) a képernyőn olvasni és annotálni, a hipertext hivatkozásokat követni, kinyomtatni és/vagy elmenteni, másolni és egy másik dokumentumba illeszteni, másoknak elküldeni, megvitatni akarhat. A modern felsőoktatási könyvtár tehát – többek között – elektronikus hozzáférést biztosít az információkhoz; szolgáltatásaival támogatja a dokumentumok elérését és azok hatékony felhasználását: rugalmas fizikai teret nyújt a hallgatóknak az egyéni, a kiscsoportos és a tantermi jellegű tanuláshoz, demonstrációs lehetőségekkel; szervezeti struktúrája képes a funkciók és a szolgáltatások koordinálására.

A könyvtártervezési szakirodalom ma leginkább a rugalmasság, vagy alkalmazkodóképesség követelményét hangsúlyozza, mely tulajdonságokhoz tartozik például a minél kevesebb állandó közfal; a különböző tevékenység-zónák polcozással, bútorzattal vagy – egyre gyakrabban – üvegfalakkal való elkülönítése; az olvasóhelyek ellátása elektromos és hálózati csatlakozási lehetőséggel; a teljes épület raktári teherbírásának biztosítása.

A közeljövő könyvtárának – mint a tanulás helyszínének – figyelembe kell vennie, hogy

- a tanulás egyre inkább közösségi tevékenység, szükség van tehát a csoportos tanulásra alkalmas asztalokra, ill. szobákra, az információtechnológiai eszközökhöz való elosztott hozzáféréssel és bemutatási lehetőségekkel;
- a tanulóknak különböző igényei vannak, így szükség van a csendes, „privát" területekre és a forgalmas „társasági" helyszínekre is;
- a technológia gyorsan fejlődik, szükség van a csoportos és egyéni folyamatos képzési továbbképzési lehetőségekre.

A könyvtár változó szerepét a hibrid könyvtár alábbi fő jellemzői mutatják: számítógépes munkahelyek; tevékenységi zónák; oktatótermek; több és jobban elhelyezett szolgáltatási pont; vezetékes, azaz számítógépes és elektromos hálózati csatlakozási lehetőséggel ellátott olvasó-(tanuló)helyek; változatos tanulóhelyek; „társasági" terek. Mindezek gyakorlati megvalósítása az anyagi lehetőségektől, illetve a könyvtárnak az elvi kívánalmak és az egyetem lehetőségei közötti kompromisszum-teremtő képességétől függ.

A hibrid könyvtárnak többfunkciós lehetőségeket kell nyújtania. Az oktatás, tanulás változó módszereinek következtében a tanulás folyamatának fontos összetevője a csoportos tevékenység és a megbeszélések, így a könyvtár zajosabb hellyé válik, ugyanakkor meg kell maradniuk az egyéni elmélyülés nyugalmas helyeinek is. A helyzetet bonyolítja, hogy egyes egyetemi könyvtárak az alsóbb évesek kiszolgálására törekszenek, míg mások a végzősök, doktorandusok, kutatók igényeit tekintik elsődlegesnek; az előbbiek a csoportos munkát, az utóbbiak az egyéni tevékenységet részesítik előnyben.

A hallgató-centrikus könyvtár – a szakirodalom szerint – két minőségi jellemzővel bír: flexibilis (rugalmasan átalakítható az olvasók változó igényeinek megfelelően) és változatos (a tanulás különbö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ző formáihoz a különböző terek egész családját nyújtja).

A hibrid könyvtárnak a nagy könyv- és periodikum-gyűjteményhez való azonnali hozzáférés biztosításán túl a következő tulajdonságokkal is rendelkeznie kell:

- csoportos tanulási helyek (akár külön szobák, akár zónák), info-kommunikációs technológiai eszközökkel;
- változatos terek az egyéni és csoportos tanuláshoz, a megbeszélésekhez és a „lazább" együttléthez;
- képzési lehetőségek és segítségnyújtó helyek a rendszerek, szolgáltatások, technikai eszközök bemutatására;
- számítógépes munkaállomások és vezetékes olvasóhelyek.

A felsőoktatási könyvtár a tanulás egyik legfontosabb színterévé válik, ennek megfelelően a tanulás minden formáját támogatnia kell. A pedagógiai és a technológia fejlődés folytatódik, a felsőoktatási könyvtárak tervezése nem maradhat le sem az olvasók igényei, sem az oktatási-tanulási gyakorlat változásai mögött.

(Mohor Jenő)

03/083

VERHO, Seppo: 3 uutta kirjastotaloa = Kirjastolehti. 95.vuo. 2002. 7.no. 8-11.p.

Új közművelődési könyvtárépületek Finnországban (fotóillusztrációkkal)

Könyvtárépület -közművelődési

Vantaa

Pakkala városrész: a Kartonokoski lakótelep közés iskolai könyvtára (3000 lakos)

- Alapterület
  könyvtár: 396 m^2
  oktatási központ: 220 m^2 (tanítási időben az iskola használatában, egyébként nyilvános)
- Olvasóhelyek száma: 55
- Olvasói terminál: 23

Vieremä (4000 lakos)

- Alapterület: 612 m^2
- Olvasóhelyek száma: 24
- Olvasói terminál: 7
- Építési költség: 1,4 millió Euro

Hyvinkää (40 ezer lakos)
(Bővítés és teljes fejújítás)

- Bővítés: 850 m^2
- Felújított alapterület: 1688 m^2
- Olvasóhely: 80
- Olvasói terminál: 18 plusz katalógus-terminálok
- Összköltség: 3,7 millió Euro

(Sz. Nagy Lajos)

Számítógépes könyvtári rendszerek

03/084

FRANCIS, Simon: Implementing the VTLS library management system at Tomsk State University Library: impact on management = Program. 36.vol. 2002. 3.no. 166-175.p. Bibliogr.

A VTLS könyvtári rendszer bevezetése a tomszki állami egyetemi könyvtárban EU-támogatással

Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Integrált gépi rendszer; Támogatás -más országnak

Az EU könyvtárkorszerűsítési projekje, a TEMPUS-TACIS program keretében bevezették a tomszki egyetemi könyvtárban (Szibéria) a VTLS könyvtári rendszert. A cikk a telepítés vezetési vonatkozásait tárgyalja. Az esettanulmány ismerteti a projekttel kapcsolatos változásokat, közöttük az orosz egyetemi könyvtárak gyakorlatában első stratégiai fejlesztési terv elkészítését, valamint a könyvtárosok hozzáállásában bekövetkezett jelentős változásokat. Példákkal illusztrálja, hogy az első, teljes mértékben nyugati, minden modullal felszerelt könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszer telepítése milyen hatással volt a könyvtár szervezetére és működésére.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

03/085

GALLUZZI, Paolo: LA Biblioteca Digitale „Ibrida" = Accad. Bibl.Ital. 69.a. 2001. 1-2.no. 107-116.p.

A „hibrid" digitális könyvtár

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár

Úgy tűnik, hogy a digitális könyvtár jellemzői nehezen vezethetők le a hagyományos könyvtár lényegi paramétereiből és paradigmáiból. A digitális könyvtár irányába az átmenet összetett, költséges és hosszadalmas lesz. E folyamat alatt meg fogjuk tapasztalni a könyvtár hagyományos fogalmának fellazulását: meg fog változni a dokumentáció természete, a beszerzés és a megőrzés módjai, a szakmai ismeretek, az olvasók jogai stb. A jelenlegi hibrid jelleg, ha nem is tűnik el teljesen, biztos, hogy tendenciáját tekintve jelentősen gyengül. E folyamat számos lényeges problémáját bemutatja és elemzi az olasz digitális könyvtár megvalósíthatósági tanulmánya, melyet mielőbb meg kell ismerni minél szélesebb körben. Meghatározó szerepet játszanak e folyamaton belül az országos koordinációt és a nemzetközi együttműködést szervezők. Ugyanakkor nagy a felelőssége az EU illetékeseinek is a nemzeti programok konvergenciájának elősegítése, a nemzetközi szabványosítás szorgalmazása és a digitális könyvtárak és szolgáltatásaik egymással való kompatibilitásának biztosítása terén.

(Mohor Jenő)

03/086

SKILLA, Francesco: La Biblioteca Digitale Italiana = Accad. Bibl.Ital. 69.a. 2001. 1-2.no. 7-10.p.

Az Olasz Digitális Könyvtár

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár

2000 végére az olasz könyvtárügy – digitális téren – műszaki, szervezeti, szakmai és tapasztalati szempontból meglehetős fejlettséget mutat, melyet ugyanakkor belső operatív gyengeség is jellemez. Az országban hiányzik a nemzetközi valóságot is figyelembe vevő digitalizálási politika, és az átfogó terv, mely a különböző gyakorlatoknak egységes irányt adna. Felismervén, hogy a „digitális emlékezet" létrehozása és kezelése csak együtt valósítható meg, erre nyilván az olasz SBN keretei alkalmasak. A megfogalmazódott igények és a különböző kezdeményezések (digitalizálási programok) indokolttá tették az olasz digitális könyvtár gondolatával való foglalkozást. Az Unisys és az Intersistemi által elkészített megvalósíthatósági tanulmány szerint szükség van egy országos szintű koordinációs struktúra kialakítására; egy programalkotó művelődéspolitikai dokumentumra; a főbb problémákon, a projektek előkészítésén dolgozó munkacsoportok életre hívására; a digitális könyvtárhoz kapcsolódó képzés és továbbképzés megszervezésére is. A 2001-ben létrehozott bizottság egyrészt a meglévő kezdeményezésekkel, másrészt az „alapdokumentum" létrehozásával foglalkozik elsősorban, mindazonáltal hangsúlyozandó, hogy az olasz digitalizálási program nemzetközi – és európai közösségi – kontextusban készül.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

03/087

Studio di fattibilita per la realizzazione della Biblioteca Digitale = Accad.Bibl.Ital. 69.a. 2201. 1-2.no. 11-105.p.

Megvalósíthatósági tanulmány az olasz digitális könyvtárról

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv

Az Olasz Digitális Könyvtárnak az Unisys és az Intersistemi cégek által elkészített megvalósíthatósági tanulmánya négy részből áll: a jelenlegi helyzet; az elvi projekt; mellékletek; összefoglaló jelentés. A publikált 2. rész nem csak az elvi tervet, hanem a projekt-javaslatot is tartalmazza.

lásd még 34

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

03/088

GRADMANN, Stefan: German Academic Publishers. Ein Vernetzngsprojekt für akademische E-Verlage = Bibliotheksdienst. 36.Jg. 2000. 7.no. 857-872.p.

Projekt a német tudományos kiadók együttműködésére

Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Folyóiratkiadás; Könyvkiadás

A 2001 májusában indult német felsőoktatási kiadói programot (German Academic Publishers, GAP) a közelmúlt technikai, gazdasági és szervezeti változásainak a tudományos kommunikációra és a publikálásra gyakorolt hatása hívta életre:

- az Internet egyre inkább a tudományos információcsere színterévé válik, és a digitális dokumentumok hamarosan felváltják a nyomtatott hordozókat,
- a természettudományos - műszaki - orvostudományi (STM) folyóiratok nyomtatott változata egy előrejelzés szerint néhány éven belül várhatóan meg fog szűnni, sőt – legalábbis az erősen specializált szakterületeken – a folyóiratok helyett csak cikkgyűjteményeket kínálnak majd az Interneten,
- az Interneten elérhető digitális kiadványok újszerűségében rejlő lehetőségeket kevesen használják ki (alig beszélhetünk még „igazi" webes kiadványokról),
- az ún. „folyóirat-válság"-ról – ami időközben a tudományos információ-ellátás válságává fejlődött – sokat vitatkoztak a tudósok és a könyvtárosok, de a megoldásra tett kísérletek (pl. konzorciumok alakítása) nem bizonyultak eredményesnek.

Ennek következtében – és a tudományos eredmények közkinccsé tételének érdekében – (főleg az Egyesült Államokban) a könyvtárak és egyetemek „fellázadtak" a nagy profitérdekeltségű STM-ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adók ellen, és létrehozták a tudományos kiadók és felsőoktatási gyűjtemények együttműködését (Scholary Publishing and Academic Resources Coalition, SPARC), illetve ennek európai megfelelőjét (SPARC Europe), de hasonló célokat fogalmaz meg az ún. Budapesti felhívás (Budapest Open Access Initiative) és a tudósok által kezdeményezett tudományos közkönyvtár (Public Library of Science) is. Néhány tudományterületen már évek óta léteznek informális publikációs fórumok (arXiv), és időközben ezeket már elektronikus szövegarchívummá fejlesztették (Open Archives Initiative). Németországban – kevés kivétellel – nincsenek hasonló kezdeményezések, bár mind a rektori konferencia ajánlásaiban szerepel az intézményi szerverek létesítése, mind a szövetségi tudományos tanács fontosnak tartja a felsőoktatási könyvtárak digitális információközvetítő tevékenységét.

Az egyetemi könyvkiadás klasszikus feladata mindig is az egyetemen születő színvonalas tartalom közvetítése volt a tudományos közösség, illetve a szélesebb olvasóközönség számára. A hivatásos kiadók – annak ellenére, hogy az elkészült „kéziratok" elektronikus formában kerülnek hozzájuk – magas áron vállalkoznak csak kinyomtatásukra, majd vásárlóiknak, az egyetemi könyvtáraknak méregdrágán kínálják ezeket. Ezen a helyzeten változtatna a GAP-program, amely infrastruktúrát és együttműködési modellt kínál a kiadandó tartalmak elektronikus publikálására. A projekt vezetője a hamburgi egyetem regionális számítóközpontja, egyik főszereplője pedig a 2002 elején létrehozott Hamburg University Press. A technikai fejlesztésért az oldenburgi egyetem könyvtári és tájékoztatási központja (BIS), a tartalmi fejlesztésért és a portálfunkciókért pedig a karlsruhei egyetem a felelős.

Természetesen a sikerhez elengedhetetlen a nemzetközi szabványokhoz és kezdeményezésekhez való kapcsolódás is. Az utóbbira a 2002. május 1-jén indult európai uniós FIGARO (Federated Infrastructure based on GAP and ROQUADE) programban való részvétellel nyílt lehetőség. Az itt folyó munkák – amelyekben több ország, köztük Lengyelország is részt vesz – jól kiegészítik a GAP működéséhez szükséges kooperáció műszaki-funkcionális kialakítását. A program honlapja: http://www.gap-c.de.

(Hegyközi Ilona)

lásd még 68, 80

Az ismertetett cikkek forrásai:

Accad.Bibl.Ital. – Accademie e Biblioteche d'Italia (IT)
Alexandria – Alexandria (GB)
Biblioteka. – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz. – Bibliotekarz (PL)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino – Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Cat.Classif.Q. – Cataloguing and Classification Quarterly (US)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Ctenář. – Ctenář. (CS)
Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)

J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Kn.Inf. – Kni nice a Informácie (CS)

Knygotyra – Knygotyra (LT)

Liber Q. – Liber Quarterly (I)

Libr.Admin.Manage. – Library Administration amd Management (US)

Libr.Hi Tech. – Library Hi Tech (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libri – Libri (I)

Mousaion – Mousaion (ZA)

Multimedia Inform.Technol. – Multimedia Information and Technology (GB)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)

Program – Program (GB)

Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)

Ser.Libr. – Serials Librarian (US)

Slav.East Eur.Inf.Res. – Slavic & East European Information Resources (US)

Synopsis – Synopsis (NO)

Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A TELJES NEMZETI CIKKREPERTÓRIUM MEGVALÓSÍTHATÓSÁGÁNAK LEHETŐSÉGEI

A CIKKREPERTÓRIUM KÉRDÉSEI: MÚLT JELEN ÉS JÖVŐ IDŐBEN

WEBKATALÓGUS OPAC-BAN, AVAGY AZ ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOK KATALOGIZÁLÁSA A DEBRECENI EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁRBAN

KÖNYVTÁRAK AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG IST („AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM TECHNOLÓGIÁI") PROGRAMJAIBAN

KÖZÖS TARTALOM-KÉSZÍTÉS – A DIGITALIZÁLÁSI PROGRAMOK NEMZETKÖZI VONATKOZÁSA

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben